

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Факультет філософії та суспільствознавства
Факультет педагогіки та психології**

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 31

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, історії, психології та педагогіки**

Вінниця
«ТВОРИ»
2020

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г 94

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, факультет педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений працівник освіти України.
Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.
Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України.
Глушко Т.П. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П.Драгоманова, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків
Крагель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова
Матвіснюк О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи.
Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.
Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П.Драгоманова.
Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П.Драгоманова.
Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.
Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.
Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова.
Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П.Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.
Sterpaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія і практика» (30 січня 2020 р.).
У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України, Польщі та Білорусі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Рецензенти:

Ляпченко І.О. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.
Майданюк І.З. – доктор філософських наук, завідувач кафедри культурології гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування.

Упорядники:

Кучеренко Є.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова.
Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова.

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 31. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 136 с.

ISBN 978-966-949-312-5

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

© Автори статей, 2020
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2020
© Видавництво «ТВОРИ», 2020

ISBN 978-966-949-312-5

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAHOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophy and Social Science
Faculty of Pedagogy and Psychology

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 31

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnytsia
«TVORY».
2020

Members of Scientific Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

T.P. Hlushko, Doctor of Sciences in Philosophy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations

K.V. Krahel, Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

H.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytnyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy
M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

M.A. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Philosophy and Methodology of Humanities of the Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, honorary Dean of the Faculty of special and inclusive education of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski.

This collection features scientific articles based on materials of the International scientific conference “Scientific research: current research, theory and practice” (January 30, 2020).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine, Poland and Belarus address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Reviewers:

Maydanyuk I.S., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Cultural Studies Department, Faculty of Humanities and Pedagogy of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Lapchenko I.O., PhD in Psychology, Associate Professor, Chair of the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

The author is responsible for the accuracy of the facts and correctness of citation.

Humanistic Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 31. – Vinnytsia: TVORY, 2020. – 136p.

© Article authors, 2020

© M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, 2020

© TVORY, 2020

ISBN 978-966-949-312-5

ЧАСТИНА 1

TECHNIQUES OF DEVELOPING MANAGERIAL QUALITIES IN FUTURE ECONOMISTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

*Aleksandrova Nataliya,
Phd (Pedagogical sciences),*

*Associate Professor
Kyiv National Economic University
natik76aleksandrova@gmail.com*

Current trends in economic and social life in Ukraine have had an undeniably significant impact on higher education, resulting in a change in the focus of preparing and training future specialists, mainly economists, shifting from a traditional knowledge acquisition platform to self-development, self-fulfillment and constant self-improvement. The rapid informatization of our society and constant scientific and technological progress have brought about new requirements for the processes of socializing, developing key professional competences, qualities and skills. Thus, future professional growth will imply the improvement of professional activity and permanent self-education in accordance with life and professional values and requirements. In this regard, higher education is supposed to be aimed at providing not only professional knowledge to future economists but also developing their professional skills, nurturing relevant qualities and enhancing key competences [1].

These factors mainly determine the tendency in the system of national higher education to move from teaching to learning in which the individual is not trained but the individual is being trained. Our teaching philosophy, expectations and guidelines, teaching strategies, and time management are to be completely all considered part of classroom management. In general, we should think of classroom management as our ability to facilitate teaching and learning within the context of classroom teaching [3].

In this paper we shall share our training activities and classroom techniques referred to as “Developing managerial qualities” which encompasses a variety of tasks. At the same time, it has some specificity and internal logic, due to the peculiarities of the students who acquire the first higher education at the university of economics.

The purpose of these training activities is to advance the students from self-knowledge of self-management to highly effective management activities.

The main tasks of this training are to provide quality training of managers for the implementation of social and psychological aspects of management activities, achieve high performance in interpersonal communication and improve the ability to form a capable and seamless team on the principles of corporate culture and comprehensive implementation of personal competitive advantages.

There is an assumption that it is quite easy to manage other people as it mainly relates to your own experience and special knowledge. We do believe that managing essentially requires certain skills. Indeed, we know a lot of examples of effective management styles of successful managers without specialized training, but time is short, often situations arise when it is necessary to be guided not only by intuition or experience. You need to connect the internal potential, professionally important qualities that will help the manager to perform current tasks.

A manager is a person who holds a permanent managerial position and is empowered to make decisions on certain types of activities of the organization and organize purposeful work of his subordinate employees in the conditions of market relations.

Thus, we have pointed out the key roles managers are supposed to perform. They are:

1. Decision-making fields. The manager determines the direction of growth of the organization. In doing so, they seek opportunities for this, both within and outside the organization; develop and control projects they are primarily responsible for the distribution of possible resources of the organization; represent the organization in all negotiations.

2. Information roles. The manager collects a variety of current information about the

internal and external environment of the organization, distributes it in the form of facts and regulations among the subordinates and explains the policy and main goals of the organization.

3. Interpersonal roles. The manager is responsible for motivating and empowering their subordinates with tasks; coordinating their efforts; selection and training of employees [4].

Thus, in our training course we selected and arranged purpose-built techniques of cultivating and enhancing the above mentioned qualities and skills.

In the process of learning a foreign language (English, mainly) our students — future economists are provided with the following activities. One of the most efficient and appealing-to-students means of interaction is «Auction of solutions». While learning the topic «Employment: new business challenges», our students are offered to express and share their views on the issue «what are key competences a robust manager is supposed to possess?». Students are divided into groups and employing an interdisciplinary approach they are to point out management knowledge and relevant skills which, in their opinion, compose management expertise. They are also asked to complete the task: *«What makes people successful? Add four more words to the list. Then choose the five most important (charisma, money, dedication, looks, luck, discipline, drive, nepotism, ruthlessness, imagination)»*.

In this respect we allow our students to conduct a peer review of each of their teammates which helps hold individual team members accountable to one another. The aggregated results of each team member's evaluation can be used to adjust a grade for a group project. This gives students a voice in letting their instructors know who did a great job and should be recognized and who may have not contributed as much as their other teammates.

One more interesting means of interpersonal interaction is brainstorming. Students have to mention and justify factors predetermining motivation and willingness for professional growth: *«Which of these factors would motivate you to work harder? (bonus, more responsibility, working for a successful company, better working environment etc.) Choose your top five and rank them in order of priority. Explain your priorities»*.

In developing and enhancing students' skills of delivering a concise and eloquent speech (which is undeniably crucial for managers) it is quite important to practice expressing, commenting and justifying their points of view. In this respect students can do such a task as: «Complete the statement...», «Comment on the statement», «Which point of view personally appeals to you and why?». We offer to listen or read the following statements: *«Leadership is not magnetic personality – that can just as well be a glib tongue. It is not making friends and influencing people – that is flattery. Leadership is lifting a person's vision to higher things, the raising of a person's performance to a higher standard, the building of a personality beyond its normal limitations» Peter F. Drucker, author and management theorist, «Good leaders make people feel that they are at the heart of the things, not at the periphery. Everyone feels he or she makes a difference to the success of the organisation. When that happens, people feel centred and that gives their work meaning» Warren Bennis, author and professor of business administration, «A leader is someone who knows what they want to achieve and can communicate that» Margaret Thatcher, British politician*.

Such tasks allow our students to show their outlook, language and speaking competence.

At the end of our discussion students conclude and express their thought in terms of the difference between a leader and a manager by answering the following questions: *«What is the role of a manager? Choose your top three roles from the following and explain your ideas (motivator; mediator; leader; problem-solver; monitor; decision-maker; friend; organizer; role model). How important are these factors in judging the success of a manager (the loyalty of staff, achievements of results, popularity with their superiors)?»*.

In order to generalize and sum up the information students are involved in such an activity as composing «a road map» — revealing the content of the topic through key terms and notions.

Students are also engaged in a roundtable discussion dedicated to analyzing such statements as: *«Mismanagement is the biggest cause of business failure», «Most people like to have control over their work and therefore put autonomy (empowerment) near the top of their list of motivating factors», «One way for managers to monitor and develop staff is by using appraisal interviews», «Attracting, retaining and motivating employees is key to any successful business», «Rewarding and recognizing people individually, for their individual contribution, not as a group or as a total, but*

individually is a core principle of successful management (business)».

And finally they have to represent their own lists of «a key to success in managing».

In conclusion we can state that only through interpersonal interaction and employing creative and appealing to students means of communication and techniques can we develop and enhance our students' managerial qualities and skills.

References

1. Козаков В. А. Соціально-психологічні аспекти активної навчальної діяльності у професійній освіті // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : Наук.-метод. журн. – 2001. – Вип. 2 – С. 121-140.
2. Classroom management techniques: Інтернет ресурс: Режим доступу: <http://www.fctl.ucf.edu/>
3. Quality education and competences for life / Workshop 3 / Background Paper. — 2004. — p.6
4. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток особистісних якостей менеджера». Практикум / [В. В. Завірюха, В. В. Стадова та ін.] — К.: KNEU, 2011. — 185с.

УКРАЇНСЬКІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ ФІЛЬМИ У КОНКУРСАХ 9-ГО ОДЕСЬКОГО МІЖНАРОДНОГО КІНОФЕСТИВАЛЮ

Васильєв Сергій Сергійович,

к. мист., доц. кафедри ОТС імені І.Д. Безгіна

КНУТКиТ імені І.К. Карпенка-Карого

vassali@ukr.net

Одеський міжнародний кінофестиваль (далі – ОМКФ) – єдиний серед провідних кінофестивалів України, у конкурсних програмах якого широко представлено й ігрове, і неігрове вітчизняне кіно. При тому, у Національному конкурсі ОМКФ ігрові та неігрові фільми змагаються між собою. В останні роки саме повнометражні неігрові стрічки здобували нагороду «Найкращому українському повнометражному фільму» («Dixie Land» Р. Бондарчука у 2017 р., «Дельта» О. Течинського у 2018 р., «Тато – мамин брат» В. Ількова у 2019 р.). Крім того, українські фільми ставали переможцями Конкурсу європейських документальних фільмів («Головна роль» С. Буковського у 2017 р., «Домашні ігри» А. Коваленко у 2018 р.) [1]. Ці результати закликають докладно вивчати вітчизняні неігрові фільми, які брали участь в ОМКФ. У цій статті такий мистецтвознавчий аналіз буде здійснено на матеріалі конкурсних програм 9-го ОМКФ, який тривав з 13 по 21 липня 2018 року.

«Дельту» О. Течинського («Національна конкурсна програма. Повний метр») [2, 56–57] вигідно вирізняють бездоганна візуальна культура та глибока осмисленість. Завдяки цим якостям живописне спостереження за життям мешканців дельти Дунаю в Одеській області перетворюється на екзистенційну притчу про прекрасну важкість буття. Життя, смерть, тяжка фізична праця, не менш тяжкий, просочений алкоголем відпочинок і пошуки душевного тепла стали провідними темами стрічки, які, немов хвилі Дунаю, «накочуються» на глядачів.

Завжди людяний погляд О. Течинського (також і оператора «Дельти») відчуває красу миттєвих повсякденних радощів і турбот. Разом із героями він готовий ризикувати, нічим не видаючи своєї присутності в кадрі, фіксуючи «немодифіковане» життя. При цьому, вже як режисер, О. Течинський виявляє виняткову художню стриманість, відсікаючи від багатого візуального матеріалу усе зайве і вигідно підносячи глядачам його значущу сутність.

«Домашні ігри» (Конкурс європейських документальних фільмів) [2, 87], як і «Дельту», засновано на тривалому спостереженні за життям героїв. Але А. Коваленко фіксує передусім не стихію, що визначає їх існування (у цьому випадку – соціальну), а мужні спроби подолати перешкоди на шляху до мрії.

Виклик обставинам кидає дівчина з неблагополучної родини, яка прагне потрапити в жіночу збірну України з футболу. Раптово вмирає її мати, лишаючи дівчину сам на сам з малолітніми братом і сестрою, і фільм, йдучи за тривогами героїні, на ходу змінює концепцію, відсуваючи футбол на другий план.

Баражуючи на межі спекуляції (у стрічці є і зйомки похоронів, й ігри дітей у «швидку допомогу», яка їхню матір рятує) А. Коваленко перетворює оповідь про спортивний характер на історію особистого повсякденного героїзму, який дає змогу пережити трагедію і не дати життю перетворитися на пекло.

Теплий емоційний контакт, вибудований режисером із героїнею, дає змогу уникнути експлуатації теми соціально невлаштованого дитинства і, натомість, додатково підкреслити болісний конфлікт дівчини із батьком малих дітей. Він поступово перетворюється на головну тему «Домашніх ігор», оскільки батькові нема діла ні до дітей, ні до хатнього господарства. Єдине, здається, що його цікавить, – це камера, в об'єктив якої він уважно заглядає, поки решта героїв, не помічаючи її, намагаються жити своїм життям.

У фільмі А. Загданського «Михайло та Даниїл» (Конкурс європейських документальних фільмів) [2, 89] болісна боротьба героїв лишається за кадром. Показано результати цієї боротьби – небагатослівну гармонію відносин батька і сина, досягнуту важкою працею.

А. Загданський мудро споглядає її з повагою до особистих меж героїв. Михайло – літній художник, що пише картини і готується до виставки. Даниїл – його 34-річний син, який народився глухонімим, із важкою формою церебрального паралічу. Він створює скляні прикраси, методично долаючи свої, встановлені природою, фізичні бар'єри. Батько і син регулярно проводять разом час, а потім Михайло проводить Даниїла, домовляючись про наступну зустріч.

Герої довго стоять на порожній зупинці в очікуванні автобуса, й режисер уважно стежить за ними, успішно занурюючись в ретельно організовану рутину їхнього побуту, що дозволяє мінімізувати кризи (чи, принаймні, залишити їх за кадром). Таким чином він одночасно фіксує неблаганний рух часу людського життя і тонке мереживо відносин батька і сина, які за допомогою мимовільних деталей передають надто багато про себе.

Поруч із делікатним тривалим відстороненим спогляданням реальності, під час якого вона сама виявляла себе, українське неігрове кіно, представлене на 9-му ОМКФ, демонструвало й більш прямолінійний спосіб її осмислення. Його прикладом стала стрічка А. Павловської «Гоголь Док» («Національна конкурсна програма. Повний метр») [2, 58–59].

Щоб зрозуміти феномен Міждисциплінарного міжнародного фестивалю сучасного мистецтва «ГогольFest», режисер відвідала захід і взяла інтерв'ю у його засновника і організаторів. Зосередивши увагу на роботі над програмним твором фестивалю оперою «BABYLON», вона розкрила відносини між ними.

При цьому засновник фестивалю і режисер опери В. Троїцький постав на екрані монументальним гуру, що лле світло істини, яке усі без виключення (у тому числі, автори фільму) сприймають некритично. А продюсер, що відповідає за технічний бік постановки, – «цапом відбувайлом», якого визнають винним в усьому, зробленому не так, зробленому невчасно і незробленому взагалі, навіть тоді, коли здійснити заплановане об'єктивно було неможливо.

Спостерігаючи за постановкою сучасної опери, численними мистецькими програмами, що відбуваються одночасно, та взаємодією учасників фестивалю, А. Павловська пропонує шукати подібність між продемонстрованими подіями і міфом про Вавилонську вежу.

Водночас, режисер і сама виявляється затягнутою у вир «вавилонської» стихії фестивалю, доповнюючи «Гоголь Док» примітивними гумористичними сценами, що вносять дисонанс в емоційний лад фільму: з камерою спілкується самотутній завідувач фестивалем складом, який багатослівно, плутано і ніби завжди напідпитку міркує на вічні теми.

Різноманіття підходів до фіксації та осмислення реальності українські автори представляли й у короткометражних документальних фільмах, які було відібрано в Національну конкурсну програму. Вони засновували свої роботи на «домашньому відео» («Зв'язок» Ж. Озріної [2, 69], інтимна історія камінг-ауту режисера), репортажній зйомці («Вихідний» Ж. Максименко-Довгич [2, 74], антропологічне спостереження святкування Дня перемоги в Ніколасві, що зіштовхнуло захисників СРСР і незалежної України) та експериментальному доповненні інтерв'ю статичними кадрами, які метафорично відображають трудовий досвід шістьох молодих героїв («8 годин» Л. Шуліки [2, 68]).

Прийоми документального кіно використовували й автори деяких ігрових фільмів з

програми Національного конкурсу 9-го ОМКФ – із різним художнім результатом.

У «Тері» («Національна конкурсна програма. Повний метр») [2, 62–63] Н. Романченко, демонструючи драму матері, син якої не подає вісток з фронту, зловживає тривіальними кадрами буденності, здається, зберігаючи весь відзнятий матеріал. «Смакуючи» кожної такою документальною сценою, він радше створює дискомфорт для глядачів, ніж додає стрічці сенсу. Вона «оживає» лише тоді, коли самотня актриса Н. Половинка, що грає роль матері, з'являється в кадрі. Художньої значущості «Тері» надає саме її талант.

Влучно схоплені ознаки навколишньої дійсності точково представлено в комедії «Герой мого часу» Т. Новацької («Національна конкурсна програма. Повний метр») [2, 60–61]. Документальні замальовки зупинок громадського транспорту, автомобільних корків, сповнених несмаку вітрин магазинів і стовпів із рекламними оголошеннями стають фоном, на якому розгортається історія провінціала, що «завойовує» столицю, і, одночасно, одним із важливих засобів, що дозволяють стрічці зберегти нерв соціальної реальності та не зійти на штампи комедійних телешоу.

Один із найкращих прикладів поєднання документального та ігрового кіно надає «Магнітна буря» І. Ганського («Національна конкурсна програма. Короткий метр») [2, 79]. Мініатюрну вигадливу замальовку, створену майже без кіновиробничих потужностей, про двох літніх жінок, які просять полагодити їм радіоточку, «раціонально» пояснюючи причини полами магнітними бурями та комп'ютерними вірусами, режисер неочікувано відтінив кадрами стрибка Фелікса Баумгартнера зі стратосфери і самоіронією, відкривши використаний для зйомки постановочний прийом. Це нетипове поєднання перетворило фільм на дійсно смішне, свіже, сповнене універсального комедійного потенціалу кіно.

Самотньо відображаючи та осмислюючи різні аспекти української сучасності, вітчизняні неігрові фільми-учасники конкурсних програм 9-го ОМКФ переконливо демонструють високий рівень та потенціал українського документального кіно.

Список використаних джерел

1. Переможці // ОМКФ. URL: <https://oiff.com.ua/festival/winners.html>
2. Дев'ятий Одеський міжнародний кінофестиваль. Каталог. 2018. 220 с.

PROBLEMATYKA WYDARZEŃ NIEPUNKTUALNYCH

*Garbulińska-Charchut Joanna,
magister filozofii i pedagogiki, doktorantka Uniwersytetu Rzeszowskiego
j.garbulinska@gmail.com*

XXI wiek charakteryzuje się dużą zmiennością, także w kwestii podejścia do edukacji. W latach 70. i 80. XX wieku w krajach rozwiniętych nasilały się postulaty dotyczące społeczeństwa obywatelskiego. W ostatniej dekadzie poprzedniego stulecia coraz częściej zaczęto mówić o społeczeństwie wiedzy oraz o dorosłości dynamicznej, jawiącej się jako ocean możliwości.

Jednostka żyjąca we współczesnym świecie musi odnaleźć się w nowych trendach kształtujących życie i relacje społeczne. Z jednej strony mamy do czynienia ze zjawiskiem: starzenia się społeczeństwa, różnego rodzaju kryzysami, nierzadką koniecznością przekwalifikowania się i zmiany miejsca zamieszkania. Z drugiej strony świat oferuje na przykład wiele możliwości rozwoju, czy globalnej komunikacji. Otoczenie stawia przed człowiekiem także nowe wymagania umysłowe, niejako wymusza konieczność pogłębiania rozmaicie rozumianej wiedzy i partycypowania w procesach edukacji ustawicznej. Nie ma sytuacji, w której dorosły mógłby powiedzieć, że jest w pełni przystosowany do warunków społecznych, czy też, że wykorzystuje swoje możliwości rozwojowe w stu procentach. Już Max Scheler zauważył, że „człowiek jest istotą, której sam sposób istnienia jest kwestią otwartej wciąż decyzji, kim chce być i kim chce się stać” [1, s. 10]. To oznacza, że jednostka nie jest ostatecznie, w pełni określona, ale projektuje i wypracowuje swoje życie i jego elementy.

Autokreacja umożliwia formowanie samego siebie w kierunku wyznaczonych celów, co pozwala na określanie i integrowanie osobowości oraz nadawanie lub redefinicja tożsamości danej osoby.

Jak zauważył Erikson – „rozwój dorosłego człowieka kształtuje się w relacji do sekwencji życiowych konfliktów w kręgu przeciwieństw, ma zatem istotny wpływ na dziedzinę edukacji dorosłych” [2, s. 66]. Obie płaszczyzny przenikają się nawzajem. Wpisane w to jest zjawisko edukacji ustawicznej. W Polsce aspiracje edukacyjne dorosłych wciąż są rozbudzone, ale ma to miejsce na rozmaitym podłożu. Wiele osób wciąż traktuje naukę jako inwestycję w przyszłość, nie tylko w przypadku swoich dzieci, ale także w przypadku własnej osoby.

Według Dominicę, obecnie „kształcenie dorosłych jako klientów programów edukacyjnych przeważa nad analizą ich indywidualnych potrzeb (...) Słabo wykształceni podejmują kursy, których potrzebują zdaniem innych, bardziej ambitni wybierają te, które mają im pomóc w zrobieniu postępów, zaś dobrze wykształceni pozwalają na to, aby uniwersytet wskazał im nowe odkrycia naukowe czy badania w dziedzinie kultury, którymi powinni się zająć (...) większość dorosłych nie zastanawia się nad różnicą między tym, co robią z czyjeś polecenia, a tym, co chcieliby osiągnąć” [3, s. 128]. Z jednej strony to może wskazywać na słabość systemu kształcenia, a z drugiej na przykład na brak dostatecznej refleksji dorosłych, podejmujących wysiłki edukacyjne.

Mimo wielości badań na gruncie pedagogiki, wciąż niewystarczającą ilość z nich poświęca się dogłębnym, jakościowym badaniom z zakresu edukacji ustawicznej, realizowanych na gruncie andragogiki. Większość dostępnych prac odwołuje się przede wszystkim do badań ilościowych, część z nich jest obcojęzyczna, a więc również wpisuje się w realia właściwe dla kraju ich pochodzenia. Stosunkowo mało jest też badań stworzonych na gruncie poszczególnych regionów kraju, uwzględniających indywidualną specyfikę miejsca i społeczności oraz obejmujących swoim zakresem kontekst kształcenia na wielu płaszczyznach. Zasadniczym pytaniem w takich przypadkach jest powód podejmowania nauki przez dorosłych słuchaczy i studentów, ich oczekiwania, sposobu przeprojektowywania swojego życia oraz wychwycenie ewentualnych przeobrażeń drabiny aksjologicznej badanych. Kolejną kwestią jest problematyka wartości nauki dla dorosłych uczestników kształcenia ustawicznego. Interesującą kwestię stanowi pytanie, na ile nauka może być drogą wyjaśnienia osobistych problemów i pytań o sens życia, w jakim stopniu może stanowić odpowiedź na ważne pytania współczesności, czy może być odpowiedzią na potrzeby i warunki społeczno-gospodarcze regionu i kraju, wyrazem samorealizacji, asekuracją oraz wiarą w nadmiarowe wykształcenie, jako panaceum na otaczające zło.

Periodyzacja życia ludzkiego

Analizując średnią długość życia ludzkiego, począwszy od zarania dziejów, współczesna jednostka żyje dłużej. Jak zauważył Piotr K. Oleś „szacuje się, że w epoce brązu człowiek żył przeciętnie około 18 lat, w starożytnej Grecji – 20 lat, na przełomie XIX i XX wieku – 50 lat, w roku 1975 – 70 w państwach o wysokim poziomie cywilizacyjnym” [4, s. 7].

Jednak wciąż badacze mają trudność w jednoznacznym i ostatecznym zdefiniowaniu granic poszczególnych faz życia człowieka, a co za tym idzie – w sformułowaniu konkretnych i niezaprzeczalnych prawidłowości w zachowaniu, towarzyszących danemu etapowi. Trudność ta zdaje się nasilać współcześnie. Żyjemy bowiem w świecie, w którym panuje swoisty rodzaj mody na bycie młodym, ułomności towarzyszące wiekowi są czymś wstydliwym, a ludzka fizjonomia nie zawsze oddaje rzeczywisty wiek jednostki.

Najbardziej skrótkowy podział faz życia człowieka dzieli ją na trzy etapy ludzkiej egzystencji. Są nimi: faza dzieciństwa (okres od urodzenia do 10-12 roku życia), dorastania (10-12 do 18-20 lat) i dorosłości (okres 18-20 roku życia aż do śmierci) [5, s.15]. Inną koncepcję prezentuje Elżbieta Dubas, która podzieliła dorosłość na pięć etapów: przedproże dorosłości (18-25 r. ż.), wczesną dorosłość (25-40 r. ż.), środkową dorosłość (40-60 r. ż.), późną dorosłość (60/65 – 80 r. ż.), sędziwą dorosłość (po 80 r. ż.) [6, s.134]. Część badaczy w opisie etapów ludzkiego życia koncentruje się głównie na początkowych latach. Być może wynika to z tego, że ludzkie losy i zachowania wraz z wiekiem stają się bardziej nieprzewidywalne i trudniej wpisać je w tworzone schematy, wiele granic, na przykład wstąpienie w związek małżeński, narodziny pierwszego dziecka, ulegają przesunięciu.

Ciekawą teorię zaprezentowały Maria Przetacznik-Gierowska i Maria Tyszkowa, które zauważyły, że „rozwój psychiczny człowieka trwa przez całe życie, tj. od jego poczęcia aż do śmierci, przy czym zmiany rozwojowe w wieku dojrzałym nie są ani mniej liczne, ani mniej

głębokie, niż te które dokonują się w okresie dzieciństwa” [7, s. 31]. Dlatego tak ważne jest nie tylko obejmowanie badaniami wczesnych lat życia człowieka czy lat młodzieńczej i studenckiej edukacji, ale także zainteresowanie dokonaniem dorosłych i zmianami w obrębie ich wieloaspektowego funkcjonowania.

Zarys problematyki zdarzeń niepunktualnych

Życie jednostki toczy się w oparciu o rozmaite zegary. Najpopularniejszym z nich jest zegar biologiczny. Jego rolą jest odpowiedzialność za tempo wzrostu i zmian poszczególnych organizmów. Naukowcy opracowali szereg prawideł związanych z kształtowaniem się każdego z układów. Innym zegarem jest zegar społeczny, który ściśle łączy się z miejscem i historycznym trwaniem człowieka. Wpisany w niego jest krąg kulturowy, w którym egzystuje dana społeczność. Wynikają z tego różne prawidłowości i oczekiwania kierowane względem poszczególnych jednostek. Są one związane między innymi z: wiekiem, pozycją społeczną, rasą, religią, płcią. Jak zauważyła Anna Brzezińska, oba zegary są ze sobą powiązane i można je określić mianem tzw. „swoistego rozkładu jazdy” [8, s. 47].

Helen Bee wyróżniła trzy typy zmian rozwojowych, mających powiązanie z funkcjonowaniem organizmu. Według niej przeobrażenia wynikające z działania zegara biologicznego są nieuniknione. Nieuchronne jest na przykład: wzrost ciała, dojrzewanie płciowe, czy spadek sił witalnych w okresie starości. Są to zmiany niezależne od rasy, czy kręgu kulturowego. Natomiast zmiany wynikające z działania zegara społecznego, odnoszą się do konkretnych pokoleń, które żyją w danym miejscu, czasie i kulturze. Można mówić także o zmianach indywidualnych, czyli takich, które są wywołane przez „czynniki unikatowe, oddziałujące wyłącznie na daną jednostkę” [9, s. 231]. W połączeniu prawideł, swoistych norm wpisanych w poszczególne zegary, można mówić o wydarzeniach punktualnych w życiu poszczególnych społeczności i jednostek. Nie ma w nich miejsca na zakłócenia, czy brak sprostania oczekiwaniom otoczenia. Cechą charakterystyczną zdarzeń punktualnych jest uniwersalność i powtarzalność w przypadku poszczególnych osób.

Jednak w kontekście terminu zdarzeń punktualnych, z drugiej strony mamy do czynienia z nierazdymi przypadkami zachwiania ich prawidłowości. W życiu jednostek mogą pojawić się czynniki zmieniające tok życia. Według A. Brzezińskiej są to czynniki „hamujące go lub nienaturalnie przyspieszające, są *one (przyp. własny)* źródłem wydarzeń niepunktualnych” [10, s. 48]. Według popularyzatorki terminu, zjawiska niepunktualne „przytrafiają się rozwijającemu się dziecku znacznie wcześniej, niż jest ono dojrzałe biologicznie i psychicznie do jego podjęcia lub też znacznie później” [11, s. 48]. Jest to więc wszystko to, co przytrafia się jednostce w trakcie trwania jej życia, ale to, co wymyka się powszechnym i uniwersalnym ramom czasowym, niejako zarezerwowanym dla danej grupy wiekowej, środowiskowej, odpowiedniego kręgu kulturowego. Niepunktualność ma różne podłoża. W przypadku dojrzewania jednostki, może być uwarunkowana genetycznie lub wynika z sytuacji materialnej rodziny, wychowania, niskich kompetencji społecznych środowiska, w którym przebiega proces socjalizacji.

Zdarzenia niepunktualne można analizować na dwóch płaszczyznach – obiektywnej i subiektywnej. Obiektywnymi kryteriami dla jednostki żyjącej w naszym kręgu kulturowym, będą na przykład w wieku między 20 a 30/35 rokiem życia podjęcie pracy, czy urodzenie pierwszego dziecka. Będzie to zatem wszystko to, co ustalone dla wszystkich członków danego społeczeństwa. Wydarzeniami niepunktualnymi dla takiej osoby będzie m.in. podjęcie studiów lub dalszego kształcenia w wieku średniej lub późnej dorosłości.

Trudność pojawia się w przypadku ustalenia konkretnych, jednoznacznych ram czasowych. Choć żyjemy w społeczeństwie, możemy też mówić o autonomiczności wyboru czasu przeznaczonego na różne aktywności. Damian Leszczyński zauważył, że „czas myślany i czas przeżywany nie mogą być uważane za naturalnie synchroniczne” [12, s. 364]. Zwłaszcza współcześnie możemy zaobserwować zmiany w postrzeganiu granic temporalnych. Inne jest też traktowanie ich zarówno przez indywiduala, jak również przez poszczególne grupy społeczne. Następuje zwrot jednostek ku zaspokojeniu potrzeb samorealizacji, nawet jeśli wiąże się to z niepełną akceptacją otoczenia. Bogdan Suchodolski zwrócił uwagę na niejednoznaczność rozumienia pojęcia samorealizacji, gdzie „człowiek rzeczywiście realizuje siebie, to znaczy urzeczywistnia swe maksymalne możliwości, gdy poddaje się obiektywnym wymogom i obiektywnym sprawdzianom jakości efektów działań, które podejmuje” [13, s. 85]. Z jednej strony więc mamy do czynienia z zaspokajaniem potrzeb wyższych,

ewoluowaniem, a z drugiej – ze swoją koniecznością porównania postępów z obiektywnymi wymogami, które określają postęp danego działania. Jednym z głównych mierników określonej autokreacji są szkoły dla dorosłych, uczelnie.

Idąc dalej, z jednej strony normą jest to, że żyjąc w społeczeństwie, człowiek jest poddany rozmaitym naciskom, z drugiej – chce pozostać autonomiczną jednostką. Jednak w przypadku braku synchronizacji między danym zdarzeniem, a którymś z zegarów rozwojowych, sprawia, że mamy do czynienia z niepunktualnością powiązaną z kategorią obiektywną. Wiele zależy też od wewnętrznego poczucia czasu konkretnej jednostki, bowiem część zdarzeń powszechnie uważanych za niepunktualne, będzie traktowana przez daną osobę jako coś zupełnie naturalnego, coś, na co dana osoba była gotowa, czego chciała. Przykładem tego może być zajście w ciążę w wieku niespełna 18 lat. Taką sytuację społeczeństwo nierzadko określi mianem zdarzenia niepunktualnego, ale może zaistnieć taka sytuacja, że niepełnoletnia matka określi to zdarzenie, jako coś, na co była przygotowana, czego chciała, oczekiwała.

Taka sytuacja może mieć miejsce także w przypadku starszych osób. Emeryturę często postrzega się jako czas przeznaczony na odpoczynek, jednak zdarzają się przypadki, w których jednostka nie czuje potrzeby zrezygnowania z pracy zawodowej, która daje jej satysfakcję. Wciąż więc ważnym pytaniem w kontekście zdarzeń niepunktualnych jest to, jaki jest faktyczny wymiar tych zdarzeń? W dostępnej literaturze przedmiotu były one przedstawiane przede wszystkim w negatywnym ujęciu [14, s. 3-55]. Rozpatrywano je także na gruncie zdarzeń incydentalnych i takich, które mają wpływ na kolejne opóźnienia. Jednak wielość kryzysów u silnych jednostek może działać mobilizująco, a także wzmacniać adaptację do nowych warunków. Jak podkreśliła A. Brzezińska – „ważna jest świadomość, że na każdym etapie życia coś jeszcze można zmienić. Nikt nie jest skazany ostatecznie mimo czasu startu czy splotu okoliczności, jednocześnie to, czy określone wydarzenie stanie się impulsem do zmiany, zależy w pewnym stopniu od nas samych, od naszej gotowości na przyjęcie szansy od losu, umiejętności dostrzeżenia i docenienia nowej sposobności. Czy dane wydarzenie stało się punktem zwrotnym, czy nie, można ocenić dopiero z perspektywy czasu” [15, s. 109].

Warto podkreślić również fakt, że przedmiot tych samych zdarzeń określanych mianem niepunktualnych, będzie miało zupełnie inne konsekwencje dla jednostek i postrzegania ich przez społeczeństwo, kiedy będziemy mieli do czynienia z dwiema grupami wiekowymi. Zupełnie odmienne konsekwencje i sposób postrzegania będą miały takie zjawiska jak na przykład: renta 20-latką i renta osoby mającej lat 55, a także ciąża 17-latką i urodzenie dziecka przez 45-letnią kobietę. W takich przypadkach, w kontakcie z pozostałymi przedstawicielami społeczeństwa, szczególną rolę odegrają negatywne mechanizmy, które wytworzy otoczenie. Można do nich zaliczyć na przykład ostracyzm, czy napiętnowanie. Jednostka – niezależnie od wartości pozytywnej, czy negatywnej danego wydarzenia – często jest narażona na rozmaite sytuacje stresowe.

W dzisiejszym świecie trudno zgodzić się z modelem życia, dzielącym go na: zdobywanie wiedzy, pracę zawodową, emeryturę. Zmiany współczesnego świata nie przebiegają w tak oczywisty i schematyczny sposób. Jednostki konstruują swoje życie bardziej dynamicznie. W swojej pracy zawodowej spotkałam wielu uczniów, którzy podejmowali naukę w późniejszych latach swojego życia, wówczas kiedy mieli już dorosłe dzieci, czy pozostawało im kilka lub kilkanaście lat do emerytury. Wpływ na to miało wiele czynników. Nie bez znaczenia pozostawały między innymi: wiek, płeć, miejsce zamieszkania, wykształcenie rodziców, miejsce w społeczeństwie. Dlatego jak zauważyła Karolina Appelt, „analizując powiązania jednostki i społeczeństwa, warto mieć na uwadze szereg prawidłowości w postaci: osadzenia człowieka w społeczeństwie, współzależne zmiany, które w nich zachodzą, wpływ jednostki na kontekst, który również oddziałuje na nią. Nie bez znaczenia pozostaje też fakt, że właściwości jednostki nabierają znaczenia dla jej rozwoju tylko poprzez wchodzenie w interakcje z poszczególnymi elementami aktualnego kontekstu rozwojowego, a cechy kontekstu rozwoju, mają odniesienie do bieżącej kompetencji” [16, s. 26].

Jednak to wiek dorosły – mimo wielości ról społecznych – wiąże się z największą niezależnością związaną z zaspokajaniem własnych potrzeb i pragnień. Wiele jednostek porównuje swoje osiągnięcia z innymi, a w przypadku znacznego odbiegania od nich, może ulec zjawisku dyssatysfakcji, mogącej również zmotywować jednostkę do dalszych zmian. Jednak, jak zauważa Appelt, do trudności wieku dorosłego należy „znalezienie równowagi między zadaniami dla siebie a zadaniami dla innych” [17,

s. 41]. To w konsekwencji może prowadzić do zaburzeń funkcjonowania jednostki w społeczeństwie. Niezaspokojona jednostka ma problem z egzystencją w otoczeniu, natomiast nieuregulowane relacje z innymi ludźmi, wpływają na ograniczenie możliwości rozwojowych danej osoby.

Z drugiej strony, według profesora Zbigniewa Kwiecińskiego „już nie musimy i nie możemy być tacy sami przez całe życie, (...) nie możemy swego życia sobie zaprojektować, bo wielokrotnie wrzucani jesteśmy przez los na trajektorie, którymi nie możemy sami sterować” [18, s. 173]. W przypadku wydarzeń niepunktualnych, warto podkreślać, że żyjemy w globalnej wiosce, która jest mniej przewidywalna, ale wiadomym jest na przykład to, że z bardzo dużym prawdopodobieństwem jednostka nie będzie zatrudniona na jednym stanowisku przez cały okres trwania jej kariery zawodowej. Nie sposób jednak z zupełną pewnością i ostatecznie przewidzieć, w którą stronę podążą jej losy. Z jednej strony jednostka chce być autonomiczna, wolna, a z drugiej – pożąda stabilizacji i mocnej podstawy egzystencji. W sytuacji nieustannej niepewności, człowiek poszukuje sensu własnego Ja. Być może również dlatego w obecnej kulturze kładzie się nacisk na społeczeństwo wiedzy. Jak zaznacza Dieter Kirchhöfer „zdobycie wiedzy staje się przeciwwagą dla chaosu, braku reguł i przypadkowości” [19, s. 9]. Jednak podjęcie nauki w wieku trzydziestu i więcej lat nie musi oznaczać zaburzeń w rozwoju, ale może stanowić element samorealizacji jednostki, czy lek na kryzys środka życia. Może też na przykład pomóc odpowiedzieć na pytania dotyczące otaczającej współczesności.

Literatura:

- [1] Gadacz Tadeusz, *Wypisy z ksiąg filozoficznych*, Kraków: Znak, 1995. Strona: 10.
[2] Dominic Pierre, *Uczyć się z życia. Biografia edukacyjna w edukacji dorosłych*, Łódź: Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, 2006. Strona: 66.
[3] Ibidem. Strona: 128.
[4] Oleś Piotr, *Psychologia przełomy życia*, Lublin: TN KUL, 2000. Strona: 7.
[5] Harwas-Napierała Barbara, Trempała Janusz (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. II, Warszawa: PWN, 2003. Strona: 15.
[6] Dubas Elżbieta, *Auksologia andragogiczna. Dorosłość w przestrzeni rozwoju i edukacji*, [w:] Rocznik andragogiczny 2009, Płock: Wyższa Szkoła im. Pawła Włodkowica w Płocku, 2009. Strona: 134.
[7] Przetacznik-Gierowska Maria, Tyszkowa Maria, *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2014. Strona: 31.
[8] Brzezińska Anna, *Wydarzenia punktualne i niepunktualne w okresie dzieciństwa i dorastania*, [w:] „Remedium”, 2003, nr 12. Strona: 47.
[9] Brzezińska Anna, Trempała Janusz, *Wprowadzenie do psychologii rozwoju*, [w:] Strelau Jan (red.), *Psychologia*. Podręcznik akademicki, t. I, Gdańsk: GWP, 2000. Strona: 231.
[10] Brzezińska Anna, *Wydarzenia...*, op. cit. Strona: 48.
[11] Ibidem. Strona: 48.
[12] Leszczyński Damian, *Filozofia nauki Gadtona Bachelarda*, [w:] Bachelard Gaston (red.), *Kształtowanie się umysłu naukowego*, Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz, konsekwencje, 2002. Strona: 364.
[13] Suchodolski Bogdan, *Osobowość i alternatywy cywilizacji współczesnej*, [w:] Dąbrowski Kazimierz (red.), *Zdrowie psychiczne*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981. Strona: 85.
[14] Por. Brzezińska Anna, *Společná psychologie rozvoje*, Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar, 2000. Strona: 3-55.
[15] Brzezińska Anna, Janiszewska-Rain Joanna, *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, Kraków: Znak, 2005. Strona: 109.
[16] Appelt Karolina, *Związek osoba-otoczenie i jego zmienność w okresie dorosłości*, [w:] Appelt Karolina, Wojciechowska Julita (red.), *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*, Poznań: Wyd. Fundacji Humaniora, 2002. Strona: 26.
[17] Ibidem. Strona: 41.
[18] Kwieciński Zbigniew, *Między patosem a dekadencją. Studia i szkice socjopedagogiczne*, Wrocław: Wyd. Naukowe DSWE, 2007. Strona: 173.
[19] Kirchhöfer Dieter, *Grenzen der Entgrenzung. Lernkultur in der Veraenderung*, Frankfurt am Main: P. Lang, 2005. Strona: 9.

APLIKACJA WYBRANYCH KONCEPCJI SOCJOLOGICZNYCH WYJAŚNIAJĄCYCH ZACHOWANIA DEWIACYJNE NA GRUNT ZJAWISKA PROSTYTUCJI cz. 1

Dr Gardian-Mialkowska Renata

Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach

renata.gardian@gmail.com

adiunkt

Wprowadzenie

Zjawisko prostytucji powszechnie zaliczane jest do przejawów patologii społecznej, a także traktowane jest jako zachowanie dewiacyjne. Jerzy Kwaśniewski [1, s.9) uważa, że zachowanie dewiacyjne ludzi oznacza „specyficzną ich cechę, wyrażającą się w tym, że dane zachowanie jest w jakimś stopniu odmienne różne od jakiegoś wzorca czy normy zachowania”. W teoriach reakcji społecznej jest trochę inaczej. Czyn sam w sobie nie jest dewiacyjny, staje się dewiacyjny tylko wtedy kiedy tak go określili społeczeństwo. Zatem zachowaniami dewiacyjnymi określa się zachowania, które nie są zgodne z powszechnie akcentowanymi normami prawnymi, obyczajowymi, społecznymi, zdrowotnymi i które wywołują zazwyczaj różne sankcje społeczne. Za takie zachowanie dewiacyjne społeczeństwo może uznać m.in.: nadużywanie alkoholu czy też środków odurzających, próby samobójcze i samobójstwa, rozwiązyły tryb życia czy też angażowanie się w prostytucję. Najczęściej zachowania te są działaniami instrumentalnymi ukierunkowanymi na realizację potrzeby, która nie została zaspokojona lub wydaje się nieosiągalna [2] [3, s.20]. Zachowaniom dewiacyjnym towarzyszy zwykle cały szereg innych zjawisk postrzeganych jako negatywne oraz sprzeczne z obowiązującymi zasadami i zasadami współżycia społecznego. Trzeba brać jednakże pod uwagę, że zachowania takie są nieodłącznym elementem życia społecznego, które wiąże się z różnymi przejawami demonstrowania przeżywanych przez młodych ludzi trudności czy też deprywacji ich potrzeb [3, s.23].

Niewątpliwie istotnym czynnikiem podejmowania się prostytucji, jest proces socjalizacji i wychowania, które rozpoczyna się w rodzinie i dotyczy kształtowania przekonań, postaw społecznych i moralnych. To rodzina odpowiedzialna jest w dużej mierze za ukształtowanie woli i charakteru młodej osoby oraz przygotowanie jej do wypełniania podstawowych zadań i osiągania celów zgodnie z obowiązującymi zasadami społecznymi. Rodzice tutaj odgrywają ważną rolę w życiu jednostki, wprowadzając ją w świat wartości, uczuć, przyczyniając się tym samym do kształtowania relacji międzyludzkich i rządzących nimi zasad współżycia społecznego, które wpływają na funkcjonowanie w systemie społecznym [4, s. 1].

Istnieje wiele koncepcji próbujących wyjaśnić zachowania dewiacyjne jednostki. Dlatego też w dalszej części zamierzam skupić się na koncepcjach teoretycznych, które zwracają szczególną uwagę na rolę procesu socjalizacji i wychowania w kształtowaniu zachowań dewiacyjnych. Zagadnienia te będę poruszać w nawiązaniu do teorii anomii Mertona i teorii kontroli społecznej Travisa Hirschiego. Jednym z symptomów niedostosowania społecznego jednostki może być jej wykolejenie seksualne. Zgodnie z koncepcją Czesława Czapówa [5] taka młoda osoba może łamać normy obyczajowe, do których niewątpliwie zalicza się zaangażowanie jednostki w prostytucję.

Perspektywa socjologiczna

Socjologiczne podejście teoretyczne podkreśla znaczenie podstawowych warunków społecznych i kulturowych, za sprawą których zjawisko prostytucji może być postrzegane jako realna opcja wyboru zarobkowania w ten sposób. Zastosowanie teorii socjologicznej do analizy prostytucji pozwoli zatem czytelnikowi lepiej zrozumieć wybory osób oferujących odpłatny seks. Wybrane teorie kontroli społecznej wskazują, że skłonność do zachowań prostytucyjnych nie jest wrodzoną cechą człowieka. Dziecko dopiero się uczy postępowania zgodnie z normami społecznymi. Zatem procesy wychowania i socjalizacji są czymś, co ma znaczący wpływ na dostosowanie jednostki do wymogów, jak i pojawiających się sytuacji życiowych.

Teoria anomii Roberta Mertona

Prekursorem pojęcia anomii był Emil Durkheim [6], który twierdził, że każdy człowiek kieruje się egoistycznymi dążeniami, które powstrzymywane są jedynie dzięki skutecznie działającemu efektywnemu systemowi kontroli społecznej. W jego koncepcji człowiek jest z natury zły, a więc

rodzi się od początku jako jednostka antyspołeczna. Według Durkheima jedynie zewnętrzne siły, czyli w tym przypadku kontrola społeczna, są w stanie powstrzymać jednostkę od zachowań niezgodnych z normami [7, s.753]. Z kolei względny zanik norm w grupie lub w społeczeństwie zwiastuje pojawienie się anomii. Durkheim wskazywał, że zanik norm dotyczy właściwości struktury społecznej i struktury kulturowej, a nie cech ludzkich stykających się z tą strukturą [8, s.225]. Natomiast Merton zmodyfikował pierwotne pojęcie anomii Durkheima, rozpoczynając od negacji niektórych jego ustaleń. Merton uważa, że zachowanie konformistyczne i dewiacyjne jest normalnym sposobem przystosowania się jednostki do struktury społecznej i struktury kulturowej, a więc pojawiające się zachowanie dewiacyjne nie jest wynikiem zaniku kontroli społecznej [7, s.754]. Przede wszystkim w ujęciu Mertona zachowania dewiacyjne nie były tożsame z terminem patologii społecznej. Według niego zachowania dewiacyjne stanowią oczekiwany rezultat pewnych napięć w strukturze społecznej i kulturowej. Zachowanie to traktuje jako normalne działanie. Prawidłowe funkcjonowanie kontroli społecznej może hamować zachowania dewiacyjne człowieka [9, s. 28].

Struktury społeczno-kulturowe rozłączne są jedynie analitycznie, bowiem każdorazowy układ stosunków społecznych (struktura społeczna) wyznacza hierarchię celów i sposobów ich osiągania (struktura kulturowa), które z kolei są korzystne z punktu widzenia danego systemu społecznego [10, s.210]. W ramach struktury kulturowej istotne są dwa zadania tj. cele kulturowe i zinstytucjonalizowane środki. Pierwsze z nich to rzeczy warte zabiegów, które dominują na tyle, że stanowią układ odniesienia aspiracji przy jednoczesnym odczuwaniu emocji. Zazwyczaj są powiązane ze sobą, tworząc w ten sposób hierarchię wartości. Z kolei zinstytucjonalizowane środki służą realizacji kulturowo określonych celów [9, s. 30]. Merton uważa, że cele kulturowe i usankcjonowane środki muszą być rozsądnie wyważone, aby kultura była stabilnie silna. W rozumieniu Mertona to hierarchia celów i środków miała służyć realizacji właśnie tych celów. Sugeruje, że skoro osiągnięcie celu jest ważne, to społeczeństwo powinno mieć uzasadnione możliwości osiągnięcia tych celów przy pomocy instytucjonalnych środków. Jeżeli społeczeństwo nie ma dostępu do osiągnięcia instytucjonalnych możliwości, to normalizuje się bądź rozwija się anomia [8, s.198].

Pojawiające się zakłócenia w prawidłowym funkcjonowaniu społeczeństwa mogą się objawiać w przypadku nadmiernego akcentowania celów i środków. Merton zauważył, że współczesne społeczeństwo wywiera sporą presję na ludzi, by osiągnęli takie, a nie inne cele, jak np. sukces, prestiż, wyższa pozycja społeczna, osiągnięcie bogactwa czy też prowadzenie luksusowego życia. Jednakże ich osiągnięcie bywa trudne bez równoważnego nacisku na usankcjonowane środki, np.; osoby mniej zamożne pod wpływem postaw konsumpcyjnych ukierunkowane są do zdobywania środków materialnych, pomimo, że zdobycie tych środków może być ograniczone lub poza ich zasięgiem. W takich sytuacjach młody człowiek, aby zdobyć wyznaczony cel podejmuje się zachowań dewiacyjnych, których przykładem jest m.in. świadczenie usług seksualnych.

Natomiast pojawiający się rozdzźwięk między tymi dwoma elementami struktur, które powodują stan napięcia motywacyjnego Merton określał stanem anomii [9, s.21]. Innymi słowy występowanie nadmiernej ilości zachowań dewiacyjnych może prowadzić do stanu dezorganizacji i anomii społecznej. Według niego to nie innego, jak załamanie się struktury kulturowej, która zachodzi szczególnie w sytuacji rozdzźwięku między normami, a celami kulturowymi a społecznymi możliwościami postępowania zgodnie z nimi dla danej grupy. Dodatkowo Merton rozróżnia dwa rodzaje anomii: zwykłą i ostrą. Pierwsza z nich odnosi się do stanu zamieszania w grupie lub społeczeństwie, w których istnieje konflikt systemów wartości. Powoduje to niepokój i odczucie odrzucenia przez grupę. Z kolei drugi rodzaj anomii dotyczy degeneracji, a nawet rozpadu systemów wartości, co tym samym prowadzi do odczuwania silnych lęków [7 s.754]. Merton opracował typologię, która ilustruje rozmaite sposoby przystosowania do sytuacji dysfunkcyjnej między kulturą społeczną a kulturową (w tym również anomii). W typologii tej następował ma do wyboru następujące sposoby adaptacji: konformizm, rytualizm, wycofanie, bunt, innowacja.

Pierwsze dwa typy przystosowania: konformizm i rytualizm nie powodują zachowań dewiacyjnych, a więc młody człowiek nie decyduje się na aktywność przystytucyjną. Natomiast kolejne trzy sposoby przystosowania mają już charakter dewiacyjny, aczkolwiek różna jest ich szkodliwość społeczna [7, s.755].

Próbując przyłożyć teorię Mertona do zjawiska prostytucji podkreśla się typ jednostki innowacyjnej. Osoby świadczące usługi seksualne mogą być postrzegane jako innowatorzy wedle

omówionej typologii, bowiem osiągają upragniony sukces, wyższy status materialny lub życie na wyższym poziomie, zdobywają dzięki zaangażowaniu w prostytucję zaspokojenie potrzeb ekonomicznych (zdobycie środków pieniężnych), ale i aspiracyjnych (podniesienie standardu życia). Z kolei w odniesieniu do środowiska rodzinnego, tzn. jego dysfunkcjonalności, negatywne doświadczenia zmuszają jednostkę do poszukiwania innych możliwości, by zdobyć bogactwo czy osiągnąć sukces, aby zdobyć wyznaczone cele kulturowe, podejmując się realizacji tych celów poprzez sprzedaż własnego ciała. Przedstawienie zastosowania teorii Mertona ukazuje dwie istotne cechy. Po pierwsze, ustalone wartości kulturowe dostarczają „zachętę” do sukcesu. Po drugie, dostępne sposoby osiągania celu są w dużej mierze ograniczone przez strukturę klasową, która nie jest całkowicie otwarta dla jednostek utalentowanych i pochodzących z niższych warstw społecznych [8, s.2010]. Kultura stawia wymagania trudne do pogodzenia. Z jednej strony kładzie nacisk na tę jednostkę, by osiągnęła sukces i bogactwo, zaś z drugiej strony odmawia jej w rzeczywistości szans osiągnięcia tego celu legalną drogą, czy też zgodnie z normami i wartościami. W związku z tym, rezultatem tej niespójności jest pojawienie się wysokiej częstotliwości zachowań dewiacyjnych. Zatem wraz ze wzrostem presji na osiągnięcie za wszelką cenę prestiżowych celów pojawiają się społeczne bariery, które stoją na drodze do ich osiągnięcia [8, s.2012]. Miarą sukcesu jest pozycja społeczna określana najczęściej, choć nie zawsze, ilością posiadanych dóbr materialnych [10, s.210].

Teoria anomii sugeruje, że prostytucja jest konsekwencją frustracji, że jednostka nie jest w stanie osiągnąć celów kulturowych jedynie za pomocą legalnych instytucjonalnych środków, czy też zgodnie z normami i wartościami. Zatem kulturowe cele mogą zostać zrealizowane za pomocą różnych środków, które nie zawsze są akceptowane przez dane społeczeństwo [11, s. 123].

Odwolując się do literatury przedmiotu warto podkreślić, że zaproponowany typ innowacyjności ma swoje zastosowanie w rozmaitych badaniach naukowych. Między innymi Koken, Bimbi, Prasons i Halkitis [12, s. 16–32] wskazali innowacyjność jako jeden z elementów determinantów prostytucji.

Na gruncie polskim Jacek Kurzepa [13], badając postrzeganie prostytucji wśród nieletnich, zwrócił uwagę na odczuwaną przez nich silną presję społeczną na posiadanie atrakcyjnych dóbr świadczących o ich statusie materialnym. Jednak, pojawiające się dysproporcje między rozbudzonymi potrzebami konsumpcyjnymi a możliwością ich realizacji skutkują podejmowaniem przez nich innowacyjnych metod ich spełnienia. Jego respondenci byli przekonani, że jest to jedyny i skuteczny sposób na lepszy start w życiu, z tym że, ich zdaniem, zawsze można z niego zrezygnować w dowolnym momencie.

Natomiast badań Renaty Gardian-Miałkowskiej [14, s.193, 283] wynika, że prostytuujący się mężczyźni spoglądali na sprzedaż własnego ciała jako przejaw innowacyjnego działania. Niektórzy z nich świadomie zdecydowali się na sprzedanie swojej inicjacji seksualnej, co było w ich mniemaniu innowacyjnym sposobem radzenia sobie z trudną sytuacją ekonomiczną i najszybciej możliwym do zrealizowania w krótkim czasie, właściwie dostępnym na „wyciągnięcie ręki”.

Teoria kontroli społecznej Travisa Hirschiego

Koncepcja opracowana przez Travisa Hirschiego również nawiązuje do dorobku Durkheima, ale w nieco inny sposób niż miało to miejsce w teorii anomii Mertona. Hirschi [15, s.18] zakłada, że każdy człowiek jest jednostką moralną w takim stopniu, w jakim zinternalizował normy społeczne i rozwinął w sobie wrażliwość na opinie innych. Rozwinięta wrażliwość to właśnie nic innego jak więź społeczna. I przeciwnie: łamanie normy przez jednostkę jest postępowaniem wbrew oczekiwaniom innych ludzi, w tym stopniu, w jakim jest niewrażliwy na opinie innych, a zatem nie jest związany z normami, jakie ci inni ludzie propagują i akceptują. W takim przypadku młody człowiek może zaangażować się w zachowania antyspołeczne.

Opierając się na głównej tezie tej koncepcji nastolatek może (is free) zdecydować się na zaangażowanie się w prostytucję, bowiem jego więzi z konformistycznym porządkiem zostały w pewnym stopniu złamane, czyli są zbyt słabe lub uszkodzone. Zatem kluczowe twierdzenie Hirschiego opiera się na istniejących więziach, ich jakości bądź ich braku. Biorąc pod uwagę tezę Hirschiego [15, s.26] podstawowe instynkty zmuszają jednostkę do angażowania się w prostytucję, chyba że, istnieje społeczny dla nich powód, by nie świadczyć odpłatnych usług seksualnych. Na podstawie jego twierdzeń jednostki, które mocno związane są z rodziną, szkołą i rówieśnikami są mniej skłonne do podjęcia decyzji o zaangażowaniu się w prostytucję. Autor uważa, że więzi

uczuciowe z rodzicami są najważniejsze, bowiem w rodzinie rozpoczyna się socjalizacja. Wedle Hirschiego struktura rodziny nie jest sprawą najważniejszą, ale najważniejsza jest siła i rodzaj więzi z rodziną. Silny związek emocjonalny dzieci z osobami znaczącymi zwiększa szansę na zinternalizowanie norm społecznych. Natomiast brak tej więzi uczuciowej może sprawić nierealność przyswajania obowiązujących powszechnie norm i wartości społecznych. Sposób, w jaki definiuje więź społeczną Hirschi oznacza, że przyjął on założenia na temat ładu społecznego. Przypuszczał on, że członkowie społeczeństwa wyznają jeden, wspólny system wartości i w podobny sposób definiują dobro i zło. Zatem „im donioślejsza rola danej wartości w systemie wartości danej jednostki czy grupy, tym silniejsze potępienie zachowania, które tej wartości zagraża, jak również tym silniejsza aproba wobec zachowań, które realizację tych wartości wspierają” [1, s.86]. Więź społeczna wedle Hirschiego składa się z czterech głównych elementów. Są to: 1) przywiązanie (powiązania osobiste), 2) zaangażowanie o charakterze racjonalnym w działalność konformistyczną, 3) stopień rzeczowego zaangażowania, nie zostawiający miejsca na działalność dewiacyjną; 4) przekonania [16, s.59-60]. Komponenty te, mimo, że pozostają ze sobą w ścisłym związku, mogą mieć niezależny wpływ na podjęcie aktywności prostytucyjnej.

Pierwszym elementem więzi wymienianym przez Hirschiego jest **przywiązanie** (*attachment*), czyli dziecko jest silnie związane z grupami pierwotnymi, a także będzie wrażliwe na ich opinie i zdanie. W związku z tym takie dziecko, będzie czuło się zobligowane do przestrzegania norm tych grup. Założeniem Hirschiego jest, że im silniejsze przywiązanie jednostki do innych (tj. rodzin, przyjaciół, kolegów), tym bardziej prawdopodobne jest, że będzie miała ona na uwadze - kiedy i czy - będzie miała ochotę zaangażować się w prostytucję. Biorąc pod uwagę tezy Hirschiego przywiązanie młodych ludzi do rodziców jest najważniejszą zmienną izolacji dziecka od podjęcia się pracy jako osoba świadcząca usługi seksualne, nawet w sytuacji, gdy dziecko będzie wychowywało się w rozbitej rodzinie, to dziecko może być silnie emocjonalnie przywiązane do jednego lub obojga rodziców [za:11,s.30]. Przywiązanie stanowi odpowiednik sumienia czy superego w koncepcji psychoanalitycznej Freuda, czy też kontroli wewnętrznej (np.: Reissa), a także odpowiednik internalizacji norm i wartości w koncepcjach socjalizacyjnych. Z kolei osłabienie lub zerwanie więzów z rodziną sprawia, że młody człowiek nie czuje się już z nią związany, a w takiej sytuacji droga do podjęcia się prostytucji staje przed nim otworem.

Wiele badań (m.in. [17][18] [19] [20][21][22][23][24][13][14]) pokazuje, że ponad połowa męskich sex workers pochodziła z rodzin dysfunkcyjnych, w których doświadczyła przemocy lub zaniedbania w dzieciństwie. Z badań Morse, Simon i Burchfiel [24, s.98] wynika, że ponad 40% mężczyzn świadczących usługi seksualne opuściło dom przed ukończeniem 16 r.ż., zaś 60% z nich doświadczyła przemocy fizycznej i seksualnej w rodzinie. Ponadto badacze twierdzą, że w większości przypadków to właśnie rodzina wymagała od swoich synów, aby sprzedawali swoje ciało, tylko po to, aby dokładali się do budżetu domowego. Z kolei Ginsberg [25] ujawnił, na podstawie analizy historii mężczyzn świadczących usługi seksualne, że mężczyźni sprzedający seks pochodzili z rodzin oziębłych emocjonalnie. Natomiast Kurzępa [26, s.61] zwraca uwagę, że dla połowy respondentów uprawianie prostytucji może być projekcją problemów w domu rodzinnym, która może być traktowana jako forma odreagowania z dodatkową możliwością łatwego zarabiania.

Drugim elementem jest **zobowiązanie** (*commitment*) czyli zachowanie zgodne z oczekiwaniami, normami i wartościami społecznymi. Przez zobowiązanie rozumie się stopień gotowości jednostki, aby poświęcić swój czas, energię i samego siebie do postępowania konformistycznego. Hirschi twierdzi, że jednostka powinna myśleć perspektywicznie i rozważyć, co by było, gdyby jej aktywność (np.: w omawianym przeze mnie przypadku prostytucja) ujrzała światło dzienne. Zatem młody człowiek zastanawia się, co by było, gdyby moi bliscy (rodzina, przyjaciele, sąsiedzi) dowiedzieli się, że utrzymuję się ze sprzedaży własnego ciała. Hirschi sugeruje, że każda osoba bez względu na wiek musi rozważyć w takim przypadku koszty społeczne podjętego ryzyka utraty relacji z najbliższymi [11, s.131]. Zdaniem Hirschiego młodzi ludzie postępują zgodnie z konformistycznym porządkiem nie tylko dlatego, że czują się psychicznie związani z innymi bliskimi dla nich osobami, ale również wynika to z chłodnej kalkulacji zysków i strat. Skoro tak, to młode osoby przed podjęciem decyzji o zaangażowaniu się w prostytucję dokonują bilansu, czy aktywność prostytucyjna i osiągnięcie dzięki temu zajęciu prestiżu i bogactwa opłaca się w momencie utraty uznania w oczach najbliższych osób [za: 7, s.768][10, s. 243].

Na postawie literatury przedmiotu opisany komponent znajduje potwierdzenie w badaniach Renaty Gardian-Miałkowskiej [14] z których wynika, że zdecydowana większość prostytuujących się gejów po tzw. „coming oucie” została wyrzucona z domu lub musiała opuścić dom rodzinny. W związku z tym znaleźli się na ulicy, nie mając nic do jedzenia, nie mając żadnych środków utrzymania, ani miejsca zamieszkania, a także nie wiedzieli gdzie szukać pomocy. W związku z tym młodzi chłopcy podejmujący się ucieczki z domu, zostali narażeni na wykorzystanie seksualne przez osoby trzecie, a w sytuacji zagrożenia nie mieli gdzie szukać pomocy. Co również znajduje potwierdzenie w wielu innych badaniach [27] [17] [28] [29] [13].

Trzecim elementem, jaki wymienia Hirschi, jest **zaangażowanie** (*involvement*), co oznacza zaabsorbowanie jednostki w działalność konformistyczną (np.: praca zawodowa, prace społeczne, sport), a także jednostka ma na tyle ograniczony czas i energię, jest na tyle pogrążona w zwykłych czynnościach, że nie ma takiej sposobności, by rozważyć swoje zaangażowanie w prostytucję. Po prostu znudzenie jednostki (bezrobocie lub brak zajęć) może powodować, że będzie ona szukała zajęć poza tradycyjnymi normami [11, s.131]. Z cytowanych wcześniej badań Kurzępy wynika, że 7,74 % badanej młodzieży uprawiało prostytucję z nudy. Zaś z badań ankietowych Gardian-Miałkowskiej [14, s. 248] przeprowadzonych w grupie 108 mężczyzn świadczących usługi seksualne wynika, że 12 % mężczyzn zaangażowanych w prostytucję była osobami bezrobotnymi.

Czwartym i ostatnim elementem są **przekonania** (*beliefs*), czyli wierzenie w jeden tradycyjny system norm i wartości jako dozwolonych i dopuszczalnych sposobów postępowania. Poszanowanie praw i tradycyjnych norm oraz wartości jest istotnym elementem wiary. Szacunek do wartości, norm prawnych i moralnych, systemu prawa rodzi się w intymnych relacjach z innymi ludźmi zgodnie z obowiązującym konformistycznym porządkiem w społeczeństwie. Hirschi nie wyklucza, że ci, którzy naruszają normy mogą być o ich słuszności przekonani, jednak mogą się różnić się pod względem stopnia tego przekonania [10, s. 244], a więc istnieją tylko różnice w poglądach ludzi na zakres ich związania z normami. Zdaniem Hirschiego jednostka nie musi neutralizować swojej postawy wobec norm prawnych i moralnych. Hirschi [15, s.200] rozwija przyczynowy łańcuch „od przywiązania do rodziców poprzez troskę o zatwierdzenie osób w pozycji autorytetu do przekonania, że zasoby społeczne są wiążące dla własnego postępowania” [11, s.131]. Szacunek do norm, może być zmniejszony przez środowisko rodzinne, nauczycieli, przyjaciół lub normy prawne. Zatem, młoda osoba może być przekonana do przestrzegania jedynie norm prawnych, które w pewien sposób mogą stać się jednocześnie obowiązującymi przez niego normami moralnymi. W związku z tym mężczyźni decydują się na prostytucję, bowiem nie jest ani zakazana, ani karana pod względem obowiązujących regulacji prawnych, a więc w ich mniemaniu jest dozwoloną formą zarobkowania. Mogę w tym miejscu pokusić się o stwierdzenie, że im słabsze przywiązanie jednostki do norm prawnych, bądź do norm moralnych, tym większe prawdopodobieństwo podjęcia się sprzedaży własnego ciała.

Takie myślenie sex workers potwierdzają badania Gardian-Miałkowskiej [14, s.191], którzy spostrzegali swoją działalność prostytucyjną jako zgodną z obowiązującymi przepisami prawnymi, a w związku z tym dozwoloną. Świadczenie odpłatnych usług seksualnych nie jawiła im się jako coś złego, a nawet uważali, że jest to lepsze rozwiązanie niż kradzież.

Choć Hirschi nie dokonuje rozróżnienia pod względem istotności więzów z trzema najważniejszymi w życiu dziecka grupami (rodzina, szkoła, koledzy), to na poziomie operacyjnym okazuje się, że najistotniejsze w genecie prostytucji są prawdopodobnie słabe więzy z rodziną [9, s.251]. Nie ulega przecieży wątpliwości, że to właśnie rodzina jest najważniejszą komórką w procesie socjalizacji i wychowania, chociażby z tego względu, że relacje z rodziną odbywają się najwcześniejszej (uprzedniość), najdłuższej (czas trwania), najczęściej (częstotliwość) i najbardziej intensywnie [10, s. 252].

Podobne stanowisko wobec roli grup pierwotnych w genecie zachowań dewiantycznych zajmuje Travis Hirschi. Jego zdaniem, silne więzi jednostki z rodziną składają ją do przestrzegania obowiązujących norm. Podstawą są silne więzi emocjonalne z rodzicami, ponieważ w środowisku, w jakim wychowuje się dziecko mają pierwsze miejsce oddziaływania socjalizujące człowieka. Mocne związki emocjonalne dzieci z rodzicami zwiększają prawdopodobieństwo internalizacji norm społecznych. Natomiast brak więzi rodzinnej może utrudniać szersze stosunki (relacje) z ludźmi i przyswojenie obowiązujących w społeczeństwie norm i wartości. Na podstawie twierdzeń autora

„Causes of Delinquency” można uznać, że osłabienie lub zerwanie więzi dziecka z rodzicami uwalnia go w pewien sposób od obowiązujących w jego rodzinie zachowań konformistycznych i może prowadzić do przestępczości bądź prostytucji. Dlatego też, w genezie zachowań prostytucyjnych największe znaczenie będą przypisywała zbyt słabemu przywiązaniu do środowiskiem rodzinnego. A tym samym uważam, że silnie więzi uczuciowe z rodzicami stwarzają duże prawdopodobieństwo przestrzegania obowiązujących norm prawnych bądź moralnych przez jednostkę, jeśli weźmiemy pod uwagę, że rodzice przekonani są, że prostytucja nie jest zachowaniem zgodnym z obowiązującymi normami społecznymi [30, s.57].

Podsumowanie i implikacje praktyczne

Resumując powyższe rozważania, można powiedzieć, że wyszczególnione na ich podstawie uwarunkowania prostytucji w ramach perspektywy socjologicznej oraz wymienione teorie są ze sobą ściśle powiązane, przenikają się wzajemnie, a także jednocześnie są od siebie zależne. Udowadniają one, że zachowania prostytucyjne nie wynikają z wrodzonych cech człowieka. Jednostka jedynie dostosowuje się do stawianych jej wymogów w procesie socjalizacji i wychowania oraz pojawiających się sytuacji życiowych. Zatem wkroczenie na drogę prostytucji wynika z odrzucenia systemu wartości, norm i wzorów zachowań grup pierwotnych. U podstaw socjalizacji leżą wszelkie interakcje społeczne, takie jak znajomość społecznie konstruowanych systemów znaczeń, zdolność rozumienia znaków (w tym języka oraz symboli), a także umiejętności posługiwania się nimi oraz poznanie procedur interpretacyjnych zachowań innych ludzi [31, s.138]. Istota ludzka znaczną część wiedzy o tym, co dobre, a co złe i jak należy zachować się w różnych sytuacjach, uzyskuje dzięki poučeniom słownym ze strony innych ludzi, a także dzięki różnym tekstom pisany [31, s.138]. Wskazuje to na niepowodzenie oddziaływań grup pierwotnych na młode pokolenie. Zaś z drugiej strony, teorie socjologiczne akcentują związek jednostki z normami i wartościami podkultury, w jakiej się wychowuje i żyje, które stoją w wyraźnej opozycji do kultury ogólnospołecznej [5] [32]. Zatem dziecko, od narodzin jest ściśle związane z procesem uczenia się zachowań, które poprzez obserwację zarówno pozytywnych, jak i negatywnych zachowań grup pierwotnych i innych ludzi, przyswajają określone przekonania, nastawienia, umiejętności i informacje w ramach pełnionej roli społecznej [33] [34]. Poza tym młody człowiek w trakcie procesu socjalizacji i wychowania uczy się również dokonywania zmian w swoim systemie wartości, dążeniach i celach, które będą istotnie rzutowały na dalszy kierunek, zakres procesów [35] i zachodzących w niej zmian. W efekcie u niektórych młodych ludzi może pojawić się relatywizacja wyrażona przekonaniem, że zjawisko prostytucji nie jest niczym złym, a nawet jawi się jako nazachowanie innowacyjne, które będzie sposobem zdobycia upragnionego celu i odczuwania wewnętrznego sukcesu. Ten sposób myślenia może również świadczyć, że osoby decydujące się na sprzedaż swojego ciała przejawiali niski poziom kontroli wewnętrznej. Można też tutaj odwołać się również do teorii neutralizacji Greshama Sykes’a i Davida Matzy. Na podstawie ich teorii można uznać, że osoby prostytuujące się próbują nieustannie reintegrować ze społeczeństwem poprzez psychologiczne uznanie swoich prostytuujących zachowań za normalnie właściwe. Osiągają to przy użyciu tzw. strategii neutralizacji [36, s. 699].

Przedstawione zaadaptowane teorie socjologiczne na grunt prostytucji jednoznacznie wskazują, że podejmowanie się sprzedaży własnego ciała nie dokonuje się w trakcie jednorazowej decyzji, ale ma ono charakter procesualny. Zjawisko to jest dynamiczne, ciągłe i wewnętrznie spójne. Niewątpliwie to środowisko rodzinne ma ogromny wpływ na dokonywane wybory życiowe młodych ludzi. To rodzina jest odpowiedzialna za uformowanie dziecka od momentu ich narodzin. Rodzice często nie zdają sobie sprawy, że ich dziecko od samego początku ich obserwuje i w ten sposób również się uczy. Każde ich zachowanie, dokonywane wybory, wiara, system wartości, odnoszenie się do dziecka i do siebie nawzajem, sposoby traktowania dziecka i innych członków rodziny oraz innych ludzi, ma wpływ na dziecko, bowiem to rodzice są pierwszymi ludźmi, którzy wskazują sposób życia [14]. Kluczowe w tych relacjach między dzieckiem a rodzicami jest odczuwanie przez dziecko bezwarunkowej miłości rodziców. Miłość ta wynika z samego faktu, że dziecko istnieje i jej potrzebuje, jest niezależna od jakichkolwiek czynników [37]. Biorąc pod uwagę powyższe, warto organizować zajęcia lub warsztaty dla rodziców, by uświadomili sobie, że miłość to nie tylko zaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych, ale również pełen miłości spojrzenie, pełen miłości kontakt fizyczny, skupiona na dziecku uwaga i poświęcony mu czas oraz pełne miłości wychowanie [Za:38].

BIBLIOGRAFIA:

- [1]Kwaśniewski J. (1983). Społeczeństwo wobec dewiacji. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- [2]Jessor R.(1982). Problem Behavior and Developmental Transition in Adolescence.W: The Journal of School Health Nr 52(5), s. 295-300.
- [3]Zajączkowski K. (1998). Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży. Toruń: Wydawnictwo Adama Marszałek.
- [4]Gardian-Miałkowska R. (2015).Prostytucja nieletnich. W: Remedium Nr 1 (252), s.1-4.
- [5] Czapów Cz. (1978). Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki.: Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- [6] Durheim E. (1966). Suicide. New York: Free Press.
- [7]Holist B. (1999). Kryminologia. Warszawa: PWN.
- [8]Merton R. (2002). Teoria socjologiczna i struktura społeczna. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [9]Siemaszko A. (1993). Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [10]Siemaszko A. (1979). Społeczna geneza przestępczości. Wokół teorii różnicowanych powiązań. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- [11]Hodgson J. F. (1997). Games Pimps Play: Pimps, Players and Wives in Law A Qualitative Analysis of Street Prostitution. Toronto: Canadian Scholars Press Inc.
- [12]Koken J.A., Bimbi D.S, Prasons J.T., Halkitis P.N. (2004) The experience of stigma in the lives of male internet escorts. W: Journal of Psychology and Human Sexuality, Nr 16, s. 16-32.
- [13] Kurzepa J. (2001) Młodzież pogranicza – „świnki” czyli o prostytucji nieletnich. Wydawnictwo IMPULS: Kraków.
- [14]Gardian-Miałkowska R. (2016). Fenomen prostytucji męskiej. Warszawa: Difin.
- [15]Hirschi T. (1969). Causes of Delinquency. Berkeley: University of California Press.
- [16]Kossowska, Anna. 1992. Funkcjonowanie kontroli społecznej. Analiza kryminologiczna”. Agencja Scholar: Warszawa.
- [17] Lukenbill D.F. (1985). Entering male prostitutes. W: Urban Life Nr 14, s.131-153.
- [18] Coleman E.(1989). The development of male prostitution activity among gay and bisexual adolescents. W:Journal of Homosexuality Nr 1, s. 131-149.
- [19] West D. J., De Villiers B. (1993). Male prostitution. London: Duckworth.
- [20]Moczyłowska J. (1997). Warunki materialne rodziny a prostytuowanie się nieletnich dziewcząt. W: Problemy Alkoholizmu Nr 6, s. VI-VIII.
- [21]Knox M.P. (1998).Negotiations and Relationships among male sex workers and clients in Liverpool, Merseyside, United Kingdom W: J.E. Elias, V.L. Bullough, V. Elias, G. Brewer (red.). Prostitution. New York: Prometheus Books
- [22]Kowalczyk – Jamnicka M. (1998a). Społeczno – kulturowe uwarunkowania prostytucji w Polsce. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- [23]Kowalczyk – Jamnicka M. (1998b).Środowiskowe uwarunkowania prostytucji nieletnich dziewcząt (rodzina, szkoła, rówieśnicy). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- [24]Morse E. V., Simon P. M., Burchfiel K. E. (1999). Social Environment and Male Sex Work in the United States. W: Aggleton (red.). Men Who Sell Sex International Perspectives on Male Prostitution. London: UCL Press Limited.
- [25]Ginsberg K.N. (1967).The „meat-rack”: A study of the homosexual prostitute. W:American Journal of Psychotherapy Nr 21, s.170-185.
- [26]Kurzepa J., Lisowska A., Pierzchalska A. (2009) Prostytucja nieletnich w perspektywie Dolnośląskiej młodzieży. W: Pierzchalska A., Klag P., (red.). Jak rozmawiać z młodzieżą o prostytucji nieletnich? Scenariusze zajęć. Wydawnictwo Dolnośląskiego Ośrodka Polityki Społecznej we Wrocławiu: Wrocław.
- [27]Silbert M.H., Pines A.N. (1983). Early Sexual Exploitation as an Influence in Prostitution. W:Social Work Nr 28(4), s. 285-289.
- [28]Roberts N.(1997). Dziwki w historii. Prostytucja w społeczeństwie zachodnim. Warszawa: Wydawnictwo VOLUMEN, ALFA.
- [29]Dorais M. (2005) Rent Boys. The World of Male Sex Workers. McGill-Queen's University Press: Manfred, Kingston, London, Ithaca.
- [30]Kolejwa M.(1988). Rodzinne uwarunkowania zachowań przestępczych. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- [31]Szacka B.(2003). Wprowadzenie do socjologii. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- [32]Pytka L. (2001). Pedagogika resocjalizacyjna. Warszawa: APS.
- [33] Muszyński H. (1972). Ideal i cele wychowania. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- [34]Przygoda A. (2011). Mechanizmy socjalizacji w rodzinie. W: Pedagogika Rodziny 1(1) 2011, s.109-118.
- [35]Korn F. (2012). Pedagogika. Kluczowe zagadnienia. Sopot: GWP.
- [36]Sykes G., Matza D.(1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. W: American Sociological Review Nr 22(6), s. 664-670.
- [37] Koźmińska I., Olszewska E. (2017). Z dzieckiem w świat wartości. Warszawa: Świat Książki.
- [38] Cambell R. (1998). Sztuka zrozumienia, czyli jak naprawdę kochać swoje dziecko. Warszawa:Vacatio.

ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ МУЗЕЇВ

Грамотенко Анна Леонідівна,

студентка IV курсу напрямку «Культурологія»

Факультету філософії та суспільствознавства

НПУ імені М.П. Драгоманова

Науковий керівник – к. філос. н., доц. Русаков С.С.

Ще порівняно недавно музеї був впізнаваним за назвою або найбільш популярним експонатом з його зібрання. Це стосувалося в першу чергу великих музеїв зі світовою популярністю. В інформаційному суспільстві ситуація в корені змінилася. Популярність набувають музеї, виставкові центри не стільки завдяки колекціям, скільки вдалим рекламним кампаніям в ЗМІ. Популярний сьогодні термін «просування» прийшов з маркетингу, де фахівці з реклами та продажу за рахунок створення привабливого образу продукту або послуг підвищують його частку на ринку.

В умовах економічної кризи від музеїв та закладів культури в цілому стали також вимагати підвищення рентабельності «музейного продукту» і більш того, ефективного надання послуг. Якщо в минулому столітті інформація поширювалася в основному в друкованій продукції і через ЗМІ, то з початку XXI століття в нашому розпорядженні існує вже тільки те, про що можна прочитати у Всесвітній павутині. Частка людей, що виходять щодня в Інтернет, за останні 9 років збільшилася в 10 разів.

Так, до початку 2000-х років практично всі великі музеї обзавелися представництвом у віртуальному просторі. Десятиліття потому стало очевидно, що ця форма не тільки не є цифровим аналогом паперових видань (буклетів, каталогів, афіш), але і сам алгоритм взаємодії з даною інформаційною системою змінився.

Сайт музею вже в меншому ступені використовується як довідкова система з віддаленим доступом. Більшість віртуальних відвідувачів в середньому не затримується на сайтах більше 3-4 хвилин. [1, с.135] Це означає, що їм потрібна конкретна інформація обмеженого обсягу за мінімально можливий час.

Таким чином на перше місце виходять зручність і простота програмного інтерфейсу, адаптованого під будь-яке екранне розширення, різні операційні середовища, особливо під мобільні пристрої.

Найбільш затребуваними виявляються додатки, якими можна скористатися не стільки за настільним комп'ютером вдома, скільки безпосередньо в тому місці, де ця інформація була затребувана, переважно на персональному смартфоні або планшеті. У той час як наданими в оренду аудіогідами у великому музеї п'ять років тому користувалися не більше 5% відвідувачів, то сьогодні число завантажень безкоштовних додатків з екскурсійними маршрутами вимірюється мільйонами [3]

В епоху цифрових технологій підвищилися якість графічного дизайну, вивіски поліграфічну промисловість на новий рівень. Можливості тривимірного друку відкривають принципово нові перспективи. Важко здивувати кого-небудь каталогом колекцій з кольоровими ілюстраціями, як це було якихось двадцять років тому. Потрібні дизайнери, які спеціалізуються саме на оформленні віртуального простору. Цифровий світ не тільки кольоровий, він ще й об'ємний. Музеї вимушено створюють своє обличчя, вдаючись до допомоги фахівців.

Саме інтеграція нового медіа середовища з соціальними мережами стала найважливішою інноваційною частиною, так як цифровий рекламний простір соціальних мереж освоюється музеями з немалими труднощами. Проблема зміни музейної комунікації носить психологічний характер, адже сучасному відвідувачеві музею не вистачає внутрішньої і зовнішньої інформації, що призводить до зниження виправданості очікувань від візиту до музею. [5] Але такі установи культури, як музеї, мають стійкі традиції. На відміну від театрів і кінозалів, які звикли розклеювати всюди свої афіші, музеям такий вид реклами здається занадто настирливим, надмірно агресивним (за даними соціологічних опитувань відвідувачів

рекламу на вулиці помічають від 2 до 10%), а пропозиція розміщувати анонси про майбутні події - марною тратою і без того обмежених коштів [1, с.133].

Віртуальні відвідувачі соціальних мереж, як показують різні дослідження, не тотожні реальним відвідувачам музею. Facebook здатний залучити зарубіжну аудиторію. Західні дослідники з початку нульових активно ведуть дослідження музейної аудиторії соціальних мереж [4, 5, 6].

Одним з найбільш цікавих для нас є дослідження Наталії Дударевої [3], засноване на сторінках в Facebook трьох музеїв Копенгагена: Національної галереї Данії, Національного музею Данії і Колекції Девіда. Воно стало можливим завдяки тому, що ці музеї відкрили кількісну інформацію про відвідування своїх сторінок. Результати дослідження показали, що відвідувачі сторінок соціальних мереж музеїв неоднорідні і мають різну мотивацію для своїх дій, однак їх об'єднує прагнення бути в числі постійної аудиторії музеїв. При цьому автор дослідження розглядала соціальні мережі в якості платформи для створення і розвитку двостороннього зв'язку між музеями та їх аудиторією.

Результати дослідження Наталії Дударевої показали, що Facebook є ефективним рекламним інструментом для музейної маркетингової стратегії. Він пропонує широкі можливості для прямого спілкування з цільовою аудиторією, підтримуючи можливості збільшення відвідуваності музею, особливо виставок і спеціальних проєктів. При цьому ключовим для підвищення інтерактивності музейних сторінок є вибір релевантного контенту.

В кінцевому результаті ми прийшли до тієї ж моделі, що і в реальному музеї: привабливими є персональна комунікація і позитивні емоції. Сутність соціальних мереж полягає в комунікації.

У перспективі подальших досліджень нам хотілося б скористатися відповідним комерційним інструментом, який виконує моніторинг потоків інформації. Що це може дати музею? Введений запит, який містить назву музею і ключові слова, що відображають актуальні проблеми (ціна квитків, черга), повинен активувати пошук і висновок релевантних результатів, де ця тематика обговорюється.

Таким чином, замість паперової книги відгуків та анкетування на експозиції музеїв отримає інструмент, які чутливо реагують на будь-які зміни в інформаційному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гук Д.Ю., певні методичні аспекти аналізу та контролю ефективності інформаційних ресурсів музею в мережі Інтернет // Інформаційні ресурси - футурологічний аспект: плани, прогнози, перспективи. Матеріали X всеросійської науково-практичної конференції «Електронні ресурси бібліотек, музеїв, архівів», 30-31 жовтня 2014 р Санкт-Петербург: - Санкт-Петербург: Політехніка-сервіс, 2014. - С. 126-137.
2. Пугачова Ю. Підбірка досліджень за 2015 рік. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.likeni.ru/events/Podborka-issledovaniy-za-2015-god/>. Дата звернення: 22.01.2020.
3. Vokuev P. Our tour guide On-Demand is now the Most Popular Audio Guide App in the World. [електронний ресурс] Режим доступу: <https://blog.izi.travel/?p=1587&lang=en>. Дата звернення: 22.01.2020.
4. Чистов Ю.К., Куліна Ю.А., Богомазова Т.Г. По дорозі до відвідувача: побудова нової комунікаційної моделі як спосіб ребрендингу музею // Довідник керівника установи культури. Москва: МЦФЕР Культура, 2015. - №8. - С. 14-С.30.
5. Дмитрієва В.А., Михалюк О.С., Харитонова Т.Ю. Психологія музейної комунікації: теоретичні та практичні аспекти вивчення / Вісник академії права і управління, № 3 (40), 2015. - С. 191-200.
6. Grøn, S., L. Hansen, & M. Holst Mouritzen. Dos and don'ts on facebook across museums. NODEM 2013 Sweden, P. 49.

Marzec-Józwicka Magdalena

*adiunkt w Katedrze Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
magmar@kul.pl*

Wprowadzenie

Nauczyciel każdego dnia komunikuje się z uczniami, którzy różnią się od siebie wieloma cechami indywidualnymi: inteligencją, zdolnościami, systemem sensomotorycznym, zainteresowaniami, poziomem aktywności podmiotowej, postawami i poglądami, poziomem aspiracji i motywacją wewnętrzną, a nawet sposobami przyswajania wiedzy. W swojej pracy powinien zatem pamiętać o słowach Rity Dunn, amerykańskiej teoretyk dydaktyki, która twierdziła: „Kiedy uczeń nie uczy się tak, jak go nauczamy, musimy nauczyć go tak, jak on się uczy” [1, s. 30].

Odkrycie stylu uczenia się jest jednak o tyle trudne, że warunkuje go kombinacja wielu czynników, do których należą sposób zdobywania informacji, ich porządkowania i przetwarzania oraz warunki ważne dla skutecznego przyswajania i zapamiętywania danych (otoczenie, oświetlenie, temperatura, miejsce do pracy, potrzeby emocjonalne, potrzeby społeczne). Ponadto żadnemu uczniowi nie można przypisać tylko jednego stylu uczenia się, ponieważ właściwie każdy ma zdolność edukacji w obrębie kilku [2, s. 123]. Charakterystyka stylów uczenia się, dokonana w dalszej części artykułu, ma zatem na celu lepsze zrozumienie właściwości i możliwości uczniowskich umysłów, co przekłada się na jakość i efekty pracy nauczyciela. Jak bowiem twierdził Robert Fisher: „Każdy człowiek ma prawo do tego, żeby w pełni rozwinąć swój umysł i swoje zdolności uczenia się. Coraz wyraźniej zdajemy sobie sprawę, że rozwój jednostek i społeczeństw zależy od [...] jakości nauczania i uczenia się” [3, s.10].

Zagadnienie stylów uczenia się jest niezwykle obszerne. W dydaktyce światowej opisano dotychczas około siedemdziesięciu różnych typologii stylów edukacji [4, online]. Wiadomo zatem, że ich omówienie w jednym artykule nie będzie możliwe. Skupię się zatem na analizie trzech wybranych typologii uczniowskich stylów uczenia się, zwracając też uwagę na komunikację nauczyciela z uczniami przyswajającymi wiedzę wzrokowo, słuchowo i kinestetycznie.

Propozycja Anthony’ego Gregorca

Autorem jednej z najbardziej popularnych klasyfikacji stylów uczenia się jest amerykański fenomenolog Anthony Gregorc [5]. Profesor Uniwersytetu w Connecticut opracował teorię znaną pod nazwą *Energetic Models of Styles*, eksponującą indywidualne różnice w myśleniu i uczeniu się [6, online]. Prowadzone przez niego badania miały na celu zdiagnozowanie tego, jak ludzki mózg odbiera informacje (konkretnie lub abstrakcyjnie) oraz jak dostrzeżona informacja jest porządkowana (sekwencyjnie lub losowo). Kombinując te właściwości, Gregorc wyróżnił cztery style uczenia się: 1) konkretno-sekwencyjny, 2) konkretno-losowy, 3) abstrakcyjno-losowy oraz 4) abstrakcyjno-sekwencyjny.

Uczniowie charakteryzujący się stylem konkretno-sekwencyjnym są praktyczni i dobrze zorganizowani. Lubią pracować w spokojnym, odizolowanym miejscu. Postrzegają świat zmysłami, myśląc w sposób uporządkowany. Łatwo zapamiętują fakty i reguły. Cechuje ich perfekcjonizm. Chętnie wykonują polecenia nauczyciela, nie lubiąc występować przeciwko ustalonym normom i zasadom. Są to uczniowie aktywni, lubiący fizyczne zaangażowanie.

Uczniowie o stylu konkretno-losowym myślą intuicyjnie i instynktownie. Są niezależni i impulsywni: często najpierw robią, potem pomyślą. Preferują środowisko bogate w bodźce, nieograniczone, dające możliwość prowadzenia badań, eksperymentów i odkryć. Nie potrzebują wielu instrukcji, by rozwiązać problem, ponieważ działają według własnych pomysłów i planów. Są kreatywni i odważni. Uczą się poprzez skojarzenia myślowe: najpierw widzą całość obrazu, a dopiero potem szczegóły. Posiadają naturalną umiejętność obcowania i pracy z ludźmi.

Uczniowie reprezentujący styl abstrakcyjno-losowy są skoncentrowani na świecie uczuć i emocji, w związku z tym cechuje ich wrażliwość i empatyczność. Interesują się ludźmi. Myślą

wielowymiarowo, emocjonalnie. Są spostrzegawczy i krytyczni. Lubią przebywać w środowisku aktywnym, kolorowym, wchodzić w relacje z ludźmi spontanicznie i swobodnie. Niezbyt interesuje ich działanie według schematów.

Uczniowie o stylu abstrakcyjno-sekwencyjnym natomiast są logiczni, analityczni i poważni. Lubią uczyć się w środowisku uporządkowanym, spokojnym, ale stymulującym do pracy i rozwoju. Mają w sobie pragnienie wiedzy, w związku z tym chętnie i szybko się uczą. Cechuje ich zdolność kojarzenia faktów i dostrzegania związków pomiędzy treściami. Lubią tworzyć nowe koncepcje i analizować informacje. Wolą pracować sami niż w grupach. Cenią nauczycieli, których można określić mianem ekspertów w swoich dziedzinach. Chętnie poddają się ich stylowi uczenia [7, s. 124].

Komunikując się z uczniami preferującymi style uczenia się wyróżnione przez Gregorę, nauczyciel powinien pamiętać, że:

1. Konkretno-sekwencyjni potrzebują wielu wskazówek i odpowiedzi do zadań. Najlepiej radzą sobie, wykonując zadania składające się z wielu etapów, wymagające linearnego i logicznego myślenia. Swoje uwagi i obserwacje zapisują w postaci konkretnych wniosków. Zależy na pozyskiwaniu wiedzy użytecznej poza szkołą, przydatnej i praktycznej.

2. Konkretno-losowi lubią projektować nową rzeczywistość i podejmować działania o charakterze twórczym. Chętniej pracują w sytuacji, gdy nie są ograniczani czasowo i gdy na problem mogą spojrzeć z różnych perspektyw. Preferują testy oraz pytania, na które można udzielić krótkiej, konkretnej odpowiedzi.

3. Abstrakcyjno-losowi skupiają się podczas pracy z tekstem na bohaterze, jego uczuciach i emocjach; potrafią wczuć się w sytuację postaci. Efektywniej uczą się poprzez asocjacje oraz wizualizacje, najlepiej w grupach, prezentując swoje zdanie. Dostosowują zdobywane informacje do własnych potrzeb i zainteresowań, tworzą własne definicje, dzielą się z innymi swoim rozumieniem treści.

4. Abstrakcyjno-sekwencyjni cenią sobie swobodę podczas wykonywania zadań, dlatego warto ograniczyć w ich przypadku liczbę zasad, przepisów, kryteriów, do których mają się stosować. Preferują pracę, której wykonanie wymaga sięgnięcia po dodatkową literaturę przedmiotu. Umiejętnie posługują się kategoriami abstrakcyjnymi, odwołują się do sfery aksjologicznej i kontekstów. Lubią zadania, które mogą wykonać samodzielnie, bez kierowania się nauczycielskimi wskazówkami. Wyniki pracy prezentują w sposób uporządkowany, wykorzystując łańcuchy przyczynowo-skutkowe.

Propozycja Davida Kolba

Autorem kolejnej typologii stylów uczenia się jest David Kolb, amerykański teoretyk metod kształcenia, autor Modelu Uczenia się przez Doświadczenia, nazwanego od jego nazwiska cyklem Kolba. Badacz wyróżnił cztery etapy procesu uczenia się: 1) konkretne doświadczanie, 2) refleksyjną obserwację, 3) tworzenie abstrakcyjnych hipotez oraz 4) aktywne prowadzenie eksperymentów. Każdy etap w cyklu Kolba ma swoje odzwierciedlenie w pracy mózgu i aktywizuje inny obszar struktur mózgowych [8, s. 13]. Tylko sukcesywne przechodzenie od etapu do etapu uczenia się gwarantuje rozwój. Z każdym etapem, jak pisał w książce *Experimental Learning*, związane są konkretne umiejętności: odczuwanie (*feeling*), obserwacja (*watching*), myślenie (*thinking*) i działanie (*doing*) [9]. Biorąc pod uwagę poszczególne etapy oraz czynności wykonywane przez uczniów, Kolb zaproponował cztery style uczenia: 1) konwergencyjny (*Converger*), 2) dywergencyjny (*Diverger*), 3) asymilacyjny (*Assimilator*) i 4) akomodacyjny (*Accomodator*) [10, online].

Uczniowie reprezentujący konwergencyjny styl uczenia się są logiczni i rozumują w sposób dedukcyjny. Dla swoich pomysłów starają się znaleźć praktyczne zastosowanie. Nie ulegają emocjom. Mają wąskie zainteresowania.

Uczniowie dywergencyjni z kolei mają bogatą wyobraźnię i chętnie tworzą nowe rozwiązania, planują przyszłość. Potrafią spojrzeć na sprawy z różnych punktów widzenia. Mają zainteresowania humanistyczne i kulturalne. Lubią analizować postawy i zachowania innych ludzi, poznawać motywy ich działań.

Uczniowie o stylu asymilacyjnym myślą w sposób indukcyjny i są bardziej zainteresowani abstrakcyjnymi ideami niż ludźmi. Lubią pracować na definicjach, teoriach, schematach. Cechuje ich

cierpliwość i skłonność do tworzenia modeli i wzorców.

Uczniowie, którzy uczą się w sposób akomodacyjny, są aktywni, lubią podejmować różnego rodzaju działania, organizować przedsięwzięcia, eksperymentować. Chętnie ryzykują, rozwiązując problemy intuicyjnie. Bardzo dobrze sprawdzają się w sytuacjach, w których wymagana jest reakcja na niespodziewane okoliczności. Mają w sobie potrzebę dokonywania zmian, ulepszania rzeczywistości.

Komunikując się z uczniami o stylach uczenia się zaproponowanych przez Kolba, nauczyciel powinien pamiętać, że:

1. Najskuteczniejszym sposobem uczenia się jest aktywne zaangażowanie w naukę, nie wystarczy jedynie oglądać lub czytać. Potrzebne jest aktywne przeżycie, bezpośrednie doświadczenie uczenia się.

2. Podczas nauki raz na jakiś czas warto się zatrzymać i dokonać oglądu tego, co do tej pory zostało zrobione, czego dotyczył uczeń się nauczył. Można w tym celu wykorzystać następujące czynności: powtórzenie wiadomości, zadanie dodatkowych pytań, konfrontacja z innymi uczestnikami procesu uczenia się, określenie problemów i trudności, jakie się pojawiły, nazwanie uczuć towarzyszących procesowi uczenia się.

3. Istotnym elementem procesu uczenia się jest odniesienie pozyskanej samodzielnie wiedzy do istniejących teorii, modeli, ale też pomysłów i opinii rówieśników, co pozwala na konfrontację tego, co uczeń na dany temat uważa z tym, co do tej pory zostało powiedziane, napisane, wyrażone.

4. Uczenie się daje lepsze rezultaty, jeśli uczeń zastanawia się, w jaki sposób może zastosować to, czego się nauczył, w praktyce. Dzięki temu ma szansę przemyśleć, jakie kroki powinien podjąć, aby udoskonalić lub skorygować rezultaty swoich działań.

5. Jeśli podczas nauki uczeń nie przekona się o jej życiowej przydatności, prawdopodobnie szybko zapomni tego, czego się nauczył. Warto zatem opatrywać analizowane treści wieloma przykładami (najlepiej wziętymi z życia) oraz wskazywać na korzyści, jakie wiążą się z poznawaniem danych zagadnień.

6. W procesie uczenia się niezmiennie korzystne wydają się takie metody i techniki kształcenia, jak: gry zespołowe, dyskusje i debaty, ćwiczenia praktyczne (np. wykonywanie prezentacji), obserwacje (analizowanego tematu, reakcji innych uczestników procesu uczenia się), studium przypadków, odgrywanie ról, odwoływanie się do prawdziwych przykładów.

7. Warto uczyc uczniów uczenia się, prosząc o wykonywanie prac dodatkowych, np. wypełnianie dzienników lub kart uczenia się, sporządzanie krótkich raportów z tego, czego się w danym czasie nauczyli i jak przebiegała nauka, a także zachęcanie do samodzielnego planowania nauki [11, online].

Propozycja Petera Honey'a i Alana Mumforda

W publikacji *The Manual of Learning Styles*, która ukazała się w 1986 roku, badacze angielscy Honey i Mumford, bazując na pomysłach Kolba, wyróżnili cztery style uczenia się, odpowiadające czterem typom osobowościowym: 1) aktywny (*Activist*), 2) „odbijający” (*Reflector*), 3) teoretyk (*Theorist*) oraz 4) pragmatyk (*Pragmatist*) [12, online].

Uczniowie aktywni to eksperymentatorzy, preferujący uczenie się poprzez działanie. Entuzjastycznie podchodzą do wszystkiego, co nowe. Lubią zatem nowe doświadczenia i możliwość samodzielnego dochodzenia do wiedzy, rozwiązywania problemów i zagadek. Chętnie pracują w grupie, dzieląc się z innymi swoimi pomysłami i weryfikując je. Są otwarci na dydaktyczne propozycje nauczyciela. Bycie w centrum uwagi ich nie deprymuje.

Uczniowie „odbijający” mają umysły analityczne. Dużo obserwują, chcą dowiedzieć się, co się wydarzy, a przed podjęciem decyzji dążą do zgromadzenia jak największej liczby informacji. Nie reagują spontanicznie, gwałtownie, pochopnie, ale najpierw wolą uzyskać ogólny obraz sytuacji, będący sumą własnych dotychczasowych doświadczeń oraz spostrzeżeń innych osób. Wolno wyrabiają sobie pogląd na dany temat. Dokładnie i powoli gromadzą dane, analizują je, a na końcu doprowadzają do konkluzji. Lubią tworzyć teoretyczne modele, scalać informacje i podawać je w formie zintegrowanych wyjaśnień. Są spokojni i refleksyjni. Nie odczuwają presji.

Uczniowie teoretycy posiadają rozwiniętą umiejętność syntezy, wyciągania wniosków, stawiania hipotez. Łatwo odnajdują związki pomiędzy poszczególnymi elementami, spostrzeżeniami

i obserwacjami. Nabywaną wiedzę elastycznie łączą z własnymi teoriami i wyobrażeniami, często stawiając pytania i wyrażając wątpliwości. Podczas uczenia się chętnie odwołują się też do definicji, schematów, typologii, klasyfikacji. Ich siła, jak stwierdzili Honey i Mumford, polega na tym, że przy próbach rozwiązania problemu wykorzystują krok po kroku wiedzę, którą już na dany temat powstała, powołując się na dotychczasowe ustalenia. Do problemów podchodzą w sposób systematyczny i logiczny. Lubią działania uporządkowane i celowe, w które angażują się emocjonalnie. Nie wydają osądu, zanim nie zgłębią problemu. Zwracają uwagę na szczegóły.

Uczniowie pragmatyczni chętnie podejmują próby zastosowania poznanych teorii w życiu, ceniąc praktyczne umiejętności. Naukę traktują jako proces poszukiwania nowych pomysłów, które mogliby wprowadzić w życie. Wszelkie teorie oceniają pod kątem ich rzeczywistego wykorzystania. Elastycznie i chętnie korzystają z nowych idei, wprowadzając je do codziennego pracy i eksperymentując z ich możliwymi zastosowaniami. Bardziej opierają się na intuicji niż na logice. Raczej nie przeprowadzają własnych analiz, polegając na opiniach innych.

Komunikując się z uczniami o stylach uczenia się zaproponowanych w tym modelu, nauczyciel powinien pamiętać o tym, że:

1. Aktywni chętnie pracują metodą burzy mózgów, prowadzą grupowe dyskusje, wchodzą w rolę, biorą udział w konkursach i zawodach. Lubią współpracować z rówieśnikami, problemy często rozwiązują zespołowo, starając się koncentrować wszystkie działania grupy wokół siebie, chcą decydować, dochodzić do prawd, robić coś nowego. Bywają niekonsekwentni w swoich działaniach, niecierpliwi i chaotyczni; zdarza im się rozpoczynać daną czynność i jej nie kończyć.

2. „Odbijający”, zanim wezmą w coś udział, muszą poobserwować z boku, zebrać dane, poświęcić czas na wypracowanie odpowiedniego wniosku. Chętnie wypełniają wszelkie kwestionariusze, karty pracy, dokonują analiz i autoanaliz, lubią przeprowadzać wywiady, zadawać pytania, pracować w parach, dobrze czują się w roli trenerów i coachów. Lubią obserwować innych w akcji, są lepszymi słuchaczami niż mówcami; słuchają innych i biorą udział w dyskusji, bardzo ostrożnie i nie od razu prezentując swoje zdanie.

3. Teoretycy są perfekcjonistami, którzy konsekwentnie dążą do realizacji swojego planu i w związku z tym lubią narzucać innym swoje zdanie. Są też racjonalni i obiektywni, dlatego rzadko interesuje ich subiektywne podejście do tematu, czują się źle, gdy muszą wyrazić swoje zdanie czy zaproponować swoje rozwiązanie jakiegoś problemu. Chętnie odwołują się do statystyk, wyników badań, gotowych modeli i wzorów, swoje wypowiedzi uzupełniają cytatami.

4. Pragmatyczni wyszukują nowe, przydatne rozwiązania, które sprawdzają w praktyce; myślą o tym, jak przekuć wiedzę szkolną na rzeczywistość. Lubią podejmować praktyczne decyzje i rozwiązywać praktyczne problemy; każdy problem stanowi dla nich wyzwanie. Chętnie uczą się podczas dodatkowych zajęć; nie lubią marnować czasu na zdobywanie wiedzy nieprzdatnej, prowadzenie rozważań i otwarte dyskusje. Lubią uczyć się za pomocą dyskusji, metody problemowej oraz *case study*.

Propozycja Seana Whiteley’a

Badacz ten stworzył teorię stylów, sięgając do koncepcji inteligencji wielorakich Howarda Gardniera. Opracowany przez niego system, akcentujący to, że ludzie przyswajają wiedzę wieloma sposobami, wykorzystując różne style uczenia się, nazwano *The Memletics Accelerated Learning System* [13, online]. Udowodnił, że każdy człowiek ma dominujący styl uczenia się, do którego jest przyzwyczajony, a jednocześnie jest w stanie wypracować nowe techniki nabywania wiedzy.

W celu umożliwienia rozpoznania preferowanego stylu uczenia się Whiteley opracował kwestionariusz, składający się z siedemdziesięciu stwierdzeń, do których ustosunkowanie się dawało człowiekowi wiedzę na temat tego, jakimi sposobami najefektywniej przyswaja wiedzę. Rozwiązujący test przy każdym stwierdzeniu musiał zaznaczyć odpowiednią liczbę punktów:

- 0 – oznaczało niezgodę na dany stan rzeczy (*The description sounds nothing like you*),
- 1 – oznaczało częściową zgodę (*The description sounds partly like you*),
- 2 – całkowitą zgodę (*The description sounds exactly like you*).

Poniżej przykładowe stwierdzenia zawarte w kwestionariuszu Whiteleya, przetłumaczone przeze mnie na potrzeby tego artykułu:

Stwierdzenie	0	1	2
Lubisz być sam ze sobą. Lubisz wykonywać różne czynności sam, z dala od innych.			
Potrafisz łatwo wizualizować (wyobrazić sobie) obiekty, przedmioty, budynki bez opisów i planów.			
Lubisz być dla innych przyjacielem, mentorem, powiernikiem.			
Dobrze wiesz, co chcesz robić w życiu, co studiować, w jakim zawodzie pracować.			
Prowadzisz dziennik/ pamiętnik, zapisując w nim swoje przemyślenia.			
Lubisz sport i ćwiczenia.			
Dobrze porozumiewasz się z innymi i często jesteś mediatorem w sytuacjach konfliktowych.			
Umiesz słuchać. Ludzie rozmawiają z tobą często, ponieważ czują, że ich rozumiesz.			
Żyjesz muzyką. Słuchasz jej wszędzie: w samochodzie, podczas nauki, w pracy (jeśli to możliwe).			
Uwielbiasz opowiadać historyjki.			
Wolisz urlop na bezludnej wyspie niż w ośrodku wypoczynkowym lub na statku pełnym ludzi.			
Wolisz książki z wieloma wykresami, zdjęciami, obrazami.			
Przykładasz dużą uwagę do dźwięków, które cię otaczają. Potrafisz wyróżnić instrumenty, samochody jedynie na podstawie ich brzmienia.			
Lubisz rozwiązywać krzyżówki, grać w skrable i inne gry słowne.			
Musisz dotknąć przedmiotu, żeby zrozumieć, jak działa.			
Lubisz wychodzić z domu i uczestniczyć w różnych wydarzeniach.			
Myślisz w sposób niezależny. Masz sprecyzowane sądy na różne tematy. Znasz swoje mocne i słabe strony.			

Wyniki przenoszone były do arkusza, uwzględniającego siedem stylów uczenia się. Na podstawie liczby punktów przypisanych każdemu stylowi, osoba mogła określić styl dominujący i takie, które również może wykorzystywać w nauce. Odnosząc się do wskazań Gardnera, Whiteley wskazał siedem stylów edukacji, zależnych od rodzaju podejmowanej aktywności [14, online]:

1. Wizualny (*visual*): osoby uczące się poprzez ilustracje, wyobrażenia oraz myślące przestrzennie.
2. Słuchowy (*aural*): osoby stosujące w nauce dźwięki i muzykę.
3. Słowny (*verbal*): osoby chętnie posługujące się w trakcie nauki słowami, w formie mówionej i pisanej.

4. Kinestetyczny (*physical*): osoby uczące się w ruchu, używające podczas nauki rąk i preferujące zmysł dotyku.

5. Matematyczny (*logical*): osoby logicznie tłumaczące sobie nabywane treści, bazujące na systemach, twierdzeniach, definicjach.

6. Społeczny (*social*): osoby preferujące grupowe uczenie się, lubiące uczyć się podczas interakcji z innymi osobami.

7. Samotny (*solitary*): osoby wybierające naukę i pracę samodzielną.

Komunikując się z uczniami o stylach uczenia się zaproponowanych przez Whiteley'a, nauczyciel powinien pamiętać o tym, że:

1. Uczenie się jest powiązane ze zmysłami, dzięki którym informacja jest odbierana i przekazywana do struktur mózgowych, zatem w proces uczenia się muszą być zaangażowane wszystkie zmysły.

2. Wzrokowcy dobrze radzą sobie pracując z obrazami, wizualizując i obracając nimi w swoich umysłach. Lubią zadania, których wykonanie wymaga porządkowania treści lub odnoszenia się do wcześniej przyswojonych informacji. Podczas nauki wykorzystują różne sposoby czytania: ze zrozumieniem, tekstów dodatkowych, fragmentów, z poprawianiem błędów, ukierunkowanego.

3. Słuchowcy preferują wykłady, ćwiczenia, dyskusje grupowe, polemiki, rozmowy i debaty. Uczą się słuchając, ale i mówiąc. Chętnie wyrażają własne zdanie na każdy temat. Lubią zadania twórcze, np. polegające na tworzeniu oryginalnych opowieści. Często odwołują się do przykładów z własnego życia albo swoich doświadczeń.

4. O kinestetykach można powiedzieć, że są urodzonymi odkrywcami; realizują się przez robienie, a nie przez myślenie o zadaniu przed jego rozpoczęciem. Lubią zadania o charakterze eksperymentalnym oraz takie, których wykonanie wymaga zaangażowania emocjonalnego. Samodzielnie wykonują pomoce dydaktyczne. Chętnie pracują w zespołach [15].

Podsumowanie

Jednym z czynników różniących uczniów jest styl uczenia się. Każdy nastolatek w odmienny sposób odbiera impulsy z otaczającego świata. Im więcej ich dociera, tym więcej tworzy się połączeń, w wyniku czego powstają charakterystyczne dla każdego człowieka wzorce edukacyjne. Wykorzystując określone sposoby nabywania wiedzy, uczniowie sprawiają, że stają się one dominujące i zaczynają ich używać w sposób automatyczny. Dzięki temu szybciej i skuteczniej uczą się, rozwijając indywidualny, najlepszy dla siebie styl uczenia się. Czasem ustalenie, w jaki sposób uczeń najlepiej zdobywa wiedzę, jest trudne i czasochłonne, tym bardziej, że zdecydowana większość ludzi charakteryzuje się mieszanym sposobem odbioru i przetwarzania informacji. Najkorzystniejsze wydaje się zatem oddziaływanie wielozmysłowe. Wówczas w jednakowo dobrej sytuacji są wzrokowcy i słuchowcy, a nawet ci, u których nie można jednoznacznie stwierdzić preferencji spostrzeżeniowych [16, s. 61].

Największą korzyścią stosowania różnych stylów i technik uczenia się jest umożliwienie uczącym się pełnej kontroli nad ich nawykami podczas nauki oraz otoczeniem wtedy i tam, gdzie jest to możliwe, w celu zmaksymalizowania potencjału uczenia się. Uczniowie zyskują dzięki temu wiele korzyści:

1. Na dłuższy czas zapamiętują informacje.
2. Zyskują pewność siebie podczas rozwiązywania problemów.
3. Rozumieją i akceptują swoje mocne oraz słabe strony.
4. Pozyskują umiejętność oceny własnych możliwości.
5. Odróżniają skuteczne techniki nauki od tych, które mogą się im nie przydać.
6. Doskonają umiejętność interpersonalne.
7. Mają szanse rozwijać efektywniejsze techniki nauki, które pomogą im osiągać sukcesy edukacyjne i życiowe.
8. Potrzebują mniej czasu na nauczanie się.

Dobre podsumowanie tego artykułu stanowią słowa Kathy Paterson, która w książce *Teaching in Troubled Times* napisała: „there are not good or bad personality types; all people are unique, and all have special talents and gifts. Remember to treat all students equally. Children's personalities

are in formation when they are in your class; contribute to the positive part of that formation by showing respect for all” [17, s. 50]. Nie ma zatem ani najgorszego, ani najlepszego stylu uczenia się. Ważne jest, by nauczyciel znalazł takie sposoby nauki, które będą się uczniom podobały i pomogą zapamiętać im jak najwięcej treści, zwłaszcza tych przydatnych w życiu.

Bibliografia:

1. R. Dunn, *Strategies for educating diverse learners*, Fastback 384, Phi Delta Kappa Educational Foundation, Bloomington 1995, s. 30.
2. M. Pilatowska, *Świadomość stylów uczenia się – korzyści dla nauczyciela i studenta*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia oeconomica” 2008, nr 217, s. .
3. R. Fisher, *Uczymy, jak myśleć*, tłum. K. Kruszewski, Warszawa 1999.
4. D. Frajberg, *Mity i brednie szkoleniowe. Style uczenia się*, <https://www.linkedin.com/pulse/mit-5-style-uczenia-się-dominik-frajberg> [dostęp: 22.08.2019].
5. A. Gregorc, *The Mind Styles Model: Theory, Principles and Practice*, Columbia, Connecticut 1998.
6. A. Gregorc, *The Mind Styles Model*, <http://web.cortland.edu/andersmd/learning/gregorc.htm> [dostęp: 10.02.2018]; A. Sobol, *Cztery typy stylów myślenia*, http://zs11.jasnet.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2732:cztery-typy-stylow-myslenia&catid=99:p-anna-sobol&Itemid=202 [dostęp: 10.02.2018].
7. M. Pilatowska, *Świadomość stylów uczenia się – korzyści dla nauczyciela i studenta*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia oeconomica” 2008, nr 217, s. .
8. A. Gałazka, A. Gębka-Suska, Cz. Suska, *Teoria w pigułce. Style uczenia się*, Warszawa 2017.
9. D. A. Kolb, *The Learning Style Inventory: Technical Manual*, Boston 1976.
10. M. K. Smith, *David A. Kolb on experiential learning*, <http://infed.org/mobi/david-a-kolb-on-experiential-learning/> [dostęp: 28.08.2019].
11. *David Kolb*, <https://www2.le.ac.uk/departments/doctoralcollege/training/eresources/teaching/theories/kolb> [dostęp: 28.08.2019].
12. *Honey and Mumford*, <https://www2.le.ac.uk/departments/doctoralcollege/training/eresources/teaching/theories/honey-mumford> [dostęp: 22.08.2019].
13. S. Whiteley, *Memletics Learning Styles Inventory*, www.memletics.com [dostęp: 22.08.2019].
14. M. Zajac, *E-learning „szyty na miarę”, czyli o indywidualizacji w nauczaniu online*, „E-mentor” 2006, nr 5(17), <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/17/id/362> [dostęp: 21.08.2019].
15. C. Rose, M. Taraszkiewicz, *Atlas efektywnego uczenia się*, Warszawa 2010.
16. Z. Włodarski, *Człowiek jako wychowawca i nauczyciel*, Warszawa 1992.
17. K. Paterson, *Teaching in troubled times*, Canada 2010.

ACTIVITIES OF THE ASSOCIATION OF PEOPLE OF KASHUBIAN NATIONALITY IN THE ASPECT OF POLAND'S CULTURAL SECURITY

Zajac Zaneta

Student of the Pedagogical University in Cracow
zaneta.zajac@onet.eu

Promoter -

PhD of security sciences Przemysław Wýwiał

Abstract:

The purpose of this article is to present and discuss the activities of the Association of People of Kashubian Nationalities in the aspect of cultural security. This organization is active in the territory of the Pomeranian Voivodeship and is one of the representation of the Kashubians not only in the country but also abroad, thus promoting its own national heritage.

To analyze the aspect of cultural security, one should first refer to the national identity of the Kashubs and their history, as well as the rules in force within this community. The wealth of experience gained over the centuries has a very large impact on the contemporary attitude and activity in the field of protection of identification elements such as language, tradition or religion.

The above elements (i.e. identity and history) constitute the foundation of the statutory activity of the said Association, whose overriding goal is to recognize their community as another ethnic minority in Poland defined under the Act on national and ethnic minorities and on the regional language from 2005.

Key words:

Kashubian Community, Kashubian, cultural security, identity, ethnic minority

Introduction:

The Association of People of Kashubian Nationalities, or Kaszëbskô Jednota, is an organization

whose primary task is to care for and cultivate the local language, traditions and customs, along with promoting the so-called little patriotism among all citizens of the community, including the youngest. In addition, a rich history and a high level of awareness focused on being different from other Polish citizens increases the sense of uniqueness and the unity of this hermetic community.

In the aspect of cultural security, particular attention should be paid to the objective that the organization wants to achieve. The Kashubian community seeks to amend the Act on national and ethnic minorities and the regional language of 2005. Obtaining ethnic minority status is a priority objective [1]. This involves a number of facilities and opportunities, e.g. in the aspect of securing the rights of minority members or various types of financial assistance, however, the overriding attribute of a minority status is the protection of a given community and strengthening its identity [6, p.31].

In addition, the activity is focused on creating a Kashubian identity. This is dictated by historical considerations and the origin of the group living in Pomerania. The Association and all Kashubs care about the legal regulation of their tradition, language and culture and respect for this kind of separateness - especially in the face of presenting dual national and ethnic identity, which is also influenced by other cultures [8, p.131].

Historical outline of the Kashubian nation

„Tyle zawsze było historii Kaszubów, ile w niej było dokonań samych Kaszubów. Ale historia ich będzie trwała tak długo, dopóki imię Kaszubów, ich mowa, ich obyczaj, ich kultura będą stanowiły wartość dla nich samych” [prof. Gerard Labuda] [15].

The documented history of the Kashubian nation goes back to the 13th century. The oldest recorded information about the Kashubians dates from March 19, 1238, which was described by the then Pope - Gregory IX. The subject of the mention was Bogusław I - the prince of Szczecin, who was presented as the prince of the Kashubs - a group of indigenous Slavs from Pomerania, living in the area from the Vistula to the Oder [4]. Historians and other scholars clearly indicate that Kashubs settled in Pomerania in the 6th century. However, it is not confirmed whence this ethnic group arrived at the Baltic territories, although it is supposed that they may come from the present areas of Kujawy, Mazowsze or Podlasie [4].

At the turn of the 10th and 11th centuries, Kashubians were neighboring from the east with Prussia, in the south with Poles, while in the west with the Slavs of Polabia. The northern part bordered entirely with the Baltic Sea. Over the centuries, Kashubs have been strongly influenced - mainly German, which was not insignificant in history. The peak of Germanization occurred during World War II [15].

There are many theories to explain and confirm the etymology of the name Kashubia and Kashubian. It can be assumed that the name of the land inhabited by Kashubians is a derivative of the name of this community, which has common identification features [7, p.44]. Interestingly, the name Kaszubi appeared only in the literature in the 13th century in the aforementioned document of Pope Gregory IX, even though the name already existed much earlier in Pomerania, in Poland at that time, and even in Rus or Rome [15].

During the partitions in the mid-nineteenth century, the struggle for domination and influence in the Kashubian lands began. Germans and Poles competed with each other. Each of the countries fought hard for influence in Kashubia and on which side this community would go, which is why on the one hand the Kashubians were Polonized, while on the other they were Germanized [7, p.47]. During the partitions, the activity of Florian Ceynow was initiated, who is considered a precursor of popularizing Kashubian regionalism and literature [15]. His objective was to rebuild and protect the ethnic identity of the Kashubians. Ceynow published books on the Kashub language, culture and local customs.

A special time in the history of Kashubia took place during World War II, which was the most tragic period in the history of this nation, which was filled with tragedy and unprecedented heroism, which is reminded annually by the Westerplatte celebrations. The defense of the Polish Post Office in Gdańsk by its employees - also of Kashubian origin - was also raised to the rank of a symbol of the struggle for the Commonwealth [7, p.49]. Almost from the beginning of the war, the Kashubian-Pomeranian population was subjected to extermination - mostly intelligence and the leadership layer.

As a result of ethnic cleansing, the Kashubian people lost their emerging intelligence, which in the future was to constitute the foundation for the existence and development of this ethnic group [7, p.49].

After the end of World War II and after moving into the Soviet sphere of influence, Kashubs were treated with great reserve. Inhabitants of the Free City of Gdańsk and areas within the Reich were obliged to undergo verification in order to confirm that they were Poles [7, p.52]. The reason was the identification of the Kashubs with the German people, which is why the Kashubian community was most often treated in the same way as the German people. In addition, Kashubs women, like the Germans women, were beaten and raped, because for the Russians these two communities were identical. Compared to other Polish citizens, Kashubians were referred to as second-class communities [10]. That is why the situation in Pomerania after World War II is called the “defeat of liberation” [7, p.52].

In 1956 there was a breakthrough, which among others was caused by the death of Stalin. It was this year that the first organization of the Kashubians from Pomerania, who obtained permission for the revival of Kashubian identity, was allowed to set up. However, despite the so-called “thaw”, only after 1989 came the time thanks to which Kashubs could fully propagate their ethnic diversity [15].

As of today, associations working for the Kashubian people are actively involved in the Pomeranian self-government and local media, which are broadcast in the Kashubian language. Thanks to the hard work of the members of these organizations, the Kashub language was recognized as one of the regional languages under the 2005 Act. Thanks to this and pursuant to the Regulation of the Minister of National Education of November 14, 2007, this language is the subject of teaching in all types of schools. It is also possible to obtain a high school diploma certificate of knowledge about this language, and in addition, further education can be continued at specially prepared studies in this field at the University of Gdańsk [7, p.110-111; 15]. In addition, the Kashub language is one of the subjects taught at the Major Seminary in Pelplin [15].

The Kashubian people have undergone a spectacular transformation over the centuries. First of all, he is proud of his roots, and additionally certain of his unique qualities and differences, which by obtaining the status of an ethnic minority can be protected and nurtured.

The concept of identity among Kashubians

„Tożsamość jest tym, czego jednostka mogłaby chcieć się pozbyć, ale tożsamość jest też tym, czego nikt nie może jej zabrać” [11, p.6]

Nowadays, Kashubs in the literature are defined ambiguously. This small community is defined as a regional ethnic community [G. Labuda], ethnic group [M. Szczepański], an indigenous ethnic group [M. Latoszek], a regional cultural and ethnic community, or as a small nation or ethnic minority of a territorial nature [A. Porebski] [8, p.25; 11, p.25]. Despite the fact that the terms are similar, each of them emphasizes various forms of collectivity, although the diversity of this group is emphasized everywhere compared to other Polish citizens [11, p.25].

The concept of the Kashubian identity is a very complex concept, which consists primarily of numerous historical experiences and the present day which is still experiencing this small community. Germanization and polonization had a great impact. Kashubians found it difficult to orientate themselves towards a specific identity and to determine their own belonging. Therefore, the analysis of Kashubian identity issues should first be started by referring to the source of the subject, i.e. the definition of identity. This concept can be considered from the point of view of two sciences - psychology and sociology. The first emphasizes the individual, while the second emphasizes the group to which the individual belongs [7, p.15]. The precursor to introducing the concept of identity into the field of social sciences was Erik Erikson, who in one of his articles divided into two identities - ego and self [7, p.15]. According to Erikson, identity is a complex whole, whose main goal is the integration of acquired social roles that make up the overall identification of the individual [7, p.15]. What's more, identity, or rather belonging to a given group, with which the individual identifies himself, helps protect against alienation, integrates with the community and helps find his place in the current hierarchy [7, p.39].

It should also be added that the sense of belonging to a given community, either the smaller (ethnic) or larger (national) community arises as a result of contact with another group, which is a reference point by which a given individual can determine identity. It should be noted that you can identify with multiple groups at the same time. It is worth emphasizing that the phenomenon of identity can be defined as an objective being, i.e. it is an element that can be described, presented or explored, and as a subjective being, i.e. it is always individual [7, p.17,19]. That is why it is worth reminding here that the characteristic feature of the Kashubian community is the dual identity and the feeling of being Kashubian despite the lack of ancestors and roots in this small ethnic group. What's more, it is also worth noting that it is the following elements that simultaneously create a given unit and allow it to penetrate the structure of this small community and be feel one of its important parts.

The elements that define Kashubia undoubtedly include the unique language, inhabited territory and origin along with historical wealth. In addition to the aforementioned elements, among the indigenous community there is also a Kashubian ethos of conduct, common ideas, moral patterns, or professing similar beliefs. This is a kind of Kashubian decalogue, which includes, among others, attitudes such as faith, justice, patriotism, solidarity and love [9, p.195-202].

The attitude of faith is characterized by a strong faith in God, along with entrusting him with his whole life. All orders flowing directly from the Creator are nurtured, which are fulfilled through submission and obedience to God's will. For the Kashubs, God is a living person, close to their heart and giving them spiritual support. The attitude of faith is expressed through participation in numerous gatherings, public services, or joint cultivation of religious rites [9, p.195-196].

Another element of the Kashubian ethos is justice, which is primarily characterized by absolute respect for all human rights, including those authorizing the use of certain privileges or goods of the local community, etc. The implementation of these powers is based on specific norms that have been established in the *maszopera* (teams of fishermen jointly fishing at sea; fishing and commercial and service companies - editor's note [14]), either in villages or organized communities. The element of respect for human rights is the first part of an attitude of justice. There is also a second element that relates to the relationship of the community to a particular individual. It is based on a fair distribution of goods and profits in the mentioned *maszopera*, which additionally take care of the widows and orphans of the local community who remained after the deceased *maszop* [9, p.198].

At this point, one should mention an additional factor that strengthens the sense of identity among Kashubs and is associated with an attitude of justice in the local ethos of conduct. It is a fisherman's profession. This profession is clearly associated with this indigenous community, because the work carried out at sea in a special way refers to the local culture and cuisine, and in addition strengthened and continues to strengthen ties between the community as a result of taking common and daily risk [11, p.63].

The third element of the ethos is patriotism, which is expressed by defending the homeland, fighting for freedom, protecting cultural and language goods, helping the neighbor in need and participating in various types of underground actions or conducting a heroic fight to protect the community from the enemy. In addition, this attitude obliges you to take care of people particularly important for the homeland, who pose a significant threat to the opponent [9, p.196].

The fourth part of the ethos is an attitude of solidarity, whose objective is to care for the common good, i.e. culture, language, identity or faith. It is very important to be aware that it is the whole community that is the subject of these goods, and therefore the burden of protecting values lies with all citizens without exception. What's more, the attitude of solidarity is also a collective action aimed at improving the quality of life of community members, including the professional dimension. An example of a group with a high level of solidarity are the aforementioned fishermen who join forces to achieve a common objective, to secure the lives of co-workers and their families. The attitude of solidarity in the dimension of the Kashubian ethos also means building a sense of community in dangerous, tragic or painful situations that affect both loved ones and completely strangers people [9, p. 199-200].

The last part of Kashub's ethos is the attitude of love. It is an element that definitely complements the attitude of justice and, above all, is characterized by a high level of empathy and openness to other people and the world. It is worth noting here that this attitude is not oriented only on people who live in the local community. Kashubs direct their behavior to friends, co-inhabitants,

countrymen, encountered people and even enemies, because according to the above ethos, all people, without exception, are worthy of love, respect and help in an emergency [9, p.198-199].

Kaszëbskô Jednota's activity in the aspect of cultural security

The Association of People of Kashubian Nationalities is an organization that was established on August 12, 2011 with headquarters in Reda in Wejherowo powiat. It is an association that acts as a public benefit organization, and additionally serves the local population by supporting language and culture. The first official meeting of the founders of the organization took place in Rumia on May 14, 2011. A month later the association's statute was adopted [13, p.194]. The Kashubian community directly links its activities with the precursor of the reconstruction of the Kashubian identity - the above-mentioned Florian Ceynowa.

The activity of the Kashubian Community is based on the social work of its members and supporters. The scope of the association's operation can be divided into several areas on which particular emphasis is placed in the aspect of cultural security of this community.

According to the definition of cultural security contained in the Security Vademecum, it is the ability of the state to protect cultural identity, cultural goods and national heritage in the conditions of openness to the world, enabling the development of culture by internalizing values not contradictory to their own identity. Elements that belong to this type of security include: protection of significant values of symbolic culture, i.e. religion, language, tradition or ideology; protection of material cultural goods along with cultural heritage, i.e. monuments, etc. ; ensuring a sense of cultural security in the dimension of - for this article - ethnic groups; foreign cultural policy aimed at promoting one's own history and heritage [5, p.115-118].

According to the above elements that create cultural security of Kashubs, their most important objective is to regulate ethnic status legally. This is such a key objective that it has been included in the statute of the organization in question.

Another scope in which Kaszëbskô Jednota operates is the development of Kashubian national, civic and cultural awareness, along with the promotion and protection of the Kashubian language. The objective is to spread knowledge about him not only in Poland, but also abroad. Especially in the largest Kashubian diasporas, i.e. Canada, Germany and the United States. In addition, Kaszëbskô Jednota is very active in the field of academic work and education, seeking to adapt the core curriculum in schools to the right to learn a minority language.

In connection with the activities of the Kashubian Community, it should be noted that, according to the statute, only persons who declare Kashubian origin (also outside the borders of the Republic of Poland) and are directly associated with the association and additionally identify with the organization's objective and policy are represented [3].

It is estimated that about 230,000 people live in Poland who declare to belong to both the Kashubian and Polish communities. 17,000 out of the number indicated earlier are people who identify only with the Kashubian community, which is the largest number among statutorily recognized ethnic minorities, i.e.: Karaims, Lemkos, Roma and Tatars [3]. The Kashubian language is spoken by over 100,000 people of various ages and, above all, at various stages of education, because at this point, the language is not taught only at home, but also at schools, at the University of Gdańsk, or as part of classes and workshops organized among others by the organization in question, which encourages the use of this language. In addition, care for maintaining the continuity of this community's objectivity is also expressed in the Kashubian press, ie: "Gryf", "Pomerania" or "Ôdrodã" etc., as well as through the double names of Kashubian towns and local addresses [12].

In the second element of the activities of the KJ association, the emphasis is on language protection and its dissemination in public space and the Internet, and not only in institutions specializing in language learning. Various types of initiatives are organized to improve the knowledge and quality of using the Kashubian language. KJ also strives to ensure that everyday Kashubian speech is not a reason for shame, but is an alternative to Polish in communication between the local community. To achieve these goals, language events are organized from time to time. For example, 2015 was declared "The Year of a Bilingual Child" [2]. In the same year summer Kashubian summer camps were also initiated, which are directly related to the bilingual model of education. Another example is the recognition of 2016 as "the year of the Kashub language in public space". It is an

undertaking consisting in the general dissemination of a language to the extent that local people have constant contact with it. This applies to public spaces, i.e. public transport and public institutions, as well as everyday objects, e.g. board games for children. The last element sought by members of the Association was the incorporation of the Kashub language into the language structures of the Facebook platform. The inspiration to undertake such an initiative were the Silesians who on the social network have their language representation [2].

The Association of People of Kashubian Nationalities extremely cares about the cultural heritage and national heritage developed over hundreds of years. This organization, together with the community it represents, is an example of pride in representing its own ethnicity and individuality. First of all, the indigenous inhabitants of Pomerania ensure that traditions are also passed on to the younger generation, thanks to which continuity and immutability of customs are maintained which are further embellished by the use of native language in everyday life.

It is also worth adding that maintaining a certain hermetic is the result of many years of work and effort. The mass culture coming from everywhere and the culture of foreign people have a destructive effect on the perception of their own originality, although despite repeated attempts to get rid of the internal identity of the Kashubs, their core consciousness remained steadfast. It is worth emphasizing here that it is still a developing process, aiming to secure the heritage and preserve the sense of security of this small community, taking into account the population of all of Poland.

Conclusion

After analyzing the activity of Kaszëbsczi Jednota in the aspect of Poland's cultural security, first of all attention should be paid to the wide spectrum of activities of this organization, which aims to promote Kashubian culture and ensure its continuity, because over the years it has been lost and largely replaced by the influence of other cultures - mainly Western. What is more, one has to consider the advantages of such an initiative, because thanks to which the national heritage of Poland is protected, and thus internal security is strengthened, although it should be done in a very skillful way, so that Pomerania does not become a hermetic region, which in visibly differs from Poland, because despite the diversity, a homogeneous country is created.

In order for the Association of Kashubian Nationalities to act effectively for the benefit of the cultural security of Kashubians, it is necessary to obtain the status of an ethnic minority, because due to this change in applicable regulations, Kashubians will be able to apply for various types of financial subsidies. They are extremely needed by this community, because thanks to them further initiatives can be disseminated, and in addition all activities can be legally protected so that the Kashubian ethos survives.

Bibliography:

1. Kaszëbskô Jednota, Narodowy Spis Powszechny 2011, *Kaszubskie identyfikacje narodo- etniczne*, <http://kaszebsko.com/nsp2011> [access: 24.09.2019].
2. Kaszëbskô Jednota, *Nasze projekty*, <http://kaszebsko.com/nasze-projekty.html> [access: 24.10.2019].
3. Kaszëbskô Jednota, <http://kaszebsko.com/faq.html> [access: 13.10.2019].
4. Kaszëbskô Jednota, *Skąd pochodzą Kaszubi?*, <http://kaszebsko.com/faq.html> [access: 25.09.2019].
5. Klepka R., Kopeć R., Wasjuta O, *Vademecum Bezpieczeństwa*, wyd. Libron, Kraków 2018, s. 115-118.
6. Łodziński S., *Instytucje i tożsamość etniczną. Ślącacy i Kaszubi wobec Narodowego Spisu Powszechnego Ludności (2002r.) i ustawy o mniejszościach (2005r.)*, [w:] A. Sakson, *Ślącacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością*, Uni-Druk, Poznań 2008.
7. Mazurek M., *Język, przestrzeń, pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Wyd. Bernardinum, Gdańsk 2010.
8. Mazurek M., *Tożsamość kaszubska – dziś (i jutro?)*, Studia Humanistyczne AGH, t. 13/3, Kraków 2014.
9. Skorowski H., *Niektóre aspekty etosu kaszubów*, [w:] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Spoleczność kaszubska w procesie przemian. Kultura. Tożsamość, Język*, Kancelaria Senatu, z. nr 12, Warszawa 2012.
10. Ślmczyński T., *Kaszubi, druga wojna światowa. O czym nie wiemy...*, Magazyn Kaszuby, <http://magazynkaszuby.pl/2017/09/kaszubi-druga-wojna-swiatowa-o-czym-nie-wiemy/> [access: 10.10.2019].
11. Synak B., *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1998.
12. Szymkowski D., *Głos w dyskusji o statusie prawnym Kaszubów (I)*, <http://kaszebsko.com/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=200&cntnt01returnid=26> [dostęp: 22.10.2019].
13. Warmińska K., *Polityka a tożsamość. Kaszëbskô Jednota*, [w:] Studia Migracyjne - Przegląd Polonijny, r. 39, 2013.
14. Wikipedia, *Mazoperia*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mazoperia> [access: 22.10.2019].
15. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, *Historia Kaszub*, <https://www.kaszubi.pl/o/slupsk/artykulmenu?id=341> [access: 26.09.2019].

Introduction

Nowadays, in Poland, topics covering the health protection of Polish women, as well as issues related to health prevention and promotion are present in social campaigns. Usually, the goal of such activities is to encourage women to maintain good health, both in individual and social terms. Social campaigns, in line with the current concept of health promotion, address health issues on an individual basis, focusing on the need to inform and educate recipients about their daily choices and activities in the field of health. In addition, they are aimed at promoting general rules targeted at a wider audience, as well as encouraging them to take pro-health actions. The knowledge provided in the campaigns is to equip recipients with the necessary information necessary for optimal care for their health, this is important because the quality of the individual's health affects his ability to perform specific social roles. The final effect of implementing social health-related campaigns are changes in the health behavior of recipients. Other methods of socializing girls and boys for marriage and family roles as well professional, a separate type of social bond that characterizes men and women, distinguishable personality traits considered typically "feminine" or "masculine" have a direct impact on positions of both sexes in social stratification. Education, access to a profession, work performed whether the income additionally differs in attitudes towards health and illness¹.

An important aspect of the campaign is its visibility and universality. Choosing the right medium and reaching the widest target group can contribute to the success of the actions taken. There are two issues of interest to any society, namely health and its protection. There are a lot of health concepts, the understanding of this concept has changed a lot in recent years. However, it is currently relativized in social, cultural, political and economic terms. The health model in force at a given moment, time, place and culture loses its status in another place and era. According to the World Health Declaration of 1988, it constitutes a fundamental human right. However, according to the modern concept of health, they should be considered in two aspects. On the one hand, it is a value that influences human development and allows it to perform specific social roles. On the other hand, it is a determinant of everyday existence and also a resource for society². The state of health of the society is conditioned by several factors. Lifestyle is the most important because it affects health in as much as 50%, the second is environmental conditions 21%, the next is health care 20%, genetic predisposition 16% and demographic factors 3%. Analogous relationships occur in the case of individual health status. Lifestyle affects 53%, the environment 21%, genetic factors 16%, and the healthcare system 10%. The above statistics show that the condition of the individual and society is largely influenced by the lifestyle, i.e. the value system, diet and physical activity. On the one hand, prevention and health promotion are aimed at preventing disease by providing relevant information to educate individuals. On the other hand, increasing the recipients' health competences. The terms prevention and health promotion fall within the field of modern health protection. The literature on the subject indicates primarily differences between these spheres. Prevention is aimed at maintaining the status quo of health by counteracting factors leading to the development of the disease. This means that it is directed against disease and determinants that cause poor health. Performing specialized tests, procedures or tests aimed at avoiding or eliminating the negative consequences of the disease is the sense of preventive activity. The addressees of these activities are specific risk groups exposed for

1 D. Halpern, *Zdrowie i dobre samopoczucie*, [w:] *Socjologia codzienności*, P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska (red.), Kraków 2008, s. 681-685; B. Jacennik, *Komunikowanie o zdrowiu-wprowadzenie*, [w:] *Komunikowanie społeczne w promocji ochrony zdrowia*, B. Jacennik (red.), Warszawa 2010, s.7-8.

2 Z. Melosik, *Edukacja zdrowotna i kultura popularna: problemy i kontrowersje*, [w:] *Zdrowie i jego ochrona. Między teorią i praktyką*, W. Korporowicz (red.), Warszawa 2006, s. 293-294; J. Bulska, *Budowanie kompetencji zdrowotnych ludzi w środowisku ich życia*, Toruń 2008, s.15-20.

various reasons to the appearance of the disease³.

Due to the fact that at the beginning of the second half of the 20th century it was observed that intensive progress and development of medicine no longer translated into further improvement of the health of societies, new health determinants were sought. The key to this issue was the concept of "health fields" by M. Lalonde, in which the share of medical care in shaping health was rated at only about 10%. The current health promotion was born on the basis of the development of public health in response to the dynamically changing epidemiological situation, including on the European continent. At present, it is defined by WHO as "the process of enabling individuals and society to increase control over health determinants. Health promotion focuses on activities and their primary goal is to promote the idea of good health. This means that it is a process that facilitates individuals and social groups to increase control over health determinants, while its main goal is to improve their health, as well as to promote the idea of a healthy lifestyle. It is focused on health activities in a holistic and holistic dimension. The subject of interest of the promotion is primarily the condition of the individual, as well as increasing the health potential of the individual. It occurs in such forms as: actions, programs, activities providing information on how to avoid diseases or improve your health. This kind of activity is targeted at a wider group of recipients and even for the whole society. It aims to intensify and multiply health potential, as well as to perform activities that are beneficial to the well-being and condition of recipients. The idea of current health promotion puts forward the postulate of health individualism. This means that it assumes the awareness of the individual in the given sphere, i.e. that he has the necessary knowledge, skills and health competences. Addressees are provided with knowledge from various sources about how they can improve their health. In addition, they receive information on the impact of their lifestyle on their condition. With this type of knowledge, only the individual decides whether he will implement health-related demands or not. However, if he does not comply with health-promoting recommendations, it is the individual who is to blame for her poor mental and physical condition⁴.

One of the forms of constructing the value of health in public awareness are social campaigns. A campaign is a set of activities carried out using the media, targeted at target groups and aiming at achieving assumed goals. A social campaign is a form of activity of socially involved organizations, next to a social action or program. It is a media campaign usually carried out in cooperation with various entities, aimed at solving a social problem, promoting values or changing attitudes. It enables various types of support - financial, material, and service. As a rule, it involves various stakeholders and should be strongly promoted. A social campaign is a set of various activities planned at a specific time, directed to a specific target group, whose goal is to increase knowledge, change thinking, behavior towards a specific social problem or solve a social problem⁵. They are aimed at disseminating socially valuable patterns of behavior, drawing public attention to important, unsolved problems, as well as popularizing new values and attitudes. Social campaigns are implemented by entities such as: state institutions, non-profit organizations and private companies. They are usually conducted at a specific time and constitute an element of social marketing activity. Preparation of the campaign includes performing such necessary activities as: defining the target group, adapting the transmission tools, means of communicating marketing techniques to the expectations of recipients. This means that the activities carried out should be carefully planned, thought out, adapted to the expectations and needs of the addressees, as well as take into account the cultural context. To increase the likelihood of success in health campaigns, consideration should be given to factors such as a comprehensive approach, target group, content distribution site, and the use of various types of instruments to influence audiences. On the one hand, social campaigns referring to the issue of prevention or health promotion will focus on persuading the addressees to end destructive and health-damaging activities, while on the other, convincing them to undertake positive, health-promoting activities. Therefore, the authors of the campaign face a difficult task, which can be helped by the

3 D. Seredyńska, Od koncepcji zdrowia do edukacji zdrowotnej, [w:] Konteksty zdrowia i edukacji zdrowotnej, M. Kuchcińska, E. Kościńska (red.), Bydgoszcz 2010, s. 22.

4 A. Kurzak, Promocja zdrowia za pomocą reklamy [w:] Promocja zdrowia inwestycją w społeczeństwo XXI wieku, M. Juszczyk, W. Fidecki (red.), Kielce 2011, s. 407-408.

5 U. Gołaszewska-Kaczan, Zaangażowanie społeczne przedsiębiorstwa, Białystok 2009, s. 108-109.

techniques of social influence based on psychological principles that control the course of human behavior, so often used in campaigns. In order to extend the effectiveness of the message in social campaigns, the following social impact techniques were used: the rule of social proof of equity, liking and sympathy, the rule of contrast and the most effective from the point of view of the subject of society's objectification for health - the rule of commitment and consistency⁶.

The subject of this work are social campaigns on the issue of health of Polish women. The health report⁷ contains research results regarding the condition of contemporary Polish women. The data contained therein should constitute an important hint for the creators of social campaigns enabling specifying the target group and adjusting communication instruments to the needs of recipients. The report raises issues that threaten women's health the most. The analysis of this text allows us to notice certain threats to the lives of Polish women appearing in a specific period of their lives. The most common cause of deaths for young women are external factors, e.g. suicides or accidents. In contrast, cancer and cardiovascular disease are the main cause of death later in life. There are three primary causes of women's deaths and the main threats to their lives, taking into account their division into three age groups. Up to 29 years old are external causes, 30-59 are malignant tumors, while over 60 years are cardiovascular diseases.

The aim of the author is to analyze selected nationwide social campaigns related to health issues and addressed to Polish women. The most common problem of social campaigns regarding prevention and promotion is cancer 37%. Other topics present in the campaigns are: alcohol problem 15%, pregnancy and childbirth problems 15%, holistic health 15%, depression 3%, hypertension 3%, multiple sclerosis 3%, women's intimate health 3%, obesity 2%, HIV / AIDS 2% and healthy nutrition 2%⁸. It should be signaled here that the problem related to cancer is noticeable both in the study of the health of Polish women as a threat, as well as in social campaigns. However, problems related to cardiovascular disease, although a threat, incidentally occur in social messages addressed only to women. The quoted statistics indicate that most often in social campaigns directed exclusively at Polish women, the topic of cancer appears. The analyzed campaigns include such types of diseases as cervical, breast, lung or colorectal cancer. This corresponds to the real threats to the health of Polish women, because the number of cases of malignant neoplasms according to the National Cancer Registry is about 155,000. annually. To confirm the thesis that this is a serious health threat for Polish women, one should cite the fact that malignant cancer in women is half the number mentioned above. It is worth noting that the number of reported cases of cancer in women, for example in 2010, exceeds the number of reported cases of men. Malignant colorectal, breast or lung cancer are the most common cancers in recent years in the Polish population⁹. Social campaigns usually focus on prevention and early diagnosis of cancer or the exclusion of the disease. The addressee of this type of activity is a specific target group, e.g. women over 50 or of childbearing age. In contrast, actions targeted at women with cancer diagnosed undergoing treatment occur. An example of this type of activity could be the campaign organized in 2013, "We are expanding Heryzonts". The organizer was the Federation of the Amazons Associations and the Young People Cancer Foundation Alivia. An important element of the campaign was to provide knowledge about new cancer treatment methods to sick women. The campaign slogan is a play of words, because the "her" particle means the name of the receptors responsible for the proliferation of cancer cells. However, the purpose of the activities was to provide information that drugs that block these receptors are already available on the market. This means that in this situation, preventive activity consisted in providing knowledge

6 A. Piasecka, *Komunikowanie wartości zdrowia w polskich kampaniach społecznych-wymiar edukacyjny*, Toruń 2008, s. 80-88; P. Prochenko, *Reklama społeczna w Polsce – podsumowanie ostatnich lat*, [w:] *Szlachetna propaganda dobroci , czyli drugi tom o reklamie społecznej*, P. Wasilewski (red.), Kraków 2007, s. 136-141; P. Wasilewski, *Polskie kampanie społeczne w latach 1997-2001 (wybór)*, [w:] *Propaganda dobrych serc, czyli pierwszy tom o reklamie społecznej*, Kraków 2008, s. 196-197.

7 Report prepared on behalf of the Foundation MSD for Women's Health and the National Institute of Public Health, *Zdrowie i jego zagrożenia. Raport Polki 2013*, A. Ostrowska (red.), 2013, http://fzk.org.pl/pdf/RAPORT_LEKKI.pdf [dostęp 21.11.2019 r.].

8 B. Moskalewicz, P. Goryński, B. Wojtyniak, *Podstawowe zagrożenia dla zdrowia kobiet w świetle statystyk*, [w:] *Zdrowie i jego zagrożenia...*, op. cit. s. 25.

9 M. Krzakowski, *Najważniejsze nowotwory złośliwe u kobiet*, [w:] *Zdrowie i jego zagrożenia...*, op. cit. s.31-32.

about modern forms of therapy helpful in fighting the disease, as well as improving their quality of life¹⁰. In 2013, Poland took part in the international “Here and Now” campaign. The campaign aimed to highlight the needs of women with cancer recurrence. She focused on thinking and trying to understand what women in the advanced stage of breast cancer are going through, not only on their medical problems, but above all psychological and social. To bring closer and draw attention to these issues, a conference was organized¹¹.

In recent years, more and more holistic campaigns on women’s health have been organized. They popularize preventive examinations, physical activity, healthy eating habits and stress reduction. The goal of campaigns promoting Polish women’s health is to persuade them to change their lifestyles or to promote behaviors developing their health potential. At the same time, Polish women are advised not to take risks that are hazardous to health, and to carry out check-ups. In 2014, the “Vital Forum” campaign was initiated to address the health issues of Polish women in a comprehensive manner. The organizer was the MSD Foundation for the health of Polish women, and its aspiration encouraged women to focus on their own health and change their daily habits. The authors of the campaign asked Polish women rhetorical questions, for example “Do you care about your health as much as about the health of others?” (...) When did you do preventive examinations? (...) Do you put aside your own needs at the latest as most women do?”¹². As part of this action, the issue of the multitude of social roles performed by women was highlighted, as well as the cases of shifting their needs to the background. This situation can result in a disease that violates everyday order. You can counteract this by changing your lifestyle, adopting good eating habits, physical activity, avoiding risk and stress factors, and having information about your own health. An important effect of the campaign was the publication of the publication “Vital Poland” available for free. “Secrets of life” are another such action disseminating the image of an intelligent and self-conscious woman, caring for her own health and loved ones. The organizer was the Federation of the Amazons Associations and the Mokate company was the sponsor. The campaign was addressed to all Polish women regardless of their place of residence or age. She relied on twelve “Secrets of Life”, and each of them had their own ambassador. Usually it was a well-known person who enjoyed universal authority among women. The ambassadors were, for example, Maria Szabłowska, Anna Popek, Alicja Majewska and Agata Młynarska. The guidelines are secrets such as “Your health is the most important, Think positive, Celebrate even the smallest success”, designed to persuade women to focus on themselves, as well as care for their physical and mental health¹³.

End

Health promotion is to build a unified concept of methods and living conditions in order to stay healthy. It also aims to present a mediation strategy between people and their environment to enable both individual choice and social responsibility for health now and in the future¹⁴. Research indicates that there is considerable interest in social campaigns that promote healthy behavior in society. Research may indicate that this type of social campaign is a source of information for society about the health dimensions of their lives. Nowadays, in which society “lives in a constant rush”, sophisticated social campaigns are forcing people to some health-related considerations. Social campaigns are seen as an element that increases the effectiveness of public health activities and health promotion programs, as they provide tools to reach the population. There is a great popularity of social campaigns in Poland, whose goal is to encourage people to stop behaviors that have a negative impact on human health and life. The number of social campaigns related to health organized in Poland is growing dynamically and their thematic scope is diverse. Organizing social campaigns to disseminate knowledge about health, promote healthy lifestyles and healthy behaviors. In social campaigns conducted today in Poland, issues regarding prevention and promotion of Polish women’s

10 <http://www.heryzonty.pl/> [dostęp 22.11.2019 r.]

11 http://www.amazonki.org.pl/aktualnosci/207-%E2%80%99ETu_i_teraz%E2%80%9D-_Kobiety_z_zaawansowanym_rakiem_piersi_wychodza_z_cienia.html [dostęp 22.11.2019]

12 <http://www.fzk.org.pl/aktualnosc-na-vital-forum-o-witalnosci-i-zdrowiu-kobiet-114.html> [dostęp 22.11.2019 r.]

13 <http://www.mokate.com.pl/centrum-prasowe,rusza-ogolnopolaska-kampania-spoleczna-sekret-y-zycia,54,131.html#> [dostęp 22.11.2019 r.]

14 D. Cianciara, Zarębskiej promocji zdrowia, Warszawa 2010, s. 48.

health are present. The issues raised in these actions are a reflection of the real threats to women's health included in reports relating to women's health. The most numerous are activities dedicated to cancers, especially of reproductive organs and breasts. They are much less common in lung or colon cancer. The number of organized social campaigns related to cardiovascular disease in relation to the real threat is small. On the other hand, in Poland, actions promoting multi-faceted, holistic and holistic health are increasingly being implemented. These types of activities create a new quality by consolidating preventive behavior with today's concept of health promotion.

Bibliography

Literature

- Bulska J., *Budowanie kompetencji zdrowotnych ludzi w środowisku ich życia*, Toruń 2008.
- Halpern D., *Zdrowie i dobre samopoczucie*, [w:] *Socjologia codzienności*, P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska (red.), Kraków 2008.
- Cianciara D., *Zarys współczesnej promocji zdrowia*, Warszawa 2010.
- Jacennik B., *Komunikowanie o zdrowiu-wprowadzenie*, [w:] *Komunikowanie społeczne w promocji ochrony zdrowia*, B. Jacennik (red.), Warszawa 2010.
- Krzakowski M., *Najważniejsze nowotwory złośliwe u kobiet*, [w:] *Zdrowie i jego zagrożenia. Raport Polki 2013*, A. Ostrowska (red.), 2013.
- Kurzak A., *Promocja zdrowia za pomocą reklamy* [w:] *Promocja zdrowia inwestycją w społeczeństwo XXI wieku*, M. Juszczyk, W. Fidecki (red.), Kielce 2011.
- Melosik Z., *Edukacja zdrowotna i kultura popularna: problemy i kontrowersje*, [w:] *Zdrowie i jego ochrona. Między teorią i praktyką*, W. Korporowicz (red.), Warszawa 2006.
- Moskalewicz B., P. Goryński, B. Wojtyński, *Podstawowe zagrożenia dla zdrowia kobiet w świetle statystyk*, [w:] *Zdrowie i jego zagrożenia. Raport Polki 2013*, A. Ostrowska (red.), 2013.
- A. Piasecka, *Komunikowanie wartości zdrowia w polskich kampaniach społecznych-wymiar edukacyjny*, Toruń 2008.
- Prochenko P., *Reklama społeczna w Polsce – podsumowanie ostatnich lat*, [w:] *Szlachetna propaganda dobroci , czyli drugi tom o reklamie społecznej*, P. Wasilewski (red.), Kraków 2007.
- Seredyńska D., *Od koncepcji zdrowia do edukacji zdrowotnej*, [w:] *Konteksty zdrowia i edukacji zdrowotnej*, M. Kuchcińska, E. Kościńska (red.), Bydgoszcz 2010.
- Wasilewski P., *Polskie kampanie społeczne w latach 1997-2001 (wybór)*, [w:] *Propaganda dobrych serc, czyli pierwszy tom o reklamie społecznej*, Kraków 2008.
- Zdrowie i jego zagrożenia. Raport Polki 2013*, A. Ostrowska (red.), 2013.
- Internet sources**
- <http://www.heryzonty.pl/> [dostęp 22.11.2019 r.]
- http://www.amazonki.org.pl/aktualnosci/207-%E2%80%99%E2%80%99Tu_i_teraz%E2%80%99D-_Kobiety_z_zaawansowanym_rakiem_piersi_wychodza_z_cienia.html [dostęp 22.11.2019 r.]
- <http://www.fzk.org.pl/aktualnosc-na-vital-forum-o-witalnosci-i-zdrowiu-kobiet-114.html> [dostęp 22.11.2019 r.]
- <http://www.mokate.com.pl/centrum-prasowe,rusza-ogolnopolska-kampania-spoeczna-sekret-yzycia,54,131.html#> [dostęp 22.11.2019 r.]

EDUCATIONAL NEEDS OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN SCHOOL WALLS

Kawa Janusz¹

*Kolegium Nauk Społecznych,
Uniwersytet Rzeszowski*

Abstract:

In this article, the author tried to draw attention to the OTHER in the education system. He attempts to describe the ANOTHER as a person with disabilities with special educational needs who is functioning in school and university. The implementation of a number of legal and systemic solutions are aimed at equalizing the chances of people with disabilities in the educational system in terms of creating appropriate study conditions. Having a disability certificate opens many doors for institutional support and provides many opportunities by launching system support in school or academic life, from an assistant to technical and financial support. School or university should strive for emotional and physical adaptation of a disabled person and effective inclusion in social life. The family and the teaching staff are a natural place of harmonious growth, shaping this balance of personality and feelings, necessary for establishing proper contacts and relationships with other people.

Keywords: OTHERS, person with disability, school, college, support, help

¹ januszkawa7@msn.com

Introduction

The literature on the subject has different ways of dividing human needs. The most famous scheme is the so-called Maslow's pyramid of needs (Maslow, 2006, 62-71).

One of the most complex needs and activities throughout human life is the learning process. It is also worth remembering that its final effects depend on many, various factors. The most important of these factors are mental predisposition, as well as the proper functioning of various cognitive processes, among which can be mentioned, for example, perceptiveness, motivation to act, aspirations, memory, deductive reasoning, as well as inductive. Equally important is the expression of judgments and creative thinking (Mercer, 2009, 12).

The need to search for modern and innovative solutions in the field of education results directly from dynamic social development as well as civilization changes which result in new tasks of modern education. It is necessary to make every effort to increase the effectiveness of pedagogical activities as well as to develop key competences. They are the basic condition for achieving educational and personal successes (Mercer, 2009, 13).

People with disabilities and special educational needs

The overall effectiveness of the entire education process depends not only on the individual characteristics of the student, but also on the broadly understood environmental context, which consists of teachers' properties and factors affecting the overall learning and teaching situation. Learning outcomes are defined as the result of intentional activity of an educational institution and a diverse teaching process. In turn, the concept of school achievements refers to both cognitive skills that have been acquired as well as motivational achievements that relate to personality traits (interests, habits, attitudes, ambitions, determination, willingness to acquire knowledge) (Mercer, 2009, 13).

However, it is worth remembering that it is also necessary to take into account the needs of students with disabilities with special educational needs who are struggling with educational difficulties and failures. They are situations in which there are clear discrepancies between the requirements of the school on the educational and didactic level, and the behavior and achievements of students. Taking into account the developmental context, school failures should be understood as the process of disclosure and consolidation of growing discrepancies between the goals of education and the achievements of individual students (Prysak, 2014, 32).

Considering the determinants of school failure, attention should be paid to three distinguished categories: biopsychic, didactic and socio-economic. The biopsychic category refers to the student's individual health and level of psychophysical development, as well as temperament or character traits. The category of teaching determinants includes the teacher's attitude and preparation, reloading of the curriculum, as well as the state of equipment of educational institutions. In turn, socio-economic determinants refer to the material and housing conditions of individual students, as well as the process of family breakdown, or the lack of interest in the child by parents (Prysak, 2014, 32).

All school failures are seen as one of the clearest indicators responsible for learning disabilities. They may refer to a multifaceted group of disorders, which include difficulties in the area of hearing skills, speaking, reading, writing, as well as understanding or possessed mathematical skills (Prysak, 2014, 34).

These disorders can also be associated with dysfunctions of the central nervous system, which most often accompany other types of disability. At this point, it is also worth paying attention to the adverse impact of the environment, improper upbringing and psychogenic factors, which, although they are not independently responsible for school failures, significantly apply to them (Prysak, 2014, 36).

Particular difficulties in the learning process may relate to students who are suffering from significant disorders and developmental deviations. These students usually require a specialized organization of the educational process that will take into account their cognitive and perceptual functioning (Prysak, 2014, 34).

Students who often experience school failures are unable to cope with the universal educational program, which in turn results directly from their special educational needs. This term refers to the needs that result from individual circumstances and the opportunity to acquire knowledge and skills.

In turn, these conditions depend on the individual functioning of the individual on the cognitive and perceptual levels (Prysak, 2014, 50).

Special educational needs apply to children with learning disabilities as well as students. Appropriate recognition of the above-mentioned needs gives the opportunity to properly select teaching and educational methods and measures that will meet the individual needs of children struggling with educational difficulties (Prysak, 2014, 51).

Most often you can meet the following definition of special educational and developmental needs: children and adolescents that special developmental and educational needs are those with a spectrum of symptoms that impede or prevent functioning: movement, sensory, cognitive, communication, emotional and social and / or mental, affecting the quality of life and performing social roles now and / or in the future. Children and young people that special development and educational needs are those with a risk of disability, any dysfunctions, disharmony or disability that may have a negative impact on further development (Prysak, 2014, 51).

Correct recognition, as well as satisfying the individual needs of students, as well as recognizing psychophysical possibilities, should become the basis of all actions taken on the basis of education. This is especially important in cases of disability, social maladjustment, special talents or difficulties, as well as disorders occurring on the level of language communication. It is also important when there are crisis or traumatic situations, as well as when there is environmental negligence that is directly related to the family and living situation of a given student (Myśliwiec, 2011, 89).

When analyzing special educational needs, it is also worth paying attention to the concept of a student with special educational needs. It can be understood both as students with disabilities, as well as as those who have clear difficulties in implementing individual program standards that result directly from individual cognitive-perceptual functioning, health status as well as environmental and adaptive restrictions. This concept also applies to students who exhibit special talents (Myśliwiec, 2011, 90).

The educational needs discussed are not a closed catalog of situations in which school pupils may require specialist help and support. This also applies to situations where the child's difficulties force the implementation of a long-term and multifaceted diagnosis. In this case, assistance should be organized based on the diagnosis, which was made by teachers and specialists who are able to use the support of external institutions at every stage of the implemented activities (Myśliwiec, 2011, 90).

Pupils to whom the term special educational needs refer in particular are disabled pupils. These are children with a certificate of need for specialist education, which results from the type of disability specified by applicable law. Currently, disabled children include deaf, hearing impaired, blind, visually impaired, physically / intellectually disabled, autistic as well as those with conjugated disability. Disabled children also include those who are socially maladjusted or are at risk of this phenomenon, and therefore require a special organization of the teaching process (Myśliwiec, 2011, 90).

The specialist education system in Poland comprises three segments: segregation, integration and inclusion. It should be emphasized, however, that all methods and forms of education together form one system in the name of equality of all students before the law. This gives the opportunity to choose an individual and preferred learning path (Rzedzicka, 2012, 67).

The segregation system assumes a clear selection in terms of the type of disability. This form dates back to the eighteenth century, when in Europe began to establish institutions specializing in the care of disabled children. Progressive institutionalization as well as fragmentation led to the creation of more and more specialized children's wards, which admitted children with various developmental disorders. This led to the strong dominance of the segregation form in most European countries (Rzedzicka, 2012, 67).

The form of non-segregation education was developed slowly and gradually, and the initial stage of its establishment was the explicit recognition of the rights of persons with disabilities to be treated with respect, on an equal footing with other members of society. It also resulted from the desire to provide the disabled with adequate support and education, which gave them the opportunity to function optimally and as normally as possible in society (Rzedzicka, 2012, 69).

In accordance with accepted global as well as European standards, which have been recorded in many documents related to human rights, each individual has the right to full participation in society, and education has been defined as a fundamental right for all people. It is worth noting that

this right applies to everyone - regardless of race, color, place of residence or degree of disability (Rzedzicka, 2012, 69).

Non-segregated forms date back to the early 1980s. At that time, the concept of integration was established, which also became the main subject of global debates on education. According to the concept of A. Hulk, who is perceived as a precursor of integration education in Poland, it consists in particular in including the disabled children as much as possible in ordinary schools, which will give them the opportunity to grow among healthy peers (Sztompka, 2012, 86).

Integrative education is a clear improvement over segregated forms of education. It can take a variety of forms, which include: location integration, which takes into account special classes for students with disabilities in primary schools; social integration, which assumes the advantage of segregation forms with simultaneous contact with healthy peers; functional integration, which is based on the actual and real integration of disabled students with healthy students through established integration classes (Sztompka, 2012, 87).

Integrative education is based on postulates related to equal educational opportunities. It gives disabled children a chance to participate in everyday school life. However, the disability model is mainly visible, which does not focus on the equality of children, but on their deficits (Sztompka, 2012, 88).

It is worth noting that in the last two decades people with disabilities who study at universities have increasingly better conditions. In most of the property, architectural barriers for people with disabilities have disappeared and the concept of support has been implemented in terms of both expanding the base of special teaching centers and the participation of assistants of people with disabilities in college. The improving situation of disabled people during their studies had a positive impact on their number in many fields. It can therefore be concluded that one of the most important conditions that serves both integration and improvement of the quality of life of people with disabilities is consistently implemented (Sztompka, 2012, 88).

It is worth emphasizing, however, that the physical presence of disabled people during studies affects the mechanism of integration itself, while the essence of integration is implemented on other levels such as normative, communicative, functional and cultural. However, the physical plane opens up opportunities for people with disabilities as a starting point in the organization of all processes that are designed to meet the boundary conditions of study associated with basic barriers such as access to technology, architectural barriers or access to sources of knowledge (Nosarzewska, 2017, 60).

In traditional terms, other factors that are combined with informal support play the most important role in normalizing studying conditions for people with disabilities. The above factors allow disabled people to be included in the academic community and endure emerging discrimination resulting from the different state of individuals. It can be stated that supporting the disabled in the institutional aspect leads to the emergence of other barriers, which are often located in lecturers and other students. The essence of the problem is the sense of society's debt towards people with disabilities, as they hamper the shaping of the real environment of self-creation of these people (Nosarzewska, 2017, 61).

It is worth noting that the tool of discrimination against people with disabilities is disproportionate and difficult academic integration. Discrimination against disabled people as a social group takes specific forms such as institutional, interpersonal, cultural and social practices. The justification for the above forms is the refusal to treat people with disabilities equal as compared to healthy people and towards which prejudices are formed in society (Nosarzewska, 2017, 62).

It is worth noting that the constant increase of public awareness in terms of barriers and needs of disabled people and the pressure resulting from the current political correctness did not abolish discrimination, but transferred its form to other dimensions. Traditional known discrimination, which is combined with forms of oppression, takes a complex form in seemingly favorable mechanisms to facilitate the functioning of people with disabilities in society (Nosarzewska, 2017, 60).

The presented problem in relation to the period of study manifests itself in the form of costs in terms of acquiring knowledge and competences, both social and professional, which results in difficult integration and social acceptance. The attitude of lecturers, which is excessively protecting and facilitating people with disabilities to live in an academic society is not new. It mainly results from feelings of pity and combines with comfort. This also applies to examples of university life

in the form of an unsuccessful exam by a disabled person, which translates into image difficulties and can lead to a disputed situation with the use of disability as a reason for an unsuccessful exam (Prysak, 2014, 41).

Another issue worth discussing is rational treatment of a disabled student, which requires learning about his limitations and matching the forms of knowledge transfer in a friendly manner. In fact, social debt to people with disabilities is becoming a key issue in assessing students with disabilities and teaches them that they can make good use of their ailments in everyday life. In the context of disability presented in this way, a new variation of discrimination can be seen, building inequalities that positively affect disabled people as a privileged person (Prysak, 2014, 42).

In the presented race for a better social situation, it leads to a fictitious benefit and privileges that lead to successive stages of studies, and significantly reduces the chances for a normal functioning of a disabled person in the surrounding world after the end of the study period. Interesting is the fact that disabled students are well aware of the situation and do nothing about it. It is worth noting that so-called dark functional integration, which is created in the manner of mutual relations and the provision of specific services, having an unethical dimension and character. This situation can be seen in the cooperation relations between the lecturer and the disabled student, where they set out the mode of cooperation and the sentences of the classes and the scope of conducting classes throughout the semester during the first classes (Prysak, 2014, 42).

The disability certificate opens many doors for institutional support and offers many opportunities in academic life, from an assistant to technical and financial support. The judgment may also be prosecuted by the confrontation of the disabled person's independence related to support and his rivalry for acceptance of the environment. The situation is even more possible because the help is perceived by others as unnecessary or unjust. Help is not always a consequence of biological disability but social structures and its experience in everyday life in academic life. It is not surprising then that the academic community that not all disabled people, after their experiences from upper secondary schools, reveal their disability at universities and use it in their everyday academic life (Prysak, 2014, 43).

However, it should be emphasized that concealing disability also has certain consequences. The first of them are emerging problems with mastering the content transmitted by lecturers of specific subjects of universities. Relationships with peers in college are another emerging problem. In the above case, concealing disability may lead to peer acceptance and may have a positive impact on social integration on equal terms. However, restrictions affecting functioning may prevent the establishment of equal friendly relations between a disabled person and other physically and intellectually fit students (Myśliwiec, 2011, 101).

It is also worth noting that there is a high probability that disability-related behaviors were fully tolerated in upper secondary school and had the status of an exceptional person. At a university, on the other hand, a person who does not reveal his disability often causes embarrassment and surprise of lecturers through his behavior. In the presented circumstances, disclosure of your disability has in some sense become a justifying factor, but failed to change the attitude of the group who, without knowing about the disorder, experienced strange, even unusual behavior. Disclosure of a student disability certificate only led to debt-related, apparent tolerance of unusual behavior. However, it is worth emphasizing that the disclosure of disability is sometimes a factor conducive to acceptance and building equal relations with the academic environment after explaining the essence of the case (Myśliwiec, 2011, 101).

The disability trait is treated by disabled students as an impediment to the tasks assigned to them in the course of teaching. In contrast, lecturers and able-bodied people perceive the disability as constitutive and assign a disabled student to a specific group of people. Thus, they ground stereotypes and significantly impede integration on the communication plane associated with commensurate relationships. In view of the above, it should not come as a surprise that students struggling with disabilities most often seek social relations with people from outside the university where they are currently studying (Myśliwiec, 2011, 28).

The second one refers to the perception of the effects of the ruling. For disabled students, it is a formal document that gives them the opportunity to obtain and use the forms of support offered. In turn, for lecturers this is a reason for exceptional treatment, which is part of the perspective of

debt, as well as the use of a convenient form of discrimination, which in turn is not conducive to the process of normative integration. This contributes to the creation of an imaginary community that is ideologically constructed without real foundations. The community is based on subjective ties, not on objective and behavioral ties (Myśliwiec, 2011, 28).

The third of the disproportions discussed is the systemic belief that a set of legal aid facilities is the basis for achieving academic success by disabled students. For them, however, it is only a condition for taking up the studies themselves. Equally important for them is the general attitude of the entire university community towards the topic of studying at universities and colleges for the disabled (Prysak, 2014, 46).

Summary

The examples cited above clearly indicate that the expectations of people with disabilities are not commensurate with the expectations of both students and lecturers in relation to proper development on specific planes. It should be noted that when describing the disproportion of behavior, it is not specified and is based on the disproportion of the means and logic used for the compared theories, which were proposed by Kunh. Disproportionate in relation to the above. For example, disabled students direct their expectations into the concept of community and academic environment in relation to the concept of debt pedagogy. The concept of community is based primarily on values and cooperation, while the concept of pedagogy refers to formalized solutions. In view of the above, it should be emphasized that social debt is repaid with the launch of system support. In turn, the actual and real creation of an authentic community is pushed to the margins of discussion.

There is no doubt that the last twenty years have been characterized by numerous reforms in this area. It is impossible to overestimate the system solutions implemented, which are clearly focused on equalizing the opportunities of disabled people, also in terms of creating appropriate conditions for studying. However, it should be remembered that the systemic paradigm of equal opportunities, as well as the principles of treating disabled students are only a starting point on the path to full activation of students and disabled students.

Bibliografia:

1. Mercer, C. (2009), *Niepełnosprawność*, Warszawa.
2. Myśliwiec, M. (2011), *Profil społeczno-demograficzny, poziom zadowolenia z życia i obawy niepełnosprawnych studentów*, Kraków.
3. Nosarzewska, S. (2017), *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością*, Toruń.
4. Prysak, D. (2014), *Człowiek niepełnosprawny w przestrzeni lokalnej*, Toruń.
5. Sztompka, P. (2012), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków.

KASZUBSKA OBRZĘDOWOŚĆ DOROCZNA NA ŁAMACH DODATKU *KASZUBY* (1936-1939)

Małec Agnieszka

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
agnieszka.malek0@gmail.com

Wstęp

Kaszuby, dodatek regionalny >Gazety Kartuskiej< poświęcony sprawom Ziemi Kaszubskiej, był comiesięcznym, ośmiostronicowym dodatkiem do „Gazety Kartuskiej”¹, ukazującym się w latach 1936-1939. Redaktorem odpowiedzialnym *Kaszub* był Stanisław Bieliński. „Dodatek regionalny *Kaszuby*, jak już głosi sam podtytuł, poświęcony będzie zagadnieniom kulturalnym i

1 Pismo „Gazeta Kartuska” założył w 1922 roku Leon Kowalski, zaś jego Redaktorem był Jan Bieliński; w skład kolegium redakcyjnego wchodził także synowie Bielińskiego – Jan Franciszek i Stanisław (od roku 1933). Gazeta wydawana była do wybuchu II wojny światowej [1]. Gazeta określała się „niezależnym pismem społeczno-kulturalnym ziemi kartuskiej”.

sprawom Kaszub, stając się niejako duchowym ogniwem między Kaszubami a całą Polską, będzie ogniskiem rodzinnych regionalnych sił i zajmie się ich obroną” [2, s. 1] – tak w pierwszym numerze Redakcja dodatku uzasadniała inicjatywę jego powstania. Głównym zadaniem wskazywanym przez Redakcję w pierwszym numerze miesięcznika było słuzenie regionalizmowi „wnajpełniejszemu głosowaznaceniu i zrozumieniu” [2, s. 1]. Jego pojęcie i znaczenie wyjaśniano następująco: „Przez istotę regionalizmu należy rozumieć badanie i pielęgnowanie pierwiastków kulturalnych pewnej części kraju w ramach ogólnej kultury narodowej”^[3, s. 1]. Jak wskazywano, zamieszczane w piśmie materiały miały służyć zapoznaniu szerszego ogółu społeczeństwa z mało znaną kulturą Kaszub oraz tradycjami i zwyczajami mieszkańców regionu.

Współcześnie wschodnią granicę Kaszub wyznaczają Zatoka Pucka i Gdańska oraz miasta Gdańsk i Czersk, zachodnią – Słupsk i Ustka, południową – Chojnice i Człuchów, zaś północną – Morze Bałtyckie. Od reformy administracyjnej w roku 1999, cały obszar Kaszub znajduje się w granicach województwa pomorskiego, obejmując 43 gminy w 8 powiatach. Na rok 2005 liczba ludności kaszubskiej na tym terenie szacowana była na około 396 tysięcy, co stanowi ok. 56,7% całej populacji tego obszaru [4, s. 64]. Za historyczną stolicę Kaszub uznawane jest miasto Gdańsk, jednakże o miano stolicy walczą też Kartuzy i Kościerzyna; za duchową stolicę kaszub często uznaje się Wejherowo, za sprawą znajdującej się w tym mieście Kalwarii Wejherowskiej [5, s. 315].

W dodatku *Kaszuby* publikowano materiały i opracowania historyczne, etnograficzne, biograficzne, a także twory literackie. Niemal w każdym z numerów znaleźć można było opisy tradycyjnych lub współczesnych kaszubskich zwyczajów i obrzędów dorocznych. Celem tej obrzędowości – uformowanej na bazie pierwotnych wierzeń pogańskich, na które następnie nałożyło się chrześcijaństwo, była obrona przed złem, walka z niszczycielskimi siłami przyrody, wzmoczenie plenności, zyskanie dobrobytu, szczęścia i zabezpieczenia plonów.

Zwyczaje i obrzędy bożonarodzeniowe

Na łamach dodatku opisane zostały także zwyczaje bożonarodzeniowe [6, s. 1-2]. Zwiastunem Bożego Narodzenia, na Kaszubach zwanego Gódama, byli szopkarze – zazwyczaj biedni chłopcy, ale podawano też, że gdzieniedzie (na przykład w okolicach Kościerzyny), pojawiali się zawodowi szopkarze, nawet dorośli mężczyźni. Drugim zwiastunem zbliżających się świąt był Gwiżdż (albo Gwizd) – tajemnicza postać, która w ciągu ostatnich kilkunastu dni Adwentu skradała się wieczorami pod oknami nasłuchując, czy dzieci są grzeczne i przeciągle gwiżdżąc, zapowiadając w ten sposób, że niedługo „gwiazdki” zaczną chodzić. W grupie gwiazdźdów znajdowały się maskary: bocian, koń, kozioł, niedźwiedź prowadzony na łańcuchu, kominiarz lub diabeł, dziać ze skrzypkami oraz baba z koszykiem, pełnym podarków w jednej ręce, a z różgą w drugiej [7].

Na kaszubskim stole wigilijnym musiały się znaleźć pewne obrzędowe potrawy, jak kluski zalane makiem zamiast mlekiem lub kluski z *brzadem*²; u rybaków natomiast solony węgorz. W każdym domu były też kaszubskie orzechy, wypiekane z marchwi, maki i pieprzu. Oplątkiem nie wszędzie się dzielono. Po wieczery wigilijnej zapalano choinkę, która napędzała blaskiem nawet najbiedniejszą *chęc*³. Kiedy dzieci i starsi zasiedli wokół drzewka, zjawiała się zwykle tak zwana dobra gwiazdka, niosąca w ręku na plecach podarki dla dzieci. W niektórych domach śpiewano koledy.

O północy Kaszubi szli do kościoła na pasterkę; jeżeli w pobliżu nie było kościoła, wówczas w domu odmawiano modlitwy „Ojcie nasz” i „Zdrowaś Mario”, za każdym razem z dodatkiem: „Błogosławiona ta godzina, błogosławiona ta noc, w której się nam Pan Jezus narodził raczy”. Po modlitwie lub po powrocie z pasterki gospodarz dawał bydłu i owcom najlepszą paszę: siano, koniczynę, owsiane snopki, aby zwierzęta nie poskarżyły się Dzieciątku.

Zwyczaje, obyczaje i wierzenia noworoczne

Okręcony słomą Gwiżdż w niektórych okolicach chodził od domu do domu w wieczór sylwestrowy [8, s. 4-5]. Słomianym sznurem bił tych wszystkich, którzy w odchodzącym roku dopuścili się jakichkolwiek przewin.

Kiedy zapadał zmrok przed gospodarstwem wychodzili parobcy, trzaskając batami; w pamięci ludu zachował się jeszcze zwyczaj trąbienia przez pasterzy na rogach i bożunach. Bożuny były

2 Brzadem nazywany jest suszowocowy z jabłek, gruszek, śliwek i wiśni.

3 Chałupa, dom.

zrobione z długiego kawałka drzewa olszowego lub klonowego (5-8 stóp), które ostrzono na kształt stołka, a następnie przepoławiano, zaś każdą z połówek drażono, by pozostały tylko cienkie ścianki, ściskane na koniec drewnianymi obręczami. Odgłos takiego bożuna było słychać na dwie mile.

Innym z opisanych zwyczajów noworocznych było wymiatanie brudu z domów przez poprzebieranych chłopców. Wszelkie śmiecie wyrzucali oni na dwór, aby w Nowym Roku *chęc* była czysta. Jaka bowiem jest w Nowym Roku, taka będzie w ciągu całego roku. Gburowie⁴ „nieraz rozbawieni kładą do skarbonek wyrostków czasem nawet poważne datki” [8, s. 4], pisano.

Najwięcej jednak radości, zwłaszcza wśród dzieci, wywoływał inny rodzaj przebierańców: „biały rycerz” ze swoją świtą. „Biały rycerz” jeździł do mieszkania zupełnie niespodzianie na rżącym koniu, który skakał po całej izbie. Tuż za nim pojawiały się kolejno: koza, mała, bocian, wielbłąd i niedźwiedź. Koza, becząc, bodła wszystkich, dopóki nie otrzymała pieniędzy. Filuterna mała bawiła się z dziećmi, bocian swoim długim i ostrym dziobem uderzał o szaty dziewcząt, które w nowym roku musiały wyjść zamaż, niespokojny niedźwiedź naśladował pijaków, zaś olbrzymi wielbłąd wyśmiewał się z niezaradnych. „Biały rycerz” ze zwierzętami mile był widziany w każdym domu kaszubskim.

W powiecie kartuskim panował natomiast zwyczaj obchodzenia wszystkich domostw przez *nowi* i *stori* rok w towarzystwie grajkówwiejskich, którzy w czasie wizyty dwu „roków” grali przed domem. Ubrani w lachmany, trzęsący się *stori* rok ochryplym głosem żegnał gospodarzy, zaś *nowi* rok-człowiek młody, rzecki, witał ich donośnym głosem, życząc im pomyślności za swego panowania nad światem. Tymczasem psotna młodzież szperała po wszystkich zakątkach zagrody i znaleziony stary sprzęt wynosiła w pole lub topiła w stawie, aby w Nowy Rok nic starego w obrębie gospodarstwa nie było.

Według starokaszubskiego zwyczaju w Nowy Rok po polach, ogrodach i sadach chodzili chłopcy dzwoniąc albo uderzając o patelnie; w sadzie obiegali każde drzewo, dzwoniąc i wołając: *jędrnijabka, jędrnikreszkji*, aby w nowym roku drzewa dobrze rodziły. Podobnie postępują na polach, aby zboża się udały. Czasami rozbawieni chłopcy sadzali grajka na sanki i objeżdżali całą wieś.

Na polskim wybrzeżu, jak również i w innych częściach Kaszub, Nowy Rok witano strzelaniem na cztery strony świata oraz płataniem różnych figlów przez przebranych za maskary chłopców. Nad brzegiem morza rybacy dzwonili na „budzenie” ryb, na wrózbę dobrych połowów. Młodzież tymczasem chodziła od domu do domu, niosąc czasami garnek z rozpalonymi węgielkami, „dokonuje różnych psot” [8, s. 4] i śpiewa pieśni z życzeniami.

Wróźby i przepowiednie noworoczne:

„U progu Nowego Roku każdy człowiek doznaje dziwnych uczuć, bo chciałby niejako rzucić okiem w przyszłość, chciałby koniecznie wnikać i zgłębiać zamkniętą dla niego księgę zdarzeń w przyszłym roku”. W tym pożądaniu chwytą się nieraz różnych sposobów, często śmiesznych, by poznać swe życie w przyszłości”, pisano [8, s. 5].

Niektórzy Kaszubi o północy w noc sylwestrową wychodzili na rozstajne drogi, aby podслуchać, jak *stari* rok zdaje sprawozdanie nowemu, kogo nakazuje nagrodzić, a kogo ukarać. Inni wróżyli topiąc ołów i wlewając go do zimnej wody, a z powstałego kształtu wnioskowali o powodzeniu danej osoby w nadchodzącym roku. I tak pierścień oznaczał ślub, kształt trumny – pogrzeb, moneta-bogactwo itd. W niektórych rejonach Kaszub znany był inny rodzaj wróźb związanych z powodzeniem w kolejnym roku. Wystawiano trzy naczynia: z wodą, piaskiem i wieniec. Obecnie kolejno zawiązywano oczy – kto sięgając ręką trafił na naczynie z wodą, w nowym roku utonie, naczynie z piaskiem-pójdzie pod ziemię, kto zaś sięgnie po wieniec-będzie szczęśliwy, bo wstąpi w stan małżeński. Powszechnym był zwyczaj palenia kądziółek ze zwiniętego w kulkę lnu. Zapalone kądziółki puszczano w powietrze – czyj dłużej się palił, ten miał dłużej żyć.

Nowy Rok był dniem, w którym panny wróżyły o swoim zamażpójściu. Młode dziewczęta zapalały pod kominem dwa kądziółki – jeden oznaczający ją, a drugi przyszłego męża; jeśli kądziółki po zapaleniu złączyły się w powietrzu i wyleciały kominem, miało to oznaczać pewien ślub. Niektóre panny w wieczór sylwestrowy chodziły za stodołę i krzyczała, a z której strony echo się odezwalo, z tej miał nadejść przyszły mąż. Jeszcze inne dziewczęta wróżyły przy pomocy obuwia. Siadały

4 Zamożny gospodarz.

wszystkie na krzesłach zwróconych tyłem do drzwi, a potem przez głowę rzucały nogami *kuerkji* albo *chuedakji* (pantofle drewniane albo trzewiki). Której pantofel albo trzewik upadł przodem ku drzwiom, ta miała wyjść zamarzać w następnym roku. Jeżeli pantofel rzuciła osoba zamężna, „wyniosą ją z domu umarłą” [8, s. 5]. Wróżyć też stawiając pantofle lub trzewiki jeden za drugim, a czyj przez próg wystaje, ten w tym roku opuści dom. Tam, gdzie rzucają *kuerkji*, usiadłszy „na *westrzod izby*” patrzą, czy dwa pantofle upadną jeden na drugi – jeśli leżą na krzyż, ich właścicielom miała grozić wielka bieda. W niektórych wioskach zachował się jeszcze inny rodzaj wróżb: panny przygotowywały paski słoniny i kładły paski na podłodze; potem wpuszczano psa i której słoninę pies porwał, ta miała wyjść zamarzać.

Wróżby i przepowiednie dotyczyły także przyszłorocznych plonów i połówów. Zarówno rybacy, jak i gospodarze zwracali baczność na stan pogody w dniu Nowego Roku. Jeżeli nad morzem dzień ten był pochmurny, a morze miało odcień czarny, świadczyć to o pomyślnych połowach; dzień słoneczny i ciepły nie wróżył natomiast nic dobrego. Krakanie wron od strony południowej wróżyło mało niepomyślne wiatry, zaś widok mew spacerujących nad brzegiem w Nowy Rok był wróżbą pomyślną. Rolnicy o urodzajach nadchodzącego roku wróżyli ze słońca: gdy w Nowy Rok pojawiło się ono tylko na krótką chwilę, nie dłużej niż kilka sekund, była to przepowiednia urodzaju. Urodzaj zapowiadał również grzmot noworoczny. Opad śnieżny na Nowy Rok przepowiadał natomiast rychłą wiosnę. Koło Kościerzyny wierzono, że jeśli drzewa będą pokryte w Nowy Rok szronem, będą miały dużo owoców.

W miesięczniku przedstawiony został także pochód Herodów mający miejsce w okresie od Nowego Roku do Trzech Króli [9, s. 1-2]. Umazani sadzą chłopcy, chodząc po osadach z muzyką i śpiewem, recytowali wiersze (czasami o treści frywolnej) lub dawali przedstawienia na tematy biblijne. Po odśpiewaniu kolęd i zabraniu ducha Heroda na widłach do piekła, składali wierszowane życzenia; treść jednych z nich brzmiała następująco:

„My panu winszujemy, niech żyje choć sto lat
I będzie taki mądry, jak ten nadmorski kwiat.
A pani winszujemy koronę akurat
Na drugi rok syneczka i odmłodzenia kwiat.
A teraz państwu coś zagramy na naszym brumbasie
My trzej królowie od słońca wschodu
Spieszymy teraz do zachodu”.

Przywołany w wierszyku brumbas (zwany też „brzęczkiem”, „brumtopem” lub „bresztopem”) przedstawiony został w artykule jako bardzo prymitywny rybacki instrument muzyczny, „jakoby tam-tam murzyński” [9, s. 2]. Robiono go następująco: „górną otwór beczki obciaga się skórą jak u bębna. Tak przygotowany instrument wydaje dźwięk bardzo głośny o mrukliwym tonie. Przez pociąganie włosia, które stanowi jakoby struny, brumbas gra. Służy on właściwie jedynie do wtóru kolędom, piosenkom czy recytacjom, wygłaszanym przez Herodów. Aby instrument wydawał głośniejsze tony chłopcy noszą z sobą butelki z wodą i nalewają wody do środka” [9, s. 2]⁵.

Innym przywołanym w *Kaszubach* zwyczajem adwentowym były „gwiazdki”: „Młodzież męska i żeńska, przebrana dziwacznie, chodzi po domach. Twarz okryta maskami własnego wyrobu lub kupionymi, wystrojone „panie” – gospoście, mężczyźni w słomianki owiązani, na głowie dziwaczne nakrycia. Są i kozy, niedźwiedzie, kominarze, wszelkiego rodzaju zwierzęta” [11, s. 4].

Jan Patock opisał uroczystość witania wiosny, nazywaną na Kaszubach maikiem (*mójik*) [12, s. 5-6]. Tak o jej przebiegu pisał: „Chłopcy lub dziewczęta stroili maleńką choinkę kolorowymi wstążeczkami, skrawkami pstrokatego papieru i świętymi obrazkami. Na wierzchołku choinki umieszczali kolorowy wieniec papierowy lub lalkę. Z tak ustrojoną choinkę kołędowali po całej wiosce, od chaty do chaty. Jedno z dzieci nosiło choinkę, kilkoro zaś z kolorowymi papierowymi czapeczkami na głowie, towarzyszyło mu” [12, s. 5]. Po pokazie ustrojonej choinki dzieci dostawały skromne dary, które po zakończonym kołędowaniu wspólnie spożywały.

Obrzędy wielkopostne i wielkanocne

Opis wielkopostnych zwyczajów kaszubskich w XVI i XVII wieku znaleźć można było w

5 Współcześnie żywa na Kaszubach jest zarówno tradycja Herodów, jak też kołędowanie przy wtórze brumbasa, nazywanego współcześnie burczybasem (lub brentopem) [10].

opracowaniu autorstwa St. Tadeusza Kaczmarka [13, s. 4-5]. Przybliżał on czytelnikom *Kaszub* m.in. zwyczaj, kiedy to podczas niedzielnych niesporów „Wielka część ludności była obnażona do połowy z szat zwierzęcych i lichym płóciennym workiem nakryta” [13, s. 4], potem zaś następowało publicznie biczowanie się w kościele. Kolejna odsłona aktu biczowania dokonywała się podczas piątkowych procesji do figury Męki Pańskiej. W Wielki Piątek Kaszubi pełnili straż przy Grobie Chrystusa. W jej skład wchodziło piętnastu mężczyzn, z których 1 pełnił rolę kapitana, 2-rotmistrzów, zaś 12 rolę żołnierzy⁶.

W okresie trzech ostatnich dni Wielkiego Tygodnia powszechny był ówczesnie zwyczaj „wydzwaniania” klekotkami: na „Anioł Pański” rano, w południe i wieczorem chłopcy chodzili wokół kościoła, zaś przed mszą św. - przez całą wioskę [12, s. 4]. W Wielkanocny poranek (o godzinie 4) po wsiach chodził starszy człowiek z bębniem i budził ludzi na rezurekcję⁷. Głuchy głos bębna miał oznaczać trzęsienie ziemi w czasie zmartwychwstania Chrystusa Pana.

Obrzędowość świętojańska

Na łamach miesięcznika zamieszczono także opis „Sobótek” [15, s. 4-6] – obchodów nocy świętojańskiej. W obrzędzie tym brali udział głównie młodzi. Zbierali się oni na najwyższych wzgórzach w pobliżu wioski ze sobą beczkę, napełnianą następnie drzewem, łuczyciem i słomą. Beczkę taką stawiano na szczycie wzgórza albo umacniano na wysokim drągu wstawianym w wykopany dół (rybacy zapalali smolne beczki nad brzegiem morza, zaś w okolicy Kościerzyny zapalano sobótkę nad rzekami i jeziorami, następnie puszczano palącą się beczkę na jezioro lub przyczepiano łańcuchami do łodzi i opływano z nią całe jezioro). Pod słup kładziono naręcza chrustu i kawałki drzewa. Następnie najzręczniejszy chłopak wspinał się na drąg i za pomocą krzesiwa zapalał beczkę. W okolicy Kościerzyny chłopcy przeskakiwali przez palący się stos; gdy któryś nie mógł tego dokonać oznaczało to, iż najprawdopodobniej w jego domu znajdowała się czarownica. Pozostałości zwęglonego drzewa i smoły uczestnicy zabierają do domu, aby następnego dnia z rana spalić je w kominku.

Z paleniem sobótek wiązały się ściśle inne zwyczaje, jak na przykład rzucanie wianków na wodę przez dziewczęta czy przystrajanie łodzi. Puszczane przez dziewczęta wianki chłopcy wylawiali z wody przy pomocy długich tyk. Chłopiec, który wylowił wianek, miał zostać mężem jego właścicielki. Na jeziorach powiatu kościerskiego i kartuskiego w noc świętojańską krążyły przystrojone i oświetlone łodzie, a płynący w nich ludzie śpiewali pieśni.

W mieszczeniu przedstawiony został także obrzęd ludowy towarzyszący obrzędowości świętojańskiej, polegający na rytualnym straceniu kani⁸, ptaka uznawanego dawniej na Kaszubach za symbol zła. Głównymi postaciami *scynania* (ścinania) kani byli: sołtys, sędzia, kat, rakarz, leśniczy i ich żony. Widowisko skupiało mieszkańców całej wsi. Odbывало się na dużym placu, gdzie na jego centralnej części na długim palu osadzano sądzoną kanię. Następnie odczytywano długą listę win kani, a sędzia wydawał na nią wyrok, po którym kat (galopując na koniu) ścinał kani głowę⁹.

Obrzędowość dożynkowa

Jan Patock opisał dawne zwyczaje i obrzędy mające zwiększać urodzajność ziemi [16, s. 6]. Jednym z nich było rzucanie wieśniaczki na skoszone pole i włóczenie jej po wokół ostatnich snopów siana. Innym rytuałem mającym gwarantować obfity zbiór było łuszczenie kłosów z dożynkowego wienca, a następnie dodawanie uprzednio skropionych święconą wodą ziaren do ogólnego plonu. Zasiwy rozpoczynano w środę lub sobotę, ewentualnie w dzień tygodnia na który przypadało Boże Narodzenie. Pierwszego siewu musiał dokonać gospodarz; nie wolno było zasiewać osobie, która w danym roku pochowała bliskiego. Chustka, w której mieścił się siew, musiała być zrobiona z nici

6 Współcześnie zwyczaj ten jest kultywowany w niektórych kaszubskich parafiach, z wartę przy grobie Chrystusa pełnią strażacy.

7 Zwyczaj ten został reaktywowany np. w Jastarni, gdzie od 1994 r. na rezurekcję budzi mieszkańców białownic (bębnienie) [14].

8 Pierwotnie zabijano kanię, a jej krew rozlewano w ofierze na ziemię. W XIX w. zamiast kani zabijano koguta, a potem zastąpiono go ptakiem z drewna, który miał wydrżone i napełnione czerwonym płynem wnętrze; niekiedy figurę ptaka zastępowano czerwonym kwiatem.

9 Jeżeli zrobił to jednym ruchem, był nagradzany przez zebranych hucznymi brawami, w przeciwnym razie narażał się na pośmiewisko.

własnoręcznie uprzedzonych przez gospodynię. Pierwsze ziarna musiały być rozsiane w milczeniu, na znak krzyża. Aby dochować milczenia, należało włożyć pod język trzy ziarna. Po zakończeniu siewu siewca miał być oblany przez żonę lub służbę wodą i posypyany ziarnami; należało przy tym wypowiedzieć następującą formułę[16, s. 6]:

„Obsiewam pana ni srebrem ni złotem,
Tylko darem bożym.
I życzę panu długiego życia
I kłosa pod niebiosy,
Słomy do poszycia!”

Innym z opisanych zwyczajów żniwnych był ten ze wsi Wysin: „Gdy zwieziono ostatnią furę zboża, wsadzano w podwozie klepkę, deseczkę lub kijek, których koniec wchodził nieco pomiędzy śpice koła. Koło, obracając się, klekotało jak sznara¹⁰ na znak, że jedzie ostatnia fura zboża z pola”[11, s. 4].

Zakończenie

W kulturze ludowej tradycje chrześcijańskie nałożyły się i zespoliły z dawniejszymi obrzędami pogańskimi; wszystko zaś musiało być podporządkowane rytmowi pór roku i związanych z nimi zajęć gospodarskich. Bogata obrzędowość, zarówno okresu świąt, jak też wydarzeń rodzinnych, a nawet codziennej pracy, miała na celu uzyskanie przychylności i pomocy „sił wyższych” oraz uspokojenie złych demonów, co w efekcie miało gwarantować człowiekowi życie w zdrowiu i dobre plony.

Niektóre z opisanych na łamach dodatku *Kaszuby* obrzędy, zwyczaje i tradycje wciąż są obecne w życiu mieszkańców Kaszub – część przetrwała w niemal niezmienniej formie, inne zostały przywrócone dzięki aktywności działaczom krzewiącym kulturę regionu, część obrzędowości dorocznej jest współcześnie znana jedynie z materiałów źródłowych, takich jak chociażby będący podstawą niniejszej analizy miesięcznik *Kaszuby*. Prezentowane na jego łamach opisy zarówno ówczesnych obrzędów, jak i znanych autorom jedynie z opowieści lub źródeł historycznych, stanowią cenne źródło wiedzy zarówno dla badaczy kultury, jak też historyków regionu.

Bibliografia:

- [1] Ciemiński R., *Album Kartuski*, Wydawnictwo „Tower Press”, <http://biblioteka.kijowski.pl/ciemiński%20ryszard/album.pdf>, s. 14-15 [dostęp 30.12.2019].
- [2] *Od redakcji*, *Kaszuby* 1936, nr 1.
- [3] Dąbrowski K., *Regionalizm*, *Kaszuby* 1936, nr 1.
- [4] Mordawski J., *Geografia Kaszub*, Gdańsk 2008.
- [5] Kurczewski J. (red.), *Lokalne wzory kultury politycznej. Szkice ogólne i opracowania monograficzne*, Warszawa 2007.
- [6] Bukowski A., *Zwyczaje kaszubskie w czasie Bożego Narodzenia*, *Kaszuby* 1936, nr 12.
- [7] Gruba B., *Gwizdże - tradycja wciąż żywa*, <https://kartuzy.info/artukul/gwizdże--tradycja/809737> [dostęp 03.01.2020].
- [8] Wall S., *Zwyczaje, obyczaje i wierzenia noworoczne na Kaszubach*, *Kaszuby* 1936, nr 1.
- [9] Świerkosz A., *Brzegiem Międzyrzecza*, *Kaszuby* 1937, nr 6.
- [10] Hlebowicz J., *Chceta waprzeć gwizdka?* <https://www.gosc.pl/doc/1816949.Chceta-wa-prz-jac-gwi-zdk> [dostęp 01.01.2020].
- [11] Podlaszewski F., *Zarys historii parafii wysińskiej*, cz. 11, *Kaszuby* 1937.
- [12] Patoek J., *Stary zwyczaj ludowy na Kaszubach*, *Kaszuby* 1936, nr 2.
- [13] Kaczmarek S.T., *Zwyczaje wielkopostne na Kaszubach w XVI i XVII wieku (na podstawie starych kronik)*, *Kaszuby* 1936, nr 2.
- [14] Miśdziol K., Kościelniak R., *Beben ogłosi zmartwychwstanie*, <https://gdansk.naszemiasto.pl/beben-oglosi-zmartwychwstanie/ar/c8-6633111> [dostęp 01.01.2020].
- [15] Richert B., *Sobótki na Kaszubach*, *Kaszuby* 1939, nr 6.
- [16] Patoek J., *Zasiewy na Kaszubach*, *Kaszuby* 1939.

10 Rodzaj drewnianej klekotki.

THE MAIN CAUSES OF LONELINESS IN USA

Malimon Vitalii,

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
vmalimon@ukr.net*

Defining loneliness is more subtle than it might appear. The late University of Chicago psychologist John Cacioppo and his co-author Louise Hawkley defined it as «perceived social isolation» [2]. Another slightly more elaborated definition is that loneliness is «the distressing feeling that accompanies discrepancies between one's desired and actual social relationships» [1].

Loneliness has been measured in a wide variety of ways, from single-item measures to lengthier scales. Since the 1970s, a variety of instruments have been developed to study individual differences in loneliness, but by far the most commonly used is the UCLA Loneliness Scale — first introduced in 1978, revised in 1980, and revised again in 1996; this last version is widely used today.

Between 1994 and 2004, the FGI polls indicate that the share of adults saying loneliness was a problem for them rose from roughly 25 percent to 30 percent.

In 1985 and 2000, Harris polls found that respondents' experience of loneliness in the past month did not rise over the period, remaining under twenty percent in both years. In 1981 and 1990, Gallup polls showed that rates of loneliness held roughly steady, with 18 to 20 percent of adults indicating they felt «lonely or remote from other people» the past few weeks. Between 1963 and 2001, NORC surveys show a slight decline in reported feelings of loneliness, from 28 to 25 percent [1].

Two in five Americans report that they sometimes or always feel their social relationships are not meaningful, and one in five say they feel lonely or socially isolated. The lack of connection can have life threatening consequences, said Brigham Young University professor Julianne Holt-Lunstad, who testified before the U.S. Senate in April, 2017 that the problem is structural as well as psychological.

For example, the average household size in the U.S. has declined in the past decade, leading to a 10 percent increase in people living alone. According to the U.S. Census Bureau, over a quarter of the U.S. population — and 28 percent of older adults — now live by themselves [6].

These new statistics underscore the urgent need to address this «epidemic» of alienation and despair and to increase social support.

May 1, 2018 global health service company Cigna (NYSE: CI) released results from a national survey exploring the impact of loneliness in the United States.

The evaluation of loneliness was measured by a score of 43 or higher on the UCLA Loneliness Scale, a 20-item questionnaire developed to assess subjective feelings of loneliness, as well as social isolation. The UCLA Loneliness Scale is a frequently referenced and acknowledged academic measure used to gauge loneliness.

The survey of more than 20,000 U.S. adults ages 18 years and older revealed some alarming findings:

Nearly half of Americans report sometimes or always feeling alone (46 percent) or left out (47 percent).

One in four Americans (27 percent) rarely or never feel as though there are people who really understand them.

Two in five Americans sometimes or always feel that their relationships are not meaningful (43 percent) and that they are isolated from others (43 percent).

One in five people report they rarely or never feel close to people (20 percent) or feel like there are people they can talk to (18 percent).

Americans who live with others are less likely to be lonely (average loneliness score of 43.5) compared to those who live alone (46.4). However, this does not apply to single parents/guardians (average loneliness score of 48.2) — even though they live with children, they are more likely to be

lonely.

Only around half of Americans (53 percent) have meaningful in-person social interactions, such as having an extended conversation with a friend or spending quality time with family, on a daily basis.

Generation Z (adults ages 18-22) is the loneliest generation and claims to be in worse health than older generations.

Social media use alone is not a predictor of loneliness; respondents defined as very heavy users of social media have a loneliness score (43.5) that is not markedly different from the score of those who never use social media (41.7) [5].

The survey also revealed several important bright spots. The findings reinforce the social nature of humans and the importance of having communities. People who are less lonely are more likely to have regular, meaningful, in-person interactions; are in good overall physical and mental health; have achieved balance in daily activities; and are employed and have good relationships with their coworkers. More specifically, the survey showed:

People who engage in frequent meaningful in-person interactions have much lower loneliness scores and report better health than those who rarely interact with others face-to-face.

Getting the right balance of sleep, work, socializing with friends, family and «me time» is connected to lower loneliness scores. However, balance is critical, as those who get too little or too much of these activities have higher loneliness scores.

Spending time with family: Those who spend more time than desired with their family and those who spend less time than desired are on par with one another when it comes to experiencing feelings of loneliness. Those who report spending too much time with family stand out as being more likely than those who don't to say that they feel as though they are part of a group of friends (73 percent vs. 64 percent) and they can find companionship when they need it (74 percent vs. 67 percent).

Physical activity: People who say they get just the right amount of exercise are considerably less likely to be lonely. The loneliness score of those who exercise more than desired increases by 3.5 points, while a similar uptick is seen for those who exercise less than desired (3.7 points). Those who exercise more than desired and those exercising for just the right amount are on par when it comes to feeling as though they are part of a group of friends (79 percent, each), have a lot in common with others (75 percent of those who exercise more vs. 79 percent who exercise just right), and can find companionship when they want it (76 percent vs. 80 percent).

The workplace: Those who say they work just the right amount are least likely to be lonely — the loneliness score of those who work more than desired increases by just over three points, while those who work less than desired showed a 6-point increase in loneliness. Not surprisingly, those who report working less than desired are less likely to report having feelings associated with being less lonely (e.g., feeling outgoing and friendly, there are people you can talk to, etc.), compared to those who work more than desired [5].

Those feeling lonely at any age perceive others are not listening to them, taking them seriously, or making eye contact, and either explicitly or implicitly dismissing them. This perception, whether or not it is reflective of reality, reinforces feeling disconnected, dismissed, and uncomfortably isolated [3].

People experiencing loneliness disproportionately report lower incomes and having a debilitating health condition or mental health conditions. About six in ten say there is a specific cause of their loneliness, and, compared to those who are not lonely, they more often report being dissatisfied with their personal financial situation. They are also more likely to report experiencing negative life events in the past two years, such as a negative change in financial status or a serious illness or injury. Three in ten say their loneliness has led them to think about harming themselves.

In the U.S., the public is divided as to whether loneliness and social isolation are more of a public health problem or more of an individual problem (47 percent vs. 45 percent), and a large majority (83 percent) see individuals and families themselves playing a major role in helping to reduce loneliness and social isolation in society today and fewer see a major role for government (27 percent) [4].

Thus, these results clearly point to the loneliness is a very common phenomenon in the United

States. The main causes of loneliness are the spread of individualistic values, a sense of selflessness and communicative incompetence, low physical activity, the influence of social media, existential vacuum and others.

Список використаних джерел:

1. All the Lonely Americans? URL: <https://www.jec.senate.gov/public/index.cfm/republicans/2018/8/all-the-lonely-americans>.
2. Cacioppo John T. and Louise C. Hawkley. Perceived Social Isolation and Cognition. *Trends in Cognitive Sciences*. 2009. №. 10. PP. 447–454.
3. Loneliness : A New Epidemic in the USA. URL: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/envy/201902/loneliness-new-epidemic-in-the-usa>.
4. Loneliness and Social Isolation in the United States, the United Kingdom, and Japan : An International Survey. URL: <https://www.kff.org/report-section/loneliness-and-social-isolation-in-the-united-states-the-united-kingdom-and-japan-an-international-survey-introduction>.
5. New Cigna Study Reveals Loneliness at Epidemic Levels in America. URL: <https://www.multivu.com/players/English/8294451-cigna-us-loneliness-survey>.
6. The «Loneliness Epidemic». URL: <https://www.hrsa.gov/enews/past-issues/2019/january-17/loneliness-epidemic>.

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В КВІР-ТЕОРІЇ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Молодіна Альона Олексіївна,

аспірантка НАКККиМ, Київ

amolodina@dakkkim.edu.ua

ORSID: 0000-0003-1791-3474

*Науковий керівник –
кандидат культурології, доцент Л.С. Гоц*

Ідентичність як феномен в глобалізованому світі набуває особливого значення, це пов'язано з тим, що ідентичність виступає як ключове поняття розуміння людини своєї унікальності і в той же час відчуття приналежності до певної спільноти.

Проблематизація феномену ідентичності бере свій початок із праць античних філософів та простежується в наукових працях сучасних теоретиків, адже людина має потребу зрозуміти, ким вона є і чим відрізняється від інших [7]. Ідентичність характеризується за ознаками, а саме: гендерними, віковими, расовими, професійними, соціальними, класовими, етнічними, релігійними, ідеологічними та політичними [4]. Як зазначає англійський соціолог З. Бауман [1], для сучасного суспільства характерним є стан постійного сумніву. В умовах швидко мінливого суспільства нестійкості і пластичності соціальної та особистої ідентичності стають закономірними і природними. В останні десятиліття під впливом «культурної лібералізації» спостерігається занурення у приватне життя особистості [1]. З цього приводу особливого інтересу набуває гендерна ідентичність і сексуальність як невід'ємний елемент приватності. Ці зміни зафіксував М. Фуко, який вважав, що ідентичність – поняття цілком сконструйоване, мінливе, тому піддається маніпуляціям з багатьох сторін і цим користуються як ідеологи так і політики [8].

Саме М. Фуко [9] належать перші спроби осмислення гендерних відносин як основного важеля становлення ідентичності, яка сконструйована владні структури. Влада в його розумінні – це механізм утиску суб'єкта, що ставить його в залежність і переводить у нижчий клас. Слідуючи Фуко, влада є не просто те, проти чого особистість протистоїть, але в кінцевому підсумку те, від чого вона залежить в самому своєму існуванні, і те, що приховує і зберігає в своєму бутті [9]. Вбачаємо, що в аспекті гендерних відносин ідентичності виникає проблема яку можна сформулювати тим, що влада проявляється в особистостях, і, ослаблений її силою, індивід інтерналізує її умови.

Спираючись на концепцію М. Фуко, Дж. Батлер [3] продовжує дослідження цієї

проблеми, яка характеризується наступним твердженням: «...статевая ієрархія створює й закріплює гендер. Створює та закріплює гендер негетеросексуальна нормативність, а гендерна ієрархія, яка має забезпечувати гетеросексуальні стосунки. Якщо остання створює та закріплює гендер, а також передбачає діюче поняття гендеру, то саме гендер і спричиняє гендер, і формулювання завершується тавтологією» [2, с.4].

Данне твердження підкреслює взаємозв'язок питань гендерної ідентичності та основ квір-теорії через категорію людини. З огляду на квір-теорію, ідентичність – це не стан і не якась сутність, а процес, який визначається тим чи іншим дискурсом. Ідентичність - це процес, який визначається певним дискурсом. Дж. Батлер неодноразово відзначала неминучу залежність цього процесу від сфери регулювання [3].

Відповідно до концепції Дж. Батлер [3] індивід не може створити нічого з того, що вже не входить до його культурного досвіду і ми маємо справу з постійною переоцінкою культурних моделей в залежності від зміни дискурсивної практики. В результаті найважливішим досягненням квір-теорії є поступова заміна категорії ідентичності категорією відмінності. І це є однією із важливих проблем становлення ідентичності в квір-теорії, що залишається не до кінця вирішеною і на сьогодні.

Розглянемо феномен ідентичності крізь призму теорії перформативності Дж. Батлер: «перформативність – це не поодинокий акт, а повторення й ритуал, котрий спрацьовує за допомогою оприроднення у контексті тіла, яке почасти розуміють як культурно підкріплену часову тривалість» [2, с.5]. Перформативність з одного боку постає як гнучка автентичність, єдність вислової й дії, з іншого боку — перформативність являє собою маніпуляцію, що й призводить до нестабільності і хиткості визначень і понять.

Ів Кософські Седжвик [6], вказує, на дискурсивне подвійне ділення та на те, що нормативне і девіантне було сформовано не тільки традиційними науковими підходами, але і феміністськими теоріями ХХ ст. Також, виключаючи ідею стабільної ідентичності, вона стверджує її де/реконструкцію і відкидає будь-яку бінарність і сталість, підкреслюючи її автономність і пріоритет особистості, безмежні можливості модифікації тіла з урахуванням технологічного розвитку і, таким чином, погоджуючись з усіма цінностями в їх нескінченній різноманітності і пластичності, піддаючи сумніву ідею вибору сексуальних об'єктів[6].

Серед сучасних наукових дослідників, що займаються квір-теорією А. Джагоз [5] зазначає, що квір-теорія пропонує більш пластичні структуровані ідентифікаційні моделі негетеронормативності і визнає ідею пластичної сексуальності, що дозволяє уникнути дихотомії гомо/гетеро, оскільки орієнтиром є не формальні ознаки статі партнера, а ідеологеми, базові принципи організації сексуальності конкретного суб'єкту. Так, А. Джагоз деталізує категорію «квір» і зазначає, що вона не є ідентичністю, а лише є критикою вже існуючих ідентичностей, а головним критерієм віднесення до категорії є нестандартність і розбіжність з існуючими нормами [5]. Звідси ще одна проблема розуміння ідентичності у квір-теорії, що розуміється не як ідентичність, а як вибір поведінки і ярлику.

А. Джагоз розглядаючи становлення ідентичності в квір-теорії, зазначає, що вона уникає всіх фреймів, які потрапляють у пастку бінарності «норма/девіація» і пояснює фундаментальну нестабільність ідентичності, нескінченну різноманітність її трансформації та модифікації, яка є результатом перегляду співвідношення між статями, а ідентичність постулюється як умовний і випадковий феномен, що формується під тиском владних структур і транслюючи її у рівень персональної ідентифікації політичної організації [5, с.114], а отже ідентичність розуміється як культурна ілюзія або міф.

Таким чином, представники квір-теорії, вивчають формування механізмів самоадаптації, причини трансформації фізичного і соціального тіла і підкреслюють нестабільність ідентичності, її рухливість, розглядаючи ідентичність як комплексний феномен, що залежить від особистого вибору людини. Лібералізація канонів самоусвідомлення особистості призводить до розмивання усталених норм й уведення табуованих ідентифікацій у культурологічні практики. Саме квір-теорія дозволяє охопити всі політики і практики конструювання сексуальності, різноманітних механізмів, за допомогою яких підтримуються інтереси одних і ігноруються інтереси інших груп за ознаками сексуальних уподобань або гендерних ідентичностей, а також різноманітні варіанти і практики конструювання

сексуальності.

Визначена проблематика ідентичності постає як культурний символ, міфологема, результат дискурсних практик і трактується не як включеність людини в співтовариство, а як її власний вибір. В межах цього залишилося не до кінця вивченим питання сумніву, імператив вибору, оскільки обов'язкова детермінована бінарна застаріла патріархальна соціальна структура і характер її присутності побічно кореняться в практиках конформізму та асиміляції.

Список використаної літератури:

1. Бауман З. Свобода / З. Бауман. – М.: Новое издательство, 2006. – 130 с.
2. Батлер Дж. Гендерний клопіт: фемінізм та підриг тожсамості / Джудіт Батлер. – Київ, 2003. – 224 с.
3. Батлер, Дж. Психика власті: теорії суб'єкції // Джудіт Батлер; пер. с англ. З. Баблюя. – СПб. : Алтейя, 2002. – 160 с.
4. Доннікова, І. Ідентичність як феномен антропологічної складності/ Доннікова, І.// Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія». – 2016. – № 17 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMA GE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nznuoakl_2016_17_24.pdf
5. Джагоз, А. Введение в квин-теорию //А. Джагоз; пер. М. Кукарцевой; отв. ред.В. Е. Кашаев. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – 208 с.
6. Сэдзвик, Кософски И. Епистемология чулана // Сэдзвик, Кософски Ив; пер. с англ. О. Липовской и З. Баблюя. — М.: Идея-Пресс, 2002. — 272 с.
7. Тельнова, Н. Феномен ідентичності: способи описання і соціокультурні основи/ Тельнова, Н.// Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 7, Филос. – 2011. – № 1 (13) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volsu.ru/upload/medialibrary/d19/4_ijjvmaqtmuozpkoe.pdf
8. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. // М. Фуко; пер. с фр. – М., Касталь, 1996. — 448 с.
9. Фуко, М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью: пер. с франц. С. Ч. Офортаса под общей ред. В. П. Визгина и Б. М. Скуратова. – М.: Праксис, 2002. – 384 с.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ЄВГЕНІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА ЧЕРНОУСОВА (1869 – ?): ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Ціватий Вячеслав Григорович,

кандидат історичних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

tsivatyi@gmail.com

Інституціональна біографістика – це новий перспективний напрям досліджень у сфері історії та права [1; 2, с. 164-169].

Метою статті є репрезентація постаті відомого українського вченого у сфері візантійської, античної та середньовічної історії – Євгена Олександровича Черноусова (1869 – ?) [3].

Євген Олександрович Черноусов — український історик-антикознавець, історик-візантиніст, історик-медієвіст, науковець, доцент кафедри всесвітньої історії Харківського університету в 1917-1918 роках [4; 5]. Його життєвий шлях і наукова діяльність не залишилися осторонь від знаменних подій в історії української держави – Доби визвольних змагань (1917-1921рр.).

Сфера наукових і викладацьких інтересів Є.О Черноусова – це історія держави і права Античності та Середньовіччя, дослідження античних та європейських традицій політики, культури, соціуму, зовнішньої політики, дипломатії, релігії (Візантія, Римська імперія, Стародавня Греція, Стародавній Рим, Середньовічна Європа) [6; 7].

Усі ці доробки й лекції знайшли своє переломлення в інституціональній історії держави і права доби Античності та західноєвропейського Середньовіччя, які, безумовно, стали фронтіром його наукової спадщини [8; 9; 10; 11].

Цікавим пошуковим дискурсом наукових розвідок Є.О. Черноусова стало дослідження

в компаративному дискурсі впливу візантійського права на давньоруське [12].

У 1901 році Є.О. Черноусов склав іспит на ступінь магістра загальної історії в Петербурзькому університеті, що надало йому право викладати у закладах вищої освіти.

У 1904 році Євгена Олександровича перевели на посаду наставника-керівника з історії та географії до Ніжинської гімназії та одночасно запросили читати лекції із загальної історії на історичному відділенні Ніжинського історико-філологічного інституту (НІФІ) князя Безбородька.

У 1906 році за рішенням попечителя Київської навчальної округи Є.О. Черноусова призначили директором однієї з найдавніших гімназій на Лівобережній Україні – Новгород-Сіверської, у 1908 році його переводять до м. Кобеляки Полтавської губернії.

З 1910 року Є.О. Черноусов вже розпочав наукову й викладацьку діяльність у Харкові. У 1910 році Є.О. Черноусов почав працювати приват-доцентом на кафедрі загальної історії Харківського університету. Він проводив практичні заняття із середньовічної історії та читав спецкурс з історії Візантії [13; 14; 15].

Харківський період в науковій діяльності Є.О. Черноусова був найбільш вагомим і плідним в науковому плані [16; 17; 18; 19].

У часи Української революції Є.О. Черноусов активно долучився до національно-демократичного руху, увійшов до складу Слобідської української ради, а також до ради Харківської «Просвіти», яку очолив Д.І. Багалій.

Революційні події внесли неочікувані зміни до життя та наукової діяльності Є.О. Черноусова. Він вимушено залишив Харків і продовжив викладацьку діяльність у Полтаві, а згодом – у Ростові-на-Дону. У 1918 році Є.О. Черноусова було обрано деканом Українського історико-філологічного факультету в Полтаві, але, на жаль, через політичні події це призначення виявилось короткотрасним. У цей період він продовжував досліджувати, але вже не так активно, історія, економіку і ментальності західноєвропейської середньовічної Європи [20; 21].

30-ті роки XX століття стали важким випробуванням для Є.О. Черноусова: у 1930 році його було заарештовано, а в 1931-1934 роках він перебував у засланні в м. Калач Нижньовольського краю.

Подальше життя, життєвий шлях і доля талановитого науковця проблем історії Візантії, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, середньовічної Європи, утаємничена і достеменно невідома. Як невідома і точна дата смерті науковця...

Наукова спадщина Євгена Олександровича Черноусова порівняно незначна й становить близько десятка монографій і статей та кількох не надрукованих рукописів, разом з тим, частина з них не втратила своєї актуальності і науковості й до сьогоднішнього дня [23; 24].

Підвищений інтерес дослідника до історії держави і права Візантії, до розвитку візантійського суспільства, зовнішньої політики, дипломатії, економіки, культури, знайшов своє відображення в низці наукових розвідок: «Головні риси суспільного й державного устрою Візантії», «Сторінки з культурної історії Візантії XI ст.», «Із візантійського закутка XIII ст.», «Римські та візантійські цехи» тощо.

Таким чином, Євген Олександрович Черноусов є засновником авторської концепції історії держави та права зарубіжних країн, непересічним знавцем державно-правової історії Європи та Візантії. Висунуті ним ідеї про етапи розвитку державності, знайшли розуміння у ряду сучасних дослідників і слугували розвиткові європейістики як історичної науки.

До останнього часу діяльність і наукові дослідження Є.О. Черноусова залишаються маловідомими широкому загалові українських і зарубіжних дослідників.

Постановка питання про склад і зміст особистих архівів істориків заслуговує подальших досліджень, які сприятимуть створенню цілісної картини історико-політичного світу і світогляду через систему особистих архівів непересічних особистостей різних етапів становлення української державності та європейського простору.

Список використаних джерел і літератури

1. Робота з документами особового походження / Держкомархів України, УНДІАСД: Л.О. Драгомірова, І.М. Магата ін. – К., 2008. – 241с.

2. Циватий В.Г., Кулініч М.Ю. Європейська Середньовічна й Ранньомодерна історична спадщина професора В.І. Савви (1865-1920) в ЦДІАК України // Гуманітарний корпус: збірник наукових статей / За ред С.С. Русакова. – Вінниця, 2019. – Вип.26. – С. 164-169.
3. Черноусов Евгений Александрович (1869 – ?). Биобиблиографический словарь ученых Харьковского университета. Т. 2: Историки: (1905–1920, 1933–2000) / уклад. Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В. Д. Прокопова [та ін.]. – Х., 2001. – С. 113-115.
4. Домаювська М., Домаювський А. Євген Черноусов – вчений-візантиніст (до 150-річчя до дня народження) // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». – 2019 (29). – С. 41-56.
5. Черноусов Евгений Александрович (1869–?). Вкладачі Ніжинської вищої школи. 1820–1920: біобібліогр. покажч. / авт.-уклад. Л.В. Гранатович / Ніжин. держ. пед. університет ім. М. Гоголя; Фундам. б-ка. – Ніжин, 1998. – С. 188-189.
6. Черноусов Евгений Александрович (род. 1869). История исторической науки в СССР: (доокт. период): библиогр. / сост.: Э. А. Вайсболд, К.И. Голиков, Б.А. Каменецкий и др. – М.: Наука, 1965. – С. 570.
7. Черноусов Евгений Александрович (13.12.1869–?). Историки Харьковского университета: биобиблиогр. довідник (1905–2013) / уклад. О.М. Богдашина, В.І. Бутенко, С.Р. Марченко [та ін.]; відп. ред. С.І. Посохов. – Харків, 2013. – С. 253-254.
8. Черноусов Е.А. Дука, один из историков конца Византии: опыт характеристики // Византийский временник. – 1914. – Т. 21. – Вып. 3-4. – С. 171-221.
9. Черноусов Е.А. Из византийского заолустья XIII в. // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Х., 1914. – Т. 2: Сборник статей в честь профессора В. П. Бузескула. – С. 277-295.
10. Черноусов Е.А. Из этюдов по Малале: (эпоха Анастасия Дикора). Сборник статей в честь академика С. А. Жебелева. – Л., 1926. – С. 18-28.
11. Черноусов Е.А. История Греции. Конспект лекций. Рукопись. – Нежин, 1906.
12. Черноусов Е.А. К вопросу о влиянии византийского права на древнейшее русское // Византийское обозрение, изд. при ист.-филол. ф-те Имп. Юрьев. ун-та / под. ред. В. Э. Регеля. – 1915. – Т. 2. – С. 302-322.
13. Черноусов Е.А. Новинки по экономической истории Византии // Труды Северо-Кавказской ассоциации научно-исследовательских институтов. – 1928. – № 43. – Вып. 4. – С. 201-209.
14. Черноусов Е.А. Основные черты государственного и общественного строя Византии // Записки Императорского Харьковского университета. – 1912. – Т. 1: Летопись Харьковского университета. – С. 1-10.
15. Черноусов Е.А. Очерки из истории Римской империи, 180–235 гг.: подготовка смуты III века. – Х.: Типо-лит. М. Сергеева и К. Галиченко, 1911. 274, I, XXXVIII с.
16. Черноусов Е.А. Партии ипподрома в Константинополе. – [Нежин, 1895]. – 168 с.
17. Черноусов Е.А. Римские и византийские цехи // Журнал Министерства народного просвещения. – 1914. – № 9. – С. 154-178.
18. Черноусов Е.А. Сирийский источник по истории Византии // Византийский временник. – 1928. – Т. 25. – С. 24-32.
19. Черноусов Е.А. Страница из культурной истории Византии XI века // Записки Императорского Харьковского университета. – 1913. – Кн. 1, ч. неофиц. – С. 1-16.
20. Черноусов Є.О. До питання про джерела хроніки Теофана Сповідника з доби Анастаса Дикора. Ювілейний збірник на пошану Дмитра Івановича Багалія, з нагоди сімдесятої річниці життя та п'ятдесяти років наукової діяльності / Укр. акад. наук ; юбіл. ком.: В. І. Липський та ін. – К., 1927. – Т. 1. – С. 341-345.
21. Циватий В.Г. Языковая картина мира и национальные ментальности в контексте европейских дипломатических практик: исторические традиции и новации // Молодёжь и наука: слово, текст, личность. Сборник научных статей. – Ульяновск: УлГПУ, 2015. – С. 175-185.
22. Самойленко О.Г. Суспільний розвиток Візантії у працях Є.О. Черноусова // Сіверянський літопис. – 2010. – № 2-3. – С. 212-216.
23. Лиман С.І. Історія середньовічної Західної Європи та Візантії у творчості й навчальних курсах приват-доцента Імператорського Харківського університету Євгена Олександровича Черноусова (1869–?) // Вісник Харківської державної академії культури. – 2014. Вип. 42. – С. 24–32.

DUCHOWIEŃSTWO PROTESTANCKIE W BOGATYNI DO 1945 ROKU – STUDIUM BIOGRAFICZNE

Szpoński Adam

*doktor nauk teologicznych z zakresu Historii Kościoła
petronius_caius@op.pl*

W Bogatyni (Reichenau) przez szereg stuleci dominowała ludność protestancka. Życie mieszkańców Bogatynia toczyło również wokół ówczesnej wspólnoty religijnej. Duchowieństwo protestanckie stanowił więc ważny element społeczności i w znaczący sposób wpływało na kształtowanie się owej grupy. Poniższy artykuł ma na celu przedstawienie sylwetek wybranych duchownych jako przykładów w/w wpływu.

1. Początki reformacja w Górnych Łużycach

Protest Marcina Lutra (1483 - 1546) zainicjowany 31 października 1517 roku w Wittenbergu, znalazł podatny grunt na terenie Górnych Łużyc. Głównie dlatego, że na uniwersytecie w Wittenbergu studiowało wielu mieszkańców tego regionu. A także dlatego, że z pobliskiej Saksonii napływało znaczna część druków z myślą augustyńskiego mnicha właśnie na teren Górnych Łużyc. Proces ten szczególnie nasilił się przed przejęciem władzy przez Habsburgów w Czechach. Biskupstwo miśnieńskie, które obejmowało Górne Łużyce starało się przeciwdziałać myśli reformacji. Głównie poprzez wizytacje parafia miejskich i wiejskich, apelowanie do duchownych, aby nie przechodzili na protestantyzm. Nerwowość działania władz katolickich nie pomagała w obronie przed protestantyzmem, wprost odwrotnie. Władcy czescy nie próbowali przeciwdziałać tej idei, wynikało to ze świadomości, że każda interwencja w sprawę wolności wyznania, będzie negatywnie odczytane przez ludność. Chociaż, znaczna część wpływowej szlachty pozostała przy wierze katolickiej z powodów dość prozaicznych, aby nie naradzić się władcom. Głównymi ośrodkami protestantyzmu był miasta, stąd na teren wiejski rozpowszechniała się protestantyzm. [1, s. 107 – 109]

W 1525 roku pierwsze gminy wyznaniowe powstały w Sulikowie i Zgorzelcu. Do końca XVI wieku w znacznej części Górne Łużyce był już protestanckie. Widocznym znakiem wycofywania się katolicyzmu było zanikanie zakonów na terenie Górnych Łużyc, głównie męskich. Większe ośrodki klasztorów żeńskie jak chociażby Marienthal czy Lubań pozostały nienaruszone. Protestanci duchowni początkowo w znacznej mierze werbowani byli spośród duchownych katolickich, aktywnie wpływali na umysły i wiarę mieszkańców. Znaczna część mieszkańców Górnych Łużyc – 90% przyjęło protestantyzm. [2, s. 85 – 87]

Pierwszymi znakami nadchodzących zmian była liturgia w języku narodowym oraz komunie pod postacią chleba i winna. Niekiedy jednak aktywność duchownych protestanckich budziła sprzeciw ludności, szczególnie wtedy, gdy próbowali wprowadzić nowy porządek religijny na siłę. Kolejnym znakiem nowości, było wprowadzenie nie tylko języka niemieckiego do liturgii, ale również języka łużyckiego. [3, s. 95]

W XVI wieku mimo przewagi protestantyzmu na tych ziemiach, strona katolicka nie odczuwała jakichkolwiek form prześladowania i braków tolerancji ze strony protestantów, tak jak w innych krajach związkowych. Mimo ustaleń tzw. pokoju augsburskiego z 1555 roku, którego postanowienia określano zasadą „cuius regio eius religio” (czyj kraj tego religia). Chociaż Margrabia Górnych Łużyc był katolikiem i w imię tej zasady powinien wyeliminować protestantyzm ze terenu swoich wpływów. To jednak ze względu na sytuację społeczną, o czym była mowa powyżej, nie wprowadzał swojej wiary na siłę. Ówczesny ustrój pozwalał wpływać na wybór konfesji właścicielom dużych majątków ziemskich i miast. Na atmosferę wzajemnej tolerancji wpływała również pozycja 4 największe instytucje katolickie Górnych Łużyc (tj. kapituła budziszyńska oraz 3 klasztory żeńskie) będące największym właścicielem ziemskim w okolic, miały swoją znaczną reprezentację w miejscowym sejmie. Na zachowaniu pokoju i współpracy zależało więc każdej ze stron. Do zachowania pozytywnych relacji między katolikami i protestantami dążył budziszyński duchowny katolicki ks. Jan Leisentrit (1527 - 1586). Ów duchowny był dziekanem budziszyńskim od 1559 roku, w 1560/1567 został mianowany administratorem apostolskim miśnieńskim, urząd ten

pełnił aż do śmierci. Część szwajcyrów na terenie Górnych Łużyc służyła jednocześnie katolikom jako protestantom. Mimo pokojowego nastawienia mieszkańców Górnych Łużyc, Ferdynand I Habsburg (1503 – 1564), jak władca Czech, wymusił na możnowładcach Górnych Łużyc udział ich wojska w wojnie szmalkaldzkiej (1546 – 1547), po stronie katolików. Oddział z Górnych Łużyc został jednak wezwany przez Związek Sześciu Miast z powrotem do swoich miast. Cesarz nałożył więc na mieszkańców karę nazwaną Pönfall, za działania na niekorzyść kraju i władcy. Próba rekatolizacji trwała przez cały wiek XVIII i XIX, przyniosła ona co prawda zwiększenie liczby katolików, ale i tak pozostawali oni zdecydowaną mniejszością w stosunku do protestantów, którzy również na własne barki przejęli szkolnictwo na terenie Górnych Łużyc. [4, s. 78 – 79]

2. *Wspólnota protestancka w Bogatyni do 1945 roku*

Za początki wspólnoty protestanckiej w Bogatyni należy uznać 1521 rok. Wówczas protestantyzm w Bogatyni zaczął propagować ks. Lorenz Heidenreich (1480 – 1557). Nowy prąd religijny zyskiwał akceptację wśród mieszkańców dość szybko. Chociaż większość ówczesnej miejscowości należała do pobliskiego klasztoru cysterek Marienthal. Z pewnością dla wielu chłopów mieszkających w Bogatyni, wówczas wsi. Liczyli zapewne, że protestantyzm zapewni im możliwość uwolnienia się od wpływu klasztoru. Do własności cysterek należał także jedyny w Bogatyni kościół p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła. Stopniowo protestantom ulegali, także miejscowi duchowi, w tym bogatyński proboszcz ks. Martin Hammer (1956 rok). Jego następca ks. Grzegorz Füger również w 1569 roku przeszedł na protestantyzm. [5, s. 20 – 21]

W 1583 roku urząd proboszcza w Bogatyni objął pierwszy ewangelicki pastor Mark Mauer. Mianowanie pierwszego w pełni ewangelickiego pastora spowodowało spór pomiędzy mieszkańcami Bogatyni a klasztorem. Cysterki próbowały za wszelką cenę osadzić katolickiego księdza w bogatyńskim kościele. Mieszkańcy Bogatyni wysłali 3 lipca 1626 roku skargę do elektora saskiego na postępowanie sióstr. 10 lipca 1626 roku władze cywilne nakazał cysterkom, aby w ciągu 6 tygodni umożliwiły ewangelickiemu pastorowi objęcie parafii w Bogatyni. [6, s. 30]

Pośród duchownych protestanckich w stopniu głównego pastora pracujących w Bogatyni od 1567 roku do początków XX wieku należy wymienić: Grzegorz Füger (1567 – 1583), Martus Maner (1583 – 1591), Dawid Fleichmann (1591 – 1606), Baletin Schurich (1607 – 1626), Johann Fieichmann (1626 – 1652), Andreas Schwarzbach (1652 – 1666), Gorrfried Tbeuss (1666 – 1681), Johann Georg Gerschner (1682 – 1689), Christian Mucke (1690 – 1704), Christiann Kindermann (1704 – 1705), Chriftried Marche (1705 – 1734), Ferdinand Weissig (1734 – 1738), Gottfried Trautmann (1738 – 1790), M. Christian Benjamin Trautmann (1790 – 1821), Christian Gottlieb Franz (1821 – 1827), M. Ernst Fierdrich Mortiz Tobias (1828 – 1870), Ernt Edmund Schelle (1871 – 1874), Martin Johannes Böhme (1874 – 1902). Niższymi duchownymi (wikarymi) w Bogatyni byli: M. Johann Georg Muller (1705 – 1727), M. Ferdinand Weissig (1727 – 1734), Christfried Gotthold Marche (1734 – 1754), Martin Schuller (1754 – 1776), M. Gottlob Traugott Schuller (1776 – 1793), Gottfried Arlt (1793 – 1832), Karl Ferdinand Franz (1833 – 1875), Gottwald Resch (1876 – 1880), Ernst Gustav Steude (1881 – 1892), Johannes Adolf Blucher (1892 – 1902). [7, s. 653 – 677]

3. *Przykłady biografii duchownych protestanckich w Bogatyni do 1945 roku*

Johann Fleischmann syn bogatyńskiego pastora Davida Fleischmann (1546 – 1607). Gmina protestancka w Bogatyni starała się o jego pozyskanie zaraz po śmierci pastora seniora Fleischmanna. W 1607 roku junior został pastorem w Oberseiferdorf, następnie w 1612 roku wyższym przełożonym w Czeskiej Lipie. W 1619 roku przeniósł się do Mladá Boleslav. W 1622 roku został zmuszony do ucieczki i osiadł w Żytawie. Władzę klasztorne starały się za wszelką cenę osadzić w Bogatyni duchownego katolickiego nie zgadzający się na objęcie parafii przez pastora. Miał przy tym wsparcie arcybiskupa praskiego. Na wskutek decyzji Elektora ów pastor został wprowadzony na urząd w drugą niedzielę adwentu 1622 roku. W okresie wojny trzydziestoletniej (1618 – 1648) wielokrotnie musiał opuszczać swoje mieszkanie, które zresztą było wiele razy rewidowane. Ponadto szukał także schronienia w przebraniu wśród swoich parafian, a także w Żytawie. Najdłuższy okres ucieczki trwał aż pół roku. Ostatecznie powrócił do parafii dopiero na Wielkanoc 1635 roku. Trudność przysparzane przez władze klasztorne spowodowały, że oficjalnie objął parafię na nowo w 1638 roku. Po zakończeniu wojny trzydziestoletniej starał się odbudować strukturę wspólnoty protestanckiej

w Bogatyni, ceniono go za mądrość i zaangażowanie w duszpasterstwie. Ostatnie dwa lata życia przepełnione zostały jednak osobistym doświadczeniem choroby. Zmarł 6 kwietnia 1652 roku. W 1644 roku zmarła w Żytawie jego żona Maria z domu Schnur. W wierzy kościelnej zachował się wpis dokonany przez pastora Fleischmana datowany na rok 1638, o następującej treści:

„Co czynione na chwałę Boga,
Temu niech zawsze gładka droga.
Moc on darzy dobra wszelkiego.
Abyś zaś rósł ku sławie Jego,
Którą to dzieło przedsiębrać każe,
A zapomnienie go nie wymaże:
Kościoła wieża zaś odnowiona
I nowa gałka wdzięcznie zwieńczona –
Nie z próżnej woli człeka pysznego,
Dostatkim wszelkim obdarzonego.
Bieda znaczyła sroga dokoła
Świątynie Pana, dziatki kościoła.
W czasach tych smętnych mały i wielki
Poznał co troski, niepokój wszelki.
Miasto i wieś trawiła pożoga,
Za nic był wrogom przybytek Boga.
Trzy razy przybytek Pana zbrukał
Złoczyńca, który łupu w nim szukał.
Nadeszły czas strapienia, bieda
Zajrzał w oczy łaknących chleba.
Sycił się tylko dziki najeźdźca,
Co trwogę, zamęt, niepokój wzniecał.
Temu na przekór zwierchnictwo nasze
Dzieło to zbożne przedsiębrać każe.
W trwodze, że los mu krzywdę uczyni,
Przekraczał każdy próg świątyni.
Bóg tedy sprawił w swej łaskawości,
Że przyszło nowe w miejsce starości.
Świadectwo tego kościół uznany.
Na nowo w części pobudowany.
Chwała zaś będzie, człeczce, nie tobie!
Bogu, co z góry w Świętej Osobie
Dzieło to sprawił roku pańskiego
Tysiąc sześćset trzydziestego ósmego.” [8, s. 65 – 69]

Christian Benjamin Trautmann syn pastora Gottfrieda Trautmanna urodził się w Bogatyni 27 września 1751 roku. Edukację odbywał w Zittau i Lipsku. Po jej zakończeniu w 1773 roku powrócił do Bogatyni, aby wesprzeć ojca w obowiązkach kaznodziejskich. W 1776 roku został mianowany wikariuszem, natomiast 10 stycznia 1790 roku ostatecznie objął parafie protestancką jako jej proboszcz. W 1778 roku wstąpił w związek małżeński z Joanną Friederick córką naczelnika urzędu w Rybarzowicach. Urodziła mu ona czwórkę dzieci. Jako duchowny, był niezwykle aktywny do 1819 roku, tj. do czasu poważniejszych problemów zdrowotnych. Według relacji kronikarskich w poniedziałek po drugiej niedzieli adwentu stracił przytomność aż do godzin wieczornych. W kolejnych dniach stan chorego poprawił się na tyle, że w pierwszym dniu Bożego Narodzenia był w stanie wygłosić kazanie. Przez kolejne tygodnie starał się pełnić swój urząd. 23 marca 1821 roku w pierwszy dzień pokutny w czasie wypełniania posługi kaznodziejskiej dostał ataku apopleksji. Paraliż ogarnął całą lewą stronę jego ciała, skutkiem czego musiał on ostatecznie zrezygnować z pełnienia dotychczasowej funkcji. Zmarł 31 marca 1831 roku. [9, s. 68 – 69, 100] W historii bogatynskiego kościoła zapisał się także umieszczeniem informacji w kuli umieszczonej na szczycie wieży kościoła 24 września 1787 roku:

„Bogu radosne niesiemy dziękczynienie!
On na tym miejscu sprawił moc swoją.
Że blaskiem nowym lśni wieży zwieńczenie.
Dopóki lud pokornie głowę skłania.
Spoziera Pan łaskawie na tę ziemię.
I słucha wiernych dzieci swych wołania.
Panie, dopóki ziemia nosi ludzkie plemię.
Ty strzeż nasz kościół szkołę, dom niezmiennie.” [10, s. 132]

W archiwum Biblioteki Miejskiej w Bogatyni przechowywany jest fragment dziennika pastora datowany na okres maj – czerwiec 1821 roku.

4. Post factum

Duchowni protestanci żyjący w Bogatyni do 1945 roku, pochodzili głównie z rodzin niemieckich lub lużyckich. Wraz z zakończeniem II wojny światowej i zmianie granic podzieleni oni losy swoich wiernych i musieli opuścić Bogatynię. Świątynia p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła wraz z okolicznym cmentarzem prawnie dalej należała do wspólnoty ewangelicko – augsburskiej w Cieplicach. Ze względu jednak na brak opieki z dnia na dzień ulegała degradacji, do rozpoczęcia starań o jej przejęcie przez wspólnotę katolicką w 1958 roku. Urzędowe przekazania kościoła nastąpiło 15 maja 1959 roku. Protestantyzm kojarzył się nowym mieszkańcom Bogatyni z Niemcami, niekiedy więc zarówno świątynia jako i okalające je pomniki nagrobne znacznej nekropolii (trzykrotnie rozbudowywanej w 1834, 1876 i 1902 roku) padały ofiarą grabieży ze strony zarówno Armii Czerwonej jak też ludności polskiej. Propaganda PRLu próbowała na siłę wmówić nowym mieszkańcom miasta, iż ziemię był od wieków słowiańskie, w tym też i Polskie oraz, że związku z ich powrotem do „macierzy” należy zniszczyć wszelkie ślady „niemieckości”. To smutne, że ludziom, którzy tworzyli tę miejscowość przez wieki odmówiono wówczas prawo do pamięci, a ich obecność chciano zatrzeć przez zapomnienie. Z całą pewnością ludziom tym należy się prawo do pamięci. W końcu to co zostali osadnicy polscy po 1945 roku (domy, fabryki, inna własność) to owoc wielu pokoleniowej pracy wcześniejszych mieszkańców Bogatyni. Stąd też koniecznym postulatem we współczesnej edukacji historycznej zarówno młodszych pokoleń jako i tych, którzy ulegali propagandzie PRLu jest niwelowanie pewnych utartych stereotypów i budowanie poczucia tożsamości lokalnej w oparciu o prawdy historyczne. [11, s. 105]

Swego rodzaju symbolicznym pomnikiem upamiętniającym duchownych protestanckich w Bogatyni jest jedno z epitafium znajdującym się obecnie w kościele pw. św. Piotra i Pawła w Bogatyni. Jest ono podzielona jest na dwie części. W części górnej przedstawiono na nim w płaskorzeźbie wizerunek mężczyzny. Z kolei część dolna płyty stanowi tablicę inskrypcyjną. Przedstawiony na niej mężczyzna w średnim wieku, z pełną twarzą, chodź o nieczytelnych rysach, okoloną długimi włosami, spływającymi w puklach na ramiona. Był on ubrany jest w strój duchownego protestanckiego, z ramion postaci spływa fałdzysta płaszcz, prawa ręka owej postaci zgięta w łokciu, podtrzymuje nierozpoznany duży przedmiot w kształcie tarczy jednocześnie zasłaniający drugą rękę. Postać była przedstawiona na tle kłębiastych obłoków, z promieniami z lewej oraz nieczytelnym napisem na szarfi i insygniami władzy z prawej strony. Próby odszyfrowania inskrypcji okazały się nie skuteczne. [12, s. 16]

LITERATURA

- [1] Ł. Tekieła. Górne Łużyce pod panowaniem Habsburgów 1526 – 1635. w: Vademecum historii Górnych Łużyc. Red. J. Maroń. Luban 2010.
- [2] N. Jerzak A. Szpotanski. Sulików dzieje katolickiej i ewangelickiej parafii. Sulików 2014.
- [3] J. Szczepankiewicz – Battak Różant – pielgrzymkowe centrum Łużyc. Peregrinus Cracoviensis. Zeszyt 15 2004.
- [4] W. Bema. Polskie Górne Łużyce. Zgorzelec 2003.
- [5] M. Kogut. Historia Parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Bogatyni t. I. Bogatynia 2000.
- [6] M. Iwanek E. Orłowska. Bogatynia i okolice. Zarys Dziejów. Jelenia Góra 1994.
- [7] F. L. Engelmann. Geschichte von Reichenau. Reichenau 1932.
- [8] J. T. D. Rösler. Kronika Bogatyni i wsi tej parafii: Jasnej Góry, Markocic, Hermanis. Bogatynia 2011.
- [9] Tamże
- [10] E. Band. Allgemeins repertorium der literatur. Leipzig 1831. s. 132.
- [11] M. Iwanek E. Orłowska. Bogatynia i okolice. Zarys Dziejów.
- [12] Konserwacja XVII – XVIII wiecznych płyt epitafijnych wmurowanych w elewacje kościoła. Program prac

konserwatorskich prowadzonych przez firmę Consiste.

DUCHOWIEŃSTWO PROTESTANCKIE W BOGATYNIA
DO 1945 ROKU – STUDIUM BIOGRAFICZNE

Streszczenie

Protestantyzm w Bogatyni stanowi element historii tego miasta. Tym bardziej, że wspólnota ta istnieje aż po dzień dzisiejszy. Niewątpliwie widocznymi śladami życia tej wspólnoty były świątynie i miejsca modlitwy, ale także sami duchowni. Którzy wpływali na kształtowanie się społeczeństwa dbając o jej duchową i moralną strukturę.

PROTESTAN CEREMONY IN BOGATYNIA
UNTIL 1945 - BIOGRAPHICAL STUDY

S u m m a r y

Protestantism in Bogatynia is part of the history of this city. The more so because this community exists to this day. Undoubtedly, the visible traces of the life of this community were temples and places of prayer, but also the clergy themselves. Who influenced the formation of society by caring for its spiritual and moral structure.

Słowo klucz: Duchowni protestanci, Bogatynia, Protestanci w Górnych Łużycach

Key words: Clergy protestants, Bogatynia, Protestants in Upper Lusatia

ЧАСТИНА 2

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ «7 КЛАСТЕРІВ» ТА «МЕТОД RED» НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Беляєва Карина Олександрівна,

студентка III курсу, МНУ імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

bieliaevakarina3@gmail.com

Науковий керівник –

к. і. н., старший викладач Г. М. Маринченко

В центрі уваги реформи сучасної української школи стоїть учень. Серед знань, навичок і умінь, найбільш необхідних сучасному школяру, на перше місце експерти висувують так звані «особисті навички» (soft skills). Серед всіх soft skills найбільш важливими вважають уміння вирішувати проблеми, креативність, вміння спілкуватися і співпрацювати і критичне мислення.

Критичним мисленням називають навичку, яка, крім іншого, допомагає розпізнати корінь проблеми, а не її окремі прояви, дозволяє зважено оцінювати події та явища, відрізнити брехню, маніпуляцію і емоційні висловлювання від фактів. На сьогодні питання розвитку технології критичного мислення в освітньому процесі залишається актуальним. Як нам відомо, критичне мислення – складний процес творчого переосмислення понять та інформації.

Це активний процес пізнання, який відбувається одночасно на декількох рівнях. Адже знання, що їх засвоює критично мисляча людина, постійно диференціюються й систематизуються з точки зору ступеня їх істинності, вірогідності, достовірності.

Ф. Станкато трактує критичне мислення, як мислення вищого порядку. Воно спирається на отриману інформацію, усвідомлене сприйняття власної розумової діяльності в оточуючому інтелектуальному середовищі. Однак рівень критичності визначається не тільки запасом знань, а й особистісними якостями, установками, переконаннями.

Критичність особистості повинна бути направлена перш за все на самого себе: на аналіз і оцінку власних можливостей, особистісних якостей, вчинків, поведінки в цілому. Тобто це формулювання суджень відносно правдивості та реальності заяв або відповідей щодо розв'язання проблем [1, с. 175].

Організація навчально-пізнавальної діяльності школярів з використанням технології критичного мислення, зокрема, й під час вивчення курсів історії та правознавства, розглядається сьогодні як важливий дидактичний напрям, в якому домінують:

- пошук чіткої постановки проблеми, обґрунтування, формулювання, твердження;
- використання різноманітних інформаційних джерел та посилання на них;
- дотримання основної теми та її цілей;
- вплив сприйняття й розуміння чужих думок, схильність до застосування умінь й навичок критичного мислення у житті.

Тому актуальною проблемою на сьогоднішній день залишається вміння учнів володіти такими мисленнєвими операціями як аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, коригування та порівняння.

Відповідно до Концепції НУШ вчителям надається можливість використовувати не тільки нові інноваційні технології, а й найбільш ефективні методики в своїй практиці.

Зокрема, вчителями історії на уроках використовується загальнонавчана *технологія розвитку критичного мислення*, що передбачає виконання певних вправ, однак її використання дозволяє враховувати та під час роботи, звертатися до особистого досвіду кожної дитини, чергування різних видів діяльності: індивідуальної, парної, групової [2, с. 50].

Сама діяльність учнів передбачає роботу з інформацією, що спрямовує учасників на пошук відповідей, виявлення неточностей та протиріч, систематизацію отриманих результатів щодо поставлених питань.

Особливістю розвитку відкритого та гнучкого мислення є те, що воно розвивається шляхом накладення нової інформації на життєвий особистий досвід людини. Саме в цьому його сутність та відмінність від мислення творчого. Критичне мислення – це спрямоване

мислення, воно відрізняється зваженістю, логічністю і цілеспрямованістю.

Основними цілями і завданнями даної технології є: пробудження в дитині прагнення до освіченості, розвиток бажання творити власний світ знань, який народжується в процесі діяльності, а не привласнювати готове.

На змінну звичайній технології критичного мислення прийшли нові сучасні методи, які почали практикуватися в школі, в тому числі і під час вивчення курсів історії.

Серед них, можна виокремити методику «7 кластерів» та «метод RED».

Методика «7 кластерів» включає в себе систематизований та інформативний матеріал щодо необхідних навичок критичного мислення; якостей для розвитку критичного мислення; основних характеристик людини, яка мислить критично; порівняння ознак побутового та критичного мислення, його переваги тощо.

Кластер – це графічна форма організації інформації. У такій організації інформації виокремлюють основні смислові одиниці, що фіксують у вигляді схеми з позначенням усіх зв'язків між ними.

Кластер – це зображення, що сприяє систематизації та узагальненню інформативного матеріалу. Графічне оформлення інформації на уроках історії є ефективним інструментом у роботі вчителя не тільки для кращого запам'ятовування матеріалу, а для розвитку критичного мислення учнів.

У підсумку, маємо візуальне вирішення проблемного питання, на якому можна побачити суть, відкинувши все непотрібне.

Методика RED допоможе застосувати критичне мислення не тільки в навчальній діяльності, але і в повсякденному житті.

Назва методики RED – це абревіатура від англійського «Recognize assumptions, Evaluate arguments, Draw conclusions», що можна перекласти як «Розпізнати припущення, Оцінити аргументи, Зробити висновки».

Ці три дії і є тими кроками, які слід пройти, щоб уважно і критично поглянути на питання «зі сторони» під час вивчення нової теми на уроці [3, с. 220].

На першому кроці («Розпізнати припущення») слід розглянути кожен факт і перевірити його. Щоб серед набору фактів і припущень розпізнати тільки корисну і достовірну інформацію, слід відповісти на декілька запитань, які зачитає вчитель. Перш ніж приступити до відповідей на питання, потрібно усвідомити, що будь-яке судження – лише судження, гіпотеза, що вимагає доказів, а не достовірний факт, і в подальшому відштовхуватися від цього. Тобто під сумнів потрібно ставити навіть, здавалося б, «очевидні істини».

На другому кроці («Оцінити аргументи») аналізу піддаються отримані на першому кроці докази «за» і «проти». Об'єктивна оцінка доказів дозволяє перевірити, наскільки на прийняття певного рішення вплинули емоції. І тут будь-який аргумент також розглядається як гіпотеза, яка потребує підтвердження.

На третьому кроці («Зробити висновки») всі аргументи «за» і «проти», вся доступна інформація і варіанти вирішення зводяться до одного висновку, що логічно витікає з доступних фактів і реальних доказів. Тут потрібно абстрагуватися від особистої точки зору і неупереджено (від цього багато в чому залежить успіх всього методу) відповісти на поставлені запитання вчителя.

Даний прийом допомагає не тільки опрацювати конкретне питання, але також ефективно розвиває в учні, що практикують *методику RED*, навичку критичного мислення. Згодом у них виробиться здатність майже автоматично піддавати пильному аналізу будь-яке питання, джерело чи інформацію.

Звичайно на уроках історії використання методів критичного мислення є обов'язковим, адже саме ці курси мають сприяти не тільки запам'ятовуванню термінів, дат, основних подій, а й розуміння причинно-наслідкових зв'язків між цими подіями.

В даному дослідженні зосередили увагу саме на методиках «7 кластерів» та «метод RED» оскільки їх використання можна починати вже з 5 класу. Діти вчать структурувати тільки важливу інформацію, робити її аналіз та відбір, вчать ставити питання і відповідати на них.

Не менш вдалим буде використання на уроках історії під час контроверсійних питання

методики «РАФТ», «Мотиватор», «Лицарі круглого столу», «Кубування», «б капелюхів», «Гексагон» тощо.

Отже, завдання сучасної школи підготувати людину не тільки грамотну, але і людину критично мислячу. Адже під розвитком критичного мислення розуміють певну систему діяльності, що ґрунтується на вивченні поставленої проблеми, самостійного вибору рішення. Дитина, яка мислить, має вміти зіставляти певні історичні факти, явища, має вміти робити висновки.

Сьогоднішні нововведенні методи, які використовуються на уроках історії не тільки дозволяють пробудити в учнів критичний погляд на виклад матеріалу вчителем, яку вони отримують протягом 45 хвилин, але й перевірити якість аргументації «за» і «проти». У підсумку, учні формують спільну думку, або найбільш оптимальні рішення даної проблеми.

Список використаної літератури

1. Заир-Бек С.И., Муштавинская И. В. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителя. – М.: Просвещение, 2004. – 175с.
2. Терно С. О. Методика критичного мислення школярів у процесі навчання історії. – Харків: Основа, 2012. – 93 с.
3. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. – К.: Вид-во «Плєяди», 2006. – 220 с

ОСМЫСЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ ТВОРЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ФИЛОСОФИИ

Василевская Валерия Эдуардовна
*студентка учреждения образования
«Белорусский государственный
университет культуры и искусств»
(г. Минск, Республика Беларусь)
vasilevskaya.v.e@mail.ru*

Ядром творческой деятельности является рождение нечто нового, ранее не существовавшего. Творчество рассматривается как с точки зрения психологического аспекта (исследование процесса протекания творческого акта индивида), так и философского аспекта (изучение сущности творчества). Объектом исследований в области философии, творчество является долгое время, в различные исторические эпохи оно осмысливалось весьма разнообразно. Генетическое основание философского изучения проблемы творчества относят к античной эпохе, в так называемое «осевое время», что объясняется возрастанием интереса к онтологическим проблемам, т.е. проблемам бытия, сознания, происхождения мира и т.п.

Античная философия рассматривает творчество в контексте конечной сферы, изменчивого, а не бесконечного (вечного) бытия, при этом созерцание вечного гораздо выше всякого творчества. В связи с этим всякая деятельность, в том числе творческая, подчинена созерцанию, а оно в свою очередь подчинено познанию, ибо созидает человек конечное (изменяемое), а созерцает бесконечное [1, с. 85]. Однако с течением времени художественное творчество выделяется из общего комплекса созидательной деятельности, поскольку совершается под влиянием божественного начала. Данное представление ярко отражено в учениях Платона об Эросе, отражающее своеобразную устремленность к созерцанию мира.

В христианской же философии средних веков, творчество перекрещивается в двух направлениях: теистическом (древнееврейское начало) и пантеистическом (античное начало). Теистическое направление объясняет творчество как инициацию бытия из небытия, посредством волевого акта божественной личности, которая свободно творит мир. Пантеистическое понимание творчества, отражающее античные традиции, было присуще представителям средневековой схоластики. Характерной чертой средневековой философии творчества является, прежде всего «творчество истории» (Августин Аврелий), так как именно

в истории человек является участником реализации божественного замысла.

В эпоху Возрождения человек «выходит» за границы божественного замысла, присущего учениям средневековых философов, и становится независимым творцом. Стремительно развивается художественное творчество, выраженное эстетическим созерцанием, возрастает интерес к акту творчества и месту личности в нём, в целом, история рассматривается как продукт человеческого творчества [3].

Биполярная природа творчества в период Нового времени, выражена пантеистической тенденцией, когда возрождается «античное» понимание творческой деятельности, подчиненной законом созерцания и познания вечного. А также влияние протестантизма, обуславливает формирование тенденции английского эмпиризма, в котором творчество трактуется как весьма успешная, но ныне существовавшая комбинация элементов (теория Ф. Бэкона, Дж. Локка, Д. Юма). Продолжает протестантскую идею в творчестве и немецкий философ И. Кант, благодаря анализу творческой деятельности в качестве продукта человеческого воображения, он создает целостную концепцию творчества (конец XVIII в.). Сущность концепции составляет звено «трансцендентального» воображения, связывающее многообразие впечатлений и единство разума. Данная концепция стала основой исследований в области творчества, представителя немецкой классической философии Ф. Шеллинга. По Шеллингу, человеческая способность воображения инициирует акт «наития», т.е. единство сознательной и бессознательной деятельности, тот, кто наделен инструментом воображения, способен творить подобно природе. Такое понимание творчества существенно трансформирует античное и средневековое представление об истории, теперь она воспринимается как сфера реализации творчества. Здесь уместно напомнить учения Г. Гегеля, в основе которых лежит идея мирового духа (мирового разума), т.е. первооснова всего сущего, проявляющее себя в природе, истории.

Идеалистическая философия на рубеже XIX–XX вв., противопоставляла творческую деятельность механической деятельности. Французский философ А. Бергсон полагал, что творчество есть непрерывное создание «нового», составляющее сущность жизни, в отличие от технической деятельности, лишь комбинирующей элементы «старого». Бытие конкретного человека, выходящего за пределы природного и социального воображения в процессе творческой деятельности, объясняет философия экзистенциализма. Символические формы культуры ограничивают творческую свободу личности, экзистенциализм же выдвигает на первый план человека как творца, способного «вырваться» за пределы сковывающей творческую свободу культуры.

Кардинально иное мышление в учениях о творчестве предлагает марксизм. В соответствии с марксистскими идеями, творческая деятельность в первую очередь, подчинена потребностям человека. Более чем, марксистская философия отвергает идею творчества природы, полагая, что в природе происходит лишь процесс развития, а не творческого акта. Творческая же деятельность, «впитывает» конкретные особенности определенных социально-исторических условий и получает развитие благодаря свободе критики.

С течением времени, появляется всё большее количество всевозможных интерпретаций творчества с точки зрения философии. Так, в XX веке, с одной стороны творчество наделено прагматическим характером, имеет цель решить некую задачу, обоснованную конкретной ситуацией (прагматизм, инструментализм, неопозитивизм), а с другой, творчество есть интеллектуальное созерцание, т.е. в данный период философы также ориентированы на научное понимание творчества (неореализм, феноменология). В 60-е годы XX столетия на Западе формируется новое течение, пришедшее на смену модернизму – постмодернизм. Постмодернизм или «усталая эпоха», характеризуется глобальным разочарованием в ценностях и идеалах эпохи Возрождения, пропагандирующей веру в прогресс, торжество разума, безграничность человеческих возможностей. С точки зрения культурологического аспекта, постмодернизм стирает границу между научным и обыденным сознанием, высоким и массовым искусством.

Краткое рассмотрение генезиса термина «творчество» в различные культурно-исторические эпохи, дает понимание необходимости в первую очередь, соотнесения творческой деятельности с определенными социальными условиями, которые определяют

свободу критики, соціальної активності, можливість отримання доступу к необхідній інформації. Творчество бессмертно, ввиду постоянного наличия вдохновения, воображения и ценностей у человека, как творца. Однако, в настоящий период, стремительное проникновение информационных технологий в жизнь общества, существенно трансформирует традиционные потребности в творчестве. Возрастающая конкуренция на рынке сферы культуры, выдвигает на первый план коммерческие цели, а нескончаемая модернизация информационных технологий способствует усложнению уровня интеллектуального и творческого потенциала человека.

БІБЛІОГРАФІЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Александрова, Л.А. Генезис понятия творчества в истории философии // Вестник Чуашского университета. – 2007. – №.3 – С.83–89.
2. Кудрявцев, М.Е. Психология творчества в массовой коммуникации. Учебное пособие. – М., 2014.
3. Понятие творчества в философии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://mirznani.com/a/233451-2/ponyatie-tvorchestvo-v-filosofii-2/>. –Дата: 17.12.2019.

МІФОПОЕТИКА УКРАЇНСЬКОЇ КАЗКИ «КУРОЧКА РЯБА» В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНА ЇЖИ

*Кобзар Марина Вікторівна,
аспірантка, ЧНУ ім. В.Дала
kobzarmt@meta.ua*

В кулінарній традиції східних слов'ян присутні продукти харчування, які набули глибокого символічного значення. Насамперед, це хліб, сіль, яблуко, мед, молоко, яйце тощо. Ці звичайні продукти щоденного вживання можна розглядати в якості міфологем, які присутні в міфологічних уявленнях народу. Міфологема в міфопоетиці виконує функцію знака-замісника цілісних ситуацій та сюжетів. А «основним способом опису семантики міфопоетичної моделі світу служить система міфологем та бінарних опозицій, що охоплює структуру простору (земля-небо, верх-низ тощо), часу (день-ніч), опозиції соціального і культурного ряду (життя-смерть, свій-чужий)» [1, с. 164].

Саме у фольклорних текстах наочно демонструється виявлення міфологічних структур. Народна казка визначається як «розповідний фольклорний жанр», який «характеризується своєю формою побутування» [2, с. 24]. Казка відіграє вагомий роль у східнослов'янській культурі. Так, відомою українською казкою, в якій яскраво виражений космогонічний міф, є казка «Курочка Ряба». Головний мотив казки - ціле золоте та розбите просте яйце. Взагалі, образ яйця в світовій міфології являє собою модель, згідно якої світ виникає із яйця як з першоелемента. Слов'янська космогонія дає власне семантичне наповнення такого продукту, як яйце, - це символ життя, Землі, утворення всього суцього, зародження Всесвіту[3].

Отже, об'єктом дослідження є щоденна їжа українців (курка, яйце), а предметом – космогонічний міф казки «Курочка Ряба», розкритий через харчову слов'янську поетику.

Актуальність роботи визначена необхідністю більш ретельно осмислити космогонію народних казок, в яких закладено глибокий сенс стосовно самого існування світу та людини в ньому.

В контексті казкового сюжету дві істоти (дід та баба, чоловіче та жіноче як значуща бінарна опозиція) мали птаха, який здатен створити новий світ. У багатьох міфологічних творах різних народів можна зустріти такого птаха як символа відродження або знака перевтілення душі померлого в перлітного птаха. В українській космогонічній казці це курка, яка здавна у слов'ян є знаком материнського начала й зародження нового життя.

Птах має незвичайний окрас – чорно-білий, тобто в ньому тісно переплетені день-ніч, світло і темрява, добро та зло. Курка Ряба приносить золоте яйце – дивовижний подарунок, що символізує Сонце, родову Мудрість, а ще – створення ідеального світу та космосу. Золото у

слов'ян взагалі є символом завершеності якогось процесу.

Але дід та баба не змогли розбити таке яйце, тому що цей готовий, чудовий, гармонічний, багатий світ треба заробити своєю працею, а не отримати в дарунок. І тут у канві оповіді з'являється інша жива істота – миша, як посланець якихось темних сил. В побуті миші завжди завдавали шкоди селянському господарству. Тому і не дивно, що саме ця маленька тварина стала тією руйнівною силою, яка незначними зусиллями (махнув хвостиком) розбила золоте яйце, зруйнувавши таким чином надію людства на створення справедливого світу. Але курка Ряба все ж таки допомагає людям та надає іншу формулу життя – просте яйце, що можна трактувати як звичайний світ, наповнений радістю невпинної праці та добром.

Кінцівка казки життєстверджуюча: «навесні дід з бабою розбагатіли, а влітку Курочка Ряба по двору курчаток водила»[4]. Отже, народився новий молодий Всесвіт, з усіма невдачами та радостями, з темними та світлими смугами, з подарунками та заслуженими винагородами. Яйце як продукт харчування у повсякденні в народній казці перетворився на предмет з чарівним властивостями, здатний створити цілий світ. Таким чином, яйце у харчовій поетиці слов'ян виступає в категорії сакральних харчів та сполучається з космогонічним міфом, посилюючи високу значимість повсякденної та обрядової їжі.

Список літератури

1. Лотман Ю. М., Минц З. Г., Мелетинский Е. М. Литература и мифы. Мифы народов мира: энциклопедия в 2 т. Москва, 1982. Т. 2. С. 164.
2. Пропп В. Я. Русская сказка. Москва : Лабиринт, 2000. 416 с.
3. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу: опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов. В 3 т. Москва : Современный писатель, 1995. Т. 1. 400 с.
4. Дунаевська Л. Ф. Українська народна казка. Київ : Вища школа, 1987. 127 с.

PROBLEM EROZJI DREWNA W KONSTRUKCJACH KOMÓR GROBOWYCH KURHANÓW KULTURY UNIETYCKIEJ

mgr Zgurecki Wojciech

*Doktorant, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Warszawa
wojciech.zgurecki@gmail.com*

Drewno stanowi naturalny surowiec, który był i często nadal jest stosowany w celu wznoszenia różnego rodzaju konstrukcji. Określone cechy drzewa, z którego pozyskano dany surowiec drzewny pozwalają wykorzystać jego potencjał w sposób intuicyjny na różne sposoby przez budowniczych. Jednak należy podkreślić, że to dopiero kunszt ciesielski jest umiejętnością wyrastającą z tradycji przekazywanej z pokolenia na pokolenie i w efekcie określającą tożsamość kulturową danego regionu. Jeżeli zatem indywidualne zdolności danej osoby/osób nie zostaną w określonym czasie odpowiednio przekazane dalej kolejnym członkom grupy społecznej i poddane rozwojowi, to wówczas istnieje realne ryzyko bezpowrotnej ich straty. W odniesieniu do wczesnego okresu epoki brązu charakterystycznym a zarazem szczególnym przykładem budownictwa drewnianego jest tu architektura sepulkralna kultury unietyckiej (dalej: KU).

Budowle słupowe obecne na cmentarzyskach w obrębie kurhanów ww. ugrupowania są jednocześnie wyrazem duchowości, kultury, ale także wiedzy i umiejętności technicznych ówczesnych pokoleń. Potrzeba tworzenia budowli o charakterze sakralno-sepulkralnym w KU wyraźnie stymulowała rozwój niektórych rozwiązań konstrukcyjnych.

W pracy tej podstawowym zagadnieniem jest próba charakterystyki problemu związanego z erozją konstrukcji drewnianej, czasu, w jakim następowała i czynników mogących na nią wpływać. Przyjęto tu założenie wyjściowe, które określa kurhan, jako strukturę tworzącą odrębne mikrośrodowisko oddziałujące bezpośrednio na elementy drewniane w konstrukcji komory grobowej. W pracy punktem odniesienia są przykłady budowli drewnianych z kurhanów KU, których ślady

odslonięto w Szczepankowicach (Śląsk), Leubingen i Helmsdorf (Turyngia), a także z Bornhöck (Saksonia-Anhalt). Pracę w oparciu o przykłady ww. konstrukcji drewnianych z ww. kurhanów omówiono kwestie: ogólnej charakterystyki własności surowca drzewnego, zagadnień związanych z procesem erozji i opisem czynników doprowadzających do destrukcji drewna. W podsumowaniu umieszczono wnioski z powyższych działań oraz w zakończeniu bibliografię, w oparciu, o którą stworzono niniejszą pracę.

Drewno odróżnia się od innych surowców swoją budową, jest to, bowiem „*zespół komórek, które były częścią składową żyjącego organizmu drzewnego. Własności techniczne drewna zależą od cech, rozmieszczenia oraz morfologicznej i chemicznej budowy komórek, z których się ono składa, a także od submikroskopijnej struktury błon komórkowych*”¹. Wśród gatunków drzew wykorzystywanych najczęściej do pozyskiwania surowca są sosna, świerk oraz jodła (gatunki miękkie drzew), a także dąb i akacja (gatunki twarde).

Drzewa składają się z korzeni, pnia oraz korony. Pień² stanowi o ilości drewna będącego materiałem niejednorodnym i różnokierunkowym (anizotropowym), które zmienia swój wygląd i cechy fizyczne w zależności od posiadanego przekroju. Drewno składa się z masy twardzielowej³ i bielastej⁴, a które znajdują się na pniu pomiędzy rdzeniem⁵ drzewa a warstwą kory⁶, łyka⁷ i miazgi⁸. Jego parametry są ściśle powiązane z gatunkiem drzewa oraz procesem jego wzrostu. W wielu z gatunków drzew słoje roczne otaczające rdzeń zbudowane są z komórek obumarłych, których ściany przesycają naturalne związkami antyseptyczne wydalnie zwiększające ich trwałość (twardziel drewna). Twardziele modrzewia, sosny a także dębu posiadają ciemne zabarwienie, ale już jodły i świerku – nie wyróżniają się już barwą. Od strony zewnętrznej twardziel jest otoczony przez biel zawierającą elementy żywe, a która odznacza się mniejszą trwałością. Im większa zawartość twardzieli w drewnie, tym wyższa trwałość wyciosanych z drewna elementów konstrukcyjnych. Dlatego też dębina posiada znaczną wytrzymałość i ten walor sprawiał, że wykorzystywano ją

1 Krzysik F. 1968, s. 11;

2 Pień drzewa jest pionową i na ogół wysoką bryłą, której kształt jest zależny w dużym stopniu od czynników zewnętrznych. Drzewa rosnące samotnie posiadają szerokie i nisko osadzone korony, a także pnie grubsze w dolnej części. Pień drzewa wyraźnie widoczny od podstawy aż do wierzchołka (np. u iglastych) nosi nazwę strzały, natomiast pień rozdzielający się na pewnej wysokości na kilka odnóg (u liściastych) nazywa się kłódą. Korona drzew jest układem rozgałęzień pnia i jest cechą charakterystyczną dla danego gatunku. Najprostsza metoda określenia wieku drzewa stojącego polega na zmierzeniu jego pierśnicy i odczytaniu wieku drzewa z tabeli. Pierśnica drzewa to jego średnica mierzona na wysokości piersi człowieka. Ze względu na różnice we wzroście osób dokonujących pomiaru przyjęto, że mierzenia pierśnicy należy dokonywać na wysokości 1,3 m od ziemi;

3 Twardziel (tzw. drewno twarde) jest to wewnętrzna strefa drewna, która otacza rdzeń. Jest ona zazwyczaj ciemniejsza i nie zawiera komórek żywych. Nie bierze ona udziału w przewodzeniu wody, a jedynie spełnia funkcje mechaniczne;

4 Biel (tzw. drewno miękkie) jest żywą tkanką drewna o zabarwieniu jaśniejszym, obwodowo otaczającym twardziel. Biel jest tkanką o znacznej wilgotności, która spełnia funkcje przewodzenia wody, soli mineralnych a także substancji wzrostowych wwyż (od korzeni do korony). Jest także miejscem gromadzenia się substancji zapasowych (m.in. cukrów i skrobi), które są niezbędne do życia drzewa w okresie spoczynkowym;

5 Rdzeń jest fizjologicznym środkiem pnia. Zbudowany jest z tkanki miękiszowej złożonej z komórek wypełnionych powietrzem lub treścią plazmatyczną, co oznacza, iż jego struktura jest słaba. Komórki rdzenia szybko ulegają rozkładowi. Obecność rdzenia wpływa ujemnie na wytrzymałość i trwałość drewna. W wysokowartościowych sortymentach drewna obecność rdzenia jest niedopuszczalna (wyjątek mogą stanowić elementy wycięte z pełnego pnia o dużych przekrojach, w których rdzeń zajmuje położenie centralne).

6 Kora jest strukturą zbudowaną z obumarłych i skorowaciących komórek, która chroni miazgę i drewno przed wahaniami temperatury, nasłonecznieniem, utratą wody oraz penetracją grzybów i owadów;

7 Łyko przewodzi wyprodukowane w liściach węglowodany i białka. Łyko niektórych drzew, np. lipy, wiązu i wierzy, przedstawia wartość użytkową. Z 1 m³ drewna lipy można uzyskać ok. 30 kg łyka. Takie łyko nosi nazwę lubu i jest stosowane do produkcji plecionek, mat i powroźów. Palmowe włókna łykowe występują pod nazwą rafia i są wykorzystywane do celów przemysłowych;

8 Miazga (kombium) znajduje się w pniu drzewa między łykiem i drewnem. Pokrywa ona równomiernie całą powierzchnię drewna w pniu, w korzeniach i w gałęziach z wyjątkiem ich najmłodszych części. Miazga jest tkanką tworzącą, która przez podział komórek wytwarza nowe słoje bielu do wewnątrz oraz nowe warstwy łyka na zewnątrz pnia. Aktywność miazgi przypada na okres wegetacyjny drzewa. W tym okresie komórki miazgi są silnie uwodnione, przez co kora jest słabo związana z drewnem i można ją łatwo odrywać dużymi płatami. Z chwilą, gdy miazga przestaje być czynna, drewno obumiera;

powszechnie w budownictwie aż do czasów nowożytnych. Czego przykładem są m.in. budowle słupowe w kurhanach KU we wczesnym okresie epoki brązu (np. Szczepankowice, Helmsdorf, Leubingen, Bornhöck), ale także u schyłku epoki brązu jak choćby w umocnieniach grodu z Biskupina, bądź też w grodach z Poznania i Gniezna pochodzących z wczesnego średniowiecza.

Takie cechy drewna jak wygląd, własności fizyczne, ale przede wszystkim jego wytrzymałość są zmienne w zależności od głównych czynników anatomicznych drewna. W drewnie wyróżniane są następujące kierunki: „*wzdłuż włókien (osiowy), promieniowy a także styczny oraz trzy zasadnicze przekroje: poprzeczny, styczny i promieniowy. Niejednorodna budowa drewna uwidacznia się zarówno w ujęciu makroskopowym – w postaci słoistości, zróżnicowania na drewno wczesne i późne oraz na biel i twardziel, jak i w ujęciu mikroskopowym, wykazującym zróżnicowanie w budowie komórek i tkanek*”⁹. Na przekroju poprzecznym uwydatniają się współśrodkowo ułożone dookoła rdzenia słoje roczne, których szerokość jest mniejsza w miarę posuwania się od rdzenia ku obwodowi, gdzie zgrupowane są słoje najwęższe.

W słoju rocznym wyróżniane są strefy drewna wczesnego i późnego. Pierwszy z wspomnianych jest zwrócony ku rdzeniowi i tworzone przez cienkościenne komórki o dużym świetle i małej wytrzymałości oraz trwałości. Natomiast drugie z ww. jest skierowane ku obwodowi pnia i złożone z komórek wyraźnie grubościennych. Te grube drewno późne posiada określony ciężar właściwy i dużą wytrzymałość. Warto tu zauważyć, że jeszcze do XIX wieku do wznoszenia konstrukcji drewnianych wykorzystywano przede wszystkim drewna starego o dużej średnicy. Tym samym belki o dużych rozmiarach przekroju posiadały wystarczającą przewagę drewna wąkosłoistego, które w tego rodzaju belach zapewniało odpowiednią wytrzymałość i odporność konstrukcji względem naturalnych procesów związanych z erozją. Przy czym przykłady konstrukcji znanych z źródeł etnograficznych wskazują na stosowanie belek o średnicy ok 20-30 cm, ale już większość struktur była wznoszona przy zastosowaniu beli o średnicy ok. 49-73 cm¹⁰.

Wspomniana wytrzymałość drewna na ściskanie i rozciąganie przy jednoczesnym stosunkowo określonym ciężarze właściwym jest efektem porowatej budowy i sieci submikroskopowej kapilary w błonach komórkowych drzewa. Z tego powodu zapewnia ono proporcjonalną lekkość konstrukcji, a w wartościach względnych (tj. wytrzymałość podzielona przez ciężar właściwy) potrafi nawet dorównać wytrzymałości stali. Jednak podstawową cechą drewna jest łatwość jego obróbki. Jednak surowiec drzewny posiada kilka wad¹¹ takich jak obecność sęków¹², pęknięcia¹³,

9 Krzysik F. 1968, s. 12;

10 Krzysik F. 1968, s. 12.

11 Wg Polskich norm: „Wady drewna” PN-79/D-01011;

12 Sęki należą do grupy wad drewna charakteryzujących wrosnięte w drewno pnia fragmenty gałęzi o węższych przyrostach rocznych i barwie zazwyczaj ciemniejszej niż otaczające drewno. Sęki wywierają ujemny wpływ na mechaniczne właściwości drewna, zmniejszając zwłaszcza wytrzymałość na rozciąganie wzdłuż włókien i wytrzymałość na zginanie statyczne. Sęki zdrowe wpływają dodatnio na wytrzymałość drewna na rozłupywanie. Ujemny wpływ sęków otwartych na mechaniczne właściwości drewna występuje w znacznie silniejszym stopniu w tarcicy niż w sortymentach okragłych;

13 Pęknięcia należą do grupy wad drewna określających lokalne rozzerwanie drzewa lub drewna pod wpływem działania różnych czynników takich jak: naprężenia wewnętrzne występujące za życia i po ścięciu (wiatr; desorpcja wody; wahania poziomu wody), bezpośrednie uszkodzenia (działania ostrych przedmiotów; silne wiatry; uderzenia piorunów);

wady kształtu¹⁴ i budowy¹⁵, wady zabarwienia¹⁶, zgnilizny¹⁷, a także uszkodzenia mechaniczne¹⁸. Wprawdzie uwzględniając analizowany tu problem, to właśnie higroskopijność¹⁹ i związane z nią zjawiska zmiany wymiarów drewna (kurczenie²⁰, pęcznienie²¹, czy paczenie²², itp.) są jednymi z podstawowych elementów destrukcyjnych drewna. Powyższą listę należy dodatkowo uzupełnić o defekty wynikłe z nieprawidłowości budowy, które powstają w okresie jego vegetacji i wskutek niewłaściwego składowania drewna. Obniżenie mechanicznych właściwości drewna jest także efektem chorób drzewa, spowodowanych m.in. przez szkodniki lub grzyby. Wreszcie drewno jest materiałem łatwopalnym, które wymaga specjalistycznych zabezpieczeń. Trwałość drewna to przede wszystkim odporność tego rodzaju surowca na czynniki, które prowadzą do jego zmian rozkładowych (tj. erozji). Można ją, zatem określić poprzez okres czasu, w jakim drewno może zachować fizyczne, ale także mechaniczne właściwości na poziomie odpowiadającym wymaganiom konstrukcyjnym, a przy tym opiera się działaniu biologicznych procesów związanych z erozją i naturalnym starzeniem surowca²³. Czynniki te zależą, zatem w znacznej mierze od wrodzonych cech danego gatunku. Co warto podkreślić, decydującą rolę mają tu: ww. udział twardziela w drewnie (np. w dębie czy w modrzewiu dochodzi on nawet, do 85 %, ale już w sosnie jego udział wynosi zaledwie 50 %), a także występujące głównie w twardzieli substancje dodatkowe (tj. garbniki, gumy, związki żywiczne, olejki eteryczne i inne). Należy tu podkreślić, że niektóre z ww. substancji odznaczają się znaczną toksycznością w relacji do grzybów, co w efekcie może uniemożliwić lub nawet zahamować ich rozwój. Ogólnie, zatem odporność drewna na działalność grzybów jest zależna od rodzaju i ilości występujących w drewnie substancji ekstraktywnych (np. zawartość substancji garbnikowych w

14 Wady kształtu (zbieżność; krzywizna; spłaszczenie; zgrubienie odziomkowe; napływy korzeniowe; rak; obrzęk) należą do grupy wad drewna określanych, jako odchylenia od pożądanego, okrągłego kształtu drewna, wpływające ujemnie na użyteczność drewna i jego produkty.

15 Wady budowy należą do grupy pierwotnej wad drewna, w których drewno cechuje nieregularna budowa anatomiczna;

16 Wady zabarwienia tworzą grupę defektów drewna określaną, jako odchylenie od pożądanej, jednolitej i równomiernej barwy drewna, wpływające ujemnie na właściwości fizykochemiczne niektórych wyrobów z drewna i tym samym obniżająca walory estetyczne. W przeciwieństwie do zgnilizn w zabarwieniach, zmianie barwy drewna nie towarzyszy jego rozkład;

17 Zgnilizna drewna (mursz) jest to rodzaj zgnilizn występujących w drewnie i która stanowi jedną z najpoważniejszych wad. Polega ona na chemicznym rozkładzie ścian komórkowych, objawiającym się postępującym rozpadem, zmianą barwy, zmianą właściwości drewna, pod wpływem działania niektórych gatunków grzybów. Grzyby rozkładające drewno wytwarzają enzymy: lignazy i karbohidrazy, które mają zdolność depolimeryzacji lub rozszczepienia ligniny, celulozy i hemicelulozy w jednostki mniejsze, o łatwiej przyswajalnym węglu. Zakażeniu grzybowemu ulega drewno drzew na pniu, drewno składowane po ścięciu i wyróbce jak również drewno użytkowane. Chociaż grzyby są niezbędne do utrzymania przemiany węgla w przyrodzie, powodują znaczne straty ekonomiczne, deprecjonując drewno na każdym etapie jego użytkowania;

18 Uszkodzenia mechaniczne stanowią grupę wad drewna polegającą na naruszeniu tkanek na ogół drzew rosnących lub krótko po ich ścięciu (drewna składowanego). Uszkodzenia tego rodzaju można podzielić na: biologiczne (chodniki owadzie; uszkodzenia spowodowane działalnością zwierząt), antropogeniczne (obecność ciał obcych w drewnie; odarcie kory; zwęglenia; zaciosy; spała żywiczna);

19 Higroskopijność drewna polega na zdolności wymiany pary wodnej między drewnem lub tworzywami drewnopochodnymi a otaczającym powietrzem. Zależnie od wilgotności drewna oraz od układu warunków zewnętrznych (temperatura i wilgotność względna powietrza) drewno oddaje nadmiar swej wilgoci otoczeniu lub uzupełnia niedobór wilgoci pobierając parę wodną z otaczającego powietrza;

20 Kurczenie się drewna polega na zmniejszaniu się wymiarów drewna podczas suszenia wskutek spadku wilgotności od punktu nasycenia włókien (ok. 30%) do stanu bezwodnego (0%). Zjawisko to polega na oddawaniu wody związanej obecnej w przestrzeniach między micelarnymi błonami komórkowej (desorpcja pary wodnej);

21 Pęcznienie drewna polega na zwiększaniu się wymiarów liniowych i objętości drewna wskutek adsorpcji pary wodnej lub wody z otoczenia, która następnie w postaci wody związanej wnika w przestrzenie między micelarne celulozy w błonie komórkowej, pokrywa ją otoczką wodną i powoduje ich rozsuniecie. Przyczyną tego zjawiska jest micelarna struktura celulozy stanowiącej podstawowy składnik drewna, powinowactwo pomiędzy celulozą i wodą oraz właściwości zwilżające wody. Drewno pęcznieje od stanu bezwodnego (0% wilgotności) do punktu nasycenia włókien (ok. 30% wilgotności);

22 Paczenie drewna to zjawisko polegające na zniekształceniu postaci półwyrobów i wyrobów z drewna, będących następstwem anizotropii skurczu w kierunku promieniowym i stycznym. Wielkość i rodzaj zniekształceń zależą od gatunku drewna, od wymiarów tarcicy lub innych elementów tartych oraz od tego, z jakiej części przekroju poprzecznego kłody zostały one wyrobione.

23 Krzysik F. 1968, s. 13;

twardzieli dębowej decyduje o dużej odporności surowca pochodzącego z tego drzewa na procesy rozkładowe).

Zmiany zachodzące w drewnie powstają, jako efekt czynników zewnętrznych stanowią, zatem zjawisko kompleksowe, a w którego skład można tu zaliczyć: procesy rozkładu drewna (występują w wyniku działania czynników naturalnych, np. grzyby, owady, bakterie) i jego starzenia się (procesy następujące w wyniku zmian zachodzących wskutek działania czynników abiotycznych, prowadzących w długich okresach czasu do zniszczenia struktury drewna).

Procesy związane z rozkładem drewna są zależne zarówno od gatunku drzewa, rodzaju atakujących drzewo organizmów, czy także warunków zewnętrznych, w których surowiec jest przetrzymywany. Czynniki biotyczne²⁴ i abiotyczne²⁵ degradacji w aspekcie etiologicznym (tj. wg czynników sprawczych) w zależności od warunków środowiskowych występowania i zastosowania drewna są, zatem zróżnicowane na występujące: pod nakryciem, takie, na które nie oddziałują czynniki atmosferyczne, formy narażone na działanie mikroklimatu wewnętrznego, struktury znajdujące się na otwartej przestrzeni bez kontaktu z gruntem (wpływ czynników atmosferycznych) oraz będące w kontakcie z gruntem (wpływ czynników atmosferycznych i podsiąkanie wód gruntowych), a także mające związek ze środowiskiem wodnym lub występującym w mokrym gruncie.

W przypadku drewnianych struktur podkurhanowych podstawową rolę odgrywała tu wilgotność drewna, temperatura a także względna wilgotność otaczającego je mikrośrodowiska tworzonego przez specyficzne warunki płaszcza ziemnego. Przykładowo grzyby nie atakują drewna o wilgotności poniżej 18% (stan zbliżony do suchego stanu ochronnego) oraz drewna nadmiernie nasyconego wodą (stan odpowiadający mokremu stanowi ochronnemu). Z tego względu drewno archeologiczne przebywające w wodzie lub w pewnych kategoriach wilgotnego gruntu nie jest narażone na inwazję grzybów²⁶. W warunkach sprzyjających procesy rozkładu drewna mogą nie powstać lub ulec wyraźnemu zahamowaniu. Jednak już w przypadkach skrajnych procesy rozkładu drewna mogą nawet ulec przyspieszeniu.

Erozja budowli drewnianych w kurhanach może następować m.in. wskutek nawilżenia jej elementów, które nie zostały w wystarczający sposób zabezpieczone przed podsiąkaniem wody gruntowej bądź przeciekaniem zadaszenia z warstw kamienno-ziemnych kurhanu. Co w dalszej kolejności związane jest z rozwojem grzybów w konstrukcji podkurhanowej. Tym samym zaistnienie wilgoci w budowlu to pierwszy i podstawowy problem na drodze do jej destrukcji. Interesujący przykład niszczącej działalności wilgoci podaje w 1736 roku, w swej książce „*m historiae naturalis curiosae Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae annexarum quae provinciarum*”, jezuita Gabriel Rzeczyński na przykładzie dwu kościołów drewnianych z miejscowości Błoń i Tuszyń²⁷. Pisał on, zatem, że: „*w mieście Tuszyń w Województwie Sieradzkim zwiedziłem kościół istniejący od 587 lat. Zauważyłem tam zgniliznę w miejscach zawilgaczanych przez deszcz i śniegi*”²⁸. Opisywany obiekt współcześnie posiadałby ok. 800 lat, jednak z uwagi na zniszczenia wynikłe z erozji drewna w jego miejscu powstała nowa konstrukcja murowana i funkcjonująca do dnia obecnego. Zarówno kościół jak i budowla drewniana w kurhanie KU były konstrukcjami wzniesionymi ponad gruntem. Do pewnego stopnia funkcje tych obiektów mogą być w pewnym zakresie zbieżne, gdyż polegają na wykorzystaniu sakralno-sepulkralnemu przestrzeni związanej z nimi. Nieco odmienny przebieg mają zjawiska związane ze starzeniem drewna, które prowadzi do zniszczenia drewna bez udziału czynników naturalnych. Przebieg zachodzących w tym przypadku zjawisk zależą od układu warunków zewnętrznych, w jakich zalegał pozyskany surowiec do wzniesienia budowli drewnianej w kurhanie. Pierwszym przejawem jest zmiana barwy drewna. Pod wpływem długotrwałego oddziaływania warunków atmosferycznych zachodzą w strukturze drewna istotne, a jednocześnie niezbadane dotąd

24 Czynniki biotyczne są wywoływane przez organizmy żywe takie jak: bakterie, glony, porosty, grzyby i owady, które powodują najczęściej zniszczeń;

25 Czynniki abiotyczne (nieożywione), wśród których wyróżniane są: czynniki chemiczne (kwasy, zasady, tlen i zanieczyszczenia powietrza), czynniki fizyko-chemiczne (promieniowanie słoneczne, ciepłe, ogień), czynniki fizyko-mechaniczne (obciążenia statyczne, dynamiczne, ścieranie, zmiany wilgotności i temperatury).

26 Krzysik F. 1968, s. 14;

27 Kościoły zostały wykonane z modrzewia, które należy do gatunków drewna twardego (podobnie jak dąb);

28 Krzysik F. 1968, s. 14.

zmiany w budowie i zarówno w właściwościach drewna. Zmianom ulega wówczas przede wszystkim skład chemiczny drewna, gdy następują ilościowe przesunięcia zawartości celulozy, hemiceluloz a także ligniny²⁹. Z tego względu dla procesów związanych z starzeniem się drewna należy tu wyróżnić dwa podstawowe procesy zmian. Pierwszy związany jest z powolnym utlenianiem się składników substancji drzewnej w sytuacji, gdy surowiec drzewny znajduje się w warunkach suchych (gleby suche). Drugi występuje w przypadku procesów rozkładu hydrolytycznego, gdy pozyskany surowiec znalazł się w wodzie (środowisko wodne lub gleby błotniste). W procesach utleniania rozkładowi ulegają celuloza³⁰ i lignina³¹, a już w przypadku procesów hydrolytycznych rozkładowi poddawane są hemicelulozy³² i celuloza. „Przeprowadzone przez A.M. Resenquist z Oslo analizy chemiczne drewna dębu, brzozy i platanu pochodzącego z łodzi wikingów, zatopionej przed mniej więcej 1000 lat, wykazały, że w środowisku mokrym pentozany uległy rozkładowi w 91% celuloza i w 95% lignina nie uległa zmianom”³³. Utlenianie i procesy hydrolytyczne powodują obniżenie ciężaru właściwego i wytrzymałości drewna. Naprzemienne działanie warunków suchych i mokrych przyspiesza przebieg erozji drewna. Interesujące przykłady zachowania drewna wystąpiły na osadzie obronnej w Biskupinie (schyłek epoki brązu). Znajdujące się w części odsłoniętej i zasypanej piaskiem drewno uległo tu w dość krótkim czasie całkowitej erozji. Jednak elementy drewniane, które znajdowały się w wodzie zachowały się w stanie niemal dobrym.

Najbardziej szkodliwe dla erozji surowca drzewnego są bakterie, grzyby i owady. W wyniku prowadzonych po wojnie analiz fizjograficzno-technicznych i biochemicznych dla konstrukcji drewnianych z 250 miejscowości uzyskano dane o istnieniu ponad 60 gatunków grzybów, których istnienie miało związek bezpośredni z erozją struktury drewnianej w budowlach³⁴. Jednak w większości przypadków odnotowano zaledwie dwa główne rodzaje grzybów domowych *Serpula lacrymans* i *Coniophora puteana*, które stanowiły podstawę dla większości porażeń mykologicznych. Dodatkowo stwierdzono, że występujące porażenia drewna grzybem są zależne od: charakteru, w jakim była użytkowana dana konstrukcja, typów struktur oraz domniemanych przyczyn. Stosunkowo dużą rolę w porażeniu drewnianych obiektów pełnią grzyby i pleśnie (*Ascomycotina* i *Deuteromycotina*). Odnaczają się one powierzchniowym porastaniem zajmowanych miejsc, wpływając przede wszystkim na ich walory estetyczne. W sytuacji dość dużej wilgotności tego rodzaju grzyby może następować sytuacja rozkładu biochemicznego tkanki drzewnej (tj. szary lub pleśniowy). Obecnych jest wiele gatunków (ok. 100) grzybów, które porażają drewno w sytuacji kontaktu drewna z glebą i działania na nie czynników atmosferycznych. Przykładowo warto odnotować, że tego rodzaju grzyby były wielokrotnie odnotowane, jako dominujący czynnik (obok bakterii) degradacji drewna archeologicznego m.in. w Biskupinie³⁵. Czynnikiem naturalnym związanym z destrukcją drewna są wspomniane już bakterie, które w warunkach podwyższonej wilgotności i w

29 Krzysik F. 1968, s. 15;

30 Celuloza (łac. cellula – „komórka”) to nierozgałęziony biopolimer, polisacharyd zbudowany liniowo z 3000–14 000 cząsteczek D-glukozy połączonych wiązaniami β -1,4-glikozydowymi (masa molowa 160-560 kg/mol[3]). Łańcuchy te mają długość około siedmiu mikrometrów. Wiązanie β przyczynia się do utworzenia sztywnych, długich nitek, które układają się równolegle, tworząc micelle połączone mostkami wodorowymi. Jest składnikiem budulcowym ściany komórkowej roślin wyższych (np. drewno zawiera zwykle 45–50% celulozy, zaś bawełna ok. 90%) oraz niektórych glonów, grzybów i bakterii. Występuje z innymi substancjami podporowymi (np. lignina, pektyna, hemiceluloza). Najwięcej celulozy zawierają niektóre włókna, na przykład lnu lub juty, oraz włoski okrywające nasiona bawełny (nawet ponad 90%);

31 Lignina (drzewnik) to eden z podstawowych składników drewna (obok celulozy i hemiceluloz), w którym występuje w ilości ok. 20%. Jest substancją lepiszczową, powodującą zwartość struktury komórek drewna. Nadaje drewnu wytrzymałość na ściskanie i utrzymuje jego sztywność. Eliminacja ligniny (fachowo zwana delignifikacją), poprzez dodatek wodorotlenku sodu (ługu warzelnego o silnie alkalicznym odczynie), z drewna prowadzi do zmiękczenia substancji drzewnej;

32 Hemiceluloza to niejednorodna grupa polisacharydów i ich pochodnych, połączonych wiązaniami β -glikozydowymi tworzących rozgałęzione łańcuchy. Są one jednym z głównych składników ściany komórkowej roślin, mogą stanowić ok. 20% suchej masy ściany pierwotnej oraz ok. 30% suchej masy ściany wtórnej. Wchodzą w skład m.in. drewna, słomy, nasion i otrąb. Ich nazwa wywodzi się stąd, że chemicznie i strukturalnie bliskie są celulozie;

33 Krzysik F. 1968, s. 15.

34 Ważny, J., Kurpiak W. 2005, s. 107;

35 Ważny, J., Kurpiak W. 2005, s. 108;

zakresie uniemożliwiającym rozwój grzybów mogą przyczyniać się do zmian strukturalnych w ścian komórkowych drewna³⁶.

W zależności od występujących warunków środowiskowych, uwzględnieniu obecności tlenu (napowietrzenie) oraz poziomu zawilgocenia drewna jest możliwe wyróżnienia kilku mikrośrodków związanych ze środowiskami wodnymi takimi jak: pozbawione tlenu osady dennie (zazwyczaj głębsze niż ok. 50 cm), natlenione osady dennie (znajdujące się wyżej), środowiska wodne, obszar związany z lustrem wody (tj. granica pomiędzy wodą a powietrzem), strefa bezpośrednio nad powierzchnią wody (tj. konstrukcje zalewane okresowo i podciągające wodę kapilarnie) i obszar wysoko nad powierzchnią wody. Zaś dla środowiska ziemnego można tu dodatkowo wyróżnić jeszcze trzy mikrośrodkowiska, które związane są ze strefą zawilgoconych gleb (zróżnicowana wilgotność, od warunków całkowicie beztlenowych do gleby napowietrzonej), obszarem kontaktu z gruntem (tj. podciąganie wód kapilarnych z gruntu) i rejonu znajdującego się powyżej gruntu (napowietrzenie i okresowe zawilgocenie). W ww. środowiskach w zależności o poziomu natlenienia „zachodzą konkurencyjne względem siebie procesy degradacji drewna. W warunkach beztlenowych, które uniemożliwiają rozwój mikro-organizmów, zachodzi rozkład tkanek drzewnych na drodze chemicznej. Wraz ze wzrostem stężenia tlenu (tj. dostępnością powietrza) zaczynają rozwijać się coraz bardziej niszczące mikroorganizmy, powodujące zniszczenia na drodze biochemicznej. Ponad lustrem wody i poziomem gruntu (szczególnie zakonserwowane żywicami), poza rozwojem mikroorganizmów oddziałują czynniki fizyczne, fizykochemiczne organizmy zwierzęce”³⁷. Konstrukcje drewniane w kurhanach KU związane były najprawdopodobniej z ostatnimi trzema mikrośrodkowiskami.

Drewno jest w stanie najdłużej przetrwać w warunkach beztlenowych, które są tworzone przez glinę i gleby gliniaste, il, a także torfy. W przypadku kurhanów KU tego rodzaju mikrośrodkowisko może być tworzone przede wszystkim przez warstwy płaszczyk znajdujących się ponad budowlą drewnianą oraz podstawę, na której zostały umiejscowione te konstrukcje. Degradacja surowca ma wówczas swój początek na powierzchni surowca drewnianego. W efekcie erozji tworzące się węglowodany³⁸ prowadzą do pęcznienia drewna i/lub ulegają wypłukaniu z ścian komórkowych, co w efekcie powoduje rozluźnienie ściany wtórnej³⁹. Stopniowo następujący w dalszej kolejności proces hydrolizy węglowodanów ułatwia dostęp czynników niszczących w kierunku do wnętrza ściany, które prowadzą do dalszego spęcznienia włókien i degradacji ścian komórkowych. Znaczne pęcznienie ściany komórkowej do wnętrza zatyka światło komórki. Wraz ze zniszczeniem zewnętrznych komórek następuje dalsza erozja, a w efekcie rozwarstwienia włókien zewnętrznych powierzchnia drewna jest miękka i włóknista z wyraźnie zaznaczoną granicą degradacji na przekroju. Najdłużej zaś erozji opierają się strefy pokryte ligniną oraz pektynami⁴⁰, a które znajdują się w narożach komórek, błon a także ścian jam⁴¹. Z kolei wysychanie drewna powoduje zniszczenia mające związek z rozkładem węglowodanów a także spadkiem ich krystaliczności, które prowadzą do większej higroskopijności i kurczenia się surowca oraz jego osłabienia i tym samym nie przeciwstawienia się w efekcie naprężeniem skurczowym. Z uwagi na niemożność doprecyzowania momentu, kiedy budowie drewniane z kurhanów KU ostatecznie mogły ulec destrukcji warto

36 Ważny, J., Kurpiak W. 2005, s. 108.

37 Witomski P. 2009, s. 78.

38 Węglowodany, sacharydy to w ścisłym znaczeniu organiczne związki chemiczne składające się z atomów węgla oraz wodoru i tlenu, w takiej proporcji, że na każdy atom węgla przypadają dwa atomy wodoru i jeden tlenu, o ogólnym wzorze sumarycznym: $C_n(H_2O)_n$. W szerszym znaczeniu zalicza się do nich ich pochodne otrzymywane w wyniku redukcji lub utleniania ich grup hydroksylowych lub karbonylowych, a także wymianę jednej lub więcej grup hydroksylowych na atom wodoru lub inne grupy organiczne.

39 Witomski P. 2009, s. 79.

40 Pektyny (gr. $\pi\eta\kappa\rho\sigma\pi\epsilon\kappa\tau\acute{o}\varsigma$ = zwarty, ciekący) to mieszanina węglowodanów występująca w ścianach komórkowych roślin. Są one głównie polisacharydami i oligosacharydami o zmiennym składzie. Są to przede wszystkim poliuronidy składające się z połączonych ze sobą wiązaniami α -1,4-glikozydowymi jednostek kwasu D-galakturnowego, w znacznej części zestryfikowanych grupami metylowymi. Pektyny dla ludzi, pod względem odżywczym, są ciałami balastowymi. Pod względem żywieniowym stanowią jedną z frakcji rozpuszczalnego włókna pokarmowego (błonnika). Wiele mikroorganizmów jest w stanie rozkładać pektyny;

41 Witomski P. 2009, s. 79;

zauważyć, że w „szczególnych przypadkach ściana komórkowa może być tak cienka i słaba, że nie wytrzymuje napięcia powierzchniowego cofającej się kolumny wody wolnej w wydrążonych kawernach i to doprowadza do załamania się ściany”⁴².

Z uwagi na szcztątkową obecność tlenu obecną we wnętrzu komór grobowych można przyjąć, że dodatkową przyczyną erozji elementów drewnianych w tego rodzaju budowlach były wspomniane już wcześniej bakterie właściwe i promienicowce oraz grzyby (*Basidiomycota*). Pierwsze z wspomnianych są mikroorganizmami występującymi w miejscach pozbawionych tlenu lub o niskim jego stężeniu. W strukturze drewna niszczą one przede wszystkim celulozę i hemicelulozę, ale już lignina może stanowić pewną barierę mechaniczną dla enzymów tych organizmów⁴³. Przy czym „obecność w urodzajnych glebach związków azotu i fosforu przyspiesza ich rozwój. Pewien wpływ na ich rozwój ma również odczyn środowiska [...] W zależności od obszaru działania i wywołanych skutków można je podzielić na mniej groźne bakterie perforujące jamki oraz w większym stopniu degradujące drewno bakterie niszczące ściany komórkowe”⁴⁴. Efekty działania tych organizmów ograniczają się do obszaru jamek, w których doprowadzają do erozji błony jam ubogiej w ligninę. W efekcie ich rozwoju tzw. szlaki komunikacyjne wewnątrz drewna powiększają się drastycznie, zaś sam surowiec staje się bardziej podatny na przepuszczanie gazów, cieczy a nawet czynników chemicznych i innych mikroorganizmów związanych z dalszą degradacją drewna⁴⁵. Bakterie niszczące ściany (tunelowe, erozyjne, kawernowe) rozwijają się zarówno na i w ścianach komórkowych powodując sukcesywne ich niszczenie. Efektem działania bakterii erozyjnych jest ciemnienie drewna i jego pękanie na drobne części, w analogii do rozkładu szarego. Z kolei bakterie tunelowe prowadzą do powstania bardziej miękkiego drewna o granulowatej strukturze i barwie jasnożółtej bądź jasnobrązowej. Natomiast bakterie kawernowe wytwarzają pustkę w ścianie wtórnej surowca, a ich namnażanie się prowadzi do rozrostu kawerny⁴⁶. Wspomniane wcześniej grzyby powstają w miejscach gdzie jest dostęp do tlenu i okresowo nawilgacanych. Oznacza to, że w przypadku budowli drewnianych znajdujących w kurhanach KU grzyby rozwijałyby się na wewnętrznej części belek chłonących okresowo napływającą wilgoć z wyższych partii kurhanów. Organizmy te przyczyniają się do najszybszego rozkładu drewna i doprowadzają do całkowitej degradacji surowca niemal w przeciągu kilku lat. Zmiany wilgotności dostarczają różnej ilości wody nasączającej elementy drewnianej struktury budowli, ale przede wszystkim powodują także rozwój mikroorganizmów przyczyniających się do powstania procesów pęcznienia, naprężania i mikronaprężania. W efekcie wspomnianych procesów powstają w drewnie pęknięcia, które doprowadzają do zniszczenia konstrukcji i jej zawalenia.

Reasumując, erozja elementów drewnianych komór grobowych znajdujących się w kurhanach KU jest zjawiskiem trudnym do bezpośredniego określenia. Należy je łączyć z takimi czynnikami jak: surowce wykorzystane do wzniesienia kurhanu i jego konstrukcja, gleba, na której usytuowana została konstrukcja drewniana, okresowe i niestałe opady, a także działalność człowieka (np. rabunek; aktywność rolnicza, itp.). Z uwagi na przyjęte założenie wyjściowe określające kurhan, jako strukturę tworzącą odrębne mikrośrodowisko względem otaczającej go przestrzeni naturalnej i oddziałujące bezpośrednio na elementy wzniesione konstrukcji komory grobowej, można zauważyć, co następuje:

1. Czynniki ludzkie (np. rabunek, rozkopywanie kurhanów, podorywanie) jest z pewnością bezpośrednią przyczyną destrukcji elementów budowli drewnianych jak też samych kurhanów. Następuje on też stosunkowo szybko i pozostawia największą zniszczeń, czego przykładem są m.in. przykłady obiektów KU z Bornhöck i Szczepankowic;

2. Okresowe i niestałe opady deszczu i śniegu wpływają w znacznym stopniu na strukturę konstrukcji budowli drewnianej w kurhanie poprzez:

- Spore zwiększenie masy własnej warstw ziemnych występujących ponad konstrukcją,

42 Witomski P. 2009, s. 80;

43 Witomski P. 2009, s. 80;

44 Witomski P. 2009, s. 80;

45 Witomski P. 2009, s. 81.

46 Witomski P. 2009, s. 82.

ty, akumulację wody w płaszczu/płaszczach ziemnych występujących ponad budowlą drewnianą w obiekcie;

- Nasiąkanie elementów drewnianych wodą.
- 3. W wyniku procesu niestalego nawilżania drewna a następnie jego osuszania:
- Elementy konstrukcyjne komory grobu poddawane są skrajnym procesom kurczenia i pączenia;
- Często wahania tych wartości w kurhanie prowadzą do „zmęczenia” materiału i w efekcie pęknięcia belek konstrukcji;
- Pęknięte belki dodatkowo ulegają odkształceniu, a przerwy te stają się głównymi miejscami ataku biokorozi.
- 4. Wilgoć i szczątkowa obecność powietrza w konstrukcji drewnianej prowadzi do rozwoju:
- Bakterii atakujących wewnętrzną strukturę drewna, a których obecność objawia się ubytkami w masie drewna. Główną pożywką bakterii jest celuloza, która jest głównym budulcem drewna;
- Grzybów, które dodatkowo osłabiają drewno budowli kurhanu, co dodatkowo przyspiesza jej rozkład.

5. Zakładając możliwość wyeliminowania rozkładowej działalności czynników naturalnych drewno będzie ulegało powolnej destrukcji pod działaniem czynników abiotycznych, które powodują naturalne starzenie się drewna. Typowym tego przykładem są „*drewniane obiekty muzealne, otoczone [...] opieką i przechowywane w specjalnie stworzonych warunkach, bardzo rzadko wykazują wiek przekraczający 3000 lat*”⁴⁷.

6. W wyniku procesów związanych z erozją naturalną zachodzącą w kurhanie, konstrukcja drewniana w stosunkowo krótkim czasie mogłaby, zatem nie zachować swojej pierwotnej spójności i w efekcie dalszych procesów związanych z rozkładem drewna (opisanych we wcześniejszych działach) uległa by ostatecznie dezintegracji. Pozostałe po niej elementy konstrukcyjne poddane zostałyby dalszym procesom erozji naturalnej, która doprowadziłaby by w efekcie do częściowego lub całkowitego ich zniszczenia.

BIBLIOGRAFIA:

- Andrzejewski E. 1991, Mała encyklopedia leśna, Warszawa.
- Babiński L. 2009, Geneza i zakres badań nad stanem i perspektywami zachowania drewna wykopaliskowego na stanowisku nr 4 w Biskupinie, [w:] red. Babiński L., Stan i perspektywy zachowania drewna biskupińskiego, Biskupin 2009, s. 127-147.
- Babiński L. 2009, Wybrane właściwości fizyczne drewna wykopaliskowego z Biskupina, [w:] red. Babiński L., Stan i perspektywy zachowania drewna biskupińskiego, Biskupin 2009, s. 149-172.
- Bąk M., 2006, Ręczna obróbka drewna 712 [02].Z1.03, Instytut technologii Eksploatacji – PIB, Radom.
- Coles J.M. (UK), Ancient wood, woodworking and woodenhouses, (w:) EuroREA 3/2006, Experimental Archaeology, dostępny w internecie: <https://exarc.net/eurorea-3-2006/ea/ancient-wood-woodworking-and-wooden-houses>
- Götze I., 2009, Die Totenlade des Fürstengrabes von Helmsdorf. Untersuchung und Bewertung der Altrestaurierungen, Erste Illegierungskonzeption zur Konservierung und Präsentation. Diplomarbeit, Erfurt.
- Grössler H., 1906, Die schnurverzierten Gefäße in der Sammlung des mansfeldischen Geschichts- und Altertumsvereins zu Eisleben. In: Mansfelder Blätter, band 20, s. 227-228;
- 1907, Das Fürstengrab in grossen Galgen Hügel am Paulsschachte bei Helmsdorf, [w:] Jahresschrift für die Vorgeschichte der Sächsisch-Thüringischen Länder, band 6, s. 1-87.
- Höfer P., 1906, Der Leubinger Grabhügel, [w:] Jahresschrift für die Vorgeschichte der Sächsisch-Thüringischen Länder, bd. 5, s. 1-59.
- Kolender-Szych A., Kowaliński S., 1963, Gleboznawcze badania kurhanu w Szczepankowicach, pow. Wrocław, [w:] S.A., t.5, s. 66-72.
- Kozakiewicz P., Krzosek S., 2013, Inżynieria materiałów drzewnych. Warszawa.
- Kubiak M., Laurow Z. 1994, Surowiec drzewny, Warszawa.
- Krzysik F. 1978, Nauka o drewnie, Warszawa.
- Krzysik F., Drewno, jako materiał w zabytkach, [w:] Ochrona Zabytków 21/1 (80), 11-16, 1968, dostępny w internecie: [file:///C:/Users/RAPTOR%20WPZ/Downloads/Ochrona_Zabytkow-r1968-t21-n1_\(80\)-s11-16.pdf](file:///C:/Users/RAPTOR%20WPZ/Downloads/Ochrona_Zabytkow-r1968-t21-n1_(80)-s11-16.pdf)
- Laurow Z. 1999, Pozyskiwanie drewna, Warszawa.
- Meller H., Schunke T., 2016a, Tagungen des Landes museums für Vorgeschichte Halle, tom 14/I.
- 2016b, Die Wiederentdeckung des Bornhöck – Einneuerfrühbronzezeitlicher „Fürstengrabhügel” bei Rassnitz, Saalekreis. Erster Vorbericht, [w:] Arm und Reich – Zur Ressourcenverteilung in prähistorischen Gesellschaften Rich and Poor – competing for resources in prehistoric societies; 8. Mitteldeutscher Archäologentag vom 22 bis 24 Oktober 2015 in Halle (Salle); Tagungen des

47 Krzysik F. 1968, s. 15.

Landesmuseum für Vorgeschichte Halle, tom 14/I, s. 427-467;

Mielnik W., Konstrukcje drewniane w architekturze sakralnej dawniej i dziś, Wydział Architektury, Politechnika Gdańska, [w:] Budownictwo i Architektura 15(4) 2016 26-31, dostępny w internecie: [http://wbia.pollub.pl/files/85/attachment/vol15\(4\)/023-032.pdf](http://wbia.pollub.pl/files/85/attachment/vol15(4)/023-032.pdf)

Parczewski W., 1975, Materiały Budowlane. Warszawa.

Pimek P., Brestovanský P., 2014, Drewno w budownictwie – od Prehistorii po współczesność, Liberec.

Sarnowska W., 1969, Kultura Uniietycka w Polsce, tom I, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Ważny T. 2001, Dendrochronologia obiektów zabytkowych w Polsce, Gdańsk.

Ważny J., Kurpiak W., Konserwacja drewna zabytkowego w Polsce, [w:] Nauka 1/2005, s. 101-121, dostępny w internecie: http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_105_10_Wazny.pdf

Wiecko E. 1996., Słownik encyklopedyczny leśnictwa, drzewnictwa, ochrony środowiska, łowiectwa oraz dziedziny pokrewnych, Warszawa.

Witomski P. 2009, Czynniki powodujące rozkład drewna archeologicznego, [w:] red. Babiński L., Stan i perspektywy zachowania drewna biskupińskiego, Biskupin 2009, s. 77-97.

Witomski P., 2015, Konserwacja zachowawcza a trwałość budowli drewnianych, [w:] Budownictwo i Architektura, t. 14 (4), s. 157-164.

CHANGES IN THE STATUS OF WOMEN ON THE LABOR MARKET IN 1948-2006

Zubrzycka Sylwia

Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej w Lublinie

sylek32@wp.pl

Admission

The presence of women on the labor market is a widely discussed issue in historical, social and psychological terms. It is necessary to pay attention to the fact that women, although equally educated, experienced and ambitious as men, often less appreciated by employers. Already during recruitment they are reluctant to take into account, even if they have better qualifications than men applying for the same position. In this situation, women usually lose. It follows that a woman, despite her efforts, is still not as a valuable employee for an employer as a man. In addition, there is a belief in society that a woman copes better with unemployment, housekeeping and raising children than a man. Despite this, women are starting to take on professional challenges. The goal of modern women is to realize non-family ambitions. Professional fulfillment is as important as the role of the mother. The family model is also slowly changing, the traditional one is being replaced by a partner family. In such a family, a man and a woman are jointly responsible for raising children, and there is no traditional division of household responsibilities.

Woman a word known since the 16th century, at first it had a satirical, offensive, ironic meaning. At that time, women were called court servants, slave peasants performing dirty occupation at pigs. Until then, the word 'female' was used to describe the female sex, wife, replaced by the words 'white-headed', courtyard from white headscarves on the head of married people, or a woman who previously identified an unknown, unknown newcomer to her family as a daughter-in-law. The unmarried woman was called a maiden, ninth, young, bride, and a married woman, half-married. People with wealth from the nobility and middle class were called ladies and in the older age matrons. In the 17th century, the word woman was no longer a patronizing term, but it referred to women from low social conditions. From the eighteenth century, a word woman became the most common to determine the entire female sex regardless of social and marital status¹.

Legal aspects

The issue of equality in the employment of men and women and the prohibition of discrimination are raised in many international law instruments. The United Nations (UN) has adopted a number of declarations and conventions regarding the observance of women's rights. In the Universal Declaration of Human and Citizen Rights of December 10, 1948, art. 2 and art. 7 states that all people are equal before the law, they have the right to any legal protection against any discrimination. Everyone is entitled to enjoy all rights and freedoms irrespective of race, color, language, sex, religion,

¹ M. Fuszara, Kobiety w polityce, Warszawa 2006, s. 32.

political beliefs or other beliefs, nationality, social origin, property, birth or other differences². Other documents analogously regulating the issue of equal treatment of men and women in employment and the prohibition of discrimination are: International Covenant on Civil and Political Rights of 19 December 1966, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 19 December 1966, Convention (No. 100) on Equal pay for working men and women for work of equal value from June 29, 1951³, Convention (No. 111) concerning discrimination in employment and occupation of 25 June 1958⁴, European Social Charter of October 18, 1961⁵. The above acts of supranational law included, among others such postulates as: equal pay for equivalent work and equal opportunities and equal treatment of men and women in access to the labor market. The above-mentioned regulations constituted the starting point for the adoption of further acts regulating in detail the issue of equal treatment for men and women and the prohibition of discrimination. One of them was the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of December 18, 1979⁶, often referred to as the International Charter on Women's Rights. This is one of the most important events of The UN Women's Decade (1976-1985), summarizing the thirty-year achievements of the UN regarding the promotion of gender equality. The Convention is the first international act to define the phenomenon of discrimination against women⁷ and positive discrimination. Accelerating achieving equality between men and women is a goal of positive discrimination. Article 11 provided for the elimination of discrimination against women in the field of employment. The signatories of the Convention were obliged to eliminate discrimination in the public and private spheres. To monitor the implementation of the Convention, a Committee for the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW) was established⁸. The next documents concerning the above aspects were two reports issued by the Council of Europe. The first is the Report on Equal Opportunities and Rules of Conduct for Men and Women on the Labor Market of April 6, 1990, the second is the Report on Equality between Men and Women of January 10, 1994. Council of Europe reports equated women and men not only formally but also in practice, in particular it concerned remuneration, promotion or dismissal⁹. Already in 1957, Community law¹⁰ guaranteed the implementation and application of the principle of equal pay for men and women for the same work. Whereas the Maastricht Treaty on the European Union in art. 136 assumed the adoption of measures aimed at: promoting employment, improving living and working conditions, regarding equality between men and women in relation to their opportunities on the labor market, as well as treatment at work. Regulations contained in primary law have become a rudiment to the adoption of the Directive of the European Parliament and of the Council of 5 July 2002 (2002/54 / EC) directly concerning the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in the field of employment and occupation¹¹.

2 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp 3.04.2019]

3 Konwencja (nr 100) dotycząca równego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości z dnia 29 czerwca 1951 r., Dz. U. 1955 r. nr 38, poz. 238 <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/mop/1951a.html> [dostęp 3.04.2019]

4 Konwencja (nr 111) dotycząca dyskryminacji w zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu z dnia 25 czerwca 1958 r., Dz. U. 1961 nr 42, poz. 218, <http://www.mop.pl/doc/html/konwencje/k111.html> [dostęp 3.04.2019 r.]

5 Europejska Karta Społeczna z dnia 18 października 1961 r., Dz. U. 1999 r. Nr 8, poz. 67 <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1999-8-67,16833045.html> [dostęp 3.04.2019]

6 Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, Dz. U. 1982 nr 10, poz. 71, zwana dalej „Konwencją z 1979 r.”

7 According to the Convention, discrimination against women is a variety, exclusion or limitation based on sex that causes or is intended to reduce or prevent women from enjoying human rights as well as fundamental freedoms in the areas of political, social, cultural and economic life, Ibidem.

8 Ibidem.

9 T. Liszcz, Prawo pracy, Warszawa 2014, s. 83.

10 Art. 119 Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą przystętego w Rzymie w dniu 25 marca 1957 r., Dz. U. 2004, poz. 864, https://eures.praca.gov.pl/zal/podstawy_prawne/Traktat_rzymski.pdf [dostęp 3.04.2019 r.]

11 Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie

The gender mainstreaming strategy adopted within the UN is the main tool of European equality policy. At the Fourth World UN Conference on Women's Affairs of September 1995 in Beijing, strategies for equality, promotion and increasing women's participation in economic life. The economic independence of women, the provision of consultancy services and the elimination of segregation in employment were promoted. In addition, equal pay, equal access to employment, vocational training, or equal opportunities for promotion. In June 2000, at another world conference on women's affairs as a continuation of the Beijing Conference, attention was drawn to a new area of activity - protection of women against uncertainty on the labor market as a result of globalization. The gender mainstreaming strategy contributed to the fact that enterprises, international organizations and state institutions began to take into account interactions between the sexes in their activities¹².

In Poland, all citizens are guaranteed the same rights irrespective of gender. This is ensured by article 32 of the Polish Constitution stating that before the law all are equal and no one should be discriminated against in social, economic and political life for any reason¹³. The prospect of Poland joining the EU structures implied the necessity to amend the applicable Labor Code¹⁴. The need to adapt Polish law to EU law determined the introduction of the modification of November 14, 2003¹⁵. The change concerned the principle of equal treatment of employees and the prohibition of discrimination.

Discrimination

The term discrimination comes from the Latin *discriminatio* and means the persecution of individual individuals or social groups or limiting their rights on the basis of race, nationality, gender or religion¹⁶. Gender is one of the discriminatory criteria regarding human personal characteristics. This term can be understood as a set of traits that are characteristic of male and female individuals, mentally and socially, and are associated with certain traditional behavioral stereotypes¹⁷.

Elimination of the phenomenon of discrimination is connected with the concept of equality, defined as equality of rights and equality before the law. It means no differentiation of people equal in terms of race, sex, nationality, origin, religion, and equal life opportunities. In other words, it consists in a lack of differentiation in access to civil rights and obligations of all social groups, and prohibits the special treatment of specific groups¹⁸. Equality between men and women means not only equal rights but also the creation of equal opportunities, conditions and equal treatment in all spheres and areas of life. The appearance of discrimination is not determined by the existence of these differences but by their negative impact on the lives of women and men in society. On the other hand, gender equality will mean equal valuation as well as acceptance of women and men, despite different roles played in society¹⁹.

The phenomenon of discrimination is complex, multifaceted and occurs in various forms. The most common classification in literature due to its nature and scope is the division into direct and

zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (wersja przedrządowana), Dz. U. UE L 204, zwana dalej „Dyrektywą WE z 5 lipca 2006 r.”

<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0023:0036:pl:PDF> [dostęp 3.04.2019 r.]

12 B. UnmuBig, Gender Mainstreaming. Co zostało z radykalizmu koncepcji 10 lat po Pekinie [w:] Gender Mainstreaming. Jak skutecznie wykorzystać jego polityczny potencjał?, A. Grzybek (red.), Warszawa 2008, s. 13-14.

13 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483.

14 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy, Dz. U. 2014, poz. 1502, z późn. zm.

15 Ustawa z dnia 14 listopada 2003 roku o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. nr 213, poz. 2081.

16 Dyskryminacja, [w:] Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/dyskryminacja;2555760.html> [dostęp 3.04.2019 r.]

17 H. Szewczyk, Płeć jako jedno z kryteriów dyskryminacyjnych w zatrudnieniu wyznaczających zakres podmiotowy dyskryminacji, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, 2014, nr 10, s. 26.

18 Cz. Maj, Wartości polityczne w stosunkach międzynarodowych, Lublin 1992, s. 99; A. Paczeński, Zakaz dyskryminacji w systemie prawnym Unii Europejskiej, [w:] Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej, A. Florczak, (red.), Warszawa 2009, s. 162.

19 A. Machnikowska, Radykalny nurt feminizmu, [w:] Doktryny i ruchy współczesnego ekstremizmu politycznego, E. Olszewski (red.), Lublin 2004, s. 210.

indirect discrimination. The first of these are organized and intended activities aimed at limiting or closing access to the means of satisfying needs and positions that allow them to be obtained. It consists in the fact that unequal treatment is a direct result of decisions made solely on the basis of discrediting features (e.g. unfavorable decisions based on the sex or age of a person). This means that a given individual is treated less favorably only because of its sex than if another person would be treated in a similar situation. In contrast, indirect discrimination is a situation where certain actions have discriminatory consequences, although this was not their intention. A seemingly neutral criterion, provision or practice could put individuals of a particular gender at a disadvantage compared to persons of a different sex²⁰. It often occurs when, as a result of direct discrimination, an inequality is created, justifying further unfavorable treatment. This type of discrimination is sometimes referred to as a side effect of inequality, which will exacerbate the negative consequences of direct discrimination. An example of this phenomenon is the unequal remuneration of representatives of two groups, which may be the result of a previous limitation of the ability of one of their representatives to attend a good school (direct discrimination), as a result of which their education and qualifications are lower. It should be noted that indirect discrimination is often more severe and comprehensive than direct in its effects. The question here arises whether we can talk about the lack of intentionality in indirect discrimination, since it is largely the result of previous intentional actions²¹. Another form of discrimination is positive discrimination consisting in the implementation by the state of permanent or temporary regulations that may determine the actual equality between men and women, but not imply maintaining unequal norms²². Other types of discrimination are harassment and inciting discrimination. Harassment occurs when unwanted gender behavior occurs, the purpose or effect of which is to violate a person's dignity and create an atmosphere of humiliation, humiliation, hostility, intimidation or offense. Incitement to discrimination consists in ordering a person to be discriminated against on grounds of sex, etc. All types of discrimination cited exist on the labor market. In the literature on the subject, apart from the previously mentioned, there are also such as: "before entering" discrimination on the labor market, the so-called (pre-entry discrimination), discrimination in the sphere of work and pay discrimination. The first of these is associated with differences in the socialization of both sexes, and with human capital discrimination, when some people have limited access to factors that increase work efficiency, such as science, vocational training, apprenticeship or other forms of education. Employers can argue that this is because women, due to their maternity and family roles, do not show interest in training. However, the break in employment resulting from being on maternity leave blocks the possibility of using the results of training²³. The next type of discrimination is discrimination in the sphere of work, which includes: employment discrimination, self-discrimination and professional discrimination. In the absence of equal selection criteria and the right to the same employment opportunities, the first of them takes place. It is about the initial stage in employment - participation in the recruitment process, which may result in entering into or refusing to enter into an employment relationship. As an example, one may cite inadequately formulated job advertisements, which may cause addressees a sense of disqualification as a potential employee due to incorrect return contained in the text²⁴. Self-discrimination occurs when instead of supporting and helping each other, women do not want to cooperate with other women in the professional field or do not accept women as their bosses. On the other hand, professional discrimination occurs when a

20 Leksykon polityki społecznej, (red.), B. Rysz-Kowalczyk, s. 38; patrz też: T.F. Pettigrew, M.C. Taylor, Discrimination [w:] Encyclopedia of Sociology, 2nd, E.F. Borgatt, (red.), NY 2000, s. 688–889; Antonovsky (quoted by Pettigrew and Taylor) considers discrimination to be harmful to others based on criteria that are not rational; Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie, C.N. Macrae, Ch. Stangor, (red.), Gdańsk 1999, s. 228, 688–693; Dyrektywa WE z 5 lipca 2006 r.

21 T.F. Pettigrew, M.C. Taylor, op.cit, s. 689.; Article 18 § 3 of the Labor Code of 1974 provides that the provisions of employment contracts and other acts on the basis of which an employment relationship is established that violates the principle of equal treatment in employment are invalid. (Dz. U. 1974 nr 24 poz. 141); Dyrektywa WE z 5 lipca 2006 r. .

22 W drodze do UE, M. Grabowska (red.), Warszawa 2002, s. 88.

23 P. Zwiech, Rodzaje dyskryminacji kobiet na rynku pracy, „Polityka Społeczna” 2011, nr 4, s. 18–19.

24 Often, employers posting job offers use terms that discriminate against certain groups of people (e.g. by defining all positions and occupations in masculine-personal forms, excluding feminine ones), M. Fuszara, Równie traktowanie w procesie rekrutacji pracowników [w:] Polityka różnorodności, E. Lisowska (red.), Warszawa 2002, s. 49.

woman's right to free choice of work and profession is violated. The last type of discrimination is pay discrimination. It consists in the fact that representatives of both sexes performing the same work receive different salaries²⁵.

End

The fact that women play the social role of mother, unfortunately, often implies giving up professional development, as well as delayed entry into the labor market. Women, especially single mothers, struggle to reconcile work and home responsibilities. Employers discourage them from professional development, often blocking access to training and promotion. Women usually work in positions ensuring greater employment stability, which enables them to fulfill the social roles assigned by society. This translates into the type of professions and positions they perform, most often subordinate to those concerning men. This fact is directly related to the issue of earnings received by women, usually incompatible with their qualifications, because despite being better educated than men, they earn less. It follows that macroeconomic employment policy is important, including aimed at improving the situation of women on the labor market, improving their professional position, primarily in terms of unemployment. A breakthrough solution would be to create an institutional network of care for children and the elderly. This would change the way employers see women as employees. The possibility of providing childcare during working hours would significantly facilitate reconciliation of work and family responsibilities, and would also positively affect women's professional development. Compliance with the principle of equal treatment as well as non-discrimination of women is an important issue. However, despite many changes in national legal regulations related to Poland's accession to the European Union on the Polish labor market, women are unfortunately still discriminated against.

Bibliography

Legal Acts

- Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (wersja przededagowana), Dz. U. UE L 204.
- Europejska Karta Społeczna z dnia 18 października 1961 roku, Dz.U.1999 r. Nr 8, poz. 67.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483, późn. zm.
- Konwencja (nr 100) dotycząca równego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości z dnia 29 czerwca 1951 roku, Dz. U. 1955 r. Nr 38, poz. 238.
- Konwencja (nr 111) dotycząca dyskryminacji w zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu z dnia 25 czerwca 1958 roku, Dz. U. 1961 nr 42, poz. 218.
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku, Dz. U. 1982 nr 10, poz. 71.
- Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą przyjęty w Rzymie w dniu 25 marca 1957 roku, Dz. U. 2004, Nr 90, poz. 864.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku - Kodeks pracy, Dz. U. 2014, poz. 1502, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 14 listopada 2003 roku o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. nr 213, poz. 2081.

Studies

- Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2006.
- Fuszara M., *Równe traktowanie w procesie rekrutacji pracowników* [w:] *Polityka różnorodności*, E. Lisowska (red.), Warszawa 2002.
- Kalinowska-Nawrotek B., *Formy dyskryminacji kobiet na polskim rynku pracy*, „Ruch Prawny, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2004, rok LXVI, z. 2.
- *Leksykon polityki społecznej*, (red.), B. Rysz-Kowalczyk, Warszawa 2002.
- Liszech T., *Prawo pracy*, Warszawa 2014.
- Machnikowska A., *Radykalny nurt feminizmu*, [w:] *Doktryny i ruchy współczesnego ekstremizmu politycznego*, E. Olszewski (red.), Lublin 2004.
- Maj Cz., *Wartości polityczne w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 1992, s. 99; A. Paczeński, *Zakaz dyskryminacji w systemie prawnym Unii Europejskiej*, [w:] *Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*, A. Florczak, (red.), Warszawa 2009.
- Pettigrew T. F., M.C. Taylor, *Discrimination* [w:] *Encyclopedia of Sociology*, 2nd, E.F. Borgatt, (red.), NY 2000.
- *i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*, E. Kryńska, (red.), Warszawa 2003.
- *Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie*, C.N. Macrae, Ch. Stangor, (red.), Gdańsk 1999.
- *kobiectwo z psychologii, filozofii i historii*, J. Miluska, E. Pakszys, (red.), Poznań 1995.
- Szewczyk H., *Płeć jako jedno z kryteriów dyskryminacyjnych w zatrudnieniu wyznaczających zakres podmiotowy dyskryminacji*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, 2014, nr 10.
- UnmuBig B., *Gender Mainstreaming. Co zostało z radykalizmu koncepcji 10 lat po Pekinie* [w:] *Gender Mainstreaming*.

25 P. Zwiech, op. cit., s. 28; B. Kalinowska-Nawrotek, *Formy dyskryminacji kobiet na polskim rynku pracy*, „Ruch Prawny, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2004, rok LXVI, z. 2, s. 243.

Jak skutecznie wykorzystać jego polityczny potencjał?, A. Grzybek (red.), Warszawa 2008.

- *W drodze do UE*, M. Grabowska (red.), Warszawa 2002.
- Zwierzch P., *Rodzaje dyskryminacji kobiet na rynku pracy*, „Polityka Społeczna” 2011, nr 4.

Internet sources

- https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [dostęp 3.04.2019 r.]
- https://eures.praca.gov.pl/zal/podstawy_prawne/Traktat_rzymski.pdf [dostęp 3.04.2019 r.]
- <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0023:0036:pl:PDF> [dostęp 3.04.2019 r.]
- <http://www.mop.pl/doc/html/konwencje/k111.html> [dostęp 3.04.2019]
- <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1999-8-67,16833045.html> [dostęp 3.04.2019]
- <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/mop/1951a.html> [dostęp 3.04.2019]
- <https://sjp.pwn.pl/sjp/dyskryminacja;2555760.html> [dostęp 3.04.2019 r.]

THE MORAL DECALOGUE OF THE FATHERS OF THE ENLIGHTENMENT IN THE STRUGGLE FOR THE ORDERING OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH - «LITERATURE IS A REFLECTION OF THE LIFE AND ASPIRATIONS OF THE NATION»

mgr Kawa Janusz¹

Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie

Abstract

The period of Enlightenment falls from the beginning of the mid-seventeenth century and throughout the eighteenth century. People of this period were involved in the most important affairs of the nation. The literature of this period in Poland reflects and even reflects the life and aspirations of the nation. Issues bothering Poles were raised in it. It must be remembered that this is a particularly difficult period for Poland, a period of three partitions, a period of liberum veto and many inconveniences for the most oppressed social strata. The writers of this period, using the pen in the name of reason and nature, performed on behalf of the oppressed townsmen and peasants, deeply believing that when the broad circles of society are enlightened by the light of knowledge, and on the earth a better order will come. They realized that only the nobility possessed exclusive rights for civil and human rights, and yet nature gave birth to all equals, which is why they gave tireless faith in the human mind. They also ridiculed the superstitions and excesses spread by the clergy, popularized the achievements of secular science. With the help of the written word, they fought for the ordering of the Commonwealth, calling for rapid reforms and changes in the Polish community. During this period, she created the elite of the Polish intelligentsia of that time. One should include min. I. Krasicki, S. Staszic, H. Kołłątaj, S. Konarski, J. Jasiński, A. Naruszewicz, J. U. Niemcewicz and many other statesmen, to whom the good of the Fatherland lay on the heart.

Keywords: enlightenment, epoch, homeland, nation, reforms, politics, writers, works, fairy tales, satire, masterpieces

In Western Europe, the ideas of the Enlightenment developed from the beginning of the mid-seventeenth century and throughout the eighteenth century. People of this period were involved in the most important matters of the nation. Literature of Enlightenment is an example of this. It would be difficult to disagree with the thesis regarding this period that «Literature is a reflection of the life and aspirations of a nation».

In every age there were people who, with the power of the pen, wanted to say something to their people, do something for him, for the benefit of the general public and the homeland. Each literary age brought something new, something that would lead the nation to this day. From the literature on the subject we know how difficult and difficult this road was, how much our nation had to suffer, how many millions of people would die in order to create us a present-day, free, just Poland in which all Poles are happy. But before Poles reached this peak of their dreams, before they built a free Poland by overthrowing the previous socialist system, they had to fight the Nazi invasion earlier,

¹ Januszkawa7@msn.com

struggle with the partitioner during the partitions, fight against despotism and noble anarchy. The Enlightenment period was one of the saddest in the history of our nation, it was the one in which, in very difficult conditions, matters of the existence of the nation were at stake.

The Age of Enlightenment coincides with the beginning of the reign of the last ruler of the Polish-Lithuanian Commonwealth of King Stanisław August Poniatowski, i.e. from 1764, and ended with the third partition of the country in 1795. King Stanisław August, is a true patron of the arts, he wanted to create «little Paris» in Warsaw. Enlightenment in Poland arises from opposition to Sarmatism. Hot battles were fought for the throne of Poland, Seyms were ripped off again and again, with one voice of opposition, as long as any nobleman bought Poland stood over the abyss into which the arbitrary nobles, inhuman exploitation of peasants, lawlessness, ignorance or betrayal pushed her. Fortunately, there were many intelligent, enlightened individuals wanting to save the country and save it. With the accession of King August Poniatowski to the throne began to «advise» on the repair of the system(Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 379-380).

The development of Enlightenment in Poland was based primarily on the reform activities of people who, watching the reform progress in Western countries, wanted to make changes in their country. Attempts at reform were made in the country as early as the first half of the 18th century. At that time Poland needed reforms capable of introducing an economic system and political collapse. All political rights were concentrated in the hands of the nobility. The peasants were completely removed from political life.

Polish Enlightenment issued many patriots, statesmen, who gave all their forces to the fight to save their homeland from the threat of its destruction. Stanisława Leszczyński called for the introduction of these reforms in the political treaty „Free voice, freedom for policyholders”. He calls for strengthening of administrative power and for improving the quality of burghers and peasants(Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002,379-380).

During this period, Stanisław Konarski - the precursor of the Enlightenment - began his activity. In 1741 he founded the Collegium Nobilium in Warsaw for the sons of wealthy nobility. Konarski introduced new methods of teaching Polish language, literature, history, geography, law, mathematics, natural sciences and foreign languages. Lectures in most subjects were conducted in Polish. Gradually, all drunken schools were included in the teaching reform. During this period he published the work «On improving speech impediments». For Konarski, the issue of political reform was no stranger. This is evidenced by the work «On an effective advice way,» which was the beginning of all reform action in the country(Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 379-380).

Konarski attached great attention to the patriotic upbringing of students as future citizens of the country. Poland at that time was in a very difficult situation. The nobility gathering power in their hands did not think about the affairs of the nation, did not count on the good of the general public, but on their own benefits. She wanted to keep the state at all costs. At that time, the peasants were treated inhumanly by the nobility. At the expense of her own homeland and the hard work of the peasant, she became richer, because what could be most important to her from revelers, games, drunkenness, debauchery, and Poland, and what the Fatherland could care for them, they could live without her. All these matters bother many enlightened Poles. Many fervent patriots, seeing that bad things were happening in the nation, that they had to save the homeland at all costs, grabbed the pen to speak to those on whom the matters of the nation depend, who are responsible for this sad state in which he found himself country. The Polish nation was waiting for a new state based on freedom, justice and intelligent individual rights for all citizens. Writers of this period, using a pen in the name of reason and nature, spoke on behalf of the oppressed townspeople and peasants, deeply believing that from the moment when wide circles of society were enlightened by the light of knowledge and better order would appear on earth. They were aware that only the nobility had exclusive civil and human rights, and nature gave birth to all equals, which is why they gave tireless faith in human reason. They also ridiculed the superstitions and exaggerations spread by the clergy, popularized the achievements of secular science. By means of a written word, they fought for the order of the Commonwealth(Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 379-380).

Reading the literature of Enlightenment, it can be seen that it was certainly meant to stimulate radical social and political thought, educate the nation and shape civic attitudes to prevent the collapse of the country. Her task was also to gradually transform the noble nation into a democratic

nation or to fight for modern Polish culture.

These tasks were undertaken by people with a strong moral backbone, brought up in the principles that Konarski preached and put into practice - a man in whose honor the last king of Poland ordered to strike a medal with the inscription «The one who dared to be wise»(Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 389-391).

The essence of the content of the Polish Enlightenment literature was the struggle to modernize the noble Polish Republic, to bring Poland out of political and cultural backwardness. Polish Enlightenment followed the path of feudal reforms, middle-class and gentry compromise, and the construction of a new state. The fight for the Polish national language is extremely broad.

King Stanisław August made great merits in this matter. He gathered educated people, writers and artists around him. He believed that they would help him in political and cultural rise of Poland from chaos and disorder. He surrounded them with his care and suggested various projects, and supervised their implementation. He was a mentor of culture, expanding and organizing literary life. By their works, the writers were to contribute to the implementation of a political program aimed at transforming Poland into a modern state that is fighting against the darkness and backwardness. To this end, the National Education Commission was established. It is a continuation of the reforms initiated by Konarski. Introduces Polish as a lecture language. She took up peasant and middle-class children. Girls were admitted to school for the first time. A Knight's School is being established next to general secondary schools.

In the same year the National Theater was founded. It had a special significance in the context of the situation at the time. People with great talents wrote stage and dramatic works or comedies. These songs criticized thoughtlessness, adherence to superstitions, waste, miserliness and cruelty of man. Bogusławski made great contributions to the development of the theater. During this period, theater becomes one of the tools of the fight for political and social reforms. Bogusławski presents the most important matters of the nation at the stage of his theater. The most outstanding among the pieces on display is Niemcewicz's comedy «Return of the Member». Two noble camps are presented in it. One of them is MP Wolski and his father Podkomorzy, who represents the patriotic party. The second camp is Gadulscy and Szarmancki, who are defenders of the old feudal orders. Niemcewicz attacks mindlessness, conservative views on raising children. These views result from a lack of knowledge and education. The staroste was a dunce and had no political orientation, and this prompted him to stubbornly stick to the old system. His kind people were greedy and the instinct for morality and justice was losing their way. The author is opposed to these negative characters by positive characters. «Return of the MP» reflects the problems raised at the Four-Year Sejm and shows social flaws. The author shows the reader significant conflicts bothering the nobility and the whole nation.

Literature develops well during the Enlightenment. From 1765, the «Monitor» comes out, which from the very beginning begins the fight to popularize such enlightenment ideals as extermination of exaggeration, ignorance, human stupidity. In addition to Monitor, other magazines such as «Pleasant and Useful Fun», «Gazeta Warszawska», and «Gazeta Narodowa i Obca» are published at this time.

Almost all literature of this period was subordinated to the ideas of the struggle for reforms. Adam Naruszewicz, Stanisław Staszic, Hugo Kołłątaj, Julian Ursyn Niemcewicz, and Ignacy Krasicki are people of this period - distinguished for raising Polish culture. Their songs fully reflect the nation's aspirations. They are also a faithful reflection of the then reality.

A. Naruszewicz's satire reveals the flaws of the nobility extremely vividly. The author ridicules her stupidity, pursuit of fashion, waste, worship of foreigners.

«He could feed for both his wife and children,

Many poor peasants who have been sweating a long time,

That it would cover his back with a lazy tear»”(https://pl.wikisource.org/wiki/Reduty).

Against the background of moral decline, corruption, privation and debauchery of higher states, the great poet sees real values in the oppressed strata. In the satire „On real nobility” addressed to Prince Adam Czartoryski, he indignantly indignant nobility anarchy (Klimowicz, 1999, 150-151).

During this period, the work of Ignacy Krasicki plays a large role. It can be divided into three periods. The first, covering the years 1772-1780, is characterized by militancy and courage

in expressing views. He penetrates deeply into current problems of social and moral life. He fights with Sarmatism and exaggeration. His works show the need to introduce reforms in various areas of social life.

The most important literary works of Ignacy Krasicki include „Bajki” and „Satyry” and other works with such eloquent content. Krasicki’s works were dedicated primarily to the affairs of the country. In his satire and fairy tales, he ridicules the nobility, her ignorance, faith in superstition, drunkenness, hypocrisy, atrocities, and money. Under the characters of animals, Krasicki shows people - their mistakes, vices, despotism. Images of created animals appearing in fairy tales clearly show the relations between people. By writing these songs, Krasicki wants to make the contemporary society aware that their behavior is unworthy of a thinking man. It only leads to feuds, conflicts and conflicts, and above all to a split in the state. Lack of mutual understanding, use of bad practices and patterns are the basic mistakes that society made at that time. Fairy tales and satires are built in such a way that moral sense arises. The poet encourages the reader to reflect and even think so that he can draw the appropriate conclusions from them and read the thought message: „Satire speaks the truth, for reasons he renounces, He worships the office, honors the king, but he sees man” (Krasicki, [w:] Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 430).

Satire ridicules the vices of society, morality of customs, injustice of social relations, meddles in the literature saturated with citizen care, a sense of social responsibility. Krasicki’s satires deal with the manifestation of urban corruption, waste, laziness, skating, and imitation of foreign patterns. They also contain a critique of court life (Wołoszyński, 1970, 282-291).

Krasicki in the song «Monachomania» critically refers to the Polish clergy, for a slack lifestyle. He exhibits the basic disadvantages of «holy loafers», their indifference, drunkenness and debauchery. He described life according to the motto:

„We respect the wise, exemplary, praised, We laugh at the stupid but rebellious [...]” (Krasicki, [w:] Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 425-430)

Enlightenment was the age of faith in the power of reason and the validity of what dictates reason. There was a belief that if things are going wrong in the world, it is because the rules of reason are not observed enough. In his works, Krasicki formulated civic tasks as follows:

„We want to establish our state, establish our state permanently let us change our customs, and when they start working, they will be. May good happy Poles be” (Wołoszyński, 1970, 282-291).

Krasicki in the song «Dewotka» shows zealous piety, which is often false and false. Another picture of the critics of the then middle class was presented in the song «Fashionable Wife». A woman and a wife also dress according to French fashion, which in turn leads to her husband’s property ruin. On the other hand, the satire «Pijaństwo» is a warning against the harmful effects of alcohol. In the song «Wól minister» the author shows how rationality, diligence can prevail over stupidity and cunning (Wołoszyński, 1970, s. 303):

«And sometimes a smile can be a science,
When people are shaking with vices.»

Krasicki became an educator and a true teacher of generations of Poles who learned from his works above all a sense of citizenship. This expression is expressed in the words expressed in the song «Hymn to the love of the homeland» (Krasicki, [w:] Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 424):

The world of love of the beloved homeland!
They only feel good minds!
Poisons taste for you;
For you, ties, not binding;
You shape disability through glorious scars,
You nestle true pleasure in your mind!
As long as you can help, support,
Do not regret living in poverty, do not regret and die!»
(Krasicki, [w:] Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 424).

Krasicki wants to change the prevailing relations, improve the pit of the oppressed society. His works are a protest against the prevailing relations. Another, highly educational song referring to Polish society is the song «Myszeida song X» published in 1775 (Krasicki, [w:] Bobiński, Janus-

Sitarz, Kołacz, 2002, 424).

From Krasicki's pen comes out the first Polish novel «Mikołaj Doświadczyński's cases» (Wołoszyński, 1970, 346). The most telling is the third part of this novel. The author describes that only diligent work can bring beneficial effects. Ignacy Krasicki is a writer very sensitive to the misery of the oppressed, who cannot come to terms with social order, prevailing relations, the hardness of the nobility and the magnates. He wants to make society aware through his works that such behavior has no sense, it only leads to doom. Songs from his pen are imbued with tendencies of rationalism, striking the reader with satire. Stanisław Staszic's works are devoted to issues of national reforms, as well as social and political problems. In 1790, «Cautions for Poland» were written. This is a song full of patriotic pain in which the author presents the image of Poland on the international stage: «How close Poland is standing! Where else have other countries already gone! Elsewhere, despotism is falling. There is still a noble oligarchy in Poland. Poland only in the fifteenth century. The whole of Europe is already ending the eighteenth century!»

(<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/przestrogi-dla-polski.html>)

These stanzas came out of the feathers of a hot patriot, a tireless political activist, a defender of peasants and townspeople. Staszic addresses those who are responsible for the sad state in which the country found itself. What is expressed in the words:

«How cruel and ugly wild nature is! Like a sad and miserable view of a country where a slave farmer! There the earth is hidden from the sky» (Staszic, 1954, 243).

He urges the author to exchange serfs for rent with the peasants and free them from serfdom. He fights for granting human and civic rights to a peasant working as a farmer:

„I will tell who harms my homeland. Of the gentlemen themselves, the loss of Poles” (Staszic, [w:] Bobiński, Janus-Sitarz, Kołacz, 2002, 449).

Staszic describes the crimes and iniquities that led the country to the brink and abyss. He attacks the nobility for lack of patriotism and privacy, for robbing a national treasury. He criticizes the Sejm, accuses the Polish aristocracy of pacting with the enemy, treason, rape, breaking the law, and bribery. He appeals to those who care about their homeland and exclaim:

«Promote mutual love (...) not the whole of one state but the whole of the whole nation is the supreme law» (Klimowicz, 1999, 422-426).

Staszic is the author of the work „Remarks on the life of Jan Zamoyski” are a reflection of the Polish reality of that time. According to the author, only reforms can save a country from destruction. In order to protect Poland from disaster, it is necessary to grant the rights of a middle class, bestow on peasants - subjected to personal freedom, reject the shameful liberum veto, and abolish noblemen's privileges. In this song, the author raises the most important problems for the country (Malarczyk, 1995, 141).

Hugo Kołłątaj was a symbol of patriotism and social radicalism during the opening fights of the Great Sejm. In his writings he reflected the views of progressive nobility and middle class. The urgent problems of the Polish state were raised by Kołłątaj in „To Stanisław Małachowskiego, crown referendary, parliamentary marshal and general confederacy, Anonim's few letters” and „Political law of the Polish nation”, in which he demands personal freedom for the peasant, representation of their state in the Second Chamber parliamentary, a strong army, a permanent parliament. He tries to move the hearts and minds of the noble deputies, on whom the future political system of the country and its fate depends. An example of a patriotic appeal is the speech to the Holy Deputation. In this work, the author will outline the directions of political changes and basic rights on which the society of reborn Poland is to be based (Malarczyk, 1995, 138-139).

During the Enlightenment, political and social thoughts emerged from people gathered around Kuźnia Kołłątajowska. Jezierski belongs to them. In the «Catechism of the Polish Government», in the form of questions and answers, he presents a caricature of a feudal state. Franciszek Karpiński is another representative of this period. In his works he touches on hot matters of that time. His works are proof of patriotism: «Sorrows of Sarmatia over the grave of Zygmunt August», «Song of Sokal's grandfather». Patriotic works were evidence of depression due to the partitions of Poland. There is regret in them for lost freedom.

Julian Ursyn Niemcewicz was another writer of this period. In his song „Return of the Member”, the author ridicules bad habits, flaws and stupidity. He wants to teach people readiness to

make concessions and renounce selfishness while the fate of Poland was at stake. Care for the fate of the nation is a permanent value of the song, and some general statements are worth quoting today:

„The nation is our master, he knows what is patriotic, What is harmful to the country and what is safe „(<https://literat.ug.edu.pl/posel/003.htm>).

Niemcewicz spared no harsh remarks to all those who lead the country to ruin and are pulling him towards the abyss through privacy, maintaining their state privileges:

«As long as we have iron,
Be able to wield like a plow and a weapon,
And virtue with valor will be the country's guardians
No one's greed will ever help «

These are the words of a writer - social worker who, with all his life and work, deserved his homeland and national literature. Many Poles learned the words of Niemcewicz by heart.

A great experience for the Poles was the moment when Mazurek Dąbrowski's words from Józef emigrated to Poland - by Józef Wybicki:

„Poland is not dead yet,
When we live
What foreign power has ripped us out
We'll take the saber.
March, march, Dąbrowski”(Kopczewski, 1988).

The words and notes of Wybicki's songs were captured by young people to draw their faith in their own strength and optimism.

Summary

In the Polish literature of the Enlightenment period, we can find many works that, as outstanding works, were to make Polish tradition survive and save our homeland from disappearing completely from the world map. Despite the fact that it did not exist formally for a long time, it still beat her heart in Poland. Artists, through their masterpieces, wanted to keep her alive. In the Age of Enlightenment, we can find many songs with particularly important content for Poles. They testify to the great victories of our nation, the periods of splendor and fertility, of traditions and their cultivation, as well as of human weaknesses and weaknesses. Works of Enlightenment are considered masterpieces of Polish literature and have a peculiar, easily assimilable, valuable content that ordinary people could reach for and understand their message easily. These masterpieces successfully defended the oppressed and their language, showing political images as well as the pros and cons of Polish society.

All writers and poets of this period tried to give a perfect picture of the social relations in the country at the time. They tried to make the works they created could serve contemporary people of this era, help them fight and give a wide range of knowledge about those times. They created literature that was a full reflection of the life and aspirations of the nation, stimulated radical social and political thought, raised the nation, shaped such attitudes of citizens to prevent the collapse of the country. Writers of this era in their works touched on hot topics related to the affairs of the nation, usually they defended the oppressed peasants and burghers, against those who violated all legal norms and did not care for the good of the homeland. The literature of the Enlightenment reflects the nation's aspirations, is a companion to the nation's well-being, miserable hearts and thoughts of all Poles, and the words best convey it «Literature is a reflection of the nation's life and aspirations.»

Bibliography

- Bobiński W., Janus-Sitarz A., Kołacz B., *Barwy epok kultura i literatura*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2002.
Klimowicz M., *Oświecenie*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1999.
Kopczewski J. S., *O naszym hymnie narodowym*, NK, Warszawa 1988.
Krasicki I., *Do króla*, [w:] W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, B. Kołacz, *Barwy epok kultura i literatura*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2002.
Krasicki I., *Hymn do miłości ojczyzny*, [w:] W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, B. Kołacz, *Barwy epok kultura i literatura*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2002.
Krasicki I., *Monachomania*, [w:] W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, B. Kołacz, *Barwy epok kultura i literatura*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2002.
Krasicki I., *Myszeida pieśń X*, Warszawa 1775
Krasicki I., *Złość ukryta i jawna*,

- Malareczyk J., *Historia doktryn polityczno-prawnych czasów nowożytnych*, Agencja Wydawniczo-Handlowa AD Lublin 1995.
- Pokrzywniak J. T., *Ignacy Krasicki*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 1995.
- Staszic S. *Pisma filozoficzne i społeczne*, oprac. B. Suchodolski, t.1. Warszawa 1954.
- Staszic S., *Przestroogach dla Polski*, [w:] W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, B. Kołacz, *Barwy epok kultura i literatura*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2002.
- Woloszynski R., *Ignacy Krasicki utopia i rzeczywistość*, Wyd. Polskiej Akademii Nauk Wrocław-warszawa-Kraków 1970.
- Netiografia**
<https://pl.wikisource.org/wiki/Reduty>
<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/przestrogi-dla-polski.html>
<https://literat.ug.edu.pl/posel/003.htm>
https://encyklopedia.interia.pl/literatura-polska/news-poezja-koniec-rzeczypospolitej,nId,2254266#:utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=other
https://pl.m.wikipedia.org/wiki/O%C5%9Bwiecenie_w_Polsce

NUTRITION OF THREE-YEAR-OLD CHILDREN AND PARENTS'; VIEWS ON EATING IN THE LIGHT OF RESEARCH

mgr Kossowska Katarzyna

*Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Literaturoznawstwo, III rok, studia doktoranckie*

ABSTRACT

When a child reaches the age of three there are many changes in his or her feeding. At this age, she starts eating foods from all food groups. It is therefore important that parents have knowledge of the principles of nutrition. The article presents the latest research results concerning parents'; knowledge of child nutrition and how children of that age are fed in Poland.

KEY WORDS

mode of nutrition, three years old children,

Żywnienie dzieci trzyletnich a poglądy rodziców na spożywanie posiłków w świetle badań

ABSTRAKT

Gdy dziecko osiągnie wiek trzech lat następuje w jego karmieniu wiele zmian. Jego układ pokarmowy uzyskuje gotowość do przyjmowania tych samych produktów żywieniowych, co jego rodzice. Świadomość żywieniowa rodziców stanowi kluczowy element kształtowania preferencji żywieniowych ich dzieci. Artykuł prezentuje rezultaty najnowszych badań dotyczących żywienia dzieci trzyletnich oraz wiedzy rodziców na temat zasad żywienia.

SŁOWA KLUCZOWE

Sposób odżywiania, dzieci trzyletnie

Żywnienie, a raczej jego sposób według Margaret Mead to: „kulturowo i społecznie znormalizowany zespół zachowań dotyczących odżywiania się człowieka. Obejmuje on wybór produktów spożywczych, sposób ich przygotowania do spożycia i rozkład na poszczególne posiłki, regularność, częstotliwość i porę spożywania, a także preferencje w zakresie stosowania przypraw, techniki obróbki kulinarnej” [4, s.1]. Wraz z rozwojem dziecka zmienia się podejście do jego karmienia. Noworodki spożywają produkty, które mają jednolitą, płynną konsystencję. Karmione są mlekiem matki i zaspokajają ich apetyt, więc nie ma potrzeby wprowadzania do ich diety innych produktów. Dopiero, gdy dziecko wejdzie w wiek niemowlęcy i pokarm naturalny przestanie już wystarczać rodzice zaczynają wkomponowywać do jego codziennego menu nowe produkty. Początkowo są to soki i przeciery, jednak stopniowo produkty te zaczynają coraz bardziej różnić się konsystencją, fakturą i smakiem. W wieku trzech lat małe dziecko może spożywać produkty z wszystkich grup żywieniowych.

Gdy dziecko osiągnie wiek trzech lat następuje w jego karmieniu wiele zmian. Jego układ pokarmowy uzyskuje gotowość do przyjmowania tych samych produktów żywieniowych, co jego rodzice. Dieta zmienia się i zaczyna przypominać tą, którą codziennie stosują jego opiekunowie. Czas ten jest, z punktu widzenia wielu badających tematykę żywienia dzieci, niezwykle istotny, gdyż wtedy kształtują się ich preferencje żywieniowe. Organizm dziecka nadal bardzo szybko się rozwija, a źle ułożona dieta rozwój ten może znacznie opóźnić, dlatego tak ważne jest, aby rodzice mieli

świadomość zasad prawidłowego żywienia dzieci w tym okresie.

Świadomość żywieniowa rodziców – czyli ogólna wiedza i poglądy dotyczące układania racjonalnej diety odpowiadającej pełnemu zapotrzebowaniu organizmu na składniki na produkty odżywcze i energię stanowi kluczowy element kształtowania preferencji żywieniowych ich dzieci. W sposobie ich żywienia do trzeciego roku życia można odnaleźć wiele błędów rodziców, które wiążą się głównie z niedostarczaniem organizmowi dziecka odpowiedniej ilości składników mineralnych, zbyt dużej ilości soli i cukru oraz serwowaniu mu produktów typu fast food [6, s.120]. Badania wskazują, że wielu rodziców posiada prawidłowe poglądy odnośnie żywienia, jednak rzadko stosują się do nich w praktyce, czego dowodem jest zbyt mała ilość warzyw, owoców i mleka w ich diecie [8, s.16]. Jednocześnie za ciekawy można uznać fakt, iż wielu rodziców uważa, że ilość wcześniej wymienionych produktów uzupełnia zapotrzebowanie organizmu [8, s.16]. Ich wiedza i poglądy na żywienie wpływa niejako na ilość i jakość jedzenia, które spożywają dzieci w ciągu dnia. Badania przeprowadzone w 2014 roku wskazują, że nawyki żywieniowe Polaków zmieniają się bardzo wolno, jednak przez wzrost popularności restauracji oraz barów szybkiej obsługi, a także coraz łatwiej w zamawianiu jedzenia do domu sprawia, że przygotowane w restauracjach posiłki coraz częściej są obecne w diecie Polaków. Wiele badanych osób. Jednak należy wspomnieć, że coraz popularniejsze w kraju stają się dobre praktyki konsumenckie, które przejawiają się głównie w czytaniu składów kupowanych produktów oraz wybieranie żywności reklamowanej jako zdrowej lub ekologicznej [2, s. 26].

Odżywianie jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Jego najważniejszą funkcją jest zapewnienie organizmowi ludzkiemu niezbędnych do życia składników odżywczych oraz uzupełnianie zapotrzebowania na energię. Przyjmowanie przez organizm pokarmu regulowane jest przez szereg złożonych mechanizmów fizjologicznych, które nie tylko są związane z tzw. odczuwaniem głodu i sytości, ale także z odbiorem bodźców zmysłowych [8, s.16].

Przyjmowanie pokarmów zależy przede wszystkim od metabolizmu i zużycia energii przez organizm. Ta zasada odnosi się także do spożywania wody, która powiązana jest z ilością wydalaną przez organizm człowieka [7, s.423].

Odżywianie obejmuje:

- przyjmowanie pokarmów
- trawienie pokarmów
- wchłanianie składników pokarmowych i wody
- przyswajanie składników pokarmowych [7, s.423].

W tym czasie opiekunowie skupiają się głównie na dostarczeniu w posiłku najodpowiedniejszych składników odżywczych i jednoczesnym zapobieganiu podaży zbyt dużej liczby kalorii. W tym przedziale wiekowym najważniejszym źródłem nasyconych kwasów tłuszczowych i cholesterolu są produkty mleczne. Do diety wprowadza się także oleje roślinne oraz oliwę z oliwek. Do posiłków dziecka nie należy dodawać soli lub powinna ona być ograniczana. Nadal trzeba wykluczać słodczyce i zastępować je owocami i warzywami (błonnik pokarmowy), które mogą być podawane po lub między posiłkami. Zapotrzebowanie energetyczne dziecka trzyletniego mieści się w przedziale 1500 – 2000 kcal. Powinno ono otrzymywać w ciągu dnia cztery lub pięć posiłków, co trzy lub cztery godziny (trzy posiłki podstawowe, które zapewniają 85 – 90% wartości energetycznej i dwa uzupełniające, które mają zapewnić 10 – 15% wartości energetycznej). Posiłki trzylatka powinny być pełnowartościowe i zawierać produkty z sześciu grup żywienia [3, s.180]. To opiekunowie dziecka powinni decydować o ilości posiłków w ciągu dnia. Ponadto nie zaleca się zmuszania do jedzenia bądź ograniczania dostępu do niego, gdyż takie działania mogą sprawić, że dziecko o wiele bardziej będzie się nim interesowało [5, s.99].

W świetle badań przeprowadzonych przez Łukasik, Waksmańską, Gawlik, Woś, Mikulską w 2014 roku, które dotyczyły stanu wiedzy rodziców na temat żywienia dziecka od urodzenia do 3 r. ż. można wysnuć wnioski, że w okresie niemowlęcym rodzice nie odbiegają w znaczny sposób od podawanych przez dietetyków norm żywieniowych. Znaczne odchylenia można dostrzec w przedziale wiekowym od roku do trzech lat. Dzieciom w tym wieku dietę należy komponować w taki sposób, aby posiłki zawierały codziennie porcję – mleka, jajek, warzyw, owoców, mięsa, wędlin,

ryb, tłuszczów (oleje np. oliwa z oliwek) oraz produktów zbożowych [9, s.60]. Jest to niesłychanie ważne, gdyż to okres, gdy dzieci rozwijają się najszybciej i pełnowartościowa dieta jest niezbędna do tego, aby dostarczyć młodemu organizmowi odpowiednią ilość energii potrzebnej, aby rozwój ten przebiegał harmonijnie.

Z badań wynika, że wartość energetyczna wszystkich posiłków, które dzieci spożywały w ciągu całego dnia znacznie różniła się od przewidzianych norm żywieniowych. Z odpowiedzi rodziców można także wywnioskować, że takie produkty jak: mleko, warzywa i owoce każdego dnia podaje do posiłków jedynie 85% badanych rodziców. Jeżeli chodzi o mięso i wędliny to 78 % badanych podaje je swojemu potomstwu codziennie, a 22% nie każdego dnia. Niewielu rodziców decyduje się także na to, aby w diecie dziecka występowały często ryby. Tylko 59% zadeklarowało, że są obecne w diecie dziecka regularnie. Połowa respondentów na pytanie dotyczące spożywania przez ich dzieci pieczywa udzieliła odpowiedzi, że najczęściej jedzą te białe. Jest to sprzeczne z aktualnie ustalonymi normami, gdzie wyraźnie zaznaczone jest, że dziecko między rokiem, a trzecim rokiem życia powinno jeść wyłącznie pieczywo z pełnoziarniste. Do trzeciego roku życia nie powinno się podawać dziecku także słodczych i wysokoenergetycznych potraw typu fast food. Jednak 90% rodziców stwierdziło, że podaje dzieciom słodczych, a 30 % deklaruje, że wraz z nimi korzystają z barów szybkiej obsługi [9, s.61].

Rodzice starają się przestrzegać zasad żywienia małego dziecka. Rozumieją, jakie zagrożenie dla jego zdrowia niesie podawanie przedwcześnie określonych pokarmów (produktów typu fast food, słodczych napojów gazowanych, wysoko przetworzonej konserwowanej żywności). Starają się wkomponowywać w jego dietę odpowiednie jakościowo produkty, jednak im dziecko jest starsze tym mniej uwagi przywiązują do odpowiedniego odżywiania. Sami wykazują nieprawidłowe zachowania żywieniowe (np. przez brak czasu) i przez to serwują swoim dzieciom niezdrowe potrawy lub produkty. Dieta to najogólniej system odżywiania. Rodzice zanim dziecko przyjdzie na świat starają się uzyskać informację dotyczące prawidłowego karmienia dziecka. Starają się dostosować ilość pokarmu do zapotrzebowania organizmu dziecka. Badania wskazały, że szczególnie interesują się tematyką prawidłowego żywienia, gdy kończy ono wiek niemowlęcy [9, s.61]. Jednak z czasem, gdy dieta dziecka zaczyna przypominać dietę dorosłych można zaobserwować braki w dostarczaniu odpowiednich składników żywieniowych np. warzyw, które rzadko, kiedy są przez dorosłych spożywane [10, s.29].

Wśród rodziców istnieje świadomość tego, że im więcej będą wiedzieli na temat prawidłowego żywienia, tym lepszy będzie stosunek dziecka do podawanych mu pokarmów i chętniej będzie po nie sięgało. Badania przeprowadzone w 2010 roku wskazują, że 69% Polaków deklaruowało, że odżywia się zdrowo [8, s.5]. Dopiero obserwacja ich zachowań żywieniowych ukazuje, że wiedza na temat racjonalnego żywienia nie jest do końca prawidłowa. Wielu z nich nie stosuje się do zaleceń dietetyków. Prawidłowym żywieniem jest komponowanie diety dziecka w taki sposób, aby dostarczyć mu odpowiednich składników odżywczych, rodzaju pokarmu i dostosowanie jego ilości do zapotrzebowania organizmu. Racjonalne żywienie nie wiąże się wyłącznie z dostarczaniem odpowiednich dla dziecka produktów, ale także z odpowiednim stosunkiem do jedzenia (zachowaniem higieny spożywania posiłków). Mimo dostępu do wiedzy na temat racjonalnego żywienia rodzice nie wypełniają zaleceń odnoszących się do karmienia dzieci trzyletnich. W badaniach przeprowadzonych wśród nich można zauważyć także, że wiele ich przekonań odnoszących się do tej kwestii jest błędnych. Na nawyki żywieniowe dzieci wpływ mają zarówno ojcowie jak i matki i to ich postawa determinuje ich przyszłe preferencje żywieniowe [4, s.3].

Od pierwszego do trzeciego roku życia można zaobserwować w diecie dziecka wiele niedoborów pokarmowych [4, s.3]. Badania przeprowadzone w 2010 roku [8, s.5] wskazały, że wiele z przebadanych pod tym kątem dzieci cierpi na niedobór takich składników jak: witamina E i D, potas. Zauważono jednocześnie zbyt wysoką ilość sodu. Ważna jest także kwestia dostarczenia odpowiedniej ilości energii organizmowi dziecka. Te same badania wskazują, że średnia wartość energetyczna i odżywcza pokarmów serwowanych dzieciom trzyletnim znacznie odbiega od normy (można było zauważyć to u prawie, co czwartego badanego) [6, s.120]. Zauważono także wiele błędów, jakie popełniają rodzice przy komponowaniu diety dziecka. Wielu z nich podaje im zbyt wiele produktów zawierających sacharozę, szczególnie chodzi tu o słodzone soki. Kolejną kwestią są przekąski, które bardzo często mają znikomą wartość odżywczą, które zawierają w sobie zbyt wiele

solі i cukru. Ponadto występowanie w diecie dzieci trzyletnich warzyw i owoców jest zbyt niskie. Rodzice nie mają świadomości, że warzywa i owoce są najlepszymi produktami, które można podać dziecku na przekąskę. Wielu z nich decyduje się także na wprowadzanie w tym wieku produktów wysoko przetworzonych i fast food [6, s.121].

Bibliografia

1. Gawędzki, Jan. Galiński, Grzegorz. Sensoryczne mechanizmy regulacji apetytu. Kosmos. Problemy Nauk Biologicznych, 59 (3-4), 2010, s. 281 – 290
2. Feliksiak, Michał. Zachowania żywieniowe Polaków, CBOS, Warszawa 2014 r.
3. Krawczyński, Marian. Propedeutyka pediatrii. PZWL Wydawnictwo Lekarskie. Warszawa 2009 r., s. 180
4. Matyja, Anna. Schematy żywienia dzieci i młodzieży – analiza czynnikowa. Problemy Higieny i Epidemiologii. 95 (2) Kraków 2014 r., s. 3
5. Horvath, Andrea. Szajewska, Hanna. Żywnienie i leczenie dzieci zdrowych i chorych. Medycyna Praktyczna. Warszawa 2009 r., s. 99.
6. Szymborski, Janusz. Zatoński, Witold. ed. Zdrowie dzieci i młodzieży w wymiarze socjometrycznym, Wszechnica Polska Szkoła Wyższa w Warszawie. Warszawa 2013, s. 120.
7. Traczyk, Władysław. Fizjologia człowieka w zarysie. PZWL Wydawnictwo Lekarskie. Warszawa 2000, s. 423.
8. Wądołowska, Katarzyna. Zachowania i nawyki żywieniowe Polaków. CBOS. Warszawa 2010, s. 16.
9. Woś, Hanna. Waksmańska, Wioletta. Łukasik, Renata. Gawlik Katarzyna. Mikulska Monika. Stan wiedzy rodziców na temat żywienia dzieci od urodzenia do trzech lat. Nowa Pediatria (2) Bielsko-Biała 2014, s. 60.
10. Woś, Halina, Staszewska – Kwak, Anna. Żywnienie dzieci, PZWL Wydawnictwo Lekarskie, Warszawa 2008

ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ГІМНАЗІЇ ЛЬВОВА (20 - 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

Коцюмбас Ореста Романівна,

викладач, ВСП-Технічний коледж НУ "Львівська політехніка"

Oresta@email.ua

У липні 1919р. польські війська окупували територію Східної Галичини і з того часу і до 1939 р. ця українська земля опинилась у складі Польщі. Колишню академічну гімназію у Львові, незважаючи на протести учнів та батьків, названо "гімназією з руською викладавкою". Гімназії присвоїли номер 571. Філія гімназії отримала номер 572.

Академічна гімназія, як заклад середньої освіти, була покликана всесторонньо розвинути кожного учня, виховати в ньому людину та громадянина. Щороку виховний процес у гімназії ставав різноманітнішим з обов'язковим врахуванням попереднього досвіду і полягав у співпраці між молоддю, учительським колективом та батьками. Учительський збір гімназії був внутрішньо-організований у різного роду комісії. Окрім дидактичної комісії, яка займалася організацією навчального процесу, виробляла та вдосконалювала методи і форми навчання, діяла й виховна комісія. Завданням виховної комісії, насамперед була співпраця з класними наставниками (керівниками), які займалися учнівським самоврядуванням, скеровували самостійну роботу учнів, організовували різноманітні шкільні заходи. Під супроводом класних керівників відбувалися покласові та загальногімназійні екскурсії, відвідування музеїв, театрів, вистав, концертів, перегляд наукових фільмів, відвідування публічних лекцій тощо [1, с.11].

В цей історичний період викладачі гімназії сформували розуміння того, що навчальний заклад розвиваючись з вимогами часу, має давати не лише добрі знання, але й займатися вихованням людини з громадянською позицією.

Однією з виховних форм у навчальному закладі була тісна співпраця з батьками. Проводилися зустрічі адміністрації закладу з батьками, на яких обговорювалися всі важливі питання, пов'язані з забезпеченням належного виховного процесу з обох сторін.

У гімназії організовано "Батьківський гурток", який займався забезпеченням учнів харчуванням. Тим учням, які доїжджали, "Батьківський гурток" організовував щоденний сніданок до 8 год. ранку. Учні із незаможних родин на четвертій перерві отримували каву або какао з булкою, за символічну плату, або безкоштовно. На свято Святого Миколая за сприяння

“Батьківського гуртка” учні з бідних родин отримували подарунки. Упродовж шкільного року з фонду гуртка найбільш потребуючим учням оплачували вартість навчання, а також перед літніми канікулами з даного гуртка їм оплачували вакаційну оселю в розрахунок 250 золотих на кожного.

Літом 1933р. завдяки співпраці Учительська комісія з батьками учнів було організовано вакаційну оселю в Скв’ятині, недалеко Борщева на Тернопільщині. Опікувався нею священник С. Шпитковський. Літні канікули у Скв’ятині (з 3 липня по 2 серпня) відбували 25 учнів. В цей час учні відвідали кілька екскурсій, зокрема до Заліщик, Кривча, Окопів, Бучача [2, с.13]. Літня оселя в Скв’ятині містилася в парохіяльній домі. Гімназисти займали чотири кімнати, дві з яких вікнами виходили в сад [3, с.34].

Про організацію літнього відпочинку учні гімназії ділилися у листах до своїх товаришів. Так учень восьмого класу О.Домбровський писав з вакаційної оселі на Тернопільщині: “Все у нас гаразд. Щодня по першій сніданні граємо у волейбол, а перед обідом ідемо купатися. Через село протікає річка Нічлава.... купіль відсвіжує та холодить. По купелі відігриваємось на сонці, а після обіду маємо вільний час на відпочинок.... Багато з нас було минулого року в Шешорах, і на дальших походах, пізнали чимало гір чорногірського пасма. Тепер пізнаємо Поділля. На найближчі канікули віїду на Волинь, а може й на Полісся, щоб пізнати рідний край” [4, с.31].

Ще однією формою освітньо-виховної діяльності учнів була їх участь у гуртках котрі функціонували при гімназійній бібліотеці. У міжвоєнне двадцятиріччя в гімназії функціонували такі гуртки:

Гурток прихильників старокласичної культури під керівництвом професора Миколи Панчука. Гуртківці організовували ранки класичної літератури на яких декламували латинські твори, готували доповіді співали пісні латинською та грецькою мовами. Для подібних заходів декорували гімназійну сцену в античному стилі.

Історичний гурток очолюваний о.Станіслав Шпитковський, учасників гуртка об’єднував інтерес до історичного минулого. Його учасники часто організовували різноматичні історичні публічні відчити.

Фізіографічний гурток під керівництвом гімназійного професора Юрія Полянського [5, с.327].

Науковий гурток ім. Ярослава Мудрого очолював професор, дійсний член НТШ Володимир Радзикович. Учасники гуртка організовували різноманітні заходи. Разом з учнями гімназії СС Василянок учасники наукового гуртка 9 березня 1938 року влаштували свято Тараса Шевченка, на якому учні поставили драму “Назар Стодоля”. Науковий гурток мав кілька секцій - історичну, драматичну, природознавчу, краєзнавчу, мистецьку [6, с.26]. Довкола гуртка та його секцій об’єднувалися учні за відповідними інтересами та здібностями.

Господарсько-економічні нахили учнів розвивали у таких гімназійних утвореннях, як Братська каса та Шкільна шадниця.

Ще одним напрямом виховної роботи навчального закладу було громадянське виховання. Під час навчального процесу в час позаурочної праці в гуртках молодь навчали основним засадам державності. В учнів розвивали повагу до державного укладу, до провідних державних осіб, розвивали розуміння взаємовідношення української та польської культурної та історичної традиції, поглиблювали почуття свідомості розуміння важливості загального миру та толерантності. Виховання громадянина відбувалося у відповідності з святкуванням та відзначенням державних свят. Для складання програми святкувань подій державного значення в гімназії організували Комісію імпрез, котра складалася з класних старост і представників педагогічної ради. У своїй роботі вона керувалася розпорядженнями шкільної влади.

Елементами державного виховання учнів була їх участь у торжествах та обходах: шкільним святковим богослужінням і святковою демонстрацією під керівництвом педагогічної ради учні відзначали 11 листопада 1937 року День незалежності Польщі; 1 лютого богослужіння та демонстрація до дня імені Президента; 19 березня 1938 року в день імені Йосифа Пілсудського відвідали заупокійну службу, та слухання радіо-промови президента пов’язаної з цією подією; 3 травня відзначення Дня конституції відповідними святкуваннями. Також представники молоді, педагогічної ради та керівник закладу відвідували святкові

заходи влаштовували громадськими організаціями. Слід зазначити, що державне виховання гімназійної молоді здебільшого зводилось до святкувань саме польських пам'ятних дат [7, с.22].

Релігійним вихованням гімназійної молоді займався священник та гімназійний катехит. Учні відвідували святкові богослужіння й екскурсії (релігійні заняття з вивчення Біблії) в неділі й свята. Релігійно - церковні імпрези свято матері, Йорданське водосвяття проводили на гімназійнім подвір'ї. Учні філії гімназії святкові богослужіння відвідували в церкві Преображення св. Спаса і в шкільній каплиці, яка була улагоджена в приміщенні гімназії з 1934 року.

Для поглиблення релігійно-морального життя молоді на початку засновано в гімназії "Марійську Дружину". У 1932-33 навчальному році її учасники влаштували чотирнадцять доповідей, та поставили дві вистави релігійного змісту - "Блудний син" і "Неон". Марійську дружину в гімназії організував доктор теології отець Іван Фіголь [8, с.415].

Члени Марійської Дружини щомісяця приступали до святої сповіді та причастя. 20 червня 1938 року Марійська Дружина влаштувала прощу до чудотворної ікони Матері Божої на Ясній горі в Гошеві учасників супроводжували о. П.Хомин і Роман Прокопович - керівник гімназійного хору та оркестру. Гімназійна молодь віддавши святе місце брала участь в богослужінні, сповіді та освяченні води [9, с.23].

Національно-громадянське виховання в гімназії проводили з метою плекання любові до рідного краю. Влаштуванням національних свят та урочистостей займалася Комісія імпрез педагогічної ради і учнівські представники. В гімназії влаштовували святкування роковин М.Лисенка, бою під Крутами, 100-ліття визволення Т.Шевченка з кріпацтва, 900-річчя заснування св. Софії в Києві, свята Матері й родини та багато інших знаменних дат. Зазвичай гімназійні вечори та ранки проходили в Світлиці навчального закладу, двері якої були відчинені для учнів і в час Різдва і Великодніх канікул. Світлиця слугувала приміщенням в якому приймали поважних гостей зокрема і від Кураторії Львівського шкільного округу [10, с.29].

Отже, із наведеного матеріалу можна зробити висновок про те, що адміністрація і викладачі гімназії активно працювали над тим, щоб прищепити учням повагу до загальнолюдських духовних цінностей виховати в гімназистів громадянську позицію і в той же час намагалися виховати у них почуття любові до української мови і культури та рідного краю. Важливо, що учні академічної гімназії брали активну участь у цьому процесі.

Література:

1. "Виховання", *Звідолення про життя і працю в державній гімназії з українською мовою навчання - філії у Львові у 1937-38 шкільному році. Наказом "Батьківського кружка"*, (1938):11.
2. "Виховання", *Звідолення за шкільний рік 1932/33. Державна гімназія з українською мовою навчання у Львові. Наказом батьківського комітету*, (1933):13.
3. Кравчишин Станіслав, "Непрошений гість", *Звідолення за шкільний рік 1932/33. Державна гімназія з українською мовою навчання у Львові. Наказом батьківського комітету*, (1933):34.
4. Олександр Домбровський, "З вакаційної оселі. Лист до товариша. Скв'ятин 12.VII.1933", *Звідолення за шкільний рік 1932/33. Державна гімназія з українською мовою навчання у Львові. Наказом батьківського комітету*, (1933):31.
5. Олена Томенюк, "Педагогічна діяльність професора Юрія Полянського в Академічній гімназії Львова", *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині* 36. наук.пр.но.13.(2009):327.
6. "Секції наукового гуртка", *Звідолення про життя і працю в державній гімназії з українською мовою навчання - філії у Львові у 1937-38 шкільному році. Наказом "Батьківського кружка"*, (1938):26.
7. "Державне виховання", *Звідолення про життя і працю в державній гімназії з українською мовою навчання - філії у Львові у 1937-38 шкільному році. Наказом "Батьківського кружка"*, (1938):22.
8. Микола Климишин, "Катехит отець д-р Іван Фіголь", у *Альманах Станіславщини*, ред. Іван Ставничий, Т.2. (Нью Йорк-Сідней-Париж-Торонто: Видання Центрального Комітету Станіславщини, 1985),415.
9. "Релігійне виховання", *Звідолення про життя і працю в державній гімназії з українською мовою навчання - філії у Львові у 1937-38 шкільному році. Наказом "Батьківського кружка"*, (1938):23.
10. "Світлиця", *Звідолення про життя і працю в державній гімназії з українською мовою навчання - філії у Львові у 1937-38 шкільному році. Наказом "Батьківського кружка"*, (1938):29.

PSYCHOLOGICZNA ANALIZA *ŚNIEGU* STANISŁAWA PRZYBYSZEWSKIEGO JAKO DRAMATU NASTROJU I ANTYNOMII

Kubiak Monika

doktorantka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Kolegium I
mon.kub92@gmail.com

Śnieg był pierwszym, najbardziej „scenicznym” i najczęściej realizowanym dramatem Stanisława Przybyszewskiego¹, jego premiera miała miejsce w Łodzi 15 października 1903 roku [2, s.43]. Utwór ma pozory tradycyjnego dramatu realistycznego, jednak podobnie jak w dramatach Henrika Ibsena z ostatniego okresu twórczości, za tymi pozorami kryją się przenośnie oraz symboliczne treści. Symbolem tym jest tytułowy śnieg, jak i występujące w dramacie postacie. Taki zabieg posłużył Przybyszewskiemu do skonstruowania odpowiedniego nastroju, który silnie oddziaływał na czytelnika. Cała uwaga autora została skoncentrowana wokół drobiazgowo analizowanego wnętrza psychicznego bohaterów, zaś wszystkie zewnętrzne akcesoria zredukowano do niezbędnego minimum. Należy zaznaczyć, iż postacie mają tylko imiona – rzeczą całkowicie obojętną jest ich narodowość [3, s.7-8].

Tytuł utworu odnosi się do Bronki, która została nazwana *śniegiem* przez jednego z bohaterów – Kazimierza:

*Białym, czystym śniegiem, który na zamarłą
Grudę ziemi, upadnie, ogrzeje, otuli tego trupa,
Dopóki nie odżyje, budzić się nie pocznie* [4, s. 81]

Proces zachodzący w naturze został porównany do tego – w psychice bohaterów, gdyż Tadeusz skrywa się za „śniegiem miłości” Bronki, natomiast kobieta zauważa, że aby ożywić zamrzlinę śnieg musi zginąć, tak jak chory ptak potrzebuje opieki, by wyzdrowieć, a potem odlecieć – to koło przeznaczeń”. Można również stwierdzić, że śnieg pełni w dramacie funkcję metafizyczną oraz nastrojową [5, s.32]:

*Byłaś dobrą, kojącą ręką, co przytuliła
jakiegoś zranionego ptaka...tak mu było dobrze
przy tobie, dopóki był chory, a teraz mu skrzydła
nowym pierzem porośły, mięśnie wzmocniły i
gotuje się do lotu...gotowa się nie potrzebuje, bo już
strzepnął swoje skrzydła* [6, s. 102]

W istocie pod śniegiem kryje się groźna prawda o przyciągającej głębi wody, czarnego stawu, w którym dawno temu utopiła się siostra Bronki, a teraz ona z Kazimierzem [7, s.135]. Przedstawienie śniegu w dramacie zostało skonstruowane na zasadzie oksymoronu – to symbol przyszłego życia, a innym razem jego końca. Bohaterowie są naznaczeni stygmatami śmierci, noszą ją w sobie niczym ziarno, które w sprzyjających okolicznościach zaczyna kiełkować [8, s.31]: „ziarno kiełkuje a śnieg taje...” [9, s. 82]. Analogii do kiełkującego ziarna można doszukiwać się w *Biblii w Ewangelii świętego Jana*:

*Jeżeli ziarno pszeniczne, które
Wpadło do ziemi, nie obumrze, pojedynczym
ziarnem zostaje; lecz jeśli obumrze,
obfity owoc wydaje* [10, s.1155]

¹ Stanisław Feliks Przybyszewski (urodzony 7 maja 1868, zmarł 23 listopada 1927 roku) – to polski poeta, dramaturg, pisarz oraz nowelista tworzący w okresie Młodej Polski, był przedstawicielem cyganerii krakowskiej, a także nurtu polskiego dekadentyzmu. Został okrzyknięty legendą za życia, stając się przy tym bohaterem wielu anegdot oraz plotek. Był także propagatorem hasła: naga dusza, sztuka dla sztuki [1, s. 203-204].

Akcja dramatu rozpoczyna się zimą w szlacheckim dworku, gdy Bronka wraz z Kazimierzem, bratem Tadeusza, wyczekują jego przybycia. Początek utworu jest melancholijny, dodatkowo pogłębiony uczuciem tęsknoty będącym naczelnym nastrojem całego utworu.

Tadeusz oraz Kazimierz to dekadenci, ostatni przedstawiciele rodu preferujący ciepło przy kominku, a także kanon uczucia otulający niczym śnieg [11, s.8]. Tadeusza można określić mianem człowieka silnego i energicznego, który po burzliwym romansie z Ewą przez dwa lata włóczył się po świecie, polował w Afryce, by potem osiąść na majątku wraz z żoną. Na początku utworu próbuje oszukać sam siebie, iż zapomniał o kochance i jest szczęśliwy z partnerką:

*Znalazłem szczęście i spokój. Nigdybym
nie śmiał zamarzyć o takim raj. A zanim
Bronkę poznałem, zdawało mi się, że już
wszystkie siły do życia stracił* [12, s.21]

Lecz to tylko pozory, gdyż nawet swój dworek umeblował na podobieństwo tego, który miała Ewa. Kobieta w rozmowie udowadnia mu, że przez ten czas rozłąki tęsknił za nią:

*A wiesz, że twoje mieszkanie jest kopią mego?
Twoja pracownia wygląda raczej na tę świątynię,
w której godzinami całymi odrywasz się od twojego
szczęścia (...) aby tam szarpać sobie serce i tęsknić za tym,
co ci dziwną rozkosz sprawia* [13, s.34-35]

Natomiast Kazimierz to typowy przedstawiciel modernistycznego pokolenia [14, s.9] zakochany miłością platoniczną w Bronce, wie, że tylko z nią mógłby być szczęśliwy, ale nie może, gdyż to jego bratowa:

*Mam dosyć tych głupich, próżnych samiczek pawich,
które grają rolę demonów i pieprzą ją mozolną i niesmaczną zonglerią
temperamentu i namiętności, dosyć tych maślankowatych i cikliwych
aniołków natchnienia. Oto właśnie potrzeba mi takiej prostej dziewczyny (...)
wieczory całe spędzać z nią przy kominie, z taką niepokalaną, nieświadomą
ni grzechu, ni cnoty* [15, s.11]

Między dwoma kobietami występuje opozycja: jedna to niszcząca Ewa, zaś druga opiekuńcza Bronka. Obie wiernie, a także nieświadomie służą śmierci – Ewa kieruje ku śmierci innych i samą siebie, pragnie wyrwać Tadeusza z jego azylu, przemienić go w konkwistadora, który sam siebie stwarza, w nadszłowieka wypalającego się paradoksalną miłością i nienawiścią, cierpiącego przez nigdy niezaspokojoną tęsknotę [16, s.135]:

*Myślałem o tobie, tęskniłem nawet za tym cierpieniem,
które mi dawała, być może tęskniłem za tą męką,
którą przy tobie przeżyłem, ale teraz zostaw mnie w spokoju* [17, s.40]

Kobieta, jako upiór tęsknoty, zostaje przywołana przez Bronkę magicznym zaklęciem [18, s.29]:

*Jeżeli chce się zachować miłość mężczyzny, to trzeba go raz po raz od siebie odsuwać, raz
po raz samopas go puścić. Dobrze zrobiłam, dobrze zrobiłam* [19, s.23]

Ewa to przykład *femme fatale*, czyli kobiety fatalnej, wywołującej u każdej postaci utworu różne emocje, dla Kazimierza jest snem, bo potrzebował jej po to, by ujrzeć piękno oraz siłę Bronki, dla Bronki natomiast zmurą, lękiem, gdyż porwya jej ukochanego, a dla Tadeusza [20, s.29]:

*Piekielnym pragnieniem jakiejś wielkiej mocy i potęgi, jest niezaspokojoną tęsknotą, która
go zawsze rwała wzwyż – ku niebu* [21, s.103]

Można ją także interpretować jako symbol modernistycznie pojmowanej sztuki. Człowiek raz przez nią opętany nie potrafi się już wyswobodzić. Tęskni za nią podświadomie, na pierwsze wezwanie porzuca życie, jakie chciałby sobie bez niej zbudować [22, s.9].

Bronka ujawnia się pod wpływem aury niepokoju i zagrożenia, jaką roztacza jej przyjaciółka [23, s.135]. Kazimierz może być jej „bratem”, jak i jej upersonifikowaną duszą. Mężczyzna jest tym, kim być może byłaby Bronka, gdyby wcześniej nauczyła się marzyć. Kobieta doskonale współistnieje ze śnieżną przestrzenią. Jednoczy się z nią w sposób psychiczny. Okno rozświetlające pokój jest łącznikiem między światem wewnętrznym a zewnętrznym [24, s. 29-43]:

Za oknami bieleje śnieg w mroku popołudniowym późnej zimy, na scenę wchodzi z wolna Bronka, zbolala i jakby męką oszołomiona, trzyma w ręku zmięty list, podchodzi ku oknu, patrzy długo w park [25, s.92]

Do okna podchodzi także Ewa, nie identyfikuje się jednak z pejzażem zaokienym [26, s.44]:

Podchodzi ku oknu, patrzy na chwilę, uderzając palcami o szybę, zimna i surowa, podchodzi do kominka, rozgrzebuje haczykiem żar, potem siada nieruchoma, wpatrzona w ogień [27, s.85]

Mówi o sobie: „Mojej duszy jeszcze żaden śnieg nie potrzebował przyprószać, by ją ogrzać” [28, s. 84]. Ewa – w przeciwieństwie do Bronki, którą identyfikuje się z bielą – jest czarnym charakterem. Kobieta wierzyła, że zimna otchłań stawu, od której nie mogła się nigdy uwolnić, to także droga „wzwyż ku niebu” [29, s.103], jaka pozwoli się jej wyzwolić.

Symboliczna jest też postać Makryny, dawnej niani Bronki, która zapowiada nieuchronnie zbliżającą się śmierć bohaterki. Można ją utożsamić z demonem przychodzącego po ofiarę [30, s.27], mówi:

*Znam cię, zanim na świat przyszedłś. Tulilaś cię,
Pieściłam, całowałam, by cię do życia ocknąć. Teraz
przychodzę, by te same powieki, które moim pocałunkiem
do życia budziły, zamknąć...ale już nie pocałunkiem,
tylko tymi samymi palcami [31, s.97]*

Wypowiada słowa definiując prawdy życia, bowiem natura tworzy, a potem doprowadza do zagłady:

*Czy ty śnisz? A czymże jest życie? snem we śnie...
To samo światło gwiazdy jakiejś, które cię do życia
budzi, wędruje, wędruje, błędnie i nieświadome
swych przeznaczeń ani przeznaczeń ludzi, na których
swą łaskę zlewało, gdy na świat przychodzili, a potem
wraca po wielu, wielu latach, by zniszczyć życie,
które wskrzesiło [32, s.97]*

Piastunkę można również porównać do wiosny z mitu o Demeter i Persefonie. Makryna nazywa siebie matką, przychodzi do Bronki na końcu dramatu po swoją córkę do Tadeusza podobnie, jak Demeter po Persefonę do Hadesu [33, s.446].

W utworze mamy również do czynienia z pragnieniem trójkątnym stworzonym przez Rene Girarda, gdyż Tadeusz nie wie, z kim chce być: z opiekunką Bronką czy demoniczną Ewą. Wybiera dawną kochankę, choć czuje do niej nienawiść, mówi:

*Słuchaj, Ewa, ty musisz opuścić mój dom. Przestańmy się
bawić w domyślniki i nieodpowiedzialne słówka.
Wiesz, że cię kochałem [34, s.39]*

Kobieta kojarzy mu się z wolnością, jest uosobieniem woli, wywołuje w Tadeuszu nieokreśloną tęsknotę, odgaduje jego pragnienia [35, s.30]:

*Rany w twoim sercu odnowiły się,
lecisz w ogień jak ćma; od chwili, jak
posłyszaleś mój głos za tą kotarą, runął od razu
ten pałac z kart, który tak mozolnie i z takim trudem
wybudowałeś, a nazwałeś swoim szczęściem.
Tobie ciasno tu w tym cichym, ciepłym zakątku.
W tobie rwie się wszystko, zapory łamać, światy zdobywać!
Tyś ostatni z wielkiego rodu, pięknego konkwistadorów,
którym głupi zakątek, zwany Europą, nie wystarczył [36, s.40]*

Ewa prowadzi do śmierci, nie siebie i ukochanego, lecz Bronkę, w której w ostatniej chwili również budzi się tęsknota:

*Och, i ja tęsknię, i jak tęsknię, ale za jego duszą.
Boże najdroższy, jaka ja ślepa byłam, jak moja dusza oślepla
od tego szalu i teraz dopiero zrozumiała, że on nigdy
do mnie nie należał [37, s.75]*

Stanisław Przybyszewski zakończył dramat tragicznym obrazem, Bronka: „Ogląda się dookoła, żegna pokój wzrokiem” [38, s.112] i wychodzi z Kazimierzem nad staw symbolizującym grób [39, s.47]. G. Bachelard wspomina o wodzie jako o „żywole śmierci młodej”, niezawinionej, pięknej i poetyckiej. Woda staje się ograniczonym symbolem kobiety oplakującej swój los, bez cienia buntu, pragnienia zemsty. Może być także obok symboliki śmierci, metaforą narodzin, dzięki niej śmierć staje się żywiołem, woda przyjmuje ciała topielców, umiera wraz z nimi [40, s.155-166]. Na scenie pozostaje jedynie Makryna, która w rytualny sposób komentuje śmiertelne zdarzenie:

*Poszli, już poszli...Moje żniwo (...) jedną nosiłam na rękach...
a teraz drugą...tu siedział ten kochany, biały gołąbek (...)
tu jeszcze dziś rano siedziała Bronka...i już nie wróci...
Tak stać się musiało...[41, s.112]*

Scenie znieruchomienia towarzyszy upadek kurtyny. Makryna zapowiada, że ludzie długą będą pamięć o tej tragedii.

Stanisław Przybyszewski zbudował *Śnieg* według schematu polegającego na przeobrażeniu dramatu wewnętrznego osoby w konflikt dwóch antagonistycznych postaci scenicznych, Ewy oraz Bronki. Kobiety różnią się od siebie podejściem do mężczyzn, stosunkiem do świata a także sposobem odbierania zimy, którą widzą przez okno. W utworze bohaterowie walczą z nieskończonym dążeniem, każdy z nich ma inną drogę wyzwolenia: jedni popełniają samobójstwo, a inni – w tym wypadku Ewa – przekraczają wszelkie granice.

Jest to również utwór, w którym zostało skumulowanych wiele nastrojów ciągle zmieniających się, nad wszystkimi przeważa tęsknota, stanowiąca jeden z ważniejszych tematów utworu.

Przypisy

1. Hutnikiewicz A., 2000, *Młoda Polska*. Warszawa.
2. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
3. Taborski R., 1987, *Wstęp*, [w:], Przybyszewski St., *Śnieg*, Warszawa.
4. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
5. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
6. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
7. Gutowski W., 1999, *Pod ciężarem Ewy*, [w:], *Kobieta w literaturze*, pod red. L. Wiśniewskiej, Bydgoszcz.
8. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*,

- [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
9. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 10. *Biblia. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego*, 1982, oprac. przez Komisję Przekładu Pisma Świętego, Warszawa.
 11. Taborski R., 1987, *Wstęp*, [w:], Przybyszewski St., *Śnieg*, Warszawa.
 12. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 13. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 14. Taborski R., 1987, *Wstęp*, [w:], Przybyszewski St., *Śnieg*, Warszawa.
 15. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 16. Gutowski W., 1999, *Pod ciężarem Ewy*, [w:], *Kobieta w literaturze*, pod red. L. Wiśniewskiej, Bydgoszcz.
 17. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 18. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
 19. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 20. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
 21. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 22. Taborski R., 1987, *Wstęp*, [w:], Przybyszewski St., *Śnieg*, Warszawa.
 23. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
 24. Gutowski W., 1999, *Pod ciężarem Ewy*, [w:], *Kobieta w literaturze*, pod red. L. Wiśniewskiej, Bydgoszcz.
 25. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 26. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
 27. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 28. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 29. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 30. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
 31. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 32. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 33. Schure E., 1923, *Wielcy wtajemniczeni*, Warszawa.
 34. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 35. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
 36. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 37. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 38. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.
 39. Ratuszna H., 2002, *W cieniu Tantosa: śmierć w dramatach Stanisława Przybyszewskiego – rekonstrucja badawcza*, [w:], *Acta Universitatis Nicolai Copernici: Filologia polska*, pod red. J. Gosienieckiej, Toruń.
 40. Bachelard G., 1975, *Wyobrażenia poetyckie*, Warszawa.
 41. Przybyszewski St., 2002, *Śnieg*, Warszawa.

ТИСЯЧОЛІТНЄ ЦАРСТВО: АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЮСТИНА ФІЛОСОФА

Куриляк Богдан Іванович

аспірант кафедри теології та релігієзнавства

НПУ імені М.П. Драгоманова

b.kuryliak@gmail.com

Есхатологічні очікування були характерною рисою раннього християнства. Ісус Христос та автори книг Нового Завіту неодноразово вказували на швидке повернення Господа Ісуса Христа¹. Есхатологія перших християн була нерозривно пов'язана із вченням про спасіння[3, с. 1-4]. В останній книзі Біблії – Об'явленні, Іоанн Богослов описує події на землі перед Другим приходом Сина Божого та зміни, які відбудуться після. Зокрема Апостол пише про тисячолітнє царство (Об. 20), яке завжди привертало увагу теологів [2]. Його тлумачення

1 Дивіться наступні тексти: (Мв. 24-25; Лк. 21:7-36; Ів. 14:1-4; 1 Сол. 4:15,16; 5:3; Евр. 9:28; 1 Ів. 2:28; Об. 1:7).

можна знайти в християнських письменників II століття. Одна із самих давніх інтерпретацій тисячолітнього царства, з'являється у Юстина Філософа (103-165)[1, с. 670]. Тому метою цього дослідження є комплексний аналіз інтерпретації тисячолітнього царства Юстина Філософа.

Юстин Філософ (103-165), один із перших християнських апологетів, у своїй праці «Розмова з Трифіоном юдеєм» роздумує про тисячолітнє царство, і посилається на дві біблійні книги: пророка Ісаю та Апокаліпсис [4, с. 277,278]. У книзі пророка Ісай, він знаходить пророцтво про міленіум в уривку Іс. 65:17-25. Слова «...дні бо народу Мого як дні дерева, і вибранці Мої зживатимуть чин Своїх рук!» (Іс. 65:22), Юстин тлумачить як символічну вказівку на період 1000 років [4, с. 278]. Потім християнський письменник посилається ще на два біблійні тексти. Він стверджує, що «коли про Адама було сказано, що “в той день, коли він з'їсть плодів з дерева, він помре” (Бут. 2:17), ми знаємо, що йоанно не було тисячу років» [4, с. 277]. Також Юстин цитує слова з Псалмів, де сказано, що для Бога «тисяча літ, немов день той вчорашній» (Пс. 89:4). Вищенаведені дані свідчать про переконання Юстина Філософа у тому, що шість днів твориння символізують шість тисячоліть існування землі, після яких буде сьома тисяча для святих.

Варто зазначити, що хоча пророк Ісаї дійсно пророкував про нову землю і нове небо, проте в уривку Іс. 65:17-25 немає жодних вказівок на тисячолітнє царство. Також ідея про існування землі протягом шести тисяч років не знаходить підтримки у біблійному тексті. Зокрема, автор 89 псалму розкриває контраст між тимчасовістю людства та вічністю Бога. Він використовує порівняння –прийменник 2(ке), який перекладається «як». У тексті не написано, що 1000 років дорівнює одному дню, а сказано, що 1000 років «як» день вчорашній. Крім того, порівняльна частка 2(ке) стосується не тільки дня вчорашнього, а й «сторожі нічної», тому 1000 років відноситься до обох фраз. У давнину євреї розділяли ніч на три чотиригодинні сторожі. Оскільки 1000 років порівнюється як з вчорашнім днем, так і з невеликим інтервалом часу, 1000 років не можна прирівнювати тільки одному дню. Слова автора потрібно сприймати як порівняння та контраст між Божим сприйняттям часу та людським. Також немає жодної підстави пов'язувати Пс. 89:4 із днями творіння.

Юстин Філософ стверджує, що «чоловік із нас на ім'я Іоанн, один з апостолів Христа, отримав одкровення і передбачив, що послідовники Христа будуть жити в Єрусалимі протягом тисяч років, а згодом відбудеться загальне і коротше кажучи, вічне воскресіння і суд» [4, с. 278]. Хоча в цьому тексті Юстин поміщає міленіум перед воскресінням, в іншому місці записана інакша хронологія останніх подій [3, с. 21]. Християнський апологет проводить аналогію між Ісусом Навином та Ісусом Христом. Ісус Навин ввів Ізраїль у святую землю і по жеребку кожен отримав свою частину. Так само Ісус Христос збере розсіяних віруючих і розподілить кожному землю навіки «після святого воскресіння»²[4, с. 322]. Після Другого приходу, Небесний Отець через свого Сина оновить небо і землю [4, с. 323], на якій святі будуть об'єднані з Господом і успадкують «нетлінні благословення на всю вічність» [4, с. 362].

Вище наведені твердження дають можливість припустити, що Юстин Мученик проводив різницю між першим воскресінням (Об. 20:5) та другим (Об. 20:5,13) [1, с. 670]. Крім того, він пов'яже воскресіння після тисячолітнього царства із судом [4, с. 278], що узгоджується із даними біблійного уривку Об. 20:4-6, згідно якого у першому воскресінні оживуть всі праведники на початку тисячолітнього царства, а в кінці цього періоду відбудеться воскресіння грішників для завершальної фази суду. Про два воскресіння також говорив Ісус Христос: «не дивуйтесь цьому, бо надходить година, коли всі, хто в гробах, Його голос почують, і повиходять ті, що чинили добро, на воскресіння життя, а котрі зло чинили, на воскресіння Суду» (Ін. 5:28,29).

Аналіз інтерпретації тисячолітнього царства Юстина Філософа вказує на те, що він вірив у Другий прихід Ісуса Христа та очікував на нову землю і небо. Юстин, використовуючи пророчі біблійні уривки, стверджував, що вірні Богу успадкують землю і будуть царювати на оновленій землі 1000 років. Загальне воскресіння праведників на початку міленіуму та оживлення грішників в кінці цього періоду часу, були для християнського письменника майбутньою реальністю. Також необхідно зазначити, що для герменевтичного методу Юстина

2 Юстин Філософ посилається на Об. 20..

характерна надмірна алегоризація.

Список використаних джерел

1. Вебстер Э. Тысячелетнее царство / Эрик Вебстер // Настольная книга по теологии / Эрик Вебстер. – Заокский: Источник жизни, 2010. – (Библейский комментарий АСД). – С. 663–676.
2. Ким Н. Тысячелетнее Царство: Экзегеза и история толкования XX главы Апокалипсиса / Николай Ким. – СПб: Алетейя, 2003. – 311 с. – (Византийская библиотека).
3. Daley B. The Hope of the Early Church: A Handbook of Patristic Eschatology / Brian Daley. – Cambridge: Cambridge UnivPr, 1991. – 300 c.
4. Martyr J. The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks, The Monarchy of the Rule of God / Justin Martyr. – Washington: Catholic University of America Press, 2010. – 486 c. – (Fathers of the Church Patristic Series; т. 6).

ПАРТНЕРСЬКИЙ ПІДХІД В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Павлова Олена Сергійна

*Херсонський державний університет
аспірант кафедри педагогіки, психології й
освітнього менеджменту імені
проф. Є. Пстухова,
pavlolphilosopher@gmail.com*

*Науковий керівник –
канд. пед. наук, доцент Корольова І. І.*

Демократизація і гуманізація суспільства, культурне оновлення, політичні та економічні зміни сприяють вдосконаленню всіх ланок освітнього процесу. За такої ситуації доцільно зважити на те, що переважно сучасні уявлення моралі в свідомості учнів проявляються в самоствердженні серед однолітків, де емоційно-вольова сфера піддається впливу оточуючих. Традиційна система організації освітньої діяльності передбачає підвищення майстерності педагога та створення сприятливих умов для формування учнівського колективу. Так, особливістю освітнього середовища є активність або пасивність взаємозв'язків: учень-учень, вчитель-учень, батьки-учень, де актуальне та пріоритетне значення має партнерський підхід.

У дослідженні із зазначеної проблеми науковці ХХ століття зосереджували увагу на виявленні теоретичних та методологічних положень оптимізації співпраці у шкільних колективах. Свідченням цього є низка праць – Д.Б. Ельконіна, О.А. Захаренка, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, І.Г. Ткаченка, Г.А. Цукерман та ін. Специфіка взаємодії дитини з однолітками та її психологічні особливості висвітлено у працях: Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Я.Л. Коломинського, В.А. Крутецького, О.М. Леонтєва та ін.

На етапі розвитку освіти у ХХІ столітті виникають нові погляди на систему освітньої діяльності, що призводять до вивчення мікросоціума дитини на засадах партнерства. Провідним та ефективним елементом освіти є шкільне самоврядування, де насамперед формується особистість як свідома, цілеспрямована, духовна людина. Деякі особливості співпраці педагога і учня висвітлені в роботах – Й. Ломпшера, В.Я. Ляудіса, А.В. Петровського, Ж. Піаже, Д.І. Фельдштейна та ін. Різні аспекти впливу громадськості на особистість розглядали М.Й. Боришевський, М.С. Бургін, І.Д. Бех, Л.І. Новікова, О.В. Сухомлинська та ін.

У ході наукового пошуку встановлено, що в Україні відчувається потреба в ініціативній, самостійній, високоосвіченій молоді, яка здатна раціонально та ірраціонально мислити. Нині досвід вітчизняних та зарубіжних педагогів та психологів дозволяє встановити пріоритет освітньої діяльності у суспільстві з урахуванням реалізації партнерського підходу. Згідно з цим Б.С. Кобзар, Є.І. Петухов та ін. наголошують що «завдання педагогічних колективів шкіл полягає в тому, щоб вчасно виявити становище педагогічно занедбані дитини в сім'ї,

нормалізувати її стосунки з батьками... У цій роботі необхідно всебічно використовувати допомогу батьківських комітетів, підприємств-шефів, наставників» [2, с. 82]. Очевидно, що за переконанням науковців система взаємин детермінована причинно-наслідковими зв'язками, які виникають у вихованця в родині і школі, та між вчителями і батьками. Є підстави вважати, що вищевказані дослідники акцентують увагу на проблемі дитячого негативізму. Науковець Л.С. Славина зазначає, що «афективний переживання школяра пов'язані з почуттями, в основі яких лежить незадоволеність якимись життєво важливими для дитини потребами або конфлікт між ними» [4, с. 16]. Отже, аналізуючи незадовільну поведінку учня виявляється, що за задикуватістю, впертістю, негативізмом завжди стоїть неадекватна реакція вихованця на афектогенну для нього ситуацію. Тому, щоб запобігти занедбаності школярів, як зазначають Б.С. Кобзар, Є.І. Петухов та ін. слід використовувати довірливий, паритетний характер взаємин, який зумовлює цілісність освітнього процесу.

Згідно з поглядами В.І. Журавльова «педагогічне співробітництво вимагає переосмислення не тільки відносин, а й структури пізнавальних операцій, логіки колективного добування знань – самостійної роботи» [1, с. 82]. За нашими переконаннями застосування партнерського підходу в освітньому процесі впливає на розвиток соціальної активності учнів та є об'єктивною необхідністю, найважливішою умовою ефективної підготовки підростаючого покоління до життя і праці. Ці факти переконують в актуальності нашого дослідження і необхідності розглянути навчання як процес, що дає знання, формує ставлення особистості до дійсності, корегує дитячий світогляд.

У розв'язанні окресленої проблеми цінною є праця В.О. Сухомлинського «Павлівська середня школа» (1979), в якій висвітлено аналіз його педагогічної практики. Особливістю освітнього (навчально-виховного) процесу освітнього закладу є те, що «завдяки політехнічному характеру придбаних знань та вмінь перед кожним старшокласником відкривається можливість вибрати ту спеціальність, в якій він може яскраво проявити свої здібності і нахили» [5, с. 329]. Разом з тим новатор реалізує в освітньому процесі партнерський підхід, наприклад «учні старших класів – група науково-предметного гуртка є помічниками вчителів у формуванні наукового світогляду школярів середнього віку. Вони читають дітям статті, розповіді, нариси із науково-популярних журналів, проводять піонерські ранки науки та техніки» [5, с. 238-239]. У цьому аспекті варто взяти до уваги духовний світогляд вчителя-наставника, який є механізмом соціальної регуляції, за його допомогою він скеровує і координує моральну поведінку своїх учнів.

Вивчення та аналіз історичних джерел педагогічної майстерності О.А. Захаренка свідчить, що елементи партнерства у реалізації нововведень шкільного життя є актуальними і на сучасному етапі. Встановлено, що ідеї дослідника спрямовані на взаємозв'язок громадськості, школи і сім'ї під гаслом співробітництва. Доцільно підкреслити, що під керівництвом фахівців вихованці новатора задіяні в різних видах діяльності, а саме вони працюють за слюсарним і токарними верстатами, операторами машинного доїння, на шкільних та колгоспних дослідних ділянках, швачками, на збиранні врожаю та ін. [3, с. 544-546]. Тому, результати дослідження спадщини О.А. Захаренка підтверджують, що громадська активність, політична обізнаність, старанність у навчанні, дбайливість до шкільного майна, ставлення до батьків і дорослих, суспільна корисна праця повинні бути важливими пріоритетами молоді.

Отже, досвід вітчизняних та зарубіжних педагогів та психологів дозволяє встановити, що надається пріоритет освітньої діяльності у суспільстві, яка здійснюється на засадах партнерського підходу як окремої складової освітнього процесу, де розвивається ідея співпраці між учнем та вчителем. У цьому контексті доцільно враховувати, що:

духовний світогляд вчителя-наставника є механізмом соціальної регуляції, за допомогою якого здійснюється керування і координація моральної поведінки учнів;

співробітництво між вчителем та учнем, під час якого використовується довірливий, паритетний характер взаємин, зумовлює цілісність освітнього процесу;

взаємозв'язок громадськості, школи і сім'ї має бути реалізований під гаслом співробітництва.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у вивченні особливостей та реалізації співпраці вчителя та учня на засадах партнерського підходу в освітньому просторі.

Список використаних джерел:

1. Журавлев В.И. Педагогика в системе наук о человеке / В.И. Журавлев – М.: Педагогика, 1990. – 168 с.
2. Запобігання відхиленням у поведінці школярів / Є.І. Петухов, І.О. Литвинов та ін.; За ред. Б.С. Кобзаря, Є.І. Петухова. – К.: Вища шк., 1992. – 143 с.
3. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття: навч.-метод. посіб. / за ред. О.В. Сухомлинської. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т.Шевченка», 2010. – 444 с.
4. Славина Л.С. Дети с аффективным поведением / Л.С. Славина. – М.: Просвещение, 1966. – 150 с.
5. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа: обобщение опыта учеб.-воспитат. работы в сел. сред. школе / В.А. Сухомлинский. – Изд.2-е. – М.: Просвещение, 1979. – 393 с., 9 л. ил.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В УСРР В 20-Х РОКАХ XX СТ.

Панасюк Михайло Петрович,

аспірант ВДІТУ імені М.М.Коцюбинського, м. Вінниця

Pm.vin@ukr.net

Науковий керівник –

к. іст. наук, доцент О.І. Криворучко

Політика Радянської держави завесь час свого існування відзначалась антирелігійною спрямованістю, але окремі періоди мали свої особливості. Завданням даної роботи є визначення сутності державно-церковних взаємин 20-х рр. XX ст. в Радянській Україні. Дана проблема активно досліджувалась вітчизняною історіографією та залишається актуальною сучасних умов.

Незважаючи на те, що головні напрямки антицерковного руху всебічно досліджувались, є необхідність подальшого вивчення зазначеної проблематики. Важливо приділити увагу розкриттю особливостей антицерковної політики 1920-х рр. в руслі загальної антирелігійної політики Радянської держави, визначити відмінні риси релігійного життя саме даного періоду.

Спробуємо класифікувати найважливіші напрямки антицерковної політики. Вітчизняні дослідники неодноразово приділяли увагу окресленій проблематиці, зокрема Б. Андрусишин, А. Зінченко, В. Пашенко, О. Ігнатуша, А. Киридон, О. Галамай, Г. Лаврик, С. Здіюрок. Історики В. Пашенко, О. Ігнатуша, С. Здіюрукнаголошували, що війна з церквою велась в трьох основних напрямках: знищення матеріальної бази церкви, розкольникська діяльність серед духовенства та віруючих, постійні переслідування та репресії. [6, с176] Г. Лаврик вивчила нормативно-правові та адміністративні обмеження церковної діяльності.[8,с. 71-80]О. Галамай виділяє адміністративно-правовий, економічний, репресивний аспекти державно-церковного протистояння.[2, с.81-83]Дослідник М. Щербань торкається усіх згаданих напрямківта акцентує увагу на державно-політичних обмеженнях діяльності священників(перепони у здійснення служіння, залучення їх до суспільно-корисних робіт, обмеження виборчих прав, тощо). Дослідники Б. Андрусишин, В. Бондаренко характеризують адміністративно-правовий, економічний, репресивний, розкольникський вектор більшовицької політики.[1, с.85]

Переважає більшість дослідників не оминула факту антирелігійної пропаганди. Вони вважали насадження атеїстичної ідеології головним фактором взаємовідносин держави та церкви. Таким чином, сучасні науковці відзначили різноманітність напрямків антицерковної політики радянської влади, головними з яких є:нормативно-правові та адміністративні обмеження, знищення матеріальної бази церкви, широка антирелігійна пропаганда, дискредитація священників та церковних людей, проведення розкольникської діяльності в середині церкви, політичні обмеження та репресивні заходи.

До нормативно-правових та адміністративних обмежень відносять відокремлення держави від церкви, позбавлення права юридичної особи, заборона розміщувати у державних та громадських установах будь-яких релігійних зображень, ікон, картин, статуй, портретів релігійних благодійників, необхідність отримання дозволу на освячення земель, колодязів,

проведення хресних ходів, створення спеціальних органів у релігійному питанні.

Знищення матеріальної бази церкви проводилося шляхом вилучення цінностей під приводом допомоги голодуючим, дзвонів для потреб промисловості, знімалася плата за реєстрацію релігійних громад, за дозволів на хресний хід, передбачалися штрафи за проведення публічних релігійних церемоній без дозволу. Наприклад, за проведення хресного ходу в селі або навколо храму, громада с. Ялтушкова Могилів-Подільської округи Подільської губернії повинна була сплатити 2 крб.[4, с.113]. А штраф за публічне відправлення за межами церкви без дозволу сягав 300 крб.[2, с.82]

Важливим способом протидії Православній церкві був її розкол. Більшовицькі діячі вміло підтримували, а іноді самостійно створювали окремі релігійні групи в середині церкви з метою її дроблення. В 20-х рр. XX ст. в УСРР діяли наступні православні структури: РПЦ у юрисдикції патріарха Тихона, УАПЦ митрополита Василя Липківського, Українська синодальна (обновленська) православна церква, Братське об'єднання української православної автокефальної церкви (БОУПАЦ), Діяльно Христова церква. В своїх інтересах радянські діячі використовували релігійні групи християн євангелістів, баптистів, старообрядців та інших. Життя згаданих груп общиною послугувало причиною для створення із них комун на селі зі спільним обробітком землі. [1, с.85]

До політичних обмежень можна віднести: виселення священників із будинків, позбавлення їх виборчого права, заборона на здійснення обряду хрещення, поховання та реєстрацію шлюбу без подання зацікавленими у цьому громадянами відповідних документів з підвідділів РАГСів.

Масштабний наступ на релігію в 1920-х роках мав, все-таки, певні межі. Комуністичним діячам не вдалось досягти в повній мірі поставлених цілей. Антирелігійна пропаганда не сприймалась однозначно, значна частина населення залишалась з вірою в Бога.

На Всеукраїнському з'їзді Спільок Безвірників у Харкові в 1928р. у доповіді Постолювського прозвучали дані щодо релігійності громадян. Доцільно вказати, що на його думку, до релігійних громад належало 20% жителів міст, серед сільських жителів ця цифра коливалась від 38% до 83%. [9, с.62] В багатьох регіонах віруючі зважувались на протидію антицерковним заходам. Були помічені стихійні виступи селян проти зловживань і наруги над вірянами на Київщині, Черкащині, Харківщині. [10, с.118] На Поділлі масові релігійні рухи відбувались через появу відомих чудес – Калинівський хрест, Антонієве чудо, Явлення Божої Матері в Йосафатовій долині. Радянське керівництво не могло в певній мірі застосувати усі адміністративні та репресивні заходи, воно було змушене зважати на соціально-політичну тарелігійну ситуацію. Представникам місцевих органів влади доводилось застосовувати тактичний підхід.

Репресивні заходи суттєво не змінювали ситуацію, а навпаки, часто призводили до протилежних результатів. Тому антирелігійну компанію було вирішено вести «не тільки з усією енергією та настирливістю, а й потрібним тактом та обережністю». Як зазначили М. Бухарін та Є. Преображенський, - «насильницьке вщеплювання атеїзму в маси, сполучене з насильством та глузуванням над релігійними обходами та предметом культу не прискорюють, а гальмують розвиток потрібної боротьби». [7, с.342]

Секретар Могилів-Подільського окружного комітету КП(б)У в зв'язку з посиленням релігійного руху в 1923 р. у округу, рекомендував в роботі проявляти чуткість і політичну гнучкість, завжди правильно оцінювати настрої в масах, і відповідно до цього приймати рішення. [3, с.3]

Не принесла бажаних результатів розкольніцька діяльність. Лише частина віруючих підтримала новостворені структури. На селах з'являлись опозиційно налаштовані священники, бродячі ченці та черниці, «божі люди», які активно агітували за стару церкву (РПЦ).

Зважаючи на вище сказане, можна відзначити складність релігійно-політичних процесів 1920-х рр. Посилення антирелігійної політики поєднувалось з піднесенням релігійного руху. Церковне населення використовувало усі можливі форми збереження віри. В той час в Україні боролись дві ідеології: нова марксистсько-ленінська і традиційна православна. Незважаючи на великий тиск, православна ідеологія залишалась живою в свідомості великої частини суспільства.

Характер релігійного життя 20-х р. XX ст. істотно відрізняється від ситуації, що склалась в 30-х рр. Командо-адміністративна система ще не настільки зміцніла, щоб проводити більш потужний наступ на релігію. Атеїстична пропаганда давала менш вагомні результати в порівнянні з наступним десятиріччям. Радянське керівництво більше не грало в «розкольникські ігри» і відкрито ліквідувало усі церковні структури. Соціально-культурні і політичні аспекти зумовлювали характер церковно-державних взаємин. Населення країни проявило супротив антицерковним заходам, в активній та пасивній формі. Супротив проявлявся в релігійно-культурній сфері та не переходив у політичну. Були поодинокі спроби класифікувати владу комуністів, як владу антихристів, а соціалізм назвати диктатурою євреїв над православним населенням. Але подібні заходи не знаходили достатньої підтримки серед віруючих.

Відомий науковець А. Киридон вважає, що взаємини держави та церкви визначають соціальною структурою населення.[11, с.105] Структура соціальних груп не дозволяла здійснювати повний наступ на релігію, як це було в 30-х рр. Населення в більшості залишалось селянським, існували «люди НЕПу», зберігались представниками старої інтелігенції, залишалась доволі велика кількість церковних людей, монахів.

Залишки традиційного суспільства з авторитетом віри були ще доволі помітними, в модернізаційному суспільстві 30-х рр. ціннісні норми були іншими.

Таким чином, особливостями церковно-державних взаємин 20-х рр. XX ст. в УРСР можна назвати:

- посилення ідеологічного, адміністративного та економічного тиску на Православну церкву;
- формувались різні форми протидії населення антицерковній політиці, спостерігалось піднесення антирелігійного руху;
- відбувалась боротьба двох ідеологій: атеїстичної марксистсько-ленінської та традиційної православної;
- в православному середовищі виникають різні церковні структури, окремі з них влада підтримувала в своїх інтересах;
- мав місце вплив соціальних, культурних, економічних чинників на церковне життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрусин Б.І., Бондаренко В.Д. Формування державно-церковного антагонізму в УРСР у 20-30-х рр. XX ст. // Право. 2015. №30. с.80 - 92.
2. Галамай О.М. Реалізація політики відокремлення церкви від держави у 20-х рр. XX ст. на Поділлі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вінниця. 2001. Випуск 3. 276 с.
3. Державний архів Вінницької області. Ф. П-1 Оп. 1 Спр. 900, 14 арк.
4. Державний архів Вінницької області. Ф. Р-489. Оп. 1 Спр. 847, 116 арк.
5. Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття: Монографія. К.: Знання України. 2005. 552 с.
6. Ігнатуша О.М. Сучасна українська історіографія відносин Православної церкви та Радянської держави (1920-30-ті рр.) // УІЖ. 2006. №2. с. 174-190.
7. Лаврик Г. Зовнішній вияв релігійних вірувань у світлі вимог і мотивів здійснення свободи віросповідання у Радянській Україні 1919 - 1920-х рр. // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України 2004. №2. с. 341-347.
8. Лаврик Г. Церковні і релігійні організації як суб'єкти суспільно-правових відносин у Радянській Україні доби НЕПу // Підприємство, господарство і право. 2004. №4. с. 71-80.
9. Перший Всеукраїнський з'їзд спілок Безвірників // Безвірник. 1928. № 6-7 (червень-липень). с.51 - 64
10. Ситник О.М. Становище релігії, церкви та духовності в УСРР в 1920-х - на поч. 1930-х рр. // Наука . Релігія. Суспільство. 2011. №2. с.116-121.
11. Час випробувань: держава, церква і суспільство в радянській Україні. 1917-1930-х років. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 384 с.

PROMOWANIE IDEOLOGII NARODOWEGO SOCJALIZMU WŚRÓD NIEMIECKIEJ MŁODZIEŻY W LATACH 1933 –1945 NA PRZYKŁADZIE DOLNEGO ŚLĄSKA

dr Południak Natalia

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3977-8111>

nataliapoludniak@outlook.com

30 stycznia 1933 roku Adolf Hitler zostaje mianowany przez prezydenta Niemiec Paula von Hindenburga kanclerzem Rzeszy [1, s. 62]. Nadchodzi czas totalitaryzmu, zagłady milionów ludzi i okrutnej wojny światowej. Hitler w opublikowanej w 1925 i 1927 roku książce *Mein Kampf*, która stała się wykładnią polityczną przedstawił swoją wizję Niemiec. Jak zaznacza Antoine Vitkine: „To nigdy nie była książka niejasna czy hermetyczna, lecz jawny program terroru, rasizmu, totalitaryzmu, dominacji nad światem.[...]” [2, s. 7]. Hitler poświęcił w niej wiele miejsca wychowaniu i kształceniu młodzieży. Pisał między innymi „Nie istnieje w naszych szkołach świadomy rozwój wznioślejszych, jakości. Od tej chwili problem ten trzeba rozważać w całkowicie innym świetle. Godność zaufania, gotowość do poświęcenia siebie, milczenie są cnotami, których potrzebuje wielki naród, a nauczanie ich w naszych szkołach jest ważniejsze od ogromu materiału naukowego, który wypełnia program szkolny. Dlatego praca edukacyjna w państwie narodowym, musi kłaść duży nacisk na formowanie charakteru, krok po kroku z kształtowaniem ciała” [3, strony nienumerowane], dlatego też już w 1933 roku przystąpiono do reformy szkolnictwa i zmiany systemu nauczania na każdym jego etapie. Zmieniono przede wszystkim plany nauczania, wprowadzono nowe podręczniki szkolne i nowe szkolenia dla nauczycieli; wszystko w duchu narodowego socjalizmu. Najważniejszym przedmiotem była historia, ale uczono jedynie tej poprawnej politycznie. Uczeń musiał nauczyć się nie tylko faktów, ale miłości do swojej ojczyzny [4, s. 7-8]. W „Deutsche Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung” w oficjalnym organie Ministerstwa Oświaty przedstawiono tezy wyższości rasy germańskiej nad „niższymi narodami” [5, s. 74]. Głównym punktem ideologii rasowej był antysemityzm, którego uczono zarówno na zajęciach z języka niemieckiego, jak również na historii i biologii. Uczono uczniów także posłuszeństwa, milczenia i bezwzględnego wykonywania rozkazów. Ważnym punktem była sprawność fizyczna, uczniowie, bowiem przygotowywani byli do wojny [6, s. 25]. I tu sięgnijmy ponownie do rozważań Adolfa Hitlera zaprezentowanych w *Mein Kampf*: „Dlatego zadaniem narodowego państwa będzie zachowanie rasy i dostosowanie jej do spełnienia końcowych i największych decyzji na tym globie przez odpowiednie wykształcenie swej młodzieży. Naród, który będzie pierwszy na tym polu, osiągnie zwycięstwo. Z punktu widzenia rasy wykształcenie powinno być zakończone służbą w armii. Właśnie dla zwykłych Niemców okres służby wojskowej powinien być zakończeniem normalnej edukacji” [3, strony nienumerowane]. 19 lipca 1933 roku wydano specjalne rozporządzenie dotyczące pozdrowienia „Heil Hitler”, poszanowania i czczenia flagi. Uczniowie i uczennice zobowiązani zostali do używania tego pozdrowienia na początku i na zakończenie zajęć lekcyjnych, przy zmianie nauczyciela jak również, gdy do klasy wchodził dyrektor placówki. Należało wówczas wstać i podnieść w charakterystycznym geście prawą rękę [7, s. 117]. Manfred Ende, uczeń waltbrzyjskiej szkoły im. Adolfa Hitlera wspomina ten rytuał, gdy był uczniem pierwszej klasy. Nauczyciel odpowiadał uczniom „Dziękujemy Führerowi i życzymy mu długiego życia”, a uczniowie powtarzali te słowa po nim [8, strony nienumerowane]. Wynika z tego, że szkoła stała się miejscem kultu przywódcy, który określany był, jako zbawca narodu niemieckiego; traktowano Führera, jako swoistego mesjasza, na cześć, którego powstawały peany. Najlepszym tego przykładem będą słowa nieznanego autora zamieszczone w czasopiśmie „Der heimattreue Schlesier”: „On uratował Niemcy i dał im godność a niemieckiemu narodowi jego chleb powszedni. Niemiecki naród ufa swojemu Führerowi bezwzględnie i bezgranicznie. Adolf Hitler to Niemcy a Niemcy to Adolf Hitler” (przełożyła: Natalia Południak) [9, s. 71]. Drugie rozporządzenie z tego samego roku określało, kiedy i jak należy honorować flagi państwowe, tę ze swastyką i czarno-biało-czerwoną czyli dawną flagę cesarską. Na początku i na zakończenie roku szkolnego, jak również po wszelkich feriach odbywała się specjalna uroczystość, w której uczestniczyli wszyscy nauczyciele i uczniowie [7, s. 117]. W szkołach na honorowym miejscu wisiał dużych rozmiarów portret Adolfa Hitlera. Tak było między innymi w Ewangelickiej Szkole Powszechnej w Rothenbach

(obecnie Gorce, dzielnica miasta Boguszów-Gorce) w powiecie wałbrzyskim. Z zachowanego zdjęcia należącego do uczennicy Elli Peter (rocznik 1925) widoczny jest portret wodza a po jego obu stronach ówczesne „hasła mądrości” przeznaczone dla uczniów. W 1937 roku założono w III Rzeszy nowe szkoły nazwane Adolf-Hitler-Schule, w których kształcili się jedynie poddani ścisłej selekcji chłopcy. Zwracano szczególnie uwagę na polityczność nauczania i zajęcia sportowe. Były to szkoły elitarne, gdzie uczniowie poddawani byli ścisłej indoktrynacji [4, s. 7]. Takich szkół było 12, jedna z nich określona numerem 11 znajdowała się na Dolnym Śląsku w mieście Wartha (obecnie Bardo Śląskie) a jej kierownikiem był Walter Stopp. 9 czerwca 1943 roku odwiedził tę placówkę Robert Ley [10].

Z udostępnionego autorce przez Hanny Breuer podręcznika do literatury dla szkoły ewangelickiej we wspomnianym już Rothenbach, a wydanym w 1937 roku w Breslau (obecnym Wrocławiu) znajdują się teksty gloryfikujące wodza III Rzeszy i narodowy socjalizm. Podręcznik podzielony został na trzy części, w dwóch pierwszych znajdują się teksty poetyckie i prozatorskie, gdzie uczeń zaznajamia się z wierszami znanych niemieckich poetów, legendami, baśniami braci Grimm i opowiadaniem. Jak przystało na prowincję dolnośląską, w szczególności na ziemię wałbrzyską pojawiają się także teksty w popularnym wówczas dialekcie „Gebirgsschlesisch”, czyli „śląszczyźnie górskiej” autorstwa znanego już wówczas pisarza Ernsta Schenke. Trzecia część tego podręcznika zatytułowana została *Von Heimat und Vaterland*, zamieszczono tam teksty dotyczące Heimatu, czyli małej ojczyzny Śląska i ojczyzny Niemiec. Dominują legendy regionalne z Dolnego Śląska – o Liczrzepie, zamku Chojnik, ludwisarzu z Wrocławia, teksty historyczne o wojnie 30-letniej, bitwie z Mongołami na Legnickim Polu. Dziwi fakt, iż w podręczniku jest tak mało tekstów dotyczących Adolfa Hitlera. Pojawia się jedynie opowiadanie o czasach dziecięcych Führera, pobycie polskiego Jungvolku u niego, i na całej jednej stronie słowa wodza skierowane do młodzieży:

„Chcemy być jednym narodem,
i wy, moja młodzieży
musicie zostać tym narodem.
Chcemy, żeby ten naród był wierny,
i wy musicie nauczyć się tej wierności [...]” (przełożyła: Natalia Południak) [11, s. 264].

Drugi z podręczników również dla szkoły podstawowej, z którego uczono się w Katolickiej Szkole im. H. Stehra w Dittersbach (Podgórze, dzielnica Wałbrzycha), różni się już od poprzedniego, ponieważ widnieje tam znacznie więcej tekstów propagujących nazizm i działalność Adolfa Hitlera. Zatwierdzony został przez Ministra Rzeszy do Spraw Wychowania (Reichserziehungsminister) w dniu 17 lipca 1935 roku, było to siódme już wydanie z 1942 roku i także drukowane w wydawnictwie wrocławskim. Na początku (w poprzednim podręczniku brak wstępu) zamieszczono słowa ministra Rzeszy ds. Nauki, Wychowania i Oświaty Bernharda Rusta z dnia 18 czerwca 1935 roku „Dzięki niemieckim rodzicom dał nam Bóg życie. Z niemieckiej ziemi daruje nam on chleb. Tak są krew i ziemia, naród i ojczyzna rękami Boga, z których mamy wszystko, czym jesteśmy. Nigdy nie będziemy chcieli te ręce wypuścić. Chcemy mocno trzymać się niemieckiej ojczyzny i być jednością z niemieckim narodem. Heil Hitler” (przełożyła: Natalia Południak) [12, s. 3]. Tu również podzielono podręcznik na trzy działy, pierwszy z nich to teksty dotyczące starożytnych wierzeń germańskich, cytaty z Eddy, początki kultury i historii germańskiej, nawiązanie do Śląska – przypomnienie postaci świętej Jadwigi, wojny husyckie i inne ważne wydarzenia i przede wszystkim ukazanie postaci króla Fryderyka Wielkiego, jako wodza, który przyłączył Śląsk do Prus i przyczynił się do jego rozkwitu. W myśl tego, co pisał Hitler w *Mein Kampf*: „Musimy największych ludzi wydobyć z masy wielkich nazwisk historii niemieckiej i przedstawić ich młodzieży w tak imponujący sposób, żeby mogli się stać filarami niewzruszonego, nacjonalistycznego państwa” [3, strony nienumerowane]. Jeden z podrozdziałów tego podręcznika ukazuje potęgę Niemiec przed I wojną światową. Rozdział drugi zatytułowany *Ty i twój naród*, pojawiają się w nim teksty dotyczące Śląska jak i całych Niemiec, dzieła znanych wówczas już współczesnych pisarzy śląskich takich jak Ernsta Schenke, Bruno Neugebauera, Hansa Christoph Kaergela, ale także teksty wybitnych przedstawicieli literatury niemieckiej Josepha von Eichendorffa, Gustava Freytaga, Gottfrieda Kellera czy Theodora Fontane, i wielu innych. Pod tytułem trzeciego i ostatniego rozdziału *Ty i niemiecka przyszłość* umieszczono slogan „Zwycięstwo leży w sile wierności”. I tu ponownie przytaczając słowa Hitlera z *Mein Kampf*:

„Narodowe państwo będzie traktować naukę, jako środek służący zwiększeniu narodowej dumy. [...]” [3, strony nienumerowane], jasno wynika, że podręcznik ten służyć miał propagowaniu ideologii faszystowskiej i kształceniu młodego człowieka na wiernego i poddanego państwu i swojemu Führerowi. Teksty w tym rozdziale ukazują działania Jungvolku, nawołują do wstąpienia do organizacji Hitler Jugend, przypominają powstanie partii NSDAP i kształtowanie się narodowego socjalizmu. Wiersze jak *Mój Führer*, czy też *Führerowi* należało uczyć się na pamięć. Nawet w podręczniku do gramatyki i ortografii z 1944 roku nie zabrakło zadań o treści narodowosocjalistycznej [13, s. 67-68].

Krytyczną ocenę systemu nauczania w czasach czteroletnich rządów narodowych socjalistów w Niemczech to znaczy od 1933 roku do 1937 roku przedstawił Gedo Hecht w „Miesięczniku Pedagogicznym”. Analizując wiele rozpraw i artykułów doszedł on do jakże trafnego wniosku, że wychowanie młodzieży miało w Niemczech aspekt priorytetowy [5, s. 73]. „W szkołach wszelkich kategorii, od najniższych począwszy, przeznaczone zostały specjalne godziny –lekcje na zapoznanie dzieci i młodzieży z ideologią ruchu narodowo-socjalistycznego.[...]” [5]. Nauka w takiej szkole była mniej ważna, wszystko dążyło w kierunku militarysty. Nauczano tak zwanej geografii militarnej Niemiec, podając wówczas, że Gdańsk i całe Pomorze, Poznańskie i Śląsk figurują po stronie Niemiec [5, s. 74]. W podręcznikach do matematyki uczniowie musieli rozwiązywać zadania tekstowe *stricte* natury wojskowej. Hecht podaje, jako przykład następujące zadanie „Bomba zapalająca waży 1 kg, bomba bojowa 50 kg, bomba ekrazytowa eksplodująca 100kg; ile wobec tego może zabrać na pokład samolot bojowy bomb wymienionych gatunków, jeśli obciążenie jego może najwyżej wynosić 1100 kg i jeśli do jednego ataku potrzebuje się wyżej wymienionych gatunków bomb w stosunku 100:1:4. Jaki będzie stosunek wagi pojedynczych sort bombowych?” [5, s. 76]. W podręcznikach z chemii informowano uczniów o środkach używanych w wojnie chemicznej, uczono jak należy sporządzać gazy trujące czy też różnego rodzaju bomby [5, s. 77]. Na lekcjach geografii skupiano się bardziej na zadaniach praktycznych, między innymi nauczano czytania map, w szczególności map wojskowych czy też orientacji w terenie [5, s. 76].

Z zachowanego świadectwa ukończenia Ewangelickiej Szkoły Powszechnej w Rothenbach z 1939 roku na pierwszej stronie widniał czarny orzeł i wkomponowany w niego tekst „Jeden naród, jeden wódz, jedna Rzesza” oraz nazwisko ucznia. Na drugiej stronie dane ucznia i krótka jego charakterystyka, informacja, w jakich zajęciach sportowych brał udział i maksyma Führera „Adolf Hitler egzekwuje: wierność, posłuszeństwo, dyscyplinę, ofiarność, koleżeństwo, skromność, to mają być zasady, które dominować będą coraz bardziej w życiowych przykazaniach”. Na ostatniej stronie umieszczono stopnie z poszczególnych przedmiotów, podpisy nauczycieli i dyrektora z pieczęcią szkoły¹.

Uczniowie musieli również uczestniczyć w wielu akcjach propagandowych i uroczystościach organizowanych na cześć Führera. Z zachowanej kroniki Ewangelickiej Szkoły Powszechnej w Rothenbach i opracowanej przez Ritę Mallman, dowiadujemy się między innymi, że uczniowie tej szkoły wraz z uczniami szkoły katolickiej (szkoły te mieściły się w tym samym budynku, przy obecnej ul. Staszica 5) w 1933 roku obchodzili uroczystości „Dzień Niemieckiej Młodzieży”. Z tej okazji przeprowadzono zawody sportowe a rektor przekazał zaprojektowany przez siebie a wykonany przez malarza Vogta i jego żonę sztandar szkolny. Aby uczcić Führera uczniowie zbierali kości, metal i papier. I tak w 1938 roku szkoła zebrała 548 kg kości i znalazła się w ścisłej czołówce szkół powiatu walbrzyskiego, a w 1940 roku zebrano aż 1859 kg kości [14, s. 8-9]. Z okazji pięćdziesiątych urodzin Adolfa Hitlera a przypadających 20 kwietnia 1939 roku oprócz miejscowych notabli i mieszkańców również uczniowie obu szkół wzięli udział w uroczystości posadzenia na skwerze przy obecnej ulicy Zachodniej dębu, jako symbolu siły, stabilności i nowej ery².

System nauczania w faszystowskich Niemczech mocno został skrytykowany przez pedagogów zrzeszonych w sekcji Ligi Nowego Wychowania w Londynie. Krytykowano przede wszystkim podporządkowanie dzieci i młodzieży państwu, uważając jakże słusznie, że prowadzi to

1 Świadectwo ukończenia Ewangelickiej Szkoły Powszechnej w Rothenbach, przekazane autorce przez Hanny Breuer, (przełożyła Natalia Południak).

2 Zob. Informacja przekazana autorce przez Hanny Breuer w 2011 roku. Hanny Breuer, jako uczennica Ewangelickiej Szkoły Powszechnej w Rothenbach brała udział w tej uroczystości. Dąb nadal rośnie w miejscowości Boguszów-Gorce.

do niszczenia ich osobowości [5, s. 75].

29 listopada 1937 roku władze ówczesnych Niemiec posunęły się bardzo daleko nakazały rodzicom pod groźbą kary wychowywanie swoich dzieci w duchu ideologii hitlerowskiej. Jako przykład podano rodzinę z Waldenburga (obecnego Wałbrzycha) na Dolnym Śląsku. „Małżeństwo pacyfistycznych katolików odmówiło wychowywania swoich dzieci w duchu przekonań hitlerowski. Sąd oznajmił, że prawo Rzeszy „powierza edukację dzieci rodzicom pod warunkiem, że będą one wychowywane w sposób przewidziany przez państwo i naród”. Oskarżył rodziców o wychowywanie dzieci na „wrogów narodu” i powierzył ich dalsze kształcenie opiece państwa” [1, s. 84].

Państwo niemieckie nie ingerowało jedynie w nauczanie w szkole, czy też rolę rodziców w wychowywaniu swoich dzieci, ale dążyło do zawładnięcia czasem wolnym dzieci i młodzieży, narzucając im przynależność do organizacji nazistowskich. Dzieci i młodzież, początkowo dobrowolnie mogły wstępować do organizacji Hitler-Jugend, która powstała w 1926 roku; chłopcy w wieku 10–14 lat do „Deutsches Jungvolk” (Niemiecka Młodzież), a dziewczęta od 14 do 18 lat do „Bund Deutscher Mädel” (Związek Niemieckich Dziewcząt) [15]. Jak zaznacza autor kroniki szkolnej w Rothenbach, w 1936 roku 90% uczniów należało do „Jungvolk”. Otrzymali oni wówczas przywilej używania flagi tej organizacji podczas każdej uroczystości [14, s. 8]. 1 grudnia 1936 roku ukazało się rozporządzenie, gdzie w §1 zaznaczono, że „cała młodzież niemiecka na obszarze Rzeszy zobowiązana jest do wstąpienia do Hitlerjugend” [16, s. 352].

W 1932 roku podczas roznoszenia ulotek propagandowych został zamordowany w Berlinie przez grupę młodocianych komunistów członek Hitler-Jugend Herbert Norkus (1916–1932). Dzień jego śmierci, przypadający na 24 stycznia stał się dniem żałoby nacjonalistycznej młodzieży (Tag des Heiligen), podczas którego między innymi odczytywano nazwiska poległych członków tej organizacji. Śmierć szesnastoletniego chłopca trafnie została wykorzystana przez narodowych socjalistów do propagowania swojej ideologii faszystowskiej. Powstało wówczas wiele szkół noszących jego imię, jedna z nich mieściła się w Waldenburgu (Wałbrzychu) na Dolnym Śląsku [17]. Chłopcy należący do DJ musieli prowadzić zdrowy tryb życia, służyć ojczyźnie i narodowi. Poddawano ich specjalnym próbom wytrzymałościowym, za których wzorowe wykonanie otrzymywali odpowiednie naszywki na mundury i opaski na ramię. Przygotowywano ich w ten sposób do roli przyszłych żołnierzy [18, s. 112–113]. Dziewczęta z BDM uczyły się pracy, porządku, dyscypliny i posłuszeństwa. Wyjeżdżały na specjalne obozy. Jeden z takich obozów zorganizowano dla 60 dziewcząt z Westfalii w Dworze Idy w Bad Salzbrunn (obecnie Szczawno-Zdrój). Oprócz pracy dziewczęta brały udział w uroczystych apelach, podczas których wywieszano flagę i cytowano sentencje zaczerpnięte z pism wodza, czytano także codziennie książki wybrane przez Izby Piśmiennictwa Rzeszy. Godzinę dziennie trwał szkolenie polityczne [19, s. 55–58].

O powstaniu, celach i ideologii organizacji Hitler-Jugend pisał Włodzimierz Iwaszkiewicz. Jego zdaniem: „[...] młodzież wychowywana jest w zadziwiająco jednolitym duchu, ale przy tej okazji zatracony jest duch swobody, owa myśl swobodna, która jest wszędzie, gdziekolwiek się działa i dzieje życie. W istocie dzisiejsza młodzież niemiecka nie potrzebuje myśleć, ponieważ robią to za nią przywódcy. W atmosferze bezkrytycyzmu zamiera twórczość, opierająca się przecie na krytycznym stosunku do życia.[...]” [20, s. 15].

We wrześniu 1944 roku, kiedy Niemcy zaczęły przegrywać na wielu frontach, powołano tak zwany Volkssturm, do którego wcielono młodzież i starszych mężczyzn. Dziesiątki tysięcy młodych „żołnierzy” w wieku 16–17 lat, a nawet młodszych przystąpiło do walki w imię wielkich Niemiec i poległo w ostatnich dniach wojny. Niektórzy, którzy przeżyli dostali się do specjalnie dla nich przygotowanych obozów jenieckich. Po zakończeniu wojny, młodzi ludzie, wychowywani w duchu narodowego socjalizmu, posłuszeństwa i walki nie potrafili odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Wzrastali oni, bowiem w poczuciu, iż trzeba walczyć do końca a zwycięstwo Niemiec jest pewne [21, s. 4–5]. Ideologia faszystowska zawładnęła ich życiem i długo musieli się „wyzwalać z objęć totalitaryzmu”.

Bibliografia:

1. Catherine, Jacques Legrand, *Adolf Hitler*, Warszawa 1999.
2. Antoine Vitkine, „*Mein Kampf*”. *Biografia książki*, Warszawa 2013.
3. Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Część II Ruch narodowosocjalistyczny, Rozdział II, Państwo, Edycja komputerowa:zrodla.

historyczne.prv.pl Przy udziale Macieja Husa, Tłum. Irena Puchalska, Piotr Marszałek, strony nienumerowane.

4. Emilia Stopar, *Nationalsozialistische Erziehungsideale in Max von der Grüns Wie war das eigentlich? – Kindheit und Jugend im Dritten Reich. Eine Analyse der Indoktrinierung von Kindern in Deutschland während des Zweiten Weltkrieges*, Aufsatz.
5. Gedo Hecht, *Militarizm w niemieckich instytucjach wychowawczych i naukowych. Czego i jak uczyć młodzież w społecznej szkole niemieckiej*, „Miesięcznik Pedagogiczny”. Pismo poświęcone sprawom szkoły powszechnej- organ Związku Nauczycielstwa Polskiego w województwie śląskim pod kierunkiem komitetu redakcyjnego, nr 3, Cieszyn 1937.
6. Kathrin Große, *Kindheit im zweiten Weltkriege. So bereiten sie Jugendliche inhaltlich auf dieses Thema vor*, Berlin Mai 2012.
7. *Amtsblatt des badischen Ministeriums des Kultus, des Unterrichts und der Justiz*, nr 20, 1933, s. 117.
8. Manfred Ende, *Die Kicker von Lindchendorf*, 2019, strony nienumerowane.
9. „Der heimat treue Schlesier“ Bundeszeitschrift des Bundes heimat treuer Schlesier e.V (Vereinigte Oberschlesier u. Schlesier) Sitz Berlin, nr 4, den 1. April 1936.
10. www.akeg-mages.de/archive/-2UMDHUBM1TW.html [dostęp: 07.12.2019].
11. Adolf Hitler, *Der Führer spricht zur deutschen Jugend, Deutsches Lesebuch für Volksschulen 3. und 4. Schuljahr*, Breslau 1937.
12. Bernhard Rust, *Deutsches Lesebuch für Volksschulen Dritter Band*, Breslau 1942.
13. Paul Garz, Otto Hartmann, *Arbeitsbuch für den Unterricht in der deutschen Sprache an Volksschulen*, Heft 3, Frankfurt a.M. 1944.
14. Rita Mallmann, *Die Schule in Rothenbach*, „Waldenburger Heimatbote“ Offizielles Organ für den gesamten Heimatkreis Waldenburg (Schlesien) nr 951, Norden, März 2003.
15. <http://www.zeitgeschichte-wn.at/images/Lernmaterialien/9-Jugend-im-Dritten-Reich.pdf> [dostęp: 04.01.2020].
16. „Reichsgesetzblatt“ 1934 I S. 1235, 1932.
17. https://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/nstopo/stnam/Begriff_24.html [dostęp: 20.12.2019].
18. *Der Dienst im Deutschen Jungvolk*, „Schlesischer Bergland-Kalender“ 1941.
19. *Das Landjahr Lager in Bad Salzbrunn*, „Schlesischer Bergland-Kalender“ 1938.
20. Wacław Iwaszkiewicz, *Młodzież niemiecka w Hitler-Jugend*, Polski Związek Zachodni Rok 1938-Odczyt nr 2. Drukowano jako rękopis.
21. Sine Majer-Bode, *Kindheit im Zweiten Weltkrieg. Kindheit unter Hitler*, https://www.planet-wissen.de/geschichte/nationalsozialismus/kindheit_im_zweiten_weltkrieg/pwiekindheitunterhitler100.html [dostęp: 06.01.2020].

NAJWIĘKSZE KONSTRUKCJE HIRAMA STEVENS'A MAXIMA ORAZ BENJAMINA HOTCHKISS'A

Rosiński Maciej

doktorant na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
mrosinski93@gmail.com

Hiram Stevens Maxim, to wynalazca i przedsiębiorca, który urodził się w miejscowości Sangerville w 1840 roku. Wychował go biedny ojciec, który był właścicielem farmy. Początkowo, Hiram uczył się w domu, gdzie nabył podstawowe umiejętności, takie jak czytanie i pisanie. W wieku czternastu lat odbył praktyki zawodowe u producenta powozów, a następnie pracując w zaatakowanym przez myszy młynie, Maxim wykazał się niezwykłą pomysłowością, gdyż opracował pułapkę na myszy, która nadal jest używana w wielu domach. Leszek Erenfeicht w swojej pracy, pod tytułem „*Karabiny Maszynowe Maxima*”, opisał również inne konstrukcje Hiram. Były to między innymi:

- maszyny rolnicze,
- kotły,
- silniki parowe,
- gaźniki,

To właśnie dzięki szerokiemu zainteresowaniu i wszechstronności, Maxim posiadał firmę,

która zbudowała pierwszą elektrownię gazową, oświetlającą ulicę Manhattanu. Co ciekawe, w odróżnieniu od innych, wielkich konstruktorów broni, jak np. Samuela Colta, czy też Benjamina Hotchkissa, Hiram nie był rusznikarzem, jednak z racji tego, że posiadał niesamowite zdolności manualne, cieszył się dużą popularnością na całym świecie. Początkowo, ciężki karabin maszynowy „Maxim”, miał być jedynie jednorazowym pomysłem. Wszystko zaczęło się od propozycji, którą Hiram dostał w 1881 roku, aby odsprzedać prawa do swoich patentów konkurencji za 200 tys. dolarów i wyjechać do Europy na 10 lat, gdzie nie mógłby konstruować nowych wynalazków elektrycznych. Maxim przyjął ofertę i wyleciał do Anglii, gdzie znalazł rozwiązanie dotyczące nowej technologii i już w 1883 roku, stworzył ciężki karabin maszynowy „Maxim”, który początkowo nie cieszył się dużym uznaniem wśród żołnierzy, jednak wojna rosyjsko-japońska ukazała wiele zalet jego konstrukcji, w porównaniu ze stosowanymi wcześniej kartaczołownicami. W chwili zakończenia działań wojennych, o których mowa powyżej, postanowiono uruchomić masową produkcję ckmu w Rosji. Karabin Maxim stał się celem udoskonalania również w Anglii i Niemczech. To właśnie Anglicy opracowali karabin New Light Model produkcji Vickersa, który okazał się być rewolucją w konstrukcji Maxima. Wyeliminowanie mosiądzu wbrew pozorom nie było jednak największą zaletą konstrukcji. Oczywiście, była to bardzo istotna zmiana, gdyż zmniejszyła się wtedy waga karabinu o 7 kilogramów (z 27 kg do 20 kg), jednak tak naprawdę, to wprowadzenie odrzutnika, czyli inaczej mówiąc wzmocnienia odrzutu było najważniejszym czynnikiem udoskonalenia Maxima. Nie trudno się domyśleć, jak bardzo ułatwiło to żołnierzom panowanie nad bronią szybkostrzelną, która wcześniej posiadała znacznie większy rozrzut pocisków. Modyfikacje, nie zmieniły jednak podstawowych mechanizmów karabinu. Ciężki karabin maszynowy Maxima był w zasadzie bronią samoczynną, która umożliwiała również strzelanie ogniem pojedynczym. Niemiecki MG 08, rosyjski wz. 10 i brytyjski Vickers Mk I okazały się doskonałym orężem, zaś pod warunkiem właściwej gospodarki wodą do chłodzenia, lufami i odpowiednio częstego smarowania był właściwie niezniszczalny. Niestety, jak to bywa w broniach, nie ma nic idealnego. Karabiny te posiadały jedną, wspólną wadę. Mianowicie były bardzo ciężkie i ważyły po kilkadziesiąt kilogramów.

Zważając na dużą wagę ckm-u Maxim, należało wziąć pod uwagę, że do jego obsługi potrzeba było kilka osób, gdyż waga zestawu wynosiła blisko 60 kg, a niektóre źródła podają nawet 70 kg. W związku z tym, omawiana broń służyła głównie do celów obronnych, jednak w późniejszym okresie, komisja Merkatz zastosowała nowe rozwiązania. Do ckmu Maxima dodano dwójnog, kolbę oraz uchwyt pistoletowy, a układ mechanizmów wewnętrznych, suwadło z zamkiem ryglowanym kolanową dźwignią i zamek z ruchomym w płaszczyźnie pionowej podajnikiem pozostał bez zmian. Nowa wersja Maxima, nosiła nazwę MG 08/15, lecz nie miała ona zastępować pierwotnej wersji MG 08, tylko ją wspierać. Dopiero pod koniec I Wojny Światowej wyprodukowano tak dużo nowych wersji, iż stały się one najbardziej popularniejszym niemieckim karabinem maszynowym.

Lufa ckmu Maxim MG 08 posiadała przewód podobny do karabinowego, osadzona została w tylnej części suwadła, gdzie wraz z nim stanowiła połączoną część z komorą zamkową. Spełniało to w karabinie funkcję ogniwa wiodącego, wprawiającego w ruch mechanizmy broni. Lufa posiadała cztery prawoskrętne gwinty, a mechanizm ryglowania karabinu został rozwiązany poprzez umieszczenie dwóch dźwigni działających na trzech poziomych osiach obrotu. Oś przednia łączyła dźwignię kątową z trzonem zamkowym, a tylna, dźwignię zamkową z suwadłem. Obie dźwignie łączyła trzecia oś. W momencie ruchu lufy do tyłu, załamywała się dźwignia w kierunku dolnym, co powodowało odryglowanie broni. Urządzenie powrotne składało się z jednej sprężyny powrotnej, pracującej na rozciąganie, umieszczonej na lewej stronie komory zamkowej i było zasłonięte blachą. Broń zasilana była nabojami z taśmą ciągłej o ogniwkach zamkniętych, które były wkładane do nośnika broni z prawej strony. W momencie wprowadzenia taśmy i pociągnięcia jej w lewo, do tego momentu, aż napotykało opór, łapka suwadła i zaczepy składały się z jednej sprężyny powrotnej, pracującej na rozciąganie, umieszczonej na lewej stronie komory zamkowej i było zasłonięte blachą. Broń zasilana była nabojami z taśmą ciągłej o ogniwkach zamkniętych, które były wkładane do nośnika broni z prawej strony. W momencie wprowadzenia taśmy i pociągnięcia jej w lewo, do tego momentu, aż napotykało opór, łapka suwadła i zaczepy składały się z jednej sprężyny powrotnej, pracującej na rozciąganie, umieszczonej na lewej stronie komory zamkowej i było zasłonięte blachą. Broń zasilana była nabojami z taśmą ciągłej o ogniwkach zamkniętych, które były wkładane do nośnika broni z prawej strony. W momencie wprowadzenia taśmy i pociągnięcia jej w lewo, do tego momentu, aż napotykało opór, łapka suwadła i zaczepy składały się z jednej sprężyny powrotnej, pracującej na rozciąganie, umieszczonej na lewej stronie komory zamkowej i było zasłonięte blachą. Broń zasilana była nabojami z taśmą ciągłej o ogniwkach zamkniętych, które były wkładane do nośnika broni z prawej strony. W momencie wprowadzenia taśmy i pociągnięcia jej w lewo, do tego momentu, aż napotykało opór, łapka suwadła i zaczepy składały się z jednej sprężyny powrotnej, pracującej na rozciąganie, umieszczonej na lewej stronie komory zamkowej i było zasłonięte blachą.

Do strzelania przeciwnocznego używano celownika Wz 16, który miał muszkę kołową i szczerbinkę lub nieco zmodyfikowany celownik wz. 29. Ckm Maxim posiadał bardzo skomplikowaną budowę, ponieważ składał się z 236 elementów, dlatego też obsługa tego karabinu musiała być bardzo dobrze wyszkolona. Doświadczenie wychodziło na jaw tak naprawdę w momencie zacinania się broni, co wcale nie było rzadkim zjawiskiem.

Komorą zamkową posiadała konstrukcję płytową, o przekroju prostokątnym, która zamykana była dwustronnie – z góry, pokrywą płaską i z tyłu, pokrywą tylną. W komorze tej znajdował się

zamek, mechanizm spustowy, oraz spust dźwigniowy wraz z bezpiecznikiem. W momencie, gdy pocisk opuszczał lufę, wylatujące z nim gazy działały na wzmacniacz odrzutu, co dodawało energii potrzebnej do uruchomienia przesuwaka taśmy. Wtedy też cofająca się wraz z suwadłem ręczka zamkowa po przebyciu około 6 mm, napotykała na swojej drodze kowadełko które wymuszało jej obrót w przód. Obrót ręczki przenoszony był na dźwignię zamkową, która to osuwała się w dół i „łamała” układ dźwigni ryglujący zamek. Dopiero wtedy zamek zaczynał się cofać, a podajnik wyciągał łuskę z komory nabojoywej i kolejny nabój z taśmy. Po otwarciu zamka, lewa strona suwadła wypływała ramię dźwigni kątowej, która napędzała suwak, dzięki czemu chwytak przesuwaka przemieszczał się w prawą stronę, wypalując kolejny nabój w taśmie.

Ciężki karabin maszynowy, był jedną z najpotężniejszych broni piechoty, która pozwalała na długotrwałe i bardzo silne prowadzenie ognia. O niesamowitych osiągnięciach ckm'ów systemu Maxima, świadczą chociażby walki nad Sommą, gdzie brytyjskie wersje Vickersa wykorzystane zostały do wsparcia piechoty. Prowadzono wtedy ogień pośredni na dystansie przekraczającym 2,5 km przez kilkanaście godzin. Łącznie, z dziesięciu karabinów maszynowych wystrzelono blisko milion pocisków, zużywając do chłodzenia luf ogromne ilości wody.

Do głównych zalet ciężkiego karabinu maszynowego Maxima, można zaliczyć:

- odrzutnik,
- szybkostrzelność,
- możliwość strzelania na dużą odległość,
- chłodzenie lufy za pomocą wody,
- stabilna konstrukcja,

Karabin Maxim oczywiście posiadał również wady, taki jak :

- duża masa karabinu bojowego,
- zacinanie się broni,
- skomplikowana budowa.

Kolejnym wielkim konstruktorem, którego uzbrojenie zrewolucjonizowało działania wojenne, był Benjamin Hotchkiss, który urodził się w 1826 roku w Watertown. Hotchkiss był świetnym konstruktorem, który początkowe umiejętności nabywał w fabryce ojca, gdy tylko skończył studia i odbył praktyki. Począwszy od lat 50. XIX wieku, Benjamin był zatrudniony w Hartford, gdzie pracował przy uzbrojeniu wojskowym, tworząc również nową linię pocisków artyleryjskich, które były stosowane w Stanach Zjednoczonych. W 1867 r. Hotchkiss przeprowadził się do Francji i założył własne przedsiębiorstwo zbrojeniowe, o nazwie „*B.B. Hotchkiss Company*”, w miejscowości Viviers. Benjamin, był konstruktorem wielu typów uzbrojenia, jak np. Hotchkiss M1873, czy też Hotchkiss M1879. Po śmierci Benjamin Hotchkissa w 1885 roku, firma nadal prężnie funkcjonowała i już w 1893 roku rozpoczęła się praca nad karabinem maszynowym „Hotchkiss”, który oparty był na patencie wykupionym od austriackiego oficera Adolfa barona Odkoleka von Augezda. System działał na zasadzie wykorzystania gazów prochowych, które były odprowadzane poprzez boczny otwór w lufie. Głównym klientem Hotchkissa była oczywiście armia francuska, jednak to amerykańska marynarka wojenna testowała prototyp tej broni. Testy zakończyły się negatywnie, ponieważ już po oddaniu kilkuset strzałów doszło do pęknięcia suwadła na skutek błędnej obróbki termicznej, a komora zamkowa ujawniała ślady nadmiernego zużycia, jak na nikłą liczbę wystrzelonych nabojoyw. Ze względu na to, zwrócono się o pomoc do Edwarda Parkhursta, który pracował przy produkcji Colta. Edward Parkhurst zaproponował wtedy zmiany, dotyczące doboru materiałów, a także udoskonalenia, które poprawiłyby zdecydowanie skuteczność broni.

Ckm Hotchkiss wz. 14 posiadał ciężką nieruchomą lufę z gwintem czterobruzdowym - lewoskrętnym, zawierającą dodatkowe uzębrowanie w tylnej części. Pod lufą umieszczono komorę gazową, która z przodu była zamknięta poprzez regulator gazów oddziaływających na tłok. Mechanizm spustowy, umieszczony wraz z chwytym i językiem spustowym w dolnej części komory zamkowej, był przystosowany do ognia ciągłego.

Pocisk wystrzelonego nabojoy przemieszczał się przez przewód lufy, a po minięciu otworu gazowego, ściśnięte za nim gazy przedostawały się do umieszczonej pod lufą komory gazowej, gdzie oddziaływały na tłok gazowy z siłą zależną od objętości komory, którą można było zmienić przez przestawienie regulatora gazowego. Praktyka pokazała jednak, że regulator ustawiano do momentu,

w którym to przestawano dochodzić do przycinania łusek zamkiem i niewypałów na skutek zbyt lekkiego uderzenia, a szybkostrzelność wynosiła aż 400-450 strzałów na minutę.

Przyrządami celowniczymi była muszka wraz z celownikiem krzywiznowym. Podczas oddawania strzałów broń była przymocowana do trójnożnej podstawy wz. 14 i wz.15 lub wz. 16

Ciężki karabin maszynowy Hotchkiss, wykorzystywano również podczas strzelania przeciwlotniczego. Broń ustawiano wtedy na trójnożnej lawecie wz. 29, lub też wzmacniano wyżej przytoczone trójnoży. W porównaniu do Maxima, Hotchkiss był bardzo prosty w budowie oraz niezwykle szybkostrzelny. Ciężki karabin maszynowy Hotchkiss, posiadał różne modyfikacje. Jedną z nich, był Hotchkiss wz. 25, który strzelał amunicją Mausera kalibru 7,9 mm. Niestety, wz. 25 nie był tak dobry jak sądzono, gdyż ta zmiana powodowała zbyt szybkie przegrzewanie się lufy, co w ostateczności uniemożliwiało prowadzenie ognia.

Omawiając ckm Hotchkiss, nie można pominąć wersji, która pochodziła z 1930 r. Karabin posiadał kaliber 13,2 mm, a więc stosowano go do prowadzenia ognia przeciwlotniczego oraz przeciwpancernego. Zasilanie odbywało się z taśmy sztywnej na 15 naboń lub magazynka pudełkowego na 30 naboń.

Pod koniec marca 1931 r. Oddział I Sztabu Głównego zaprezentował projekt dotyczący broni przeciwpancernej, w którym porównano wyniki nkm Hotchkiss 13,2 mm oraz Oerlikona 20 mm. Okazało się wtedy, że Hotchkiss 13,2mm podczas oddawania strzałów na różne odległości, charakteryzował się ogromną celnością, jednak gorzej przebiegał pancerny. Wyciągnięto wtedy wnioski, że nkm 13,2 mm najlepiej będzie się sprawdzał, gdy zostanie zgrupowane kilka karabinów jednocześnie.

W 1938 roku, o nkm Hotchkiss 13,2 mm upomnięła się również Polska Marynarka Wojenna, w której karabiny Hotchkiss odgrywały bardzo ważną rolę w obronie przeciwlotniczej. Obecność nkm wz. 30 w Polskiej Marynarce Wojennej datuje się na połowę lat 30, podczas planowania wzmocnień obrony Pińskiej. W roku 1936 kierownictwo PMW zamówiło 15 nkmów 13,2 mm, wraz z siedmioma podwójnymi podstawami, które miały zastąpić armaty Vickersa 40 mm, stanowiących główne uzbrojenie przeciwlotnicze niszczycieli typu Wicher oraz okrętów podwodnych typu Wilk. Niszczyciele posiadały cztery zamontowane nkm, a okręty podwodne dwa.

Do głównych zalet ciężkiego karabinu maszynowego Hotchkiss, można zaliczyć:

- bardzo stabilną budowę,
- mała ilość części składowych,
- tanie w produkcji i lekkie taśmy blaszane,
- duża szybkostrzelność,

Za wady możemy przyjąć natomiast:

- częste przegrzewanie się lufy,
- nadmierną długość karabina,
- powietrzne chłodzenie lufy
- brak urządzenia ułatwiającego przenoszenie ckm,
- konieczność manipulowania regulatorem gazowym
- mechanizm zamkowy, który był bardzo czuły na zanieczyszczenia.

Ciężki karabin maszynowy „Hotchkiss”, był bronią samoczynną, która posiadała dużą szybkostrzelność, wynoszącą 400-450 pocisków na minutę. Właściwy karabin maszynowy Hotchkiss, składał się z następujących elementów:

- Lufa,
- Komora gazowa,
- Komora zamkowa,
- Przyrząd celowniczy,
- Donośnik,
- Spust,
- Mechanizm zamkowy,

- Tylce z pokrywą komory zamkowej,

Ciężkie karabiny maszynowe Hotchkiss oraz Maxim, bez wątplenia zrewolucjonizowały poziom uzbrojenia wojennego. Ciężko wskazać, który z tych karabinów był lepszy. Osobiście, wybrałbym ckm Maxim, ponieważ był chłodzony wodą, a przy tym posiadał bardzo stabilną konstrukcję. Mimo wszystko, umiejętne wykorzystanie zarówno ckmu Maxima, jak i ckmu Hotchkiss'a, mogło skutkować uzyskaniem przewagi na polu walki.

Tabela 1. Ciężki karabin maszynowy Maxim.

Dane techniczne	wz. 08	wz. 10/28
Masa karabinu z wodą i odrzutnikiem bez podstawy (kg)	23	21,9
Masa podstawy (kg)	35	41
Masa bojowa karabinu (kg)	66	64,5
Długość karabinu bez podstawy (mm)	1200	1200
Długość lufy (mm)	720	720
Pojemność taśmy (szt.)	250	250
Kaliber (mm)	7,92	7,92

Źródło: L. Erenfeicht, *Karabiny maszynowe Maxima*, Wielki leksykon uzbrojenia Wrzesień 1939, Warszawa 2013, s.57.

Tabela 12. Ciężki karabin maszynowy Hotchkiss.

Dane techniczne	wz. 14	wz. 25
Kaliber (mm)	8	7,9
Nabój	8 mm x 50 R	7,9 mm x 57 Mauser
Długość całkowita (mm)	1390	1289
Długość lufy (mm)	800	775
Masa karabinu (kg)	24,3	23,8
Masa lufy (kg)	10,4	9,9
Masa karabinu (kg)	24,3	23,8
Masa komory zamkowej (kg)	13,9	13,9
Masa podstawy wz. 16 (kg)	24	24
Prędkość początkowa (m/s)	670	840
Energia początkowa (J)	2873	4516

Źródło: L. Erenfeicht, *Karabiny Maszynowe Hotchkiss*, Wielki leksykon uzbrojenia Wrzesień 1939, Warszawa 2014, s. 42.

Tabela 3. Najcięższy karabin maszynowy wz. 30.

Kaliber (mm)	13,2
Nabój	13,2 mm x 99 Hotchkiss
Długość całkowita karabinu (mm)	1490
Długość lufy (mm)	1000
Masa karabinu (kg)	32

Прędkość początkowa (m/s)	800
Energia początkowa (J)	16640
Zasilanie	Taśma sztywna na 15 nabojęw, magazynek na 30 nabojęw

Źródło: L. Erenfeicht, *Karabiny Maszynowe Hotchkiss*, Wielki leksykon uzbrojenia Wrzesień 1939, Warszawa 2014, s. 55.

Bibliografia

Literatura

1. Erenfeicht Leszek, *Karabiny maszynowe Hotchkiss*, Wielki leksykon uzbrojenia wrzesień 1939, Warszawa 2014.
2. Erenfeicht Leszek, *Karabiny maszynowe Maxima*, Wielki leksykon uzbrojenia wrzesień 1939, Warszawa 2013.
3. Konstankiewicz Andrzej, *Broń strzelecka wojska polskiego 1918-39*, Warszawa 1986.
4. Rosiński Maciej, *Karabiny w Wojsku Polskim okresu II Wojny Światowej*, Toruń 2018
5. Torecki Stanisław, *Broń i amunicja strzelecka Ludowego Wojska Polskiego*, Warszawa 1985.

Netografia

1. M. Mackiewicz, *Karabin maszynowy – król okopów*, <http://www.polska1918-89.pl/pdf/karabin-maszynowy---krol-okopow,1557.pdf>
2. Życiorys Hiram Stevensa Maxima, https://ethw.org/Sir_Hiram_Maxim

ФІЛОСОФІЯ БЕЗПЕКИ В ЕПОХУ ЕМЕРДЖЕНТНОСТІ

Селіванов Станіслав Євгенович

д-р. техн. наук, проф.
selivanstas1940@gmail.com

Леценко Альона Михайлівна

д-р.філос. наук, доцент
alena020114@ukr.net

Смирнов Владислав Анатолійович

канд. фіз.-матем. наук, EmeritusProf.
vlasmirmnov.vs@gmail.com

Херсонська державна морська академія

«Security is a condition that makes everything else possible»

(Emma Rothschild,

Director of the Center for History and Economic Theory,
King's College, Cambridge, England).

Із зародженням людської цивілізації проблема безпеки були чи не найважливішою у житті суспільства. Ще Цицерон стверджував, що «насамперед кожному виду живих істот природа дарувала прагнення захищатися, захищати своє життя... уникати всього того, що здається шкідливим, і набувати, і здобувати для себе все необхідне для життя» [1]. Утім, з розвитком суспільства набула поширення хибна думка, що безпекові проблеми мають вузькоспеціальний характер і їх слід розглядати лише на рівні окремих наук і навчальних дисциплін, оскільки загальнонаукового, а тим більш філософського характеру, вони не можуть містити. Безпека почала розумітися як сукупність контрольованих умов, як стан деякої системи, що дозволяє виключити будь-які загрози і небезпеки, передбачивши і визначивши наперед усі можливі шляхи їх виникнення. Іншими словами, поняття безпеки почало асоціюватися з відсутністю змін, з таким собі консервативним, повністю контрольованим «безпечним простором», де

Номо агенс повинен дотримуватися чіткої схеми дій із мінімальною кількістю неочікуваних відхилень і непередбачених заздалегідь результатів. Так виникли, колись обов'язкові до вивчення, в українських вишах БЖД, Охорона праці, Цивільний захист.

Останнім часом, насамперед в академічному середовищі, поширюється усвідомлення того, що «безпека є глобальною цінністю усього людства, сутністю і причиною дій, поведінки і мислення кожної людини» (проф. Радіков І. В., 2014). Усе частіше безпека розглядається не лише як сукупність заходів щодо фізичного збереження людей і матеріальних цінностей (хоча й це є дуже важливим!), а розглядається у значно ширшому сенсі – як неодмінна умова цілісного існування, динамічного розвитку та ефективного функціонування будь-якої (як живої, так і неживої) системи.

Показовим проявом такого широкого, філософського тлумачення проблем безпеки, на наш погляд, є присудження колективу авторів Державної премії України в галузі науки і техніки 2019 року за роботу «Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін». Але нам ще далеко до розуміння безпеки як конструкта, що характеризує відносне місцезнаходження людини у соціумі та визначає комунікативні, ціннісні, духовні складові людського буття.

За відсутності загальної теорії безпеки (схоже, її створення є справою далекого майбутнього) існує чимало розвідок з цього питання. Скажімо, чи не найстарший сьогодні за віком німецький філософ Берт (Антон) Хеллінгер (нар. 16.12.1925) пропонує керуватися в оцінках того, що відбувається, Законом розвитку і збереження (безпеки). Вчений зазначає, що кожна система одночасно знаходиться у розвитку і стані збереження самої себе, балансуючи залежно від ситуації. У несприятливих умовах (нещастя, злигодні, загрози тощо) система жертвує розвитком, аби зберегти саму себе. Система та її елементи можуть розвиватися лише за сприятливих умов, – стверджує Берт Хеллінгер. Принагідно зазначимо, що першість у застосуванні в англомовній літературі зв'язки «безпека-розвиток» («security – development nexus»), як самостійного концепту, належить шведському вченому, професору Бьорну Хеттне (Björn Hettne) і датується першою половиною 1980-х років. Так вже склалося, що в процесі використання категорій «безпека» і «розвиток», вони виявилися розведеними за різними галузями знання, тож дослідження у царині безпеки (security studies), і дослідження у царині розвитку (development studies) відбувалися значною мірою паралельно і практично не зважаючи одне на одного. Сьогодні ця межа поступово долається, а теза «немає безпеки без розвитку так само, як немає розвитку без безпеки» посідає важливе місце навіть у документах ООН [2].

Аналізуючи застосування концепту «зв'язка» як у політичній практиці, так і в академічному середовищі, можна дійти висновку, що співвідношення питань безпеки і розвитку є нетривіальною проблемою, яка потребує глибокого теоретичного опрацювання.

На жаль, в Україні відсутні наукові установи, які б серйозно займалися розробкою загальної теорії безпеки. Втім, їх немає і в інших країнах світу. Тому, зацікавлені наукові групи й колективи змушені здійснювати теоретичні пошуки самостійно. На необхідності створення «Нової філософії безпеки» впродовж останніх років наполягає сучасний філософ, проф. А. Д. Урсул, акцентуючи увагу на тому, що безпека має розглядатися в аспекті розвитку, причому не економічноцентризму, конкурентно-екстенсивному розвитку (модель несталого розвитку), а розвитку сталого і збалансованого (модель сталого розвитку, яка використовує коеволюційно-консенсусні форми взаємодії як з природою, так і всередині соціуму). Запит на «Нову філософію безпеки» обумовлюється тим, що сьогодні практично всі види людської активності мають численні варіанти майбутнього розвитку, представлені новими теоріями, відкриттями і бізнес-моделями. Ці нововведення в технологіях й у формах соціального життя спричиняють трансформацію наших уявлень про оточуючий світ. Але нам вкрай «потрібно знайти принцип цілого, метод універсального розуміння природи», – зазначає лауреат Нобелівської премії, професор фізики Стенфордського університету Роберт Лафлін (Robert Betts Laughlin).

Складність «пошуку цілого» полягає у тому, що властивості цілого не містяться у властивостях його складових частин: у цілого, що виникає, з'являються такі властивості, яких не було в окремих сутностей, що стали частинами цілого (його елементами). Більше того, наслідки стають причинами: новоутворене ціле може змінювати свої складові, і вони

набувають властивостей, яких у них раніше не було. Неможливість звести властивості цілого (системи) до властивостей частин (елементів або підсистем) є проявом емерджентності. Вважають, що емерджентність (англ. emergence- виникнення, поява нового) є більш розвиненою формою загальновідомого в діалектиці закону взаємного переходу кількісних змін в якісні. Взаємну активність системи і середовища, узгоджене та взаємообумовлене виникнення нових властивостей і у системі, і у середовищі, відомий фахівець у галузі філософських проблем теорії самоорганізації складних систем, професор О. Князева називає ко-емерджентністю. Саме ко-емерджентність притаманна діалектичній взаємодії безпеки (як підсистеми) і світобудови (як цілості).

Відомо, що емерджентні системи є надзвичайно чутливими до найменших змін умов на початковому етапі перетворень. Переулаштування цих умов призводить до спонтанної появи нових структур. Грамотне створення і оформлення проривних сил, які будуть визначати ці структури, може надати безцінні стратегічні переваги.

Із урахуванням викладеного ми розпочали роботу з організації мережевої взаємодії в царині філософії безпеки. Серед першочергових кроків у цьому напрямі ми бачимо: 1) створення мережевої кафедри «Безпека людини. Зв'язка «безпека – розвиток»; 2) створення Регіональної мережевої просвітницької структури (Центру) «Безпека людини і миробудівництво (peacebuilding)», основною метою діяльності якого буде сприяння реалізації на Херсонщині й в Україні ідей Нового Просвітництва, висловлених в останній Доповіді Римського клубу «Comeon! Capitalism, Short-termism, Population and Destruction of the Planet». Перспективи розвитку зазначеного Центру ми пов'язуємо із входженням до інноваційного проекту з урегулювання конфліктів «Transcend», розробником якого є основоположник дисципліни «Дослідження миру і конфліктів», відомий в усьому світі норвезький соціолог і математик Йохан Галтунг (Johan Vincent Galtung, нар. 24 жовтня 1930).

Зазначимо, що до місії «Transcend» сьогодні залучено вже понад 350 запрошених теоретиків і практиків з понад 60 країн з 22 уповноваженими у 14 регіонах світу. Україна у проекті «Transcend» участі поки що не бере, тому формується актуальна потреба в долученні України до останніх світових трендів розвитку безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цицерон М. Т. Філософские трактаты. Об обязанностях. – М., «Наука», 1993 (репринт текста издания 1974 года). Перевод с латинского и комментарии В. И. Горенштейна. Режим доступа: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1423775001>.
2. UN Report of the Secretary General. In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All. General Assembly, 59th Session, UN Doc. A/59/2005, 21 March. NewYork. 2005. – P. 5.

ЕВОЛЮЦІЯ СПРИЙМАННЯ ОБРАЗІВ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ: НА ПРИКЛАДІ ОБРАЗУ ЛЮЦИФЕРА (ВІД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО СЬОГОДЕННЯ)

Гончарова Катерина Максимівна
студентка НПУ імені М.П. Драгоманова,
IV курс, «Культурологія»

Науковий керівник – к. філос. наук, доц. Русаков С.С.

У світовій літературі, на сьогоднішній день, є достатня кількість творів з використанням образу Люцифера, як головного героя твору. В бінарній опозиції найпопулярнішої тематики творів – «боротьби та співіснування добра і зла», Люцифер постає – як антигерой та подекуди трікстер. Такий розбір творів пропонує нам ще Дж. Кемпбелл у своїй праці «Герой із тисячею облич» [1].

Дійсно, у структурі кожного твору присутня подібність, а обґрунтування цього явища так само добре досліджено в контексті культурологічних наукових пошуків. Проте, нас

цікавить не застосування та дія структури, а те, як змінювався сам образ антигероя (трікстера), а також, як паралельно змінювався філософський дискурс в межах творів різних епох.

Тобто, на нашу думку, такий компаративний аналіз, що ґрунтується на творах того чи іншого часу, є продуктивним для того, щоб побачити різницю у сприйманні антигероя, наприклад за часів Середньовіччя та модерну. Тим самим, це дає змогу побачити осмислення тематики добра і зла у різні епохи культури та в контексті розвитку філософської думки.

Ще у 6 столітті в Равеннській мозаїці образ ангела, що символізує зло, практично не відрізняється від способу ангела світла. І виділяється тільки синім кольором одягу, крил і німба - кольором ночі і мороку.

Середньовічний Люцифер – втілення зла, страшний монстр, який не має навіть людського вигляду і зображується як тварина, часто змії або щось взагалі неземне. Вже в образі чудовиська ми його бачимо в добу Середньовіччя. Данте Аліґ'єрі у своїй поемі «Божественна комедія» описує Люцифера спочатку гарним та могутнім ангелом, який після падіння з небес перетворився на жаливие трьохголове створіння, яке одвічно пожирає трьох найбільших грішників , Іуду Іскаріота, Брута та Кассія – зрадників [3]. Ще за часів Середньовіччя панівним отождоленням зла (Люцифер тут розглядається як втілення цього поняття) є гріх (за А. Аврелієм, Т.Аквінським та християнськими мислителями). Звідси зрозуміло, чому образ має відверто негативний зміст. Також, вагомим центром думок того часу була церква, яка і була першопричиною таких трактувань.

Так, у творі зазначається «Він, істинно, першопричина зол!» про Люцифера. Це сталося за різних обставин, але здебільшого, через впливового положення церкви того часу, яка і сформувала образ Люцифера, як суцільного зла та жаливого монстра.

Ситуація змінюється у 17 столітті, історичні події, епоха Нового часу та влада монархій – все впливає на переосмислення образів та звичних «праведних» постулатів. В творі Дж. Мільтона «Втрачений рай» [4]. Образ Люцифера – переконливий і яскравий образ світового заколотника, але образ суперечливий. Велич його в тому, що він повстав проти самого Бога (тут можливий натяк на авторитарну систему та відсутність реальної опозиції в світі). Мільтон олюднює образ Люцифера, це не умовна фігура, а жива індивідуальність, яка наділена рисами історичного обличчя: він бунтар, його бунт егоїстичний, він рветься до влади. Але в його обуренні є і плідний початок - небажання підкорятися авторитету, самосвідомість особистості. Тут – він індивідуальна особа, котра має внутрішній непокорний конфлікт, він шукає себе та особисту свободу. Вже у порівнянні із середньовічним твором, ми бачимо реальну різницю сприйняття, від монстра до бунтівника.

Вже у 18 столітті, коли у Європі панувала епоха Просвітництва, мислителі займалися вже не питаннями природних явищ, а питаннями суспільного устрою – така зміна вплинула, безпосередньо і на культуру у тому числі. Переосмислення добра і зла у трагедії Йоганна Вольфганга Гете «Фауст», тому приклад. Люцифер набуває людського образу [5]. В духовному відношенні він втілює високу культуру думки, але думки скептичної та цинічної, що заперечує все хороше і добре в житті. Проте його не можна визначити як «негативний» персонаж.

Мефістофель – фігура складна. У ньому є протиріччя: він говорить про себе як про частину тієї сили, яка шукає і бажає зла, але сприяє створенню добра. В уста Мефістофеля Гете вклав і деякі свої думки. Він наділив цей персонаж своїми критичними спостереженнями над негативними явищами дійсності. Отже, тут Люцифер – лише опонент в спорі з Богом, він не описується як ворог, чи втілення зла. Він – лише мудра істота, що прагне довести Богу-отцю свою правоту. Можливо, таким чином, він сподівається повернути Божу прихильність. Тим самим, можна відмітити, що від бунтівника 17 століття він «дорослішає» до виваженого опонента, і вже і антигероя стає подібним до трікстера. Доречно, що негативний раніше персонаж висловлює філософські та суспільні думки, що є новим для подібних творів. Такий образ пов'язаний також із розвитком раціоналізму в окреслений період. Саме Декарту належать слова «Мислю, отже існую» та «У всьому сумнівайся». Сумніви щодо радикальності опису Люцифера, як «негативного» героя присутні у творі «Фауст».

У 20 столітті, коли філософський дискурс актуалізується на таких засадах, як прагматизм та структуралізм, М. Булгаков пише твір «Майстер і Маргарита», де одним із головних героїв є Сатана [6]. Автор зображує Люцифера глибокою, мудрою та нетиповою постаттю у світовій

літературі того часу. Наважимося припустити, що скоріше за все, Булгаков показав Воланда таким, яким Гете, в силу тодішнього сприйняття даного образу, просто не зміг розкрити.

До того ж М. Булгаков розширює значення найбільш популярної фрази із «Фауста» - «я – частина тієї сили, що одвічно прагне зла, а вершить добро». Тут він – могутня сила, яка не бажає зла, а лише карає його та засуджує. Мудрість Люцифера – у Воланді, як у постаті, яка 2 тисячоліття впевнено стояла на своєму і вирішила знов у тому переконатись. Люцифер розвивався та модифікувався із кожним поколінням. А тепер він виважений ввічливий, спокійно сприймає стан усіх речей, розуміє свою позицію у Всесвіті та гармонійно співіснує із Богом. Його бунтівний потворний образ залишився у середніх віках.

Бенедикт Спіноза вживав дуже цікавий погляд на речі, а саме вираз на латині «*subspecie aeternitatis*», що означає «з точки зору вічності» [7]. Він вважав, що будь які проблеми здаються неважливими, якщо поглянути на них, з точки зору вічності. Те саме й сталося із образом Люцифера у романі «Майстер та Маргарита». Тут вже Люцифер осмислив свій бунт та конфлікт із Господом-батьком і зрозумів їх мізерність. Станом на 20 століття, коли на радянських землях панує атеїзм, а віра у Бога вважається «опіумом для народу» йому вже не потрібно щось доводити батьку.

Сучасний диявол, ілюстровант в серіалі «Люцифер» на онлайнстрімінговій платформі Нетфлікс [8]. Це образ диявола, який знайшов як подолати свій внутрішній конфлікт і досягти гармонії у власному житті. Скоріше за все, його перебування на землі, це також, задумка Бога, щоб Люцифер полюбив тих, проти кого підіймав бунт. Треба зазначити, що тут герой виходить із бінарної опозиції добра і зла [9].

Отже, із одного твору в інший, Люцифер «дорослішає» набуває людського образу. Він еволюціонує від «ріг та копит» до могутнього та мудрого мужчини із неосяжною силою. Він, вже не творіння Бога, яке повстає, як підліток проти несправедливості - це зрілий образ, який сприймає світ таким, як є. І саме таким чином, він еволюціонує в те, що ми бачимо на екранах. Сьогодні ми так інтерпретуємо образ, який впродовж багатьох століть зазнавав змін.

Проаналізувавши твори різних епох, можна прослідкувати закономірність та зумовленість змін образу даного героя. Це залежить від філософської думки, яка панує у часі та постійної еволюції сприйняття добра і зла. Можна зробити висновок, що ці зміни – результат переосмислення давно сформованих догматів та бінарних категорій.

Список використаних джерел:

1. Кемпбелл Д. «Герой з тисячею облич» [Електронний ресурс] / Джозеф Джон Кемпбелл – Режим доступу до ресурсу: http://loveread.ec/view_global.php?id=73967.
2. Біблія в пер. Івана Огієнка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/>.
3. Аліг'єрі Данте - «Божественна комедія» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://read-online.in.ua/read/bozhestvenna_komedija.
4. Дж.Мільтон «Втрачений рай» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://loveread.ec/view_global.php?id=16064.
5. Гете Й. Фауст [Електронний ресурс] / Йоганн Гете – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=145>.
6. М. Булгаков «Майстер і Маргарита» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=13>.
7. Проблема Спінози (2012) Ірвін Ялом
8. Офіційний сайт Нетфлікс [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.netflix.com/ua/>.
9. т/с «Люцифер» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://filmetts.net/serials/84-lyucifer-smotret-onlain.html>.

OD WIOSKI DO METROPOLII PRZEMYSŁU– CZYLI O KSZTAŁTOWANIU SIĘ PRZESTRZENI MIEJSKIEJ

mgr Bień Agnieszka

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Filozofii i Socjologii

Jan Turowski analizując pojęcie urbanizacji podnosi, że jest to proces złożony zachodzący na poziomie czterech płaszczyzn: demograficznej, ekonomicznej, przestrzeni (ekologicznej) oraz społecznej¹. Manuel Castells podkreśla natomiast, że „w dżungli subtelnych definicji, w które wzbogacili nas socjologowie, można bardzo wyraźnie rozróżnić dwie zupełnie odmienne znaczenia terminu *urbanizacja*:

1) Przestrzenna koncentracja ludności począwszy od pewnego progu wielkości obszarów i gęstości zaludnienia,

2) Rozprzestrzenianie się systemów wartości, postaw i zachowań nazywanych <kultura miejską>”².

Pierwsze rozumienie obszaru zurbanizowanego obejmowało usystematyzowany i zorganizowany teren, w którym jednostka ludzka czuła się bezpieczna. Pierwsze miasta (takie jak Mezopotamia czy Starożytny Egipt) pełniły rolę miasta – świątyni. Zbudowane były w układzie otwartym z jasno i wyraźnie zaznaczonym centrum, w którym znajdowała się świątynia lub plac miejski. Zajmowały wielkie obszary i nie były one jednorodne w swojej strukturze. W okresie starożytnej Grecji miasta - państwa stanowiły odrębne obszary wpływu. Starożytni postrzegali je jako obszary „wyraza demokracji”. Rzymianie postrzegali miasto natomiast jako siedlisko cierpienia, brudu i anarchii. Bogaci rzymscy magnaci zamieszkiwali najczęściej posiadłości wiejskie – poszukiwali kontaktu z naturą. Zmiana tego systemu nastąpiła w okresie średniowiecza. Z powodu nasilonych działań wojennych władcy poszczególnych miast zobowiązani byli do ochrony swoich mieszkańców. Budowano wysokie mury oraz mechanizmy obronne w postaci np. zamków warownych, fos czy tzw. „wilczych dołów”. Miasta średniowieczne zaopatrzone były także w szereg systemów zapewniających przetrwanie jego mieszkańcom w czasie długotrwałej okupacji. Miasta – fortece posiadały własny system kanalizacji, studnie głębinowe oraz system spichlerzy. Miasta były także ośrodkami rozwoju naukowego i kulturalnego. W największych metropoliach średniowiecza takich jak Bolonia czy Paryż rozwijały się Uniwersytety, Akademie oraz powstawały ogromne biblioteki. W klasztorach jezuickich młodzi adepci nauki zdobywali podstawową wiedzę³.

W okresie silnego rozwoju przemysłowego miasto stało się miejscem postrzeganym jako obszar destrukcyjny dla jednostki ludzkiej. Ogromne różnice społeczne (bogacenie się właścicieli ogromnych fabryk kosztem pracowników), silne zanieczyszczenie środowiska i przeludnienie, choroby, wysoka skala przestępstwa oraz wyniszczające warunki pracy powodowały, że przestrzeń miejska stał się obszarem niezwykle nieprzystępnym. Za przykład miasta industrialnego podać można XIX-wieczny Londyn. Ogromne fabryki sąsiadowały z osiedlami „dobrobytu” i szkołami, emitowały ogromne ilości zanieczyszczeń. Wśród ich pracowników odnaleźć można było dzieci lub kobiety w zawansowanej ciąży. Nie posiadali oni zabezpieczenia socjalnego ani ubezpieczenia zdrowotnego. W dzielnicach biedy na bardzo małych obszarach mieszkało kilka rodzin, często w warunkach zagrażających ich życiu. Wykorzystywanie najuboższych jako „taniej siły roboczej” wywołało powstanie grup oporu. W wyniku oddolnego działania organizacji społecznych ostatecznie pracownicy otrzymali możliwość ochrony socjalnej oraz zrzeszania się w związkach zawodowych⁴.

Momentem przełomowym dla powstawania i funkcjonowania miasta były działania I i II

1 Por. J. Turowski, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 2000, s. 249 [za:] J. Ziółkowski, *Urbanizacja, miasto, osiedle*, Warszawa 1965.

2 M. Castells, *Kwestie miejskie*, tłum. B. Jałowiecki, Warszawa 1982.

3 Por. B. Jałowiecki, M. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2006, s. 56- 68.

4 Por. L. Benevolo, *Miasto w dziejach Europy*, tłum. H. Cieśla, Warszawa 1995.

wojny światowej. W czasie 6 lat trwania II wojny światowej zniszczeniu uległo ponad 70% Europy⁵. Takie miasta jak Gdańsk, Warszawa czy Berlin uległy prawie całościowemu zniszczeniu. Świat zaczął kształtować się od nowa. Podzielił się na kapitalistyczny zachód oraz komunistyczny wschód. Europa nie rozwijała się równomiernie. Dodatkowym czynnikiem, który tworzył zachwianie balansu rozwoju, była „zimna wojna” – działanie prowadzone pomiędzy ZSRR a Stanami Zjednoczonymi. Po upadku Muru Berlińskiego w 1989 roku Europa weszła w nową sytuację historyczną: państwa „bloku wschodniego” rozpoczęły działania w celu budowy nowych, demokratycznych systemów politycznych a państwa „bogatego” zachodu weszły w okres niżu demograficznego i decydującą fazę rozkładu państwa dobrobytu.

Koncepcja człowieka

Analizując proces powstawania poszczególnych teorii przestrzeni miejskiej zauważyć można tendencję łączenia jej z koncepcją człowieka i społeczeństwa. W starożytności tacy filozofowie jak Platon czy Arystoteles postulowali stworzenie przestrzeni miejskiej odpowiadające potrzebom „zwierzęcia myślącego” jakim jest człowiek. Arystoteles rozumiał miasto jak obszar rozwoju potencjałów człowieka – intelektualnych, moralnych i społecznych. Dla starożytnych było to także miejsce doskonalenia cnoty i własnych możliwości. Za główną jednostkę społeczną Arystoteles uważał rodzinę. Podnosił, że stanowi ona filar prawidłowego rozwoju społeczeństwa oraz sytuacji społeczno- ekonomicznych państwa. Arystoteles uważał, że w strukturze społecznej miasta – państwa nie ma jednostek zbędnych. Każda z kast (niewolnicy, kobiety, mężczyźni –obywatele, wojownicy, politycy oraz rzemieślnicy) poprzez swoją pracę i realizowane zadania wpływa na budowanie „dobrostanu” społecznego⁶.

Koncepcja państwa – miasta Platona odpowiadała idealistycznej wizji miasta. Filozof zakładał, że nie jest możliwe stworzenie właściwie funkcjonującego państwa bez zapewnienia odpowiednich proporcji pomiędzy obszarem, rozwojem społecznym oraz moralności. Miasto w tym rozumieniu nie powinno posiadać zbyt dużego, ani zbyt małego obszaru. Za idealną powierzchnię Platon uznawał teren, który człowiek jest w stanie objąć wzrokiem. Społeczeństwo według Platona powinno dzielić się na rzemieślników, filozofów i wojowników. Celem życia rzemieślników było zapewnianie wszelkiego rodzaju dóbr materialnych. Zajmowali się oni uprawianiem ziemi, wytwarzaniem narzędzi oraz zapewnianiem odpowiedniej ilości pożywienia. Była to najliczniejsza grupa społeczna. Druga pod względem liczebności była kasta wojowników. Ich zadaniem była ochrona pozostałych kast. Kobiety i mężczyźni pełniący tą rolę nie mogli posiadać potomstwa ani majątku. Ostatnią grupą społeczną, której Platon nadał przywilej rządzenia byli filozofowie – politycy. Była to grupa do której obowiązków zaliczało się m.in.: prowadzenie polityki wewnętrznej oraz zewnętrznej państwa, dbanie o prawidłowy rozwój moralny obywateli, dążenie do zachowania proporcji ilościowej i ekonomicznej pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi oraz pełnienie roli sądu. Filozofowie nie mogli posiadać dzieci oraz pełnić innych ról kolidujących z pełnionym urzędem⁷. Koncepcję takiego państwa nazywamy „komuną Platońską” i w historii rozwoju myśli politycznej posiada wiele remisji.

Leonardo Benevolo podnosi, że „Europa rodzi się z upadku świata starożytnego”⁸. Historycy zastrzegają jednak, że nigdy w średniowieczu nie zrezygnowano ze spuścizny starożytnych – wręcz przeciwnie, przyjęto ją jako jeden z głównych elementów kształtującego się „nowego świata”. Sama struktura i funkcje miejskie uległy przekształceniu. Benevolo podnosi, że „[...] miasta stają się wyspecjalizowanymi ośrodkami działalności wytwórczej i usługowej, nie podlegają scentralizowanej władzy, [...] jak w świecie starożytnym. Każde z miast – czy to posiadające zaplecze rolnicze, czy zupełnie go pozbawione, jak Wenecja – prowadzi szeroko zakrojoną działalność handlową, przemysłową, finansową, kulturową i rywalizuje z pozostałymi na kontynencie i w świecie”⁹.

Starożytne miasta, jak zostało podkreślone powyżej miały charakter otwarty. W średniowieczu

5 Por. I. Piwońska, *Główne konsekwencje II wojny światowej dla warunków mieszkaniowych w Polsce*, „Społeczeństwo i Ekonomia”, nr 1(2)/2015.

6 Por. Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2003.

7 Por. Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, Warszawa 2006.

8 L. Benevolo, *Miasto w dziejach Europy*, tłum. H. Cieśla, Warszawa 1995, s. 15.

9 Tamże, s. 37.

struktura przestrzeni urbanistycznej uległa zmianie. Człowiek przestał być postrzegany jako „zwierzę rozumne” a jako „powstały na obraz i podobieństwo Boga”. „Zwarty charakter miasta [...] wynikał ze świadomych działań. Dba się o jednorodność materiałów budowniczych, identyczne, rytmicznie powtarzające się moduły, zarówno w budownictwie świeckim, jaki i w monumentalnych budowach sakralnych”¹⁰. Sama koncepcja przestrzenna miasta odpowiadała prowadzonej polityce danego kraju. Wśród państw o małej ekspansji oraz dążących do zachowania równowagi społeczno- gospodarczych miasta posiadały mniej zbitą strukturę, duże rynki oraz szereg bram wjazdowych. Na obszarze państw konfliktowych i ekspansyjnych miasta pełniły przede wszystkim funkcję obronną¹¹.

Same obszary zurbanizowane zależne były od wsi rozmieszczonych wokół nich. To właśnie one dostarczały wybrane produkty spożywcze mieszkańcom miasta, zwiększały rozwój gospodarczy terenu, wyrównywały ceny na poszczególne produkty i zapewniały stałą wyminę ludnościową. Prawa ludności wiejskiej i miejskiej nie były jednak równe. Mieszkańcy wsi przynależnych do jurysdykcji władz miasta podlegali także prawom lennym i podatkowym właściciela danej wsi. Możliwość sprzedaży produktów rolnych wiązała się także z zasadami prawa stanowionego obowiązującymi na danym terenie. Dodatkowo w samym mieście mieszkańcy i ludność napływowa (czasowa i stała) podlegała jurysdykcji kościelnej. Przedstawiciele kleru zasiadali także w Radach Miejskich.

Po kryzysie ekonomicznym trwającym od lat trzydziestych XIV do połowy XV wieku nastąpiło zachwianie rozwoju miast europejskich. Benavolo opisując sytuację miast tego okresu podnosi, że „niestabilna sytuacja ekonomiczna powoduje zaostrzenie konfliktów społecznych i wywołuje niezadowolenie w warstwach niższych [...] Jednocześnie tracą racje bytu powszechnie panujące instytucje średniowieczne. Władze ponadpaństwowe zostają wypłtane w lokalne konflikty; papieństwo w latach 1309-1378 przenosi swoją siedzibę do Francji, Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego utożsamia się z dynastycznymi królestwami z obszaru germańskiego. Powstają nowe, odrębne ośrodki kultury. W wielu krajach zakładane są uniwersytety, zyskując wysoka rangę, a panowanie nominalistycznego poglądu zachęca do konfrontowania interpretacji i prowadzenia szczegółowych badań na szeroką skalę”¹².

W wyniku rozwoju gospodarczego i ekonomicznego Europy w obszarach miejskich tworzone są place targowe – wyodrębnione obszary z zapleczem administracyjnym i sanitarnym oraz przylegające do nich zakłady rzemieślnicze. Dobrze prosperujące place targowe pozwalały na szybkie bogacenie się miasta. Często w tym celu burzono istniejące budynki i brukowano ulice¹³. W wyniku tych działań struktura miasta zaczęła się ujednolicać i specjalizować.

Okres renesansu jest także okresem, w którym planiści i budowniczcy zaczynają korzystać z doświadczenia malarzy i artystów. Dzięki obrazom i ikonom możliwe stało się zaplanowanie wyglądu miasta. Artyści malowali wizerunki „postulowane” budynków, postulowali styl budowy oraz komponowali krajobraz miasta¹⁴.

Miasto przemysłowe

W wyniku rozwoju naukowego oraz technologii przemysłowej pod koniec XVIII wieku Europa weszła nową rzeczywistość. Zakłady rzemieślnicze zostały „wyparte” przez ogromne zakłady wielkopowierzchniowe. Mieszkańcy wsi w wyniku silnego przeludnienia oraz złych warunków mieszkaniowych często byli zmuszeni do zmiany miejsca zamieszkania – najczęściej kierunkiem ich migracji stawało się miasto. Okres silnego rozwoju przemysłowego jest także okresem najsilniejszych różnic społecznych. Właściciele ogromnych fabryk i zakładów przemysłowych bogacili się kosztem najuboższych. Ci natomiast pracowali w skrajnie niebezpiecznych aby z praktycznie głodowych pensji móc utrzymać rodzinę¹⁵. Działania tego rodzaju wpłynęły na kształt przestrzeni urbanistycznej.

10 Tamże, s. 45-46.

11 Budowa murów obronnych stanowiła najdroższą inwestycję w skali budowy całego miasta.

12 L. Benevolo, *Miasto w dziejach*,...s. 88.

13 Przykładem tego rodzaju działań jest kształtowanie się przestrzeni targowej w Norymberdze.

14 Do grona takich artystów zaliczyć można: Michała Anioła, Leonardo da Vinci, Domenico di Tommaso Bigordi, Donato di Niccolò di Betto Bardi.

15 W latach 20. XX wieku amerykańska firma United States Radium Corporation opatentowała i produkowała wyjątkowo jak na tamte czasy wynalazek: farbę świecącą w ciemności. Składnikiem odpowiedzialnym za ten efekt był radioaktywny rad. Nieświadome zagrożenia, pracownicy fabryk wytwarzali pożądane przez klientów przedmioty, a po zakończeniu swojej zmiany same

Harmonia miasta renesansowego została zastąpiona chaosem przemysłu. Benevolo analizując proces kształtowania się krajobrazu miasta przemysłowego podnosi, że w wyniku braku kontroli nad procesem kształtowania się przestrzeni miejskiej sąsiadowały obok siebie takie instytucje jak: szpitale obok fabryk zapalek lub zabytkowe katedry obok oczyszczalni ścieków¹⁶.

Miasta przemysłowe stały się zagrożeniem dla jego mieszkańców. Silnie zanieczyszczone gleby, brak zbiorników na odpady poprodukcyjne, brak osłon przeciwpyłowych na kominach i systemach wentylacyjnych to tylko kilka z przykładów, którego bezpośrednim skutkiem było silne skażenie środowiska. W wyniku niekontrolowanych procesów przemysłowych ludność pracująca w danej fabryce oraz zamieszkująca tereny do niej przynależące narażona była na negatywne skutki „polityki rodzącego się kapitalizmu”¹⁷. Wśród ludności zamieszkujące tereny miejskie drastycznie skróciła się długość życia oraz dzietność.

W wyniku silnego zanieczyszczenia środowiska wywołanego działalnością wielkoformatowych fabryk tereny miejskie także uległy zanieczyszczeniu. Na obszarach wielu kilometrów od portów nie było możliwe łowienie ryb. Ścieki poprodukcyjne spływające bezpośrednio do kanałów miejskich powodowały zanieczyszczenie wód gruntowych. W odległości wielu kilometrów od fabryk nie było możliwa uprawa roli oraz hodowla zwierząt. Człowiek stał się zagrożeniem dla siebie i środowiska. Taka sytuacja trwała w niektórych miastach aż do upadku Muru Berlińskiego.

Współcześnie odchodzi się od koncepcji niekontrolowanego rozwoju miasta wynikającego z agresywnej polityki liberalno- kapitalistycznej. Państwa zrzeszone w ramach NATO oraz Unii Europejskiej dążą do zachowania zasady zrównoważonego rozwoju – w tym relacji przestrzeń zurbanizowana a środowisko naturalne. Po okresie silnego rozwoju gospodarczo-przemysłowego gospodarka światowa spowalnia a przemysł stara się stosować metody recyklingu.

Podsumowanie

Analizując rozwój miasta zauważyć można silne dążenie człowieka do podporządkowania sobie środowiska naturalnego, którego to właśnie ludzie obawiali się najbardziej. Pierwotnie celem powstania przestrzeni zurbanizowanej było zapewnienie bezpieczeństwa jej mieszkańcom. W wyniku rozwoju techniki, rzemiosła i wytwórstwa miasto spełniało coraz to nowe funkcje: edukacyjne, socjalizacyjne oraz sakralne. Do czasu renesansu dawało ono poczucie bezpieczeństwa, wspólnotowości oraz możliwości zarobkowania pozarolnego. W okresie silnego rozwoju przemysłowego miasto-metropolie stało się miejscem niebezpiecznym dla człowieka. Silne zanieczyszczenie środowiska, niebezpieczne warunki pracy oraz problemy mieszkaniowe to tylko niektóre z problemów mieszkańców przemysłowych. Po roku 89. dodatkowym czynnikiem stały się przekształcenia polityczne po upadku Muru Berlińskiego. Państwa dawnego Związku Radzieckiego zaczęły doświadczać problemów wykluczenia gospodarczego, braku technologii i wyspecjalizowanych pracowników. Przez ostatnie 20 lat różnice te zaczęły się powoli zacierać. Władcom miasta centralnym takie jak Warszawa, Praga czy Wilno udało się w pewnym stopniu je „przebranzowić” – zwiększyć znaczenie usług. Niestety w większości z miast przemysłowych, w szczególności górniczych, ciągle dąży się do zmiany preferencji gospodarczych. Przemysł, który w swoim „złotym okresie” pozwalał tysiącom rodzin na godne życie stał się balastem – balastem nowego świata, gdzie środowisko naturalne tak eksploatowane przez człowieka staje wartością nadzrędną.

Bibliografia:

1. Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2003.
2. BenevoloL., *Miasto w dziejach Europy*, tłum. H. Cieśla, Warszawa 1995.
3. BirdzellL.E., Rosenber N., *Historia kapitalizmu*, Kraków 1994.
4. CastellsM., *Kwestie miejskie*, tłum. B. Jałowiecki, Warszawa 1982.
5. JałowieckiB., SzczepańskiM., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2006.

świeciły w ciemnościach. Kiedy po jakimś czasie zaczęły chorować, firma zignorowała wszelkie prośby o pomoc i odszkodowania. Rozpoczęła się batalia z korporacją oraz walka o zdrowie i życie. Rozpętano w ten sposób jeden z największych skandali tego czasu w Ameryce – Por. <https://wielkiahistoria.pl/radowe-dziewczyny-pazerni-amerykanscy-biznesmeni-bezkarnie-zabili-dziesiątki-kobiet/> wejście 25.01.2020.

16 Por. L. Benevolo, *Miasto w dziejach*....s. 169-174.

17 Por. W. Kula *Kształtowanie się kapitalizmu w Polsce*, Warszawa 1955; L.E. Birdzell, N. Rosenber *Historia kapitalizmu*, Kraków 1994; J.A. Schumpetr, *Kapitalizm, Socjalizm, Demokracja*, Warszawa 1995.

6. Kula W. *Kształtowanie się kapitalizmu w Polsce*, Warszawa 1955.
7. Mierzejewska L., *Rola planowania przestrzennego w rozwoju zrównoważonym miast*, [w:] J. Ślodziak, D. Rajchel, *Polityka zrównoważonego rozwoju oraz instrumenty zarządzania miastem*, Opole 2006.
8. Piwońskaj., *Główne konsekwencje II wojny światowej dla warunków mieszkaniowych w Polsce*, „Społeczeństwo i Ekonomia”, nr 1(2)/2015.
9. Platon, *Państwo*, tłum. W. Witwicki, Warszawa 2006.
10. Raport *Miasta przyszłości Wyzwania, wizje, perspektywy*.
11. Schumpeter J.A., *Kapitalizm, Socjalizm, Demokracja*, Warszawa 1995.
12. Turowski J., *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 2000
13. Ziółkowski J., *Urbanizacja, miasto, osiedle*, Warszawa 1965.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Попова Людмила Миколаївна,

доцент кафедри іноземних мов та методики навчання
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
liudmila-pln@ukr.net

Відповідно до вимог реалій сьогодення Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, що була схвалена розпорядженням КМУ від 14.12.2016 № 988, визначено *основні профілі базових компетентностей сучасного учителя початкових класів*, що містять відповідні індивідуально-особистісні та професійно-діяльнісні якості необхідні для успішного подальшого виконання стратегічної мети та нагальних завдань реформування початкової освіти. Основою професіоналізму майбутнього вчителя початкових класів визначено *якість особистості*, що перебуває у стані постійного розвитку та являє собою *комплекс компетентностей, а саме: професійно-педагогічна, соціально-громадянська, загальнокультурна, психолого-фасилітативна, підприємницька та інформаційно-цифрова*, що дозволяють впливати на духовний світ учнів і на засадах ціннісних орієнтацій та людиноцентризму, забезпечують компетентне здійснення творчої професійної діяльності в умовах глобалізації, впливу техногенних та економічних факторів [2, с. 37]. Закон України «Про систему професійних кваліфікацій» визначає перелік термінів та різновидів компетентностей у сфері професійних кваліфікацій, де під компетентністю розуміють динамічну комбінацію знань, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описуються в термінах результатів навчання, які визначають здатність особи успішно проводити подальшу навчальну або професійну діяльність.

Компетентність – це інтегративне поняття, яке включає такі взаємопов’язані функціональні компоненти: мотиваційні, когнітивно-пізнавальні, діяльнісні, ціннісні та емоційні.

У зв’язку з дослідженням проблеми становлення професіоналізму майбутнього учителя початкової школи вивчалися зміст і структура базових видів компетентностей в роботах науковців, а саме: В. Андрущенко, В. Кремень (проблеми філософії неперервної освіти); А. Макаренко, В. Сухомлинський (теорія формування особистості в різних педагогічних системах); Ю. Бабанський (теорія освітніх систем та їх розвиток); В. Бондарь, О. Матвієнко, О. Хижна (проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи); О. Бернацька (проблеми іншомовної підготовки майбутнього вчителя); В. Маслов, О. Сапожников, С. Щербак (проблеми розвитку професійно-значущих якостей особистості педагога), О. Митник (психолого-педагогічні особливості формування особистості майбутнього вчителя початкової школи). Дослідивши різні погляди науковців на феномен формування особистості майбутнього вчителя початкової школи, основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть, потребу в більш глибокому дослідженні можливостей окремих фахових дисциплін, вважаємо

за необхідність зазначити важливість формування здібностей сучасних фахівців саме до міжкультурної комунікації, становлення професійно-комунікативної компетентності, як ефективного фактору реалізації філософії неперервної освіти [1, с.11-17].

Проаналізувавши наукову психолого-педагогічну та лінгво-дидактичну літературу, можна стверджувати, що одним з провідних методичних напрямів підготовки майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти є послідовне впровадження функціонально-семантичного підходу до навчання міжкультурній комунікації, актуальним аспектом якого є формування стійких комунікативно-орієнтованих фахових компетентностей, які забезпечують готовність студентів до подальшої ефективної комунікації у навчально-професійній сфері. Мовна та комунікативно-мовленнєва здатність до професійного спілкування при вивченні спеціальних дисциплін, зокрема іноземної мови в межах курсу «Іноземна мова фахового спрямування», «Теорія і практика іноземної мови» формується на базі сучасного наукового стилю мови, ситуативно-рольових завдань, інноваційних технологій, які поступово формують комунікативно-орієнтовану модель навчання для засвоєння мовних компетентностей. Сучасний вчитель початкової школи має усвідомлювати, що положення реформи шкільної освіти, висвітлені в Концепції Нової української школи, передбачають новий зміст основних компетенцій та візію, яким має бути випускник педагогічних закладів вищої освіти, щоб відповідати вимірам сьогодення, навчити своїх учнів постійно вдосконалюватись та розвиватись протягом усього життя[3].

Для реалізації цих завдань необхідно розглянути процес формування предметних та мовленнєвих компетентностей як інтегрованих та взаємопов'язаних понять, розкрити основні структурні компоненти (діяльнісні, когнітивні та мотиваційні), конкретизувати їх зміст при вивченні дисциплін, зокрема іноземної мови. Професійноорієнтоване викладання мови формує достатній та високий рівень сформованості предметно-мовленнєвих компетентностей [4]. Досвід роботи викладання іноземної мови в закладах вищої освіти дозволяє стверджувати, що ефективність професійного навчання студентів залежить від між предметної координації та поєднання фахової та мовної підготовки. Професійноорієнтоване викладання дисциплін формує достатній та високий рівень сформованості предметно-мовленнєвих компетентностей. Тільки за умови інтеграції іншомовного курсу з курсами профільних дисциплін можливо досягти певного рівня та ефективності навчальної діяльності відповідно до цілей навчання. Подальшими напрямками вдосконалення формування предметно-мовних компетентностей при вивченні іноземних мов можуть бути такі: визначення критеріїв і показників рівнів сформованості професійно-значущих знань і професійно-мовленнєвих компетентностей; створення професійноорієнтованих на актуальні проблеми формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти

Таким чином, спираючись на результати теоретичного та практичного аналізу проблеми, ми дійшли висновку, що є нагальна потреба в переосмисленні та подальшій розробці сучасної моделі формування іншомовної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін, яка сприятиме підвищенню рівня сформованості навичок міжкультурної професійної комунікації шляхом акцентування уваги на змісті викладання фахових дисциплін та їх відповідності вимогам часу.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть: спроба прогностичного аналізу / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – №1. – С.11-17.
2. Сапожников С.В. Професіоналізм майбутнього вчителя початкових класів у вимірі сьогодення / С.В. Сапожников // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія 2. С. – 34-39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2018
3. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року, режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975
4. Hymes D. On Communicative Competence. In J.B.Pride and J.Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin. – 1972. – P. 269 – 293.

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА НАВЧАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ТУРИЗМУ

Парій Світлана Борисівна

*аспірантка Запорізького національного університету
svetusikznutmfkit@gmail.com*

Науковий керівник –

д. пед. наук, проф. Конох А.П.

Стрімкий розвиток туристичного ринку висуває свої вимоги до сучасних завдань педагогіки в галузі туризму, зокрема до підготовки майбутніх фахівців туризму з урахуванням потреб роботодавців і споживачів. Всесвітня туристська організація та представники туристичного ринку праці наголошують на постійному вдосконаленні компетентностей майбутніх фахівців, оскільки компетентний і кваліфікований персонал – це запорука розвитку будь-якої галузі.

Відповідно до компетентнісного підходу професійна кваліфікація складається із загальної і спеціальної підготовки майбутнього фахівця, яка повинна спиратися на світові досвід і практику, відповідні галузеві стандарти. Основу висококваліфікованих спеціалістів сфери туризму формують відповідність змісту навчання вимогам майбутньої професійної діяльності, зв'язок навчання з виробничою практикою, навчання на робочому місці, взаємозв'язок теоретичних курсів із практичними предметами, тривале стажування на робочих місцях безпосередньо під час навчання [1, с. 70].

Зміст професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму неодноразово привертав увагу вітчизняних науковців (В. К. Федорченко (2004), А. П. Конох (2005), Л. В. Кнодель (2007), Л. В. Казарницькова (2009), Ю. В. Земліна (2014), Н. П. Степаненко (2015), О. Л. Дишко (2016), Л. В. Безкоровайна (2018) та ін.). Проте, питання інформаційної компетентності, як складової професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму розглядається лише вузьким колом науковців (І. В. Саух(2010), Г. Б. Лоїк(2014), І. В. Хрипко (2016). Цей факт викликає певне занепокоєння, оскільки як складова галузевого стандарту вищої освіти за напрямом 0504 “Туризм” (2004р.), так і власне галузевий стандарт за спеціальністю 242 “Туризм” (2018р.) передбачають наявність у майбутніх фахівців певних здатностей та навичок пов'язаних з інформаційними технологіями та обробкою інформації.

Так, відповідно до складових галузевих стандартів вищої освіти з напрямом “Туризм”, які було встановлено Наказом Міністерства освіти і науки України № 476 від 14.06.2004 р. основними виробничими функціями фахівця туристичної галузі є проєктувальна, організаційна, управлінська, виконавська (технологічна).

У межах проєктувальної виробничої функції одним з типових завдань діяльності й уміння майбутнього фахівця є: здійснення збору, обробки, аналізу, систематизації інформації, узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду з питань розробки турпродукту, використовуючи методи наукових досліджень та сучасні технічні засоби інформаційних технологій (шифр виробничої функції 1.02.01); проведення ідентифікації, класифікації та надання інформації за допомогою програмних і комп'ютерних засобів, локальних і глобальних мереж (шифр виробничої функції 1.02.02); проведення досліджень кон'юнктури ринку та можливостей підприємства туристської галузі, використовуючи засоби інформаційних технологій та відповідні методики і прийоми маркетингових досліджень(шифр виробничої функції 1.04.03).

Організаційна виробнича функція передбачає серед типових завдань діяльності:уміння майбутнього фахівця упроваджувати раціональні прийоми бронювання туристських послуг за допомогою інформаційних технологій(шифр виробничої функції 2.02.05); проводити ділові переговори із зарубіжними партнерами, підтримувати ділові контакти, використовуючи технічні засоби, зв'язки, інформаційні технології, у тому числі іноземними мовами(шифр виробничої функції 2.04.02).

Серед здатностей випускника вищого навчального закладу з кваліфікацією “бакалавр з туризму”, що вимагаються, та система умінь, що їх відображає окремо зазначається здатність до: пошуку нової текстової інформації (робота з джерелами навчальної, наукової та довідкової інформації) (шифр здатності та уміння 3.11.01); пошуку нової графічної, звукової та відеоінформації(шифр здатності та уміння 3.11.02); розширювання лексичного та граматичного мінімуму використовуючи інформаційні технології (інформативні бази даних, гіпертексти, системи навігації, пошуку інформації тощо) та іншомовну інформацію (текст, звук, відео) на електронних носіях (включаючи CD-ROM носії та мережу Internet) (шифр здатності та уміння 3.13.02) [2].

Згідно зі стандартом вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня галузі знань 24 “Сфера обслуговування”, спеціальності 242 “Туризм”, затвердженого і введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 04.10.2018 р. № 1068, серед переліку компетентностей випускника передбачається інтегральна компетентність, загальні компетентності, спеціальні (фахові, предметні) компетентності. Зокрема, загальні компетентності передбачають: здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (шифр компетентності K06); навички використання інформаційних та комунікаційних технологій(шифр компетентності K08). Спеціальні (фахові, предметні) компетентності у своєму складі передбачають здатність до: здійснення моніторингу, інтерпретації, аналізу та систематизації туристичної інформації, уміння презентувати туристичний інформаційний матеріал (шифр компетентності K24); використання в роботі туристичних підприємств інформаційних технологій та офісної техніки (шифр компетентності K26).

У нормативному змісті підготовки бакалавра цього ж галузевого стандарту серед програмних результатів навчання зазначається здатність до організації процесу обслуговування споживачів туристичних послуг на основі використання сучасних інформаційних, комунікаційних і сервісних технологій та дотримання стандартів якості і норм безпеки (шифр програмного результату навчання ПР09) [3].

Враховуючи вищезазначене, а також вимоги сьогодення до інформаційної діяльності, слід розглядати інформаційну компетентність майбутніх фахівців з туризму серед основних складових професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

На підтвердження цього свідчить стійка залежність між професійними успіхами фахівців з туризму і якістю їх підготовки з інформаційних технологій. Не дивлячись на вимоги стандартів не всі фахівці з туризму володіють засобами створення web-сторінок, недосконало виконують професійну інформаційно-комп’ютерну діяльність, мають проблеми у роботі з інформаційними системами та використанням телекомунікаційних засобів [4, с. 7].

Також фахівці відзначають недостатній рівень знань, і відповідно умінь і навичок у роботі зі спеціалізованими комп’ютерними програмами й інформаційними ресурсами, що зумовлює і низький рівень швидкості обробки інформаційних потоків, здатності до інформаційно-аналітичної діяльності у професійній галузі [5, с. 205].

Підсумовуючи, можна зазначити, що питання інформаційної компетентності у підготовці майбутніх фахівців з туризму є актуальною проблемою сьогодення. Чисельні наукові дослідження у галузі туризму свідчать про цікавість науковців до проблем професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі. Проте, туристська освіта і її особлива специфіка вимагають наявності у майбутніх фахівців інформаційної компетентності, як низки інформаційно-технологічних знань і умінь. Ретельної розробки складових інформаційної компетентності і розгляду її серед професійно вагомих у підготовці фахівців галузі туризму.

Література:

1. Педагогіка туризму : навчальний посібник /Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Скрипник М.І., Цехмістрова Г.С. Київ : Видавничий дім “Слово”, 2004. 296 с.
2. Про затвердження складових галузевих стандартів вищої освіти з напрямом 0504 “Туризм”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0863-04> (дата звернення: 24.01.2020).
3. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1068 від 04.10.2018р. “Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 242 “Туризм” для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти”. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/242-turizm-bakalavr.pdf>(дата звернення: 25.01.2020).
4. Лоїк Г.Б. Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів туризму засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед.наук : 13.00.04. Вінниця, 2014. 20 с.
5. ГрушкаВ.В. Особливості підготовки фахівців підприємств туристичної індустрії (компетентнісний підхід).

ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Омельяненко Г.А.,

кандидат педагогічних наук,

доцент Запорізького національного університету

Соколенко Н.Б.,

викладач вищої категорії

Запорізької дитячої школи мистецтв №4

Сучасний соціальний і культурний рівень розвитку українського суспільства провокують кризові стани у особистості. Наслідком таких станів може бути і суїцид. Особливо вразливими у таких обставинах стають підлітки, оскільки підлітковий вік є найбільш чутливим до соціальних негараздів, а його перебіг визначається бурхливим біо-психо-соціальним розвитком[1, с. 178].

Проблема суїцидальної поведінки серед молодших підлітків є однією з важливих для сучасної України. Феномен суїцидальності аналізувався видатними психологами Ж. Піаже (1994), Н.І. Сарджвеладзе (1989) в контексті діалектики адаптаційних процесів особистості; соціолог Т. Парсонс(2002) розглядав суїцид з концепції соціальності; вітчизняні психологи О.М. Холодна, Н.В. Чепелева у якості визначального чинника суїцидальної поведінки особистості розглядали когнітивність[2, с. 127; 3, с. 31].

Соціальна профілактика суїцидальної поведінки молодших підлітків, дозволяє виділити основні цілі, на досягнення яких спрямований цей процес. Серед них виокремлюють: виявлення причин та умов, що сприяють виникненню суїцидальних намірів у дітей; зменшення вірогідності та попередження виникнення недопустимих відхилень від системи соціальних стандартів та норм в діяльності та поведінці особистості; інформування про наслідки та можливі ускладнення психологічного стану, соціокультурних відносин з оточуючими після здійснення спроби суїциду; сприяння особистості у досягненні поставлених цілей, розкритті її внутрішнього потенціалу та творчих здібностей [4, с. 64].

Модель профілактики суїцидальної поведінки молодших підлітків засобами творчої діяльності – це інтеграційна, цілісна й системна характеристика діяльності соціального педагога, що відображає рівень освоєння і якість виконання молодшими підлітками певних типів соціальної поведінки, зміст якої складає сукупність стійких характеристик моральної свідомості і соціальних настанов особистості.

Спеціально розроблена програма організації творчої діяльності молодших підлітків за змістом торкається широкого кола питань життєдіяльності молодших підлітків. Оволодіння знаннями, вміннями та навичками у найголовніших сферах людського життя сприятиме освоєнню базових алгоритмів соціальної взаємодії та поведінки, життєво-рольовій підготовці молодших підлітків, збагаченню досвіду, самовизначенню.

Узагальненим наслідком цього процесу стало усвідомлення і прийняття власних життєвих перспектив і можливого місця і ролі в суспільному житті, визначення своїх покликань, оволодіння рушійною силою пристрастей і поривань, формування життєвого проєкту.

Мета програми: сприяти формуванню життєвої компетентності особистості, становленню її як творця і проєктувальника власного життя.

Завдання програми: сприяти активізації самопізнання, усвідомленню основи

самовиховання, самовизначення, самовдосконалення; сприяти формуванню у молодших підлітків смислових конструкцій як ціннісних орієнтирів життєвої програми та саморозвитку особистості; сприяти формуванню у молодших підлітків стратегії самореалізації, мобілізації внутрішніх ресурсів самоконструювання позитивної «Я – концепції»; допомогти молодшим підліткам в оволодінні творчою діяльністю, прийомами та техніками розробки, коригування та здійснення творчих проєктів та завдань.

У програмі використовувались такі методи роботи соціального педагога з організації творчої діяльності молодших підлітків: лекції, індивідуальна та групова робота, гра за ролями, дискусія, дебати, тренінги

Програма сприяє розвитку: бази знань у сфері життєтворчості особистості; навичок соціального спілкування, взаємодії, співробітництва; вміння аналізувати соціальні ситуації і виробляти оптимальні програми поведінки в них; досвіду і поведінки в конфліктних ситуаціях; здатності до соціальної творчості, готовності до зміни самого себе; прагнення до творчої активності та творчої самореалізації; адекватної самооцінки результатів своєї життєдіяльності; бажання й здатності брати участь у суспільному житті; прагнення до пошуку та реалізації особистого життєвого смислу; здатності адаптуватися до мінливої реальності; здатності до інноваційного мислення та творчості, до вироблення нових стратегій і моделей діяльності та поведінки; готовності виконувати різноманітні соціальні ролі, утверджуючи і зберігаючи самоцінність і самототожність свого індивідуального «Я».

Дидактико-методичними засадами організації виступили: ідеї особистісно зорієнтованого навчання, розвивально-діяльнісний, діалогічний характер роботи з навчальним матеріалом, різні форми співпраці учнів; діагностика навчальних результатів і мотивація учнів до їх удосконалення.

При проведенні занять широко використовувались такі методи й прийоми, як робота в малих групах, робота в парах, мозковий шторм, рольові ігри, ділові ігри, дискусії, анкетування, коло ідей, рухливі ігри, розв'язування проблемних і пізнавальних завдань, тренінгові вправи, дебати, інтерв'ю, аналіз літератури, аналіз документів-джерел, аналіз ситуації, аналіз аргументів «за» і «проти».

Висновки. Реалізація програми сприяла оволодінню вихованцями знаннями, вміннями, навичками, технологіями формування та розвитку життєвої компетентності у найголовніших сферах життя «Я – людина», «Я і здоров'я», «Я і родина», «Я і суспільство»; створенню сприятливих умов для повноцінної соціалізації та активного залучення вихованців до соціально-культурного життя суспільства; розвитку в молодших підлітків навичок рефлексії, планування, чіткої постановки мети; становленню особистості як активного творця власної життєвої долі; залученню вихованців до безпосередньої участі у створенні та реалізації творчих програм для однолітків.

Література:

1. Рябич Я. С. Психолого-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків в умовах середньої школи. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2012. Т. 24, ч. 5. С. 178–186.
2. Холодная М. А. Когнитивные стили: о природе индивидуального ума. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 384 с.
3. Чепелєва Н.В. Самопроєктування особистості у кризових життєвих обставинах. *Особистість в умовах кризових викликів сучасності: Матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016 року)* / за ред. академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ, 2016. С. 29–34.
4. Вашека Т. В. Рання діагностика та профілактика суїцидальної поведінки в підлітковому віці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №6. С. 64–66.

GAMIFICATION AS A MODERN DIDACTIC METHOD - SUICIDOLOGICAL APPROACH

mgr Marlena Stradomska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Abstract

Transfer the game mechanism to everyday and familiar activities can have a positive effect on the individual. Games are usually associated with competition, activity or action, moreover, games have been in civilization for centuries - chess, checkers, to modern games based on the use of information technology. The use of games may cause that a person will want to get involved in various issues, even those related to education. In order to draw conclusions one should be focused on the fact that a person wants to learn something. Learning through play is one of the best forms of learning, it allows you to assimilate and understand the available knowledge. The prophylactic issue is also connected with the fact that excessive amount of spending free time on the Internet can cause negative connotations related to addiction. Nevertheless, many commercial companies use the aspect of gamification in education or marketing. Collecting points, mobile applications or participating in the exchange of experiences with the company, such as building expertise is of great importance for users due to the fact that the bond between the consumer and the company is being built. Greater knowledge of a given company may be synonymous with the fact that the customer identifies with the given company, and, in addition, can re-use the offer, which translates into the economic resources of the institution.

Keywords: competition, gamification, addiction, Internet, modern teaching methods

Gamification

What is more, it is worth to mentioning the definition of business competition can be considered as the use of gamification techniques and mechanisms for business purposes, in which, depending on the needs, these mechanisms are targeted at recipients. [www.grywalizacja24.pl].

Undoubtedly, mechanisms based on action and rivalry can bring the expected results due to the fact that man is a social being and often has a fervor associated with competition and undertaking activities. The potential associated with the use of electronic games in teaching and education has been the subject of much scientific research. In order to conduct the relevant analyzes, it is important to identify the relevant factors. The use of computer game mechanisms in social communication and marketing may be referred to as a trend in the future. Rivalry usually has appropriate structures, a message is transmitted by some means. Important competition mechanisms based on a literature review are primarily:

- inducing human pleasure,
- evoking cognitive curiosity in humans,
- launching the reward system for completing the appropriate sequences,
- change of perspective from uninteresting to interesting and full of new possibilities,
- engaging people in other activities so far (e.g. using the Internet for older people, participating in debates, meeting new companies, getting interested in a topic other than before),
- the possibility of promoting pro-ecological, pro-health or such activities that may change the recipient's perspective [5. pp. 78-87].

Internet addiction

Addiction is understood as a strong need to perform an activity or to take a specific substance [4, pp. 74]. Recently, the world of science is struggling with a new phenomenon, which is Internet addiction. Both in Polish and foreign literature, we can find a number of different terms and criteria to diagnose this addiction. The most common terms include: internetoholism, networkoholism, Internet addiction, problematic use of the Internet, Internet addiction syndrome or excessive use of

the Internet [2, pp. 229]. Pathological Internet use can take the following forms: excessive use of computer games, chatting, surfing the web [Schuhler, Vogelgesang 2014: 18].

Mark Griffiths [2000] in his study highlighted the symptoms of addiction, which included: growing dependence, frequent changes in mood or tolerance. When an individual does not use the Internet for a long time, symptoms characteristic of withdrawal syndrome appear. However, the most characteristic syndrome of Internet addiction can be considered: a specific sense of „absorption”, loss of control over time spent on the Internet, anxiety, depression while being away from it and escaping and solving your problems on the Internet [2, pp. 74].

Schuhler and Vogelgesang [2014] believe that the source of addiction to the computer, the Internet are changes in society, and above all a sense of lack of belonging and emotional „coolness” in the family and the workplace. Pawłowska and her colleagues see the causes of addiction in the child’s family environment. They consider significant factors: the occurrence of conflicts between the child and parents or adults themselves, experiencing physical violence, lack of acceptance by one or both parents, and general dissatisfaction of the child with the functioning of its own family structure [6, pp. 179-180]. Nowadays, many researchers deal with Internet addiction, which Mark Griffiths was first interested in, that’s why he distinguished two of his faces: primary, referring to the use of technology to obtain stimulation, gratification and secondary enabling escape from everyday problems into the virtual world [3, pp. 215-218]. Schuhler and Vogelgesang believe that we can talk about Internet addiction if a person spends more than thirty hours a week in the net of pleasures, loses contact with reality, there is a large discrepancy between the real and virtual world in terms of individual features, emotions, the user undertakes this activity to improve the mood and treats it as a way to relax everyday worries [7, pp. 31–35, 39–42].

Factors related to the attractiveness of the Internet include:

- dazzling, resulting from the availability of the network, difficulties in verifying the time consumed in it, as well as the schematic and non-reflective performance of some things;
- isolation - users dissociate themselves from the real world, forget about the reality that surrounds them;
- integrity - the Internet is a part of life, it is difficult to imagine functioning without access to messengers, photos, videos, music, etc.
- low cost - the vast majority of the population is able to deal financially with maintenance issues,
- interactivity - the Internet gives the opportunity to use many forms of expression [8, pp. 115-123].

In the long run, these elements may cause a state of addiction to the network. A person deprived of Internet access feels negative emotions, has a feeling that he is missing something, does not know how he can manage his free time without using this medium. People also lack social relations and conversations with people they met via the Internet. It is especially troublesome when they don’t have a person in their surroundings whom they can talk to, develop their passions and simply spend their free time [1, pp. 54-70].

Summary

The involvement of a participant who carries out certain sentences online depends on many aspects. It is worth highlighting the fact of internal and external motivation. The first relates to the fact that the individual really wants to develop and deepen their knowledge regardless of internal factors, for example a person wants to learn material in order to get a good grade at school. The external motivation is the fact that you perform certain activities in such a way that this practice is noticed and appreciated by others - for example, I want to get a good rating for parents, because then I get financial gratification and recognition. External factors may be related to economic factors related to the award, a system of regulation of personal or social significance. Thus, human involvement can be created on the basis of methodical revision. The level of participant involvement will depend on many issues, but also technical ones, e.g. related to communication, tasks, game quality, platform on which the game was placed, project, main characters or avatar.

Summarizing these considerations on the subject of gamification it is worth noting that this is of great importance in education. Due to the fact that a person is able to focus on a specific task for

several minutes - it is natural that at some point the interactive game may become more interesting than the monotonous voice of the lecturer.

Bibliography:

1. Augustynek A., 2010, *Uzależnienia komputerowe. Diagnostyka, rozpowszechnienie, terapia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
2. Filip A., 2012, *Funkcjonowanie rodziny a problematyczne użytkowanie Internetu przez młodzież* [w:] *Zawodowe i zdrowotne problemy człowieka w różnych okresach dorosłości*, red. T. Rostowska, W. Budziński, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń.
3. Griffiths M., 2000, *Does Internet and Computer „Addiction” Exist? Some Case Study Evidence*, „CyberPsychology and Behavior”, t. 3, 211–218.
4. Janiszewski W., 2009, *Stare i nowe uzależnienia – podobieństwa i różnice*, „Problemy Narkomanii”, nr 1, s. 73–75, dostępny na: <http://www.ptzn.org.pl/problemy.php> (dostęp: 9 stycznia 2020).
5. Kowalski M., 2008, *Internet i zdrowie* [w:] *Internet między edukacją, bezpieczeństwem, a zdrowiem*, red. M. Kowalski, Wydawnictwo Maternus Media, Tychy, s.78–87.
6. Pawłowska B., Potemska E., Gleba E., Kalinowska-Tomala J., Krawczyński K., 2011, *Uzależnienie od Internetu a relacje z rodzicami dziewcząt będących dziećmi alkoholików*, „CurrProbl Psychiatrii”, nr 12 (2), s. 179–183.
7. Schuhler P., Vogelgesang M., 2014, *Wyłącz zanim będzie za późno. Uzależnienie od komputera i Internetu*, Wydaw. WAM, Kraków.
8. Słowik N., 2013, *Uzależnienie od cyberseksu charakterystyka zjawiska* [w:] *Człowiek Załogowany*, red. B. Świeży, M. Wysocka-Pleczyk, Wydawnictwo Biblioteka Jagiellońska, Kraków, s.115–123.
9. www.grywalizacja.com

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 1	5
TECHNIQUES OF DEVELOPING MANAGERIAL QUALITIES IN FUTURE ECONOMISTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE Aleksandrova Nataliya.....	6
УКРАЇНСЬКІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ ФІЛЬМИ У КОНКУРСАХ 9-ГО ОДЕСЬКОГО МІЖНАРОДНОГО КІНОФЕСТИВАЛЮ Васильєв Сергій Сергійович.....	8
PROBLEMATYKA WYDARZEŃ NIEPUNKTUALNYCH Garbulińska-Charchut Joanna.....	10
APLIKACJA WYBRANYCH KONCEPCJI SOCJOLOGICZNYCH WYJAŚNIAJĄCYCH ZACHOWANIA DEWIACYJNE NA GRUNT ZJAWISKA PROSTYTUCJI cz. 1 Dr Gardian-Miałkowska Renata	15
ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ МУЗЕЇВ Грамотенко Анна Леонідівна	22
KOMUNIKACJA NAUCZYCIELA Z UCZNIAMI O RÓŻNYCH STYLACH UCZENIA SIĘ Marzec-Józwicka Magdalena.....	24
ACTIVITIES OF THE ASSOCIATION OF PEOPLE OF KASHUBIAN NATIONALITY IN THE ASPECT OF POLAND'S CULTURAL SECURITY Zajac Żaneta.....	30
HEALTH ASPECT IN SOCIAL WORK Zubrzycka Sylwia	36
EDUCATIONAL NEEDS OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN SCHOOL WALLS Kawa Janusz	40
KASZUBSKA OBRZĘDOWOŚĆ DOROCZNA NA ŁAMACH DODATKU <i>KASZUBY</i> (1936-1939) Małek Agnieszka.....	45
THE MAIN CAUSES OF LONELINESS IN USA Malimon Vitalii	51
ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В КВІР-ТЕОРІЇ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ Молодіна Альона Олексіївна	53
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ СВГЕНІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА ЧЕРНОУСОВА (1869 – ?): ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС Ціватий Вячеслав Григорович	55

DUCHOWIEŃSTWO PROTESTANCKIE W BOGATYNI DO 1945 ROKU – STUDIUM BIOGRAFICZNE	
Szpotkański Adam	58
ЧАСТИНА 2	63
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ «7 КЛАСТЕРІВ» ТА «МЕТОД RED» НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	
Беляєва Карина Олександрівна.....	64
ОСМЫСЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ ТВОРЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ФИЛОСОФИИ	
Василевская Валерия Эдуардовна.....	66
МІФОПОЕТИКА УКРАЇНСЬКОЇ КАЗКИ «КУРОЧКА РЯБА» В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНА ЇЖИ	
Кобзар Марина Вікторівна	68
PROBLEM EROZJI DREWNA W KONSTRUKCJACH KOMÓR GROBOWYCH KURHANÓW KULTURY UNIETYCKIEJ	
mgr Zgurecki Wojciech.....	69
CHANGES IN THE STATUS OF WOMEN ON THE LABOR MARKET IN 1948-2006	
Zubrzycka Sylwia	78
THE MORAL DECALOGUE OF THE FATHERS OF THE ENLIGHTENMENT IN THE STRUGGLE FOR THE ORDERING OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH - «LITERATURE IS A REFLECTION OF THE LIFE AND ASPIRATIONS OF THE NATION»	
mgr Kawa Janusz.....	83
NUTRITION OF THREE-YEAR-OLD CHILDREN AND PARENTS’; VIEWS ON EATING IN THE LIGHT OF RESEARCH	
mgr Kossowska Katarzyna	89
ВИХОВНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ГІМНАЗІЇ ЛЬВОВА (20 - 30-ТІ РОКИ XX СТ.)	
Коцюмбас Ореста Романівна	92
PSYCHOLOGICZNA ANALIZA ŚNIEGU STANISŁAWA PRZYBYSZEWSKIEGO JAKO DRAMATU NASTROJU I ANTYNOMII	
Kubiak Monika	95
ПАРТНЕРСЬКИЙ ПІДХІД В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ	
Павлова Олена Сергіївна.....	101
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В УСРР В 20-X РОКАХ XX СТ.	
Панасюк Михайло Петрович	103
PROMOWANIE IDEOLOGII NARODOWEGO SOCJALIZMU WŚRÓD NIEMIECKIEJ MŁODZIEŻY W LATACH 1933 –1945 NA PRZYKŁADZIE DOLNEGO ŚLĄSKA	
dr Południak Natalia	106

NAJWIĘKSZE KONSTRUKCJE HIRAMA STEVENS'A MAXIMA ORAZ BENJAMINA HOTCHKISS'A Rosiński Maciej	110
ФІЛОСОФІЯ БЕЗПЕКИ В ЕПОХУ ЕМЕРДЖЕНТНОСТІ Селіванов С. Є., Лещенко А. М., Смирнов В. А.	115
ЕВОЛЮЦІЯ СПРИЙМАННЯ ОБРАЗІВ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ: НА ПРИКЛАДІ ОБРАЗУ ЛЮЦИФЕРА (ВІД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО СЬОГОДЕННЯ) Гончарова Катерина Максимівна	117
OD WIOSKI DO METROPOLII PRZEMYSŁU– CZYLI O KSZTAŁTOWANIU SIĘ PRZESTRZENI MIEJSKIEJ mgr Bień Agnieszka	120
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ Попова Людмила Миколаївна	124
ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА НАВЧАН- НЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ТУРИЗМУ Парій Світлана Борисівна	126
ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА Омельяненко Г.А., Соколенко Н.Б.,	128
GAMIFICATION AS A MODERN DIDACTIC METHOD - SUICIDOLOGICAL APPROACH mgr Marlena Stradomska	130

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 31

Друкується за оригінальними авторськими текстами.

Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 10.02.2020.

Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Друк цифровий.

Друк. арк. 8,63. Умов. друк. арк. 8. Обл.-видавн. арк. 13,41.

Наклад 100 прим. Зам. № 882/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.

ФОП Корзун Д.Ю.

Свідцтво про державну реєстрацію ФОП
серія B02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21027, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а, прим. 143.

Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>